

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

İletişim Bilimleri Anabilim Dalı

**İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ ÇAĞINDA EBEVEYNLİK
PRATİKLERİ: ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE
MEDYA KULLANIMI**

Berrin AŞKIN BOZKURT

Doktora Tezi

Ankara, 2023

İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ ÇAĞINDA EBEVEYNLİK PRATİKLERİ: ERKEN
ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE MEDYA KULLANIMI

Berrin AŞKIN BOZKURT

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

İletişim Bilimleri Anabilim Dalı

İletişim Bilimleri Bilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2023

KABUL VE ONAY

Berrin AŞKIN BOZKURT tarafından hazırlanan “İletişim Teknolojileri ağında Ebeveynlik Pratikleri: Erken ocukluk Döneminde Medya Kullanımı ” başlıklı bu çalışma, 04.01.2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

[İ m z a]

Prof. Dr. Tuğba Asrak Hasdemir (BaŐkan)

[İ m z a]

Doç Dr. Emek aylı Rahte (DanıŐman)

[İ m z a]

Doç. Dr. Neviz Yıldız (Üye)

[İ m z a]

Doç. Dr. Tuğbs Öztürk (Üye)

[İ m z a]

Dr. Öğr. Üyesi Şengül İnce (Üye)

Bu tez çalışmasında Sayın (Unvanı, Adı ve Soyadı) Ortak DanıŐman olarak görev almıştır.

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Uğur ÖmürgönülŐen

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ..... ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

...../...../.....

[İmza]

Berrin AŞKIN BOZKURT

¹“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir. Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.**

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Doç. Dr. Emek ÇAYLI RAHTE** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığımı beyan ederim.

Berrin AŞKIN BOZKURT

Kız kardeşliğe...

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışması emeğin, sabrın, her şart ve koşulda devam etmenin, bırakmak ve devam etmek arasında gelip gitmelerin, beni sevenlere ve yazılması için destek olanlara teşekkürün, çocuklara ve ebeveynlere birikimlerimi aktarmanın sorumluluğunun ve vaktini ayırarak benimle paylaşımda bulunan ebeveynlere saygının bir ürünü olarak fırtınalı, güneşli, karlı, baharlı nice havaların içinden geçerek ortaya çıktı ve bana yazmanın güzelliğini tattırdı. Öncelikli olarak tezin verisinin oluşmasını sağlayan ebeveyn katılımcılarıma teşekkür ederim. Bu uzun süreçteki desteği, rehberliği ve büyük katkıları için değerli danışmanım Doç. Dr. Emek Çaylı Rahte'ye içten teşekkürlerimi sunuyorum. Tezin yazılmasındaki önemli katkıları ve harcadıkları emekten dolayı değerli komite üyelerim Prof. Dr. Tuğba Asrak Hasdemir ve Doç. Dr. Nevin Yıldız hocalarıma teşekkür ediyorum. Ayrıca savunmamda yer almayı kabul ederek, önemli katkılar sunan Doç. Dr. Tuğba Öztürk ve Dr. Öğr. Üyesi Şengül İnce'ye teşekkür ederim.

Bu tez çalışmasına ısrarla ve küçük adımlarla da olsa devam ettim. Benim devam etmemi sağlayan “Bak bitir şu tezini”, “Sana nasıl yardım edebilirim?”, “O kadar emeğin var” gibi cümlelerle beni destekleyen kız kardeşlerime, özellikle Kurtlarla Koşan Kadınlara en derin teşekkürlerimi sunuyorum. Kız kardeşlerim Nermin, Behiye, Nur ve Zeliha'ya ve dostlarıma süreçteki manevi destekleri için ayrıca teşekkür ediyorum.

En büyük teşekkürü annem Mahiye Aşkın'a ediyorum. Kendisi okumamızı her zaman desteklemiştir ancak, okul hayatı boyunca dikkatimi eğitimime verebilmem ve kafa rahatlığıyla derslerime vakit ayırabilmemdeki görünmez emeklerini tez yazım sürecinde daha iyi anladım.

Ebeveynlik bağlamındaki bu tezde babamın, eşimin ve oğlumun katkılarına da teşekkür ediyorum. Toplumsal cinsiyet kalıplarından uzak kalarak kızlarının okuması için her türlü imkanı sağlayan bir babaya; seçimlerimi destekleyip bana alan açan bir eşe ve annelik deneyimimle beni bana aynalayan, dönüştüren ve geliştiren bir evlada sahip olduğum için çok şanslıyım.

ÖZET

AŞKIN BOZKURT, Berrin. *İletişim Teknolojileri Çağında Ebeveynlik Pratikleri: Erken Çocukluk Döneminde Medya Kullanımı*. Doktora Tezi, Ankara, 2023.

Bu tez çalışmasında 21. yüzyılın dijital göçmenlerinin, doğumlarıyla birlikte teknolojiyle tanışan dijital yerli evlatlarının, medya kullanımı yönetmekteki stratejileri ve pratikleri incelenmiştir. Çalışmada çocukluk, medya ve ebeveyn ilişkisi, ebeveyn aracılığı teorisi ışığında çok boyutlu olarak değerlendirilmiştir. Dijital okuryazarlığın, çocukların medyaya erişim, katılım ve medyadan korunma haklarının uygulanmasında ve dijital eşitsizliklerin yumuşatılmasındaki rolü de irdelenmiştir. İletişim teknolojileri çağında ebeveynlerin çocuklarının medya kullanımını yönetim pratiklerine odaklanan bu çalışmada sahada 40 ebeveyn ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılarak, 0-6 yaş çocukların medya kullanımı ve ebeveynlerin aracılık stratejileri eleştirel nitel analize tabi tutulmuştur. Erken çocukluk döneminde medya ile eğitim, eğlence ve iletişim bağlamında “sınırlı” ve “sınırları aşmaya eğilimli” bir ilişki kurulduğu anlaşılmıştır. Ebeveynlerin medya aracılık pratikleri kendilerine, çocuklara ve ortama bağlı faktörlerin etkileriyle değişip dönüşürken, kısıtlayıcı aracılık ve birlikte kullanım yöntemlerini çoğunlukla, aktif aracılık ve izleme yöntemlerini ise daha az kullandığı anlaşılmıştır. Çalışmayla sahada ebeveynlerin medya aracılık kuralları, yöntemleri, bunları şekillendiren faktörler ve pratikler incelenerek, değişen ve dönüşen ebeveynlik pratikleri döngüsü ortaya koyulmuştur.

Anahtar Sözcükler

Erken Çocukluk, Medya, Ebeveyn Aracılığı, Dijital Ebeveynlik

ABSTRACT

AŞKIN BOZKURT, Berrin. *Parenting Practices in the Age of Communication Technologies: Media Use in Early Childhood. PhD Thesis, Ankara, 2023.*

In this thesis, the parental mediation strategies and practices of the 21st century digital immigrants, are studied in managing the media use of their digital native children who are introduced to technology at birth. In the study, childhood, media and parent relationship were evaluated using a multidimensional perspective within the light of the parental mediation theory. The role of digital literacy in enforcing children's rights to access, participation and protection from media and in smoothing digital inequalities was also examined. In this study, which focuses on the management practices of parents for their children's media use in the age of communication technologies, semi-structured interviews were conducted with 40 parents in the field, and media use of 0-6 years old children and the mediation strategies of parents were subjected to critical qualitative analysis. It is understood that a "limited" and "prone to exceed limits" relationship is established with the media in the context of education, entertainment and communication in early childhood. Parental mediation practices of 0-6-year-old children change and transform with the effects of factors related to the parents, the children and to the environment. Parents mostly use restrictive mediation and co-viewing and less active mediation and monitoring strategies. With the study, parental mediation rules, methods, the factors that shape them and the practices applied in the field are examined, and the cycle of changing and transforming parenting practices is revealed.

Keywords

Early Childhood, Media, Parental Mediation, Digital Parenting

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
TABLolar DİZİNİ	xi
ŞEKİLLER DİZİNİ	xii
GRAFİKLER DİZİNİ	xiii
GİRİŞ	14
1. BÖLÜM MEDYA VE ÇOCUK.....	26
1.1. ÇOCUK VE ÇOCUKLUK KAVRAMI.....	26
1.1.1 “Çocuk” Kavramının Tarihsel Gelişimi	29
1.1.2. Çocukluğa Farklı Yaklaşımlar ve Değişen Çocukluklar	32
1.1.3 Teknolojik Çocukluk: Dijital Yerli	35
1.2. ÇOCUK GELİŞİMİ VE MEDYA.....	38
1.2.1. Gelişim Alanları	40
1.2.1.1 Bilişsel Gelişim	40
1.2.1.2 Motor Gelişim	42
1.2.1.3 Dil Gelişimi.....	43
1.2.1.4 Sosyal-Duygusal Gelişim.....	44
1.3. ÇOCUKLARIN MEDYA KULLANIMINA DAİR TARTIŞMALAR.....	46
1.4. İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ ÇAĞINDA ÇOCUK HAKLARI.....	61

1.5.	DİJİTAL OKURYAZARLIK VE ÇOCUKLAR	75
2.	BÖLÜM GELENEKSELDEN DİJİTALE DÖNÜŞEN EBEVEYNLİK	85
2.1.	EBEVEYNLİK: TANIMLAR VE YAKLAŞIMLAR	85
2.2.	DİJİTAL ÇAĞ VE YENİ EBEVEYNLİKLER	93
2.3.	EBEVEYNLİK PRATİKLERİNİN ŞEKİLLENMESİ.....	98
2.4.	ÇOCUK YETİŞTİRMEDE EBEVEYNLİK TUTUMLARI.....	104
2.5.	MEDYA ÇOCUK İLİŞKİSİNDE EBEVEYNLERİN “ARACILIK” ROLÜ	113
2.6.	EBEVEYNLERİN MEDYA ARACILIĞINA İLİŞKİN TAVSİYELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	125
3.	BÖLÜM EBEVEYN PRATİKLERİ ÜZERİNE SAHA ARAŞTIRMASI.....	134
3.1.	ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	134
3.2.	SAHA ARAŞTIRMASI BULGULARI VE ANALİZLER	141
3.2.1.	Ebeveynler Çocuklar ve İçinde Buldukları Medya Ortamı	141
3.2.1.1.	Ebeveynlerin Özellikleri.....	141
3.2.1.2.	Çocukların Özellikleri	144
3.2.1.3.	Hanedeki İletişim Teknolojileri.....	147
3.2.2.	Ebeveynlerin ve Çocukların Medya Kullanımı.....	148
3.2.2.1.	Medya Kullanım Süreleri ve Zamanları	148
3.2.2.2.	Medya Kullanım Alışkanlıkları.....	152
3.2.2.2.1.	Çocuklar Medya İle Ne Yapıyor?	152
3.2.2.2.2.	Ebeveynler Medya İle Ne Yapıyor?	160
3.2.2.2.3.	Çocukların Medya Kullanımı Dışındaki Faaliyetleri	165
3.2.3.	Ebeveynlerin Medya Aracılığını Etkileyen Faktörler	169
3.2.3.1.	Ebeveyne Bağlı Faktörler	170
3.2.3.2.	Çocuğa Bağlı Faktörler	181
3.2.3.3.	Ortamdan Kaynaklı Faktörler.....	186
3.2.4.	Ebeveyn Aracılığı Pratikleri.....	192

3.2.4.1. Aktif Aracılık	194
3.2.4.2. Birlikte Kullanım.....	197
3.2.4.3. Kısıtlayıcı Aracılık	199
3.2.4.4. İzleme	206
3.2.5. Değişen ve Dönüşen Çocukluk, Ebeveynlik ve Pratikler	207
GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	218
KAYNAKÇA	226
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
EK 2. ETİK KURUL KOMİSYONU İZİNİ	256
EK 3. GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU	257
EK 4. GÖRÜŞME SORULARI	258

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1 Dijital Yerli Kavramının Gelişim Evreleri	37
Tablo 2 Medya ve Şiddet Konusunda Temel Başlıklar	68
Tablo 3 Medya Okuryazarlığı Unsurları	80
Tablo 4 Çocukların Karşılaştıkları Genel Risk Faktörleri	87
Tablo 5 İnternet Kullanımında Ebeveyn Aracılığı.....	118
Tablo 6 Ebeveyn ve Çocuklara Ait Genel Bilgiler	142
Tablo 7 Çocukların Kreş Durumu.....	146
Tablo 8 Çocuk Ekran Kullanım Süresi (Saat).....	148
Tablo 9 Ebeveyn Ekran Kullanım Süresi (Saat)	150
Tablo 10 Medya Kullanımıyla İlgili Aşağıdakilerden Hangisi Sizin İçin Geçerli?.....	176
Tablo 11 Çocuğunuz Medya Kullanırken Aşağıdakileri Yapıyor Musunuz?.....	193

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1 Çocuk Katılım Merdiveni	64
Şekil 2 Ebeveynlik Stilleri	101
Şekil 3 Ekran Süresi ve Çizimler	127
Şekil 4 Ekran Tutucu Ürünler	183

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 1 Yaş Dağılımı.....	144
Grafik 2 Kreşe Başlama Yaş Dağılımı.....	146
Grafik 3 Hanedeki İletişim Araçlarının Sayısı.....	147
Grafik 4 Medya Kullanım Süresi (Günlük, Çocuklar).....	149
Grafik 5 Medya Kullanım Süresi (Günlük, Ebeveynler)	151
Grafik 6 Çocukların Medya Kullanmaya Başlama Yaşı.....	200

Çocuklar yetişkinlerin ne olduklarıyla eğitilirler, onların konuşmalarıyla değil!

Carl Gustav Jung

GİRİŞ

Teknolojideki ilerlemelerle farklılaşmaya ve daha fazla dijitalleşmeye devam eden dünyamızda, kuşaklar da değişmekte, kuşakların hayata bakış açıları da yaşanan dinamiklerden etkilenerek dönüşmektedir. ‘*Bebek Patlaması (Baby boomer)* kuşağı’¹ radyoyu ve İkinci Dünya Savaşı’nı tecrübe etmişken, ‘*alfa kuşağı*’ olarak da adlandırılan günümüz çocukları bilişim çağının ortasında doğmakta, “*bebek bakıcıları ekran olan ilk nesil*” olarak tanımlanmaktadır. “*Alfa kuşağı*” çocukları, her yere taşınabilir ve hep yanlarında olan küçük aygıtları ile (bilgisayar, tablet, akıllı cep telefonları) neredeyse dijital bir robot donanımına sahiptir. Bu çocuklar, daha bebekliklerinden itibaren hanede bulunan ve yetişkinlerin kullandığı iletişim araçları nedeniyle medyayla iç içe olmaktadır. Bu araştırmanın sorunsalı tam da burada başlamaktadır. Teknoloji yoğun bir ortamda erken çocuklukta medyayla hangi bağlamda ne tür bir ilişki kurulmaktadır ve çocukların birincil sorumluları olarak ebeveynler bu süreci nasıl yönetmektedir? Sorusu durmaksızın değişen ve gelişen iletişim teknolojileri ortamında hem çocukları hem de ebeveynleri anlamaya yönelik bir arayıştan doğmuştur.

Çocukların medyanın farklı enstrümanlarına yoğun ilgi gösterdiği, medya aracılığıyla

¹ İkinci Dünya Savaşından sonraki nüfus patlaması yıllarında doğan bir milyar bebek *Baby Boomers* kuşağı olarak adlandırılmış olup, “sandviç kuşağı” da denilmektedir. Kuşakların ayırımı şöyledir: Bebek Patlaması kuşağı 1946 ile 1964, “x kuşağı” 1965 ile 1979, “y kuşağı” 1980 ile 1999, z kuşağı ise 2000 ile 2021 arasında doğanlardan oluşur (Yolaç, 2017). Genellikle 20 yıllık aralarla değişen kuşak teorisi de, teknolojinin hızından etkilenmiştir. Yaygın olarak 1995-2010 arası doğanlar Z kuşağı, 2011-2025 arası ise “alfa kuşağı” olarak adlandırılmaya başlanmıştır (Duygulu,2018).

eğlendiği, öğrendiği, sosyalleştiği ve etraflarındaki herkesin medyayla bir şekilde ilişkisi olduğu göz önünde bulundurulduğunda çocuk-medya ilişkisini, çocuk gelişimi ve medya-çocuk etkileşimi gibi geniş bir kapsamdan yola çıkarak sorunsallaştırmak önem arz etmektedir. Gelişim alanlarının en kritik dönemlerinin yoğunluklu olarak yaşandığı ve bireyin sağlıklı gelişiminin temellerinin şekillendiği yıllar erken çocukluk dönemidir. 4 yaşına kadar çocuğun bilişsel gelişiminin %50'si oluşmaktadır. Kalan %30'u 4-8 yaş arasında, %20'si ise 8-17 yaş arasında gelişmektedir (Deniz, 2012:v). Çocukların gelişim evrelerinde ilk yıllardaki tecrübeleri, ilerleyen yaşlardaki karakterlerini de etkilemekte olup, bireylerin psikolojik sorunlarının kaynağı 0-6 yaş arası yaşananlarda aranmaktadır. Dolayısıyla iletişim araçlarıyla bebeklikten başlayan ilişki, çocukların sosyal, bilişsel, dilsel, duygusal ve fiziksel gelişimlerinde önemli bir etkidir. Bunun bilincinde olan ebeveynlerin, kontrol, özgürlük, tekno-suçluluk, disiplin ve denge gibi kavramların baskısında çocuklarının medya tüketimine aracılıkları da farklılık göstermektedir. Erken yaştaki çocuklarını tamamen medyadan uzak tutan ebeveynler olduğu gibi, tüketime sınır koyan veya ekrana maruz kalma konusunda bir sınır koyma kaygısı olmayan ebeveynler de bulunmaktadır.

Çocukların medya kullanımının sınırlanmasıyla ilgili alanyazınında ağırlıklı olarak Amerikan Pediatri Akademisi'nin (*American Academy of Pediatrics, AAP*) tavsiyeleri temel alınmaktadır. Akademi 2001 yılında yayınladığı rehberde, çocukların günde iki saatten fazla, iki yaşından küçüklerin ise mümkünse hiç, televizyon izlememesini önermektedir. Ekim 2016'da yayınladığı rehberde ise iki yaşından küçük çocukların ebeveynlerinin yanında ekranla bir miktar zaman geçirebileceğini belirtmiş ve bu bağlamda dört sınırın altını çizmiştir:

- 18 aydan küçük çocuklarda görüntülü sohbet dışında ekran kullanımından kaçınılmalı
- 18-24 aylık çocuklarda ekran kullanımı söz konusu olduğunda yüksek kaliteli programlar tercih edilmeli ve bu programlar birlikte izlenilmeli
- 2-5 yaş arası çocuklarda ekran kullanımı günlük bir saatle sınırlandırılmalı
- Daha büyük çocuklar söz konusu olduğunda ise ailecek bir plan yapılmalı ve kurallar

konusunda istikrarlı olunmalıdır. Tavsiyede, 2001 yılında çocukların ‘televizyon’ tüketiminden bahsedilirken, 15 yıl sonra, teknolojik gelişmelere paralel olarak çocukların ‘ekran’ tüketiminin kapsamlı değerlendirilmesi, çocuk gelişiminde tarihsel zamanın etkisini de göstermektedir.

Dünya Sağlık Örgütü, 0-2 yaş çocukların ekrandan uzak tutulmasını, 2-4 yaş arası çocukların ekran kullanımının günlük 1 saati aşmaması gerektiğini belirtmiştir.² Fransız psikiyatrist Serge Tisseron yaş sınırını “3-6-9-12 kuralı”³ ile koymuştur. Kuralın açılımı şöyledir: 3 yaşından önce televizyon yok, 6 yaşından önce konsol oyunları yok, 9 yaşından önce tek başına internet yok, 12 yaşından önce sosyal medya yok. Ebeveynlerin ekranı bakıcı olarak kullandığını belirten Prof. Dr. Yankı Yazgan da, 3 yaşından önce çocukların elektronik medya ile tanıştırılmamasını, kullanımın 3-5 yaş arası günde 1 saat, 5 yaş sonrası ise günde 2 saatle sınırlandırılmasını önermektedir (Yazgan, 2018).

Medya kullanımına ilişkin bu sınırlamaların önemi, çocukların teknolojiye erişimi ve medya kullanımındaki artışın hızına ilişkin araştırmaların endişe verici sonuçlarıyla anlaşılmaktadır. Örneğin, 0-8 yaş aralığındaki çocukların medya kullanımı araştırmasına göre Amerika’da 2020 yılında günlük ortalama ekran süresi 2 yaş altındaki çocuklarda 49 dakika, 2-4 yaş arasında 2 saat 30 dakika, 5-8 yaş arasında ise 3 saat 5 dakika olarak saptanmıştır (Rideout& Robb, 2020)⁴. OFCOM’un 2022 Çocuklar ve Ebeveynler Medya Kullanım ve Tutum Raporuna⁵ göre İngiltere’de, 3-4 yaş çocukların %17’sinin, 5-7 yaş çocukların %28’inin cep telefonu bulunmaktadır. 3-7 yaş grubunun ortalama %80’ni tabletle, %45’i ise telefonla interneti kullanmakta ve %90 oranında video paylaşım platformlarını izlemektedirler. Ayrıca 3-4 yaş grubu çocukların %21’i sosyal medya kullanmakta ve %24’ünün sosyal medya profili bulunmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) 2021 Hane halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırmasına

² <https://www.who.int/news/item/24-04-2019-to-grow-up-healthy-children-need-to-sit-less-and-play-more>

³ www.3-6-9-12.org

⁴ <https://www.common sense media.org/research/the-common-sense-census-media-use-by-kids-age-zero-to-eight-2020>

⁵ <https://www.ofcom.org.uk/research-and-data/media-literacy-research/childrens/children-and-parents-media-use-and-attitudes-report-2022>

göre Türkiye’de internete erişim imkanı olan hane oranı %92’ye ulaşmıştır.⁶ Çocuklarda Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması⁷ sonuçlarına göre ise internet kullanım oranı, 6-15 yaş grubundaki çocuklar için 2013 yılında %50,8 iken 2021 yılında %82,7 olmuştur. Düzenli internet kullanan çocukların %31,3’ü interneti sosyal medya için kullanmaktadır. Cep telefonu kullanma oranı %64,4’e ulaşmış, çocukların %35,9’u ekran başında daha fazla zaman geçirdiği için daha az kitap okuduğunu belirtmiştir.

Erken çocukluk döneminde medya kullanımında ebeveyn tutumları en belirleyici faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle çalışmada, “erken çocukluk dönemi” olarak da adlandırılan 0-6 yaş⁸ dönemindeki çocukların ekran kullanımı ve bu durumun gelişim süreçlerindeki rolüne dair tartışmalardan yola çıkarak Türkiye’de ebeveynlerin bu konudaki tutum ve yaklaşımlarına dair bir araştırma yürütülmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın temel meselesini çocuk ve medya ilişkisinde ebeveyn pratiklerinin, tutum ve davranışlarının belirleyiciliği oluşturmaktadır. Çalışmada hem çocukların medya kullanımına dair farklı yaklaşımlar ve çocuk gelişiminde medyanın rolünü konu alan zengin alanyazın hem de ebeveynlerin meseleye yaklaşımları farklı yönlerden ele alınmıştır.

Erken Çocukluk döneminde çocukların medya kullanımını sınırlama ihtiyacının en önemli sebeplerinden biri dikkat gelişimi diğeri ise dürtülerini kontrol etme becerilerinin gelişimidir. Ekranlar çocukların dikkat süresini etkilemektedir. Çocukların başarılı olabilmeleri için nasıl konsantre olacaklarını ve odaklanacaklarını öğrenmeleri gerekir. Bu yetenek, beynin etrafa daha duyarlı olduğu ilk yıllarda, dış dünyadan temel uyaranların yardımıyla gelişmeye başlamaktadır (Unicef, 2020). Hikâye kitaplarını yüksek sesle okumak, beynin kelimeleri, görüntüleri ve sesleri işleme için zaman verirken, ekrandaki görüntülerin ve mesajların sürekli emilmesi, dikkat sürelerini ve odaklanmalarını etkilemektedir. De Gaetano (1998), erken yaşta pasif televizyon

⁶ [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2021-37437](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2021-37437)

⁷ <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Cocuklarda-Bilisim-Teknolojileri-Kullanim-Arastirmasi-2021-41132>

⁸ Yaş sınırlaması Amerikan Pediatri Akademisi’nin 2016 yılındaki açıklaması doğrultusunda belirlenmiştir.

seyretme alışkanlığının çocukların dikkati toplamayı öğrenmekte zorlanmasına neden olduğunu ortaya koymuştur. Çünkü erken yaşlarda çocuk dikkatini toplamayı öğrenirken, saniyede gönderdiği 24 hareketli kare ile televizyon dikkat dağıtan bir dış uyaran olarak ortaya çıkmaktadır. Ekranlara maruz kalmak, bebeklerin insani duyguları anlama ve hayal kırıklıklarını kontrol etme becerilerini de azaltmaktadır (Unicef, 2020). Ayrıca oyun oynamak ve diğer çocuklarla etkileşimde bulunmak gibi beyin güçlerini artırmaya yardımcı olan aktivitelerden de uzaklaştırmaktadır. Çocukların medyayla erken yaşta ilişkisi ve yoğun kullanımının dikkat eksikliği, hiperaktivite, otizm, obezite, uyku ve davranış bozuklukları, öğrenme ve sosyalleşmede gecikme gibi rahatsızlıklara yol açtığına dair araştırmalar mevcuttur.⁹ Bu durum ebeveynlerin medya kullanımı konusunda daha bilinçli davranmasını gerektirmektedir. Singapur’da yapılan nicel bir araştırma, ebeveynlerin çocuklarının dijital teknoloji kullanımını denetlemek için basit aracılık stratejileri kullanma eğilimde olduklarını, bu durumu demografik özelliklerden çok, ebeveynlerin kendi medya kullanımı ve çocuklarıyla etkileşim kalıplarının etkilediğini ortaya koymuştur (Shin ve Li, 2017).

Uluslararası alanyazında erken çocukluk dönemindeki çocukların medya kullanımına kapsamlı şekilde yaklaşan nitel araştırma sayısı sınırlıdır. Lelia Green ve arkadaşları (2019), teknoloji yoğun bir ortamda ebeveynlerin gündelik hayat pratiklerini medya ve iletişim çalışmaları açısından inceleyen çok az çalışma bulunduğunu vurgulamaktadır(s.17). Yedi Avrupa ülkesini kapsayan EU Kids Online (Avrupa Çevrimiçi Çocukları) projesinin sonuçlarına göre, 0-8 yaş çocukların tablet, bilgisayar ve mobil cihazlarda internet kullanımını artmaktadır, ancak Avrupa Kanıt Veri tabanı (*European Evidence Database*) çocuk ve internet çalışmalarının çok küçük bir yüzdesinin 0-8 yaş aralığına odaklandığını göstermektedir (Chaudron, 2015:11). Araştırmada çocukların teknoloji kullanımına ilişkin riskin ailelerce görüldüğü, ailelerin düzenleme ve kontrol konusunda desteğe ihtiyaç duyduğu belirtilmektedir. Avustralya merkezli bir çalışmada ise, 2007 yılında dokunmatik ekranların hanede yaygınlaşmaya başlamasıyla, bebeklerin ekran kullanımının başladığının, bebek büyütmenin zor olduğu

⁹ “<https://healthychildren.org/English/family-life/Media/Pages/Healthy-Digital-Media-Use-Habits-for-Babies-Toddlers-Preschoolers.aspx>”

ilk yıllarda teknolojik aletleri yoğun kullanan ebeveynlerin AAP'nin uyarılarıyla, eğitimi temel alan bazı araştırmaların kullanımını desteklemesinin *ikiliğinde* kaldığı vurgulanmaktadır (Holloway vd., 2015). Çocukların dijital yeteneklerinin ve sağlıklı gelişimlerinin ikileminde kalan ebeveynler “*Teknolojik Suçluluk*” hissetmektedirler (Green vd. 2019).

0-18 yaş arası çocukların ebeveynleriyle yapılan bir çalışmada (Dinleyici vd. , 2016) Türkiye’de çocukların küçük yaşta akıllı telefon, tablet ve sosyal medya kullanmaya başladığı, çocukların güvenli medya kullanımı için gerekli rehberlik ve araştırmaların yetersiz olduğu görülmüştür. Çocuklar özellikle televizyon kullanımında yetişkinler için hazırlanan içeriklere maruz kalmaktadır (Tuncer ve Yalçın, 1999; Özakar ve Koçak, 2012). Türkiye’de medya ve çocuk ilişkisi üzerine yapılan çalışmalarda erken yaşlardaki medya kullanımına ilişkin kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. Yapılan çalışmalarda yaş aralığı en erken okul öncesi eğitim çağından başlatılmakta, daha çok televizyon, bilgisayar oyunları ve internet kullanımı ayrı ayrı konu edilmekte, medya okuryazarlığı, reklam veya medya ürünlerinin şiddet, cinsellik, obezite gibi etkileri üzerine yoğunlaşmaktadır (Çakır, 2019; Özel, 2020; Aktürk, 2019; Gündüz Kalan, 2010; Üzümcü, 2017). Erken çocuklukla ilgili araştırmaların genellikle tıpta uzmanlık için yapıldığı görülmüştür (Çelik, 2017; Kılıç, 2017; Turan, 2016).

Türkiye’de ebeveynlerin dahil edildiği araştırmalar çocuk gelişimi, sağlık ve eğitim konularına yoğunlaşmakta, medya ve ebeveyn araştırmalarının son zamanlarda medya okuryazarlığı dersinin ortaya çıkmasıyla gündeme geldiği görülmektedir. Bu araştırmaların büyük çoğunluğu ankete dayalı nicel araştırmalardır (Gündüz Kalan, 2010; İnan, 2013; Tercan vd., 2012; Aliyeva, 2017; Büyükbakkal,2007; Öztürk, 2017; Okumuş, 2018). Nitel bir araştırma olarak, Filiz Bilgin Ülken (2009), “*Televizyon İzlemede Anne-Baba Aracılığı ile Çocukların Saldırgan Davranışları Arasındaki İlişki*” adlı çalışmasında, ebeveynlerin bu konudaki düşünce, söylem ve uygulamalarının birbiriyle çeliştiğini ortaya koymuştur. Ülken, ebeveynlerin fark edip belirttiklerinden daha yüksek oranda çocukların televizyon izlediğini, ebeveynlerin söyledikleri ile uyguladıkları aracılık türü arasında farklılıklar olduğunu belirtmiştir.

Ebeveynlerin çocuklarının medya kullanımına yönelik farklı yaklaşımları söz konusudur. Bu açıdan bakıldığında, ebeveyn tutumlarının, çocukların medya kullanım pratiklerine nasıl yansıdığı önemli bir sorudur. Çocukların sadece TV veya bilgisayarla ilişkisini irdeleyen çalışmalardan farklı olarak, bu tez çalışmasında eski (Televizyon, kitap, dergi) ve yeni (tablet, bilgisayar, cep telefonu, oyun konsolu) iletişim araçlarının hepsi kapsanarak, çocukların değişen medya kullanım alışkanlıkları ebeveyn görüşleri üzerinden ortaya koyulmuştur. Dolayısıyla bu çalışmanın, Türkiye’de çocuk ve medya ilişkisini, erken çocukluk dönemindeki gelişim süreçleriyle ve ebeveyn aracılık pratikleri bağlamında saha araştırması üzerinden ele alan bir çalışma olarak alana katkıda bulunması beklenmektedir.

Çalışmayla Türkiye’deki ebeveynlerin çocuklarının medya kullanımına aracılık etmek için benimsedikleri yaygın yöntemleri anlamak ve farklı ebeveyn aracılığı yöntemleriyle ilişkili faktörleri araştırmak amaçlanmıştır. 0-6 yaş arası kazanılan medya alışkanlıklarının ebeveynlerin ne kadar farkında olduğu, bu konuda uyguladıkları baş etme stratejileri sorgulanmıştır. Ebeveynlik pratikleri üzerinden toplum, kültür ve bireyin teknolojik gelişmeler dolayımı ile nasıl değiştiği ve bu dönüşüm örüntülerinin nasıl şekillendiğini görmek için çalışmanın temel soruları şöyledir:

- Erken çocukluk dönemi olarak belirtilen 0-6 yaş grubunun teknolojik ortamları ve medya kullanımını nasıldır? Ebeveynlerin medya kullanımını nasıldır?
- Ebeveynlerin medya aracılık pratikleri nasıl şekillenmektedir?
- Hangi tür ebeveyn medya aracılığı kullanmaktadır? Ne tür kurallar ve kısıtlamalar getirilmektedir?
- Ebeveynlik pratikleri ile ebeveynlere yapılan genel tavsiyeler örtüşmekte midir?
- Ebeveynlerin aracılık pratikleri kültürel ve toplumsal değerleri nasıl yeniden üretmektedir?
- Ebeveyn aracılık pratiklerinin çocuk hakları sözleşmesine bakan yönleri nelerdir?
- Ebeveynlerin dijital okuryazarlığı aracılık pratiklerine nerelerde nüfuz etmektedir?

Tüm bu sorular, değişen medya ortamının çocuk yetiştirme pratiklerini ve medya-çocuk ilişkisini de dönüştürdüğü, ancak toplumsal eşitsizliklerin yeniden üretildiği kabulüyle irdelenmiştir.

Çalışma, ele aldığı konular açısından disiplinler arası bir kuramsal yaklaşımı zorunlu kılmakla birlikte, temelde eleştirel medya pedagojisi ve ebeveyn aracılığı teorilerinden yararlanılmıştır ve söz konusu kuramsal birikim medya çalışmaları alanı ile sentezlenmiştir. Çünkü pedagoji, ebeveynlik pratiklerinin özünü oluşturan çocuğun ihtiyaçlarının karşılanması, kontrol edilmesi ve gelişiminin desteklemesi faaliyetlerinin hepsini kapsamaktadır. Eleştirel pedagoji bireyin öznelliği ile toplumsal cinsiyet, ırk ve sınıf gibi özelliklerinin hem tarihsel hem de toplumsal yapılar olarak inşa edildiğini ortaya koyan uygulamalar içermektedir (Giroux,1998: 42). Öte yandan kapitalizm, hem çocukları hem de ebeveynleri tüketime yönlendirerek, farklılıkların temsiline söylemde kaldığı, uygulamada beğeni, istek ve pratiklerin standartlaştırılarak oluşturulduğu homojen bir medya toplumunu beslemektedir (Best ve Kellner, 1998: 269). Bu noktada medya pedagojisi, bu homojen yapının sunduğu bilgi, bilinç ve eylemin toplumsal iletişimin şekillenmesindeki rolünü sorgulamaktadır. Medya pedagojisi, medyanın ürünleri ve kullanıcılarının içinde yer aldıkları sosyal bağlamın araştırılmasında, ondan yararlanma biçimlerini, bireysel ve toplumsal etkilerini irdelemede yol göstericidir (Alver, 2004: 2-4). Paulo Freire'nin (2016) eğitimi bireylerin özgürleşmesinin bir aracı görmesinden hareketle eleştirel medya pedagojisinin ışığında medyaya bakmak, çocuk yetiştirmede toplumsal, tarihsel ve bireysel etkenlerin çokluğunun farkındalığıyla, medya kullanımına geniş bir bakış açısıyla yaklaşmamızı sağlamaktadır. Zira kapitalist dünya sisteminde diğer aktörler göz ardı edilerek, medya pek çok karmaşık toplumsal sorunların kaynağı olarak gösterilmekte, medya eğitimi de bu geniş çaplı problemlerin tek çözümü olarak sunulmaktadır. Bu durumda toplumsal ve hatta bireysel sorunların diğer kaynakları ve çözümleri göz ardı edilmekte; medya eğitimi homojen medya sisteminin bir devamı olarak bireyleri özgürleştirmekten çok “sansürün liberal bir alternatifi olarak” işleve konmak istenmektedir (Buckingham, 2003). Öte taraftan Çocuk Hakları Sözleşmesi çerçevesinde çocukların “ üstün yararları” gözetilerek medyaya “erişim”, “kullanım” ve “katılım” hakları da uluslararası kabul görmüş bir gerçektir.

Çalışmanın temelini oluşturan “ebeveyn aracılığı teorisi” (*parental mediation*) ise, iletişim araçlarının çocukların üzerinde yarattığına inandıkları olumsuz etkileri yumuşatmak ve yönetmek için ebeveynlerin çocuklarıyla kurdukları iletişimi incelemek için geliştirilmiştir (Clark, 2011). Çalışmada “ebeveyn aracılığı teorisi”, Clark’ın (2011) özellikle altını çizdiği, Buckingham (2000), Buckingham ve Willett (2006) ve Livingstone’un (2002, 2009) çalışmalarıyla ortaya koydukları, “medyanın olumsuz etkileri konusunda berbat bir kötümserlik ya da dijital nesil konusunda pembe gözlüklü iyimserlik ikileminin” ötesinde, çocukların kimliğini ve gelişimsel ihtiyaçlarını, yetişkinlerin sosyal ve duygusal karar alma süreçlerini ve dijital ve mobil medyanın olanaklarını dikkate alan bütüncül bir bakış açısıyla kullanılmıştır.

Kontrol ve özgürlük arasındaki dengenin sağlanması, ebeveyn çocuk ilişkilerinin temel meselesidir. Ebeveyn kontrolü, ebeveynler tarafından konulan kurallara çocukların uyma zorunluluklarını ifade eder ve ebeveynlerin çocuklarına karşı tutumlarını belirleyen faktörlerin başında gelir. Alanyazında ebeveyn tutumları genellikle Baumrind’in (1991) ortaya koyduğu dört temel başlıkta toplanmaktadır: Demokratik, Otoriter, İzin Veren ve İhmalkar Tutum. Bu tutumların ebeveyn aracılığındaki karşılığı, Aktif, Sınırlayıcı, Birlikte İzleme ve Önemsemeyen ebeveyn aracılıkları şeklinde gelişmiştir. “Aktif aracılık” medya kullanımı ve içerik hakkında çocukla konuşmak; kısıtlayıcı aracılık medya kullanımıyla ilgili kurallar ve düzenlemeler belirlemek ve birlikte izleme ise çocukla birlikte medya kullanımı olarak tanımlanabilir. “Aktif aracılık”, ebeveynler ve çocukları arasındaki diyaloga önem verirken, birlikte izleme sözlü olmayan iletişimi ve birlikte bulunmayı içerir. “Kısıtlayıcı aracılık” ise kural oluşturma, uygulama ve sonuçlarını takip etmeyi kapsamaktadır (Nathanson, 1998, 1999; Valkenburg vd. 1999; Eastin vd. 2006; Livingstone ve Helsper, 2008; Clark, 2011, Hollaway vd., 2013; Livingstone, 2015) .

Ebeveynlerin medyayı nasıl yönettikleri, genel ebeveynlik tutumlarıyla paralellik göstermektedir. Ebeveynler kontrol ve özgürlük ikilemini çocuklarının medya

kullanımını yönetirken de yaşamaktadırlar. Ebeveyn kurallar koyarak ve çocukla konuşarak doğrudan müdahale ettiği gibi, çocuğa rol model olarak dolaylı etkiye de bulunmaktadır (Lemish, 2015, s.22). Burada altı çizilmesi gereken nokta medya aracılığındaki sınırlamaların, medyanın olumsuz görülmesiyle ilgili değil, medyanın faydalı bir şekilde çocukların yararına kullanılması ve çocukların sağlıklı medya kullanım alışkanlığı edinmesini sağlamaya yönelik olmasıdır. “*Dijital yerliler*” olarak tanımlanan “*alfa kuşağı*” çocukları bilgileri, merakları ve becerileriyle teknoloji kullanımında “*dijital göçmen*” olan ebeveynlerinin önünde yürümektedirler (Prensky, 2001). Ebeveynlerin içinde buldukları bu karmaşık durumu açıklamak için literatürde “*dijital ebeveyn*” kavramı geliştirilmiştir. Dijital ebeveyn, dijital okuryazarlık, farkındalık, kontrol, etik ve yenilikçilik gibi rollere sahiptir (Yurdakul vd. 2013:888).

Yukarıda çerçevesi çizilen kuramsal yaklaşımlar ve kavramlardan hareketle bu çalışmada öncelikle çocuk gelişiminin temel evreleri, bu gelişim sürecinde ekran kullanımının rolü ve ebeveyn pratiklerinin önemi geniş bir literatür taramasıyla ve betimleyici yöntemle ortaya konulmuştur. Medya ve Çocuk başlıklı birinci bölümde tarihsel süreçte değişen çocukluk ve çocuk tanımlarına yer verilerek, çocukları *dijital yerli* kılan sürece değinilmiştir. Bu çalışmada çocuk tanımı uluslararası kabul gören ve Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nde ifadesini bulan insanın gelişim sürecinde yer alan 0-18 yaş arası biyolojik dönem olarak ele alınmıştır. Çalışmanın niçin 0-6 yaş erken çocukluk dönemine ilişkin olduğu ve bu dönemde çocukların bilişsel, motor, dil, sosyal ve duygusal alanlarının şekillenmesi için atılan temellerin hassasiyeti ve dolayısıyla erken çocukluk döneminde medya kullanımında bilinçli olmanın önemi bu bölümde anlatılmıştır. Çocukların gerek geleneksel gerekse dijital medya kullanımına ilişkin tartışmalar, yeniye karşı panik, medyanın eğitici veya eğlendirici yönündeki ikilemler, medya kullanımının kontrolü ve sınırlandırılmasına yönelik tartışmalara da yer verilmiştir. Tüm bu yeniliklerin paniği ve faydalı olanı bulmaya yönelik tartışmaların yanı sıra, çocukların içinde buldukları zamanın imkanlarına erişim ve kullanım haklarının da elbette bu bölümde altı çizilmiştir. Çünkü ebeveynlerin tercihlerinden öte Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinin çeşitli maddelerine gören çocukların yüksek yararının gözetilmesi için medyaya erişim, kullanım ve katılım hakları bulunmaktadır. Nitekim 2021 yılında bu haklar “*BM Dijital*

Ortamda Çocuk Haklarına İlişkin 25 Numaralı Genel Yorum” (GY25) başlıklı uluslararası bir metinle netleştirilmiş ve detaylı bir şekilde ortaya konulmuştur. Bu noktada elbette dijital okuryazarlık kavramından bahsedilmeden bölümü sonlandıramazdım. Her ne kadar iletişim teknolojileriyle donatılmış bir dünyada yaşasak da aslolan var olan imkanların tüm potansiyeli ile bireyin ve insanlığın en yüksek yararına kullanılmasıdır. Bu becerinin yetkinliği günümüzde dijital okuryazarlık olarak adlandırılmaktadır. Dijital okuryazarlık bilgiye ulaşmak, anlamlandırmak, değerlendirmek ve üretmek için dijital teknolojilerin kullanılması demektir. Çalışmada iletişim teknolojilerindeki gelişmelere kimi zaman eskiye dair bilgiler kimi zaman yeniye dair tartışmalar ve örneklerle çalışmanın bütününde yer verilerek, konunun tarihsel ve sosyal arka planı eleştirel bakış açısını beslemiştir.

İkinci bölümde “ebeveynlik” kavramı bakım veren, koruyucu, rehberlik edici, geliştirici yönleriyle tanımlanmıştır. Çocuk ve ebeveyn arasındaki etkileşimin önemine vurgu yapılarak bakım konusundaki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine ve ebeveynlere destek olmada yetersiz politikaların altı çizilmiştir. Dijital çağla dönüşen ve dijitalleşen ebeveynliğe, ebeveynlerin dijital okur-yazarlığına ve dijital eşitsizliklerin yeniden üretildiğine işaret edilmiştir. Çocuk yetiştirmede ebeveynlik tutumlarının çocukların karakterini şekillendirmedeki önemine yer verilerek, Baumrind (1991) ebeveynlikte kontrol ve özgürlük arasındaki dengenin sağlanmasına yönelik çalışmalarına yer verilmiştir. Bu bölümde çalışmanın konusunu oluşturan medya çocuk ilişkisinde ebeveynlerin aracılık rolü ‘ebeveyn aracılığı teorisi’ ışığında kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Son olarak ebeveynlerin medya aracılığında rehberlik sağlayan ulusal ve uluslararası tavsiyelere yer verilerek ortak noktalara dikkat çekilmiştir.

Nitel araştırma yönteminin benimsendiği çalışmanın üçüncü bölümünde ise, ebeveyn tutumlarındaki farklılıkları ve çocukların medya kullanım alışkanlıklarını ortaya koymak amacıyla 0-6 yaş arası çocukların ebeveynleri ile Ankara’da bir saha araştırması yürütülmüştür. 2019 Nisan ve 2020 Şubat tarihleri arasında kartopu örneklem tekniğiyle ulaşılan 40 ebeveyn ile yarı-yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Yapılan görüşmeler analiz için gerekli verileri sağlamıştır, ancak başlangıçta daha fazla

kişiyeye ulaşmak hedeflenmekle beraber COVID-19 pandemisi nedeniyle gerçekleşmemiştir. Görüşmelerde, farklı sosyoekonomik çevrelerden katılımcılara ve değişik yaş gruplarından çocuklara ulaşılmasına mümkün olduğunca dikkat edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada görüşme soruları, erken çocukluk döneminde çocukların medya kullanımının ve ebeveynlerin medya aracılık pratiklerinin nasıl şekillendiğini anlamak amacıyla genel resmi görebilmek adına kapsamlı bir şekilde hazırlanmıştır. Görüşme soruları dört başlık altında toplanmıştır: Görüşmecilere ait bilgiler, Aile ortamında bulunan ve çocuğun kullandığı iletişim araçları, Aracılık biçimleri ve Medya pratikleri. Sorular çocukların ve ebeveynlerin içinde buldukları medya ortamını, iletişim araçlarını kullanım alışkanlıklarını, ebeveynlerin bu konuyu yönetim pratiklerini (Aktif Aracılık, Kısıtlayıcı Aracılık, Birlikte Kullanım, Teknik kısıtlamalar ve İzleme), prensiplerle pratiklerin ne kadar örtüşüğünü, uygulamadaki kırılmaları, ebeveynlerin farkındalıklarını, daha iyi pratikler için beklentilerini anlamaya yönelik olarak hazırlanmıştır.

Çalışmaya, ebeveynliğin bireyin tek sorumluluğu olmadığını; ebeveynin kendisinin çevre, aile, iş, toplum, ekonomi, coğrafya ve zaman baskısıyla şekillenen psikolojisinin iniş çıkışlarının ve olması gerekenle olan arasındaki mesafelerin değişkenliğinin farkındalığında; her ne kadar belirli gelişim evreleri olsa da, her çocuğun kendi şahsına münhasır olduğunun kabulünde bir ebeveyn olarak yaklaşmıştır. Çalışmanın örneklemeden hareketle ebeveyn aracılığındaki pratiklerin çeşitliliği, benzerlikleri, farklılıkları, çatışmaları ve çalışılan zamandaki eğilimleri çok boyutlu olarak değerlendirmiştir. Medya tüketimiyle ilgili tavsiyeler ve yapılması gerekenlerin sıralandığı bir dünyada, ebeveynlerin çocuk bakımında yerine getirdikleri besleme, uyutma, oynama gibi sorumlulukların çokluğunda, medyayla ilişkiyi nasıl yönettikleri, medya kullanımının bu süreçteki avantaj ve dezavantajlarını ve ebeveyn tercihlerinin çocukların medyayla ilişkisinde nasıl bir temel oluşturduğu analiz edilmiştir.

1. BÖLÜM MEDYA VE ÇOCUK

Çalışmanın temel konusunu ebeveyn pratikleri oluşturmakla birlikte, bu pratikleri ve ebeveyn tutumlarının inceleneceği bağlam ebeveynlerin çocuk ve medya ilişkisine bakış açılarıdır. Bu nedenle öncelikle çalışmanın düşünsel arka planını oluşturan kavramlardan biri olan çocuk ve çocukluk kavramı farklı perspektiflerden incelenecektir. Bu alanda iki temel yönelim dikkati çekmektedir: İlk olarak, uzun zaman alanyazına yön veren psikolojik yaklaşımlar ve özellikle evrimsel ve evrensel çocuk anlayışını temel alan gelişim psikolojisi, diğer yanda ise sosyolojik yaklaşımlar. Öncelikle “çocuk ve çocukluk nedir?” sorusuna yanıt aranırken, bu kavramların tarihsel gelişimi irdelenecektir. Ayrıca, gelişim psikolojisi açısından çocuk ve çocuk gelişimi tanımlanacak, gelişim ilkeleri ve alanları, bunların medya kullanımıyla ilişkisi daha sonraki tartışmalara ışık tutması açısından ele alınacaktır. Sonrasında, çocukların medya kullanımına ilişkin dünyadaki ve Türkiye’deki tartışmalar, alanyazındaki temel konular çerçevesinde ele alınacaktır. Son olarak ise, çocuk ve medya ilişkisine hak odaklı bir perspektiften bakılacak ve çocukların dijital okuryazarlıkları irdelenecektir.

1.1. ÇOCUK VE ÇOCUKLUK KAVRAMI

Çocukluğun tanımı, farklı kültürlerle, toplumlara ve alanlara göre değişmekle birlikte, temel olarak insanın biyolojik bir evresi olduğu konusunda ortak kabul bulunmaktadır. Çocuk hakları konusunda temel belge olan ve 20 Kasım 1989 tarihinde, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda kabul edilen Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin 1. maddesinde “Daha erken reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır” denilmektedir.¹⁰ Sözleşmeyle, çocukların gelişimlerinin her aşamasında yaşamın onlara sağlayabileceğinin en iyisini hak eden başlı başına tam birer insan olduklarının altı çizilmekte ve sağlıklı gelişimleri için sahip oldukları haklar

¹⁰ <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>

detaylandırılmaktadır.¹¹ 18 yaş sınırıyla evrensel hukukta çocuk olmanın ve dolayısıyla yetişkin olmanın ne anlama geldiğine dair bir sınır çizilmektedir (Buck, 2014, s.12). Bu ayırım çocukluğa ilişkin, “Olgunlaşmamış reşit sayılmayan küçük yurttaş” (Yörükoğlu, 1997:13) ve “henüz bedensel, ruhsal ve sosyal yönlerden erginliğe ve olgunluğa ulaşmamış birey” (Karadoğan, 2019: 196) şeklindeki tanımlarda da görülmektedir.

Hukuki olarak “çocukluk” kavramı, evlenme, malları yönetme, çalışma hayatına başlama, oy kullanma yaşı, devlet tarafından korunma, eylemlerin sorumlusu olarak görülecek muamele gibi hak ve özgürlüklere ilişkin sınırları da çizmektedir. Geraldine Van Bueren’e göre uluslararası hukuk, çocuk haklarına diplomatik ve siyasi olmayan bir çerçeveye sağlamaktadır, çünkü uluslararası yasalar hem yalnızca çocuklar için geçerli olan ilkeleri hem de toplumun tüm kesimleri için evrensel olarak geçerli olan ilkeleri kapsamaktadır (Van Bueren,1995, xii). Çünkü her ne kadar çocuk haklarına ilişkin uluslararası düzenlemeler olsa da çocukluğa ilişkin ulusal düzenlemeler farklılıklar içermektedir. Örneğin 4857 sayılı İş Kanunu’na (71. Md.) göre çocuk işçiler ve genç işçiler arasında bir ayırımı gidilmiş ve on beş yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaklanmıştır. Dini terminolojiye göre birçok inanç sisteminde çocukluk dönemi buluş çağına erişmekle son bulmaktadır. Reşit (ergen) sayılan kişi cezai ehliyet ve sorumluluk alabilmekte, dini ve sosyal yükümlülükler üstlenmektedir. (Karadoğan, 2019: 197).

Çocuk olmanın “kişilik edinme” süreciyle de yakından ilişkisi bulunmaktadır. Kişiliğin oluşma sürecinde çocukluk dönemi, yaşımın ilk evresi olarak zihinsel ve fiziksel olgunluktan uzak “yetersizlikler çağı” olarak da tanımlanmaktadır. Modern toplumda egemen çocukluk anlayışına göre ise çocuklar, yetişkinlerden farklı biyolojik bir kategori oluşturmaktadır. Madeleine Leonard (2019: 108), çocukların “insan” olarak değil, “insan olacaklar” (İng. “*human being*”, “*human becoming*”) olarak görülme eğilimine dikkat çekerek bu duruma işaret etmektedir. Ona göre yetişkinlik kişinin bireysel gelişim sürecinde erişilecek bir gerçeklik ve kazanımdır. Hatta kişinin

¹¹ <https://www.unicef.org/turkiye/en/reports/communicating-children>

çocukluğunun tek anlam ve amacı olarak kabul edildiğini vurgulamıştır. Bu durumda çocuklar yetişkinliğe hazırlanmalıdır ve çocukların yetişkinliğe hazırlanmasının sorumluluğu da yetişkinlere aittir (Tan, 1994: 11).

Jeremy Roche (1999: 484), “*çocuklar hakkında söyleyip yaptığımız her şey, aslında yetişkinler olarak kendimiz hakkında, bu dünyada kendimizi nereye yerleştirdiğimiz ve ne yapmak istediğimiz hakkındadır*” diyerek, yetişkin-çocuk ilişkisine farklı bir açıdan yaklaşmıştır. Gerçekten de psikanalitik ve yapı çözümcü bir akıl yürütme ile yaklaşıldığında, “toplumsal öteki” diye konumlandırılan “çocuk”, aslında bizim içimizdeki yüzleşemediğimiz, baş edemediğimiz “öteki ben”in temsilcisidir. Çocuğun ne olmasını istediğimizi söylediğimizde, aslında kendimizin ne olduğunu söylemiş oluruz. Yani ‘eksik-birey olarak çocuk’ imgesi bizim öz imgemizin bir yansımasıdır ve çocuğu disiplin ederken kurmaya çalıştığımız iktidar da aslında, kendimizi kontrol etmek için oluşturduğumuz bir mekanizmadır (Alankuş, 2007: 54).

Çocukların nesneleştirilmeleri, insanların kendilerinden daha basit gördükleri varlıkları nesneleştirme eğilimiyle ilgilidir. Burada çocukluğun da yetişkinlik gibi bir süreç olduğu göz ardı edilerek, yetişkinlerin ve çocukların hiyerarşik ilişkisi, karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde tasarlanmaktadır (Tuncel,1997: 67). Çocukların, negatif bir biçimde “yetişkin olmayanlar” olarak tanımlanması otorite yani iktidarın belirleyiciliğini yansıtmaktadır. Çocukluk, bebeklikten on sekiz (kimi ülkelerde on dokuz, yirmi ya da yirmi bir) yaşına kadar geniş bir yaş dönemini kapsamaktadır ve bu dönem sürecinde dahi birey çok çeşitli yetenekler, gereksinimler ve potansiyeller taşımaktadır. Tüm bu farklılıkların ve zenginliklerin üzeri bütün genç insanların “çocuk” oldukları ve yetişkin faaliyetlerini yerine getiremeyecekleri varsayımıyla örtülmektedir (Franklin, 1993: 24). Dolayısıyla çocukluğun tanımında, yaştan çok iktidar ilişkisi belirleyici olmaktadır. Yetişkinler çoğu zaman ‘zayıf, bağımlı, güçsüz’ gördükleri yetişkinleri de çocuk diye nitelemektedir. Burada önemli olan, ötekinin farklılığına saygı duymayı öğrenerek, aslında kendi içimizdeki farklıya, kendi çocukluğumuza saygı duymak anlamına da gelecek bir etiğin oluşturulmasıdır.

Sonuç olarak, biyolojik olarak da 18 yaşına kadar gelişimini tamamlayan insan yavrusu her yaşta saygı duyulmayı ve insanlığa yaraşır bir şekilde hayata hazırlanmayı hak eden bir bireydir. Gelişim sürecinin başlangıcı olan erken çocukluk dönemi ise hassasiyetinden dolayı ayrıca değerlidir. Bu nedenle, erken çocukluk döneminde çocukların bakım ve eğitiminin önemine ilişkin ortak bir kabul bulunmaktadır.¹² Bu çalışmada, hassas ve önemli bir dönem olan erken çocuklukta, hayatın vazgeçilmez bir parçası haline gelen dijital teknolojilerle olan ilişkiye, çocukların içinde buldukları çağın imkanlarına erişim ve kullanım haklarına ilişkin evrensel bir bakış açısından bakılmaktadır. Bu haklara daha geniş bir şekilde ilerleyen başlıklarda yer verilmektedir. Ancak öncelikle çocukluk kavramının tarihsel gelişimine kısaca değinmekte fayda bulunmaktadır.

1.1.1 “Çocuk” Kavramının Tarihsel Gelişimi

Çocuğa ve çocukluk dönemine ilişkin tanımlar toplumsal, kültürel, ekonomik ve tarihsel etkenlere bağlı olarak dönüşümler geçirmiştir. Biyolojik olarak çocuk, yani insan yavrusu yaşam zincirinin doğal bir halkasıdır, ancak kavram olarak çocukluk tarihin farklı evrelerinde hatta aynı toplumun farklı kesimlerinde değişik anlamlar taşımıştır (Sağlam ve Aral, 2016: 44). Yani çocukluk doğal bir gerçeklik değil, toplumsal-kültürel yapı tarafından şekillenen bir olgu olarak görülmektedir (Onur, 2007:5). Çocukluğun sadece toplumsal ve kültürel yönüyle değil, insan yavrusunun kendine özgü değerleri, özellikleri, mizacı, gelişimi ve davranış kalıplarıyla şekillendiğinin kabulü görece yenidir.

Bugün çocukluk kavramı sosyolojik bir bakış açısıyla analiz edilmekte, temel özellikleri yaşamın diğer dönemlerinde olduğu gibi varoluşsal olarak irdelenmektedir. (Eraslan, 2019: 81). Kavram olarak “çocuk / çocukluk” a Batı tarihinde baktığımızda Rönesans’la birlikte ortaya çıktığı hatta bir toplum kategorisi olarak orta sınıf icadı sayıldığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan kavramın öne çıkmasında matbaa gibi gelişmelerin de

¹² <https://www.unesco.org/en/education/early-childhood>

etkisinden bahsedilmektedir zira eğitilmiş ve eğitimsiz kesimlerin yetişkin ve çocukluk dönemlerine atıfla tanımlandığı bunun da basılı yayınlarla beslendiği değerlendirilmektedir. Çocukluk öncesi ve sonrası dönemler de okula başlamaya referansla yapılmıştır Yine bu dönemin etkisiyle “erkek öğrenci” sözcüğü ile “çocuk” sözcüğü eşanlamli duruma gelmiştir (Postman, 1995: 31).

Bu alandaki diğer çalışmalarda, çocukluk anlayışının esas itibariyle modern anlamda 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında oturduğu kabul edilmektedir. Orta Çağ’da çocukluk döneminin üzerinde odaklanılmayan ve geçici bir dönem olarak kabul görüldüğü söylenebilir (Franklin, 1993: 25). Söz konusu bu dönemde toplum yapısı tarıma dayalıdır ve emek yoğun üretim süreci hakimdir. Yoksulluk temel toplum yapısını ağırlıklı olarak şekillendirmektedir. Böyle bir ortamda da çocukların kaderi de ailelerine göre belirlenmektedir. Aileler çocuk üzerinde tam bir otoriteye sahiptir. Çocuklar da istihdam ve üretim sürecinin bir parçasıdır. Çocukların gelişimi ve eğitimleri üzerinde evin yaşlılarının etkilerinden bahsedilebilir, daha çok aile içi iletişim ve değerlerin aktarımı bu gelişimde etkili faktördür.

Orta çağ döneminde çocukların içinde buldukları toplumda fark edilmeleri yedi yaşında gerçekleşmektedir. Bu yaştan itibaren çocuklar kendilerine söyleneni anlayıp aktif olarak katılabildikleri ve böylece kabul görüp üretim ve aile içi iletişime dahil oldukları değerlendirilebilir. Dolayısıyla yedili yaşlar akıl yaşı olarak nitelendirilmektedir. Ailenin iş yaşamı için çocuklar bu yaşlarda gereklidir. Dahası üretime olan katkıları nedeniyle çok çocuk makbul olup kalabalık aile içinde çocukların hızlıca olgunlaşmaları ve sağlayacakları katkılarının artması beklenilmektedir (Doğan, 2000: 153). Bu bağlamda Orta Çağ’da çocukların ailelerinden bağımsız ve ayrışık bir ortamda örneğin okul ve arkadaşlık ortamlarında yetiştiği ayrı bir çocukluk döneminden söz edilemez. Postman (1995: 26-27), bu dönemdeki çocuklar için Fransızca, Almanca ve İngilizce dillerinde özel kelime bulunmadığını, çocuk sözcüğünün bu dönemde “belli bir yaş ya da çağ dönemini değil ama bir akrabalığı” ifade ettiğini vurgulamaktadır.

Çocukluk tarihi araştırmalarına önemli katkısı olan Philippe Aries'e (1962) göre Orta Çağ'da "çocukluk duygusu" eksikti. Çocukluğun kavram olarak öne çıkması ileriki dönemde gerçekleşecektir. (Onur, 2007: 148). Çocukların toplum içinde ayrı bir öge olarak ele alınması gerektiği hususu 17. Yüzyılda elit kesimde gözlenmektedir. Burada söz konusu seçkin kesimin çocuklarını devlet okullarına göndermeleriyle ilişkili olduğu söylenebilir. Rönesans döneminde kadar çocuk ve yetişkinlerin sanatta ve eğitimde farklı özelliklerine dair bir tespit yapmak güçtür. Ancak Rönesans'la beraber farklılaşmanın sanata da yansıdığı gözlenmektedir (Postman, 1995: 33).

Okuma yazma, soyut ve gözlemlenmemiş dünyayı anlamlandırmayı mümkün kıldığı için, okuyabilenlerle okumayanlar arasındaki fark önemlidir. Neil Postman'a (1995:35) göre okuma yazmayı öğrenme çocukluğu oluşturmada en önemli faktördür. Her ne kadar diğer faktörler örneğin din, siyaset, iktisadi yaşamın bu anlamda etkileri bulunsa da okuryazar olma bireylerin erken dönemden itibaren toplum içinde varlıklarının belirginleşmesini sağlamaktadır. Bu anlamda matbaa ve yayınlanan eserlerin hızla artmasının etkisi büyüktür. Çocuklar büyükleri gibi içinde buldukları toplumda görünür bir kesim olarak öne çıkmakta bunu da gittikleri okullar belirgin hale getirmektedir. Feodal toplumdaki modern topluma olan geçiş yazılı kaynakların yaygınlığı ve bu kaynaklardan beslenen yeni bir kesimin varlığı yani öğrenciler olarak çocukluğu oluşturmaktadır (Tan, 1994: 19). Çocukluk düşüncesini bir Avrupa icadı olarak görenler, çocukların, annelerinin, dedelerinin ya da beşiğini sallayan kişilerin bakımı/gözetimi olmadan yaşamaya başladığını ve yetişkinler dünyasına adeta bırakıldığını belirtmektedir (Şirin, 2006: 12).

Çocukluk kavramını ifade ederken iktisadi dönüşüme de vurgu yapmak yerinde olacaktır. Feodaliteden modern topluma geçiş aynı zamanda beraberinde bir üretim sürecinin evrimini de getirmiştir. Tarım toplumundan daha az emek yoğun daha çok sermaye yoğun olan sanayileşmeye geçilmesi ve nitelikli iş gücü sınıfının

belirginleşmesiyle, aile yanında işçi niteliğindeki çocukların okullu olarak üretim sürecine katılmaları daha ileri yaşlara kaymıştır. Böylece çocukluğun yetişkinlikten ayrı bir yaşam dönemi olduğu düşüncesinin temelleri hazırlanmış ve Batılı toplumlarda çocuğun statüsü değişmiştir. Rönesans'ı müteakiben çocukluk kavramına “sevgi ve duyarlılık” atfının da yapılmaya başlandığı görülür. Önceleri yalnızca neslin devamı, tarımsal üretim sürecine katkı odaklı olarak önemli görülürken, çocukların birey olarak önemi belirginleşerek, yetiştirilmelerine vurgu yapılan bir dönem başlamıştır. Bu bireyselleşmede, geleneksel olarak kısıtlayıcı faktörler arasında olan cemaat, dil, soy ve akrabalar ile bir takım örf ve adetlerin zayıflamasının rolü olmuştur (İnal, 2007 a: 23).

1.1.2. Çocukluğa Farklı Yaklaşımlar ve Değişen Çocukluklar

Çocukların ayrı bir toplumsal kesim olduğu yaklaşımının Rönesans'ı izleyen dönem olduğunu söyleyebiliriz. Çocukluğun tanımlanmasında masumiyet ve zayıflıklarına vurgunun önem kazandığı, bu bakış açısıyla da yetişkinlere onları yetiştirme ve geleceğe hazırlama ödevinin verildiği söylenebilir. Bu süreçte çocuklar aile içi ve tarımsal üretimin bir parçası olmaktan ziyade okuma yazma öğrenmeleri gereken ve nitelikli iş gücüne katılım için yetiştirilmeleri gereken birer birey olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bakış açısının çağdaş sanatlara da yansımalarının olduğu ve çocukların artık ayrı bir subje olarak örneğin resimlerde yer aldıkları gözlenmektedir. Öncesinde çalışan birey masum ve zayıf bir çocuk yerine küçük hanım veya bey olarak sergilenmektedir. (Franklin, 1993: 24). Rönesans'la beraber çocukların artık kendilerine özgü kıyafet, yeme, eğitime dönük ihtiyaçlarının belirginleştiği örneğin kendilerine özgü oyuncaklarının olduğu, bireylerle aynı olmayıp okul kıyafetlerinin olduğu görülmektedir (Roche, 1999: 478).

Çocukluğun gelişim sürecinde okullaşma ile beraber iş ve üretimden ayrılma ve bireysel olarak öne çıkma izlenmektedir. Bu süreçte çocukluğa yönelik masumiyet vurgusu, çocukların ebeveynlerine bağımlı olmaları karakteristik olarak gözlemlenmektedir. Ancak söz konusu bu sürecin herkes için eşit ve aynı şekilde olduğunu söylemek de

yanlış olacaktır. Okul ve eğitimin, bu dönem toplumlarında daha çok erkek çocukları için yaygın olduğu, kız çocuklarının aile içinde kaldıkları gözlenmekte, dolayısıyla çocukluk denilince hala genel anlamda erkek çocuklarına özgü temel dinamikler kastedilmektedir. Bir anlamda “özgür birey olarak erkek çocuklar” çocukluk kavramı içinde öne çıkmaktadır. Diğer taraftan yoksul kesimlerde ve tarıma dayalı toplumlarda yine çocukluk kavramının tam anlamıyla oturduğunu söylemek zor olacaktır.

Günümüze geldikçe çocukluk kavramının tanımlandığı arka planı değişmiştir. Çocukluğun 19. yy dan itibaren biyolojik bir olgu olarak tanımlandığı, toplum içinde çocukluk döneminin ayrı bir olgu olarak konumlandığı, eğitim ihtiyacı, oyun ve oyuncakları, gıda gibi sorunlarıyla toplumda daha da görünür olduğu bir dönem başlamıştır. Dolayısıyla, modern çocukluk anlayışının, bu dönemde toplumsal bir yapı ve sosyo psikolojik olarak olgunlaştığı söylenebilir (Postman, 1995: 89). Diğer taraftan günümüzde, çocukluk biyolojik bir kategori olarak tanımlansa da her toplumda aynı anlamı ifade etmemektedir (Heywood, 2003: 10-11). Çocukluk kavramı cinsiyet gibi, kültürel faktörlerdeki ayrışmalar gibi bir dizi etmenin ışığında anlam kazanmaktadır.

Çocukların kamusal alanın dışına doğru taşındığı gerçeği 20. yüzyılda gözlenen bir diğer olgudur (Roche, 1999: 478). Burada gözlemlenen dinamikleri şu şekilde özetleyebiliriz; olumlu anlamda çocuk emeğinin aile içi üretim sürecine doğrudan katılımı sona ermiş, ancak olumsuz anlamda çocuk işçilerin modern üretimin bir parçası olmaları gerçeği de sömürünün sadece şekil değiştirdiğini ortaya koymuştur. Diğer taraftan orta çağda belirgin olmadığı için arka planda kalan aile içi şiddetin çocuklara yönelik durumunu, günümüz dünyasında çocuk tecavüzleri veya çocuklara yönelik toplumdaki şiddete ilişkin örnekler, çocukların edilgenleştirilerek, disipline edici pratiklerin meşrulaştırılması ve çocukların tam olarak bir birey sayılmaması da önemli bir olumsuzluktur (Alankuş, 2007: 47). Bu bakış açısına göre, yetişkin dünyanın dışında kalan çocuklar “masumiyetlerinin yanı sıra zayıflıkları, ailelerine bağımlılıklarının yanı sıra yetişkinleri tatlılıklarıyla eğlendiren birer süje haline gelmiş

ancak olumsuz anlamda da çaresizlik, akıl dışılık, bağımlılık gibi negatif yanlarıyla da birer ‘sorun’ teşkil etmektedirler” (Heywood, 2003: 12).

Günümüz dünyasında çocukluğu anlamlandırmaya yönelik teorik ve kuramsal çalışmalarda çocukların aileleriyle bağlarını ekonomik durum ve soya atıflık yerine, duygusal bağların öne çıkması ve modernitenin edilgen bir konusu haline gelmeleri önemli bir kırılma noktası olarak değerlendirilebilir. Önceki dönemde bir özne olarak öne çıkmayan çocuk modern dönemde üzerinde beklenti ve sorumluluklar taşıyan bir kavram olarak da ortaya konulmaktadır. Buna göre örneğin kendi tarzı olan, kıyafetleriyle ikinci dil gibi, müzik eğitimi gibi eğitim ihtiyacıyla toplum içinde konumlandırılan bir yere doğru yerleşmektedir. Bu aynı zamanda çocuk ideali olarak da tanımlanabilir.

Kemal İnal’a (2007b: 34-35) göre postmodern çocuk tipi ve çocukluk imgesi ise, neoliberalizm ve küreselleşme kavramlarıyla beraber değerlendirilmelidir. Modern aile, iki eş ve az sayıda çocuklardan meydana gelirken, dünyadaki savaşlar, kadın ve insan haklarına yönelik toplumsal hareketler gibi bazı olaylar gelenekçi değer ve anlayışları da değiştirmiştir. Bu sayede toplum yapısı ve çocuğa dair önem atfedilen hususlarda da değişimleri beraberinde getirmiştir. Bu süreçte yeni oluşumlar da dikkat çekmektedir örneğin farklı ırk ve kültürlerden evliliklerden meydana gelen çocuklar, çalışan ebeveynli aileler, boşanmış çiftlerin çocukları gibi farklı toplumsal durumlar ve çocuklar üzerindeki etkileri izlenebilmektedir.

Postmodern anlayış içinde çocukluğu tanımlarken artık üretim ve istihdama olan katkı ve etkilerinden ziyade tüketim toplumu içinde çocuğun tercih ve ihtiyaçları öne çıkmaktadır. Çocukların içinde buldukları topluma olan katma değerleri yerine bireysel performansları, yarışma ve sınavlardaki bireysel başarılarının daha önem kazandığı ve ailelerin de beklenti ve sorumluluklarını bu çerçevede şekillendirdikleri görülmektedir. Özellikle son dönemde çocuklar için yapay zekâ, kodlama, robot ve uzay

teknolojileri gibi gerçek veya imgesel konular ile animasyon ve simülasyon gibi yöntemlerin önem kazandığını gözlemlemekteyiz. Çocuklara sunulan bilgi de paket halinde hazırlanmakta ve bir bilgi tüketicisi olarak çocuklara sunulmaktadır (İnal, 2007b: 41).

Yine bu dönemde çocukların edilgen olarak sanal her türlü malzemenin içerisinde yer aldığı görülmektedir. Çocuklar somut oyuncaklar yerine bilgisayardaki sanal oyunları tercih etmekte, teknolojik oyuncaklar çocuğu toplumsal iletişimden, sanal iletişime doğru itmektedir. Yoksul çocukların dış dünyayla bağlantısı çoğu zaman televizyon üzerinden kurulurken, modern ve postmodern çocuklar bilgisayar ve internet sayesinde küresel dünyada dolaşmaktadır. Buradaki risk çocukların denetim veya kontrol mekanizmalarından uzak ve edilgen bir şekilde bu inşa edilen sanal yapı içerisinde kendilerini bulmalarıdır. Zira postmodern akımın karmaşıklığının bireyi, yapı içinde silikleştirdiği kabul edilmektedir.

Son olarak Bekir Onur'un (2007: 4) belirttiği gibi çocuk esasen hep vardır. Burada değişen ve dönüşen ise çocukluk kavramıdır. Sosyolojik evrim olarak değerlendirirsek çocukluk kavramı da bebeklikten oyun oynayan çocuk ve sonrasında okula giden ve hayata açılan birer birey adayları olarak bu sürece devam etmektedir. Tüm bu süreçlerde çocukluk bir özne konumundadır ve toplumsal evrim sürecinde çocuk özne olarak iktidar ilişkilerinden de kaçmamıştır. Çocukluk, geleceğin yetişkinliği için adeta bir staj dönemi olmaktan çıkmakta ve çocuğa ait olan, doğal bir dönemin özelliklerini içeren ve özgürce yaşanılması gereken çocukça bir dünyaya ulaşmaya çalışmaktadır.

1.1.3 Teknolojik Çocukluk: Dijital Yerli

Her ne kadar Marshall McLuhan Küresel Köy (Global Village) kavramını 1960larda dile getirirse de, dünyanın küresel bir köy olma şekli iletişim teknolojilerindeki her gelişmeyle dönüşüme uğramaktadır. Uydu sistemlerinin gelişmesine paralel olarak,

özellikle 1969'daki ilk internet bağlantısı ve 1990'daki ilk "World Wide Web" in yayınlanmasının ardından Küresel Köy'ün iletişim ağı genişlemiş ve mesaj iletim süresi kısalmıştır. Teknolojideki gelişmeler, doğal olarak çocukluk tanımlarını da etkilemiştir. 1990'ların başında internet ve yeni dijital teknolojilerle ortaya çıkan "yeni nesil" öğrencileri kategorize etmek için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Önde gelen kavramlardan bazıları "siber çocuklar" (Holloway & Valentine, 2002), "net kuşağı" (Tapscott, 1998), "milenyumcular" (Howe ve Strauss, 2000), "Google nesli" (Helsper ve Eynon, 2010), "yeni bin yılın öğrencileri" (Pedró, 2006) veya "dijital yerliler" dir. Dijital yerliler kavramı ilk olarak Marc Prensky tarafından 2001 yılında kullanılmıştır.¹³ Tapscott (2009), Palfrey ve Gasser (2008) ve Leppisaari ve Lee (2012) tarafından popüler hale getirilmiştir.

Prensky (2001), dijital teknolojilere aşina olanlarla olmayanları "dijital yerliler" ve "dijital göçmenler" olarak ikiye ayırmıştır. Bu ayrıma göre 1980 sonrasında doğanlar dijital yerli, 1980 öncesinde doğanlar ise dijital göçmendir. Dijital göçmenler, sanal gerçekliğe sonradan uyum sağlamaya çalışan bir nesildir. Dijital teknolojilerin ve özellikle Web kullanımının normalleştiği bir dünyada büyüyen dijital yerliler, bilgisayarların, cep telefonlarının ve kişisel müzik çalarlar ve oyun cihazları gibi diğer dijital cihazların kullanımına aşinadır ve "çevirmeli" bağlantı yerine "her zaman açık" veya "her zaman bağlı" Web ile büyümüştür. Dolayısıyla, kendilerini yeni teknolojilere adapte etmeleri istenen dijital göçmenlerin aksine, dijital dünyanın ve dijital yaşam tarzının yerlileridir. Dijital göçmenler için teknoloji ve internet, bir zorunluluk veya gereklilik iken, dijital yerliler için günlük hayatın olağan bir parçasıdır.

Aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere dijital yerli kavramının gelişim süreci dört evreye ayrılmaktadır (Evans ve Robertson, 2020):

¹³ Dijital yerli kavramını ilk olarak John Perry Barlow'un 1995 yılında kullandığını savunanlar da bulunmaktadır. Ancak Prensky bu konuyu "Yani bildiğim kadarıyla, yerliler ve göçmenler kavramını ilk düşünen ve yayınlayan Barlow oldu. Ancak "Dijital Yerli" ve "Dijital Göçmen" terimlerini kesin olarak kullanmadı." Şeklindeki açıklamasıyla netleştirmiştir. Bakınız: <https://www.marcprensky.com/blog/archives/000045.html>

Tablo 1 Dijital Yerli Kavramının Gelişim Evreleri

1996-2006	Kavramsallaşma	Öğrencilerin teknoloji ile birlikte gelişmesi nedeniyle eğitim sisteminde teknoloji hakkında daha fazla düşünülmesinin başlangıcıdır.
2007-2011	Tepkiler	Eğitmcilerin “ahlaki panik” sürecidir. 2000’li yılların milenyumlular tartışmaları. Bu süre zarfında, öğrencilerin ihtiyaçlarına ve teknoloji tercihlerine uyum sağlamak için çeşitli girişimler olmuştur.
2012-2017	Uyumlanma	“Dijital bölünme” farkındalığı ve yeni Z Gen konseptinden bahsedildi. Facebook ve Twitter gibi sosyal medya kullanımları araştırmacılar tarafından tartışılmıştır.
2017-sonrası	Yeniden Kavramsallaşma	Yeni konsept, iGen geliştirildi. Teknoloji ve dijital yerlilerin kullanımına yönelik daha çeşitli sesler ortaya çıkıyor. Araştırmacılar ve eğitimciler hem sorunlara hem de çözümlere odaklanıyor.

Dijital yerlilerin temel özellikleri, kendilerini özgürce ifade edebilme, kullandıkları medya ortamlarını kişileştirebilme, detaylı bilgi için araştırmaya açık olma, bütüncül bakış açısı, işbirliği ve paylaşım, eğlence ve oyun odaklı olma, iletişimin hızını önemsemeleri ve yeniliklere açık olmaları olarak sıralanabilir (Tapscott, 2009:6). Öte yandan dijital yerlilere, daha az bilgili, internet bağımlısı, bencil, şiddete yatkın ve umursamaz oldukları, sosyal becerilerini kaybettikleri, spor ya da sağlıklı aktiviteler için zaman ayırmadıkları, ebeveyn korumasında rahat hareket ettikleri, zorbalık, internette her şeyi indirerek mülkiyet haklarına dikkat etmedikleri şeklinde eleştiriler de bulunmaktadır (Tapscott, 2009:3).

Dijital göçmenler olarak ebeveynlere ikinci bölümde yer verilecektir. Yukarıda görüldüğü üzere nesiller arası dijital teknoloji kullanımı değişebilir, hatta dijital teknoloji çocukların öğrenme, oynama, çalışma ve sosyalleşme biçimlerine katkı sağlayabilir, ancak her dijital yerlinin gerçekten hem fiziksel, hem içerik hem de katılım olarak dijitale erişmesinde “dijital eşitsizlikler” söz konusudur. Bu konuya ilerleyen başlıklarda geniş yer verilmiştir.

1.2. ÇOCUK GELİŞİMİ VE MEDYA

Refah içinde ve sürdürülebilir bir geleceğe sahip canlı ve üretken bir toplum, sağlıklı çocuk gelişimi temeli üzerine inşa edilmiştir. İlk yıllardaki sağlık, annenin hamile kalmadan önceki sağlığıyla başlayarak, ömür boyu iyi olma halinin temelini oluşturmaktadır. Çocuk bireyin biyolojik gelişimi, olumlu erken deneyimlerle güçlendirildiğinde, sağlıklı çocukların sağlıklı yetişkinlere dönüşmeleri daha olasıdır.¹⁴

Gelişim; zaman içinde yapıda, düşüncede veya biyolojik ve çevresel etkilere bağlı olarak insan davranışlarındaki değişimler ve süreklilikler olarak tanımlanabilir (San Bayhan ve Artan, 2007: 9) Gelişim, süreç olarak gebelikle başlamaktadır ve insanın vefatıyla bu hayata veda etmesiyle sona ermektedir. Bu açıdan bakıldığında gelişim insan davranışlarının tüm yönlerini kapsar ve sadece yapay olarak “alan”, “dönem” ya da “yaş dönemlerine ayrılabilir (Gallahue, Ozmun ve Goodway, 2020: 4) Çocuk gelişimi, insan hayatındaki değişimleri inceleyen ve disiplinler arası bir alan olan gelişim biliminin bir parçasıdır (Berk, 2020: 4).

İnsan türünün kendine özgü bir gelişim süreci ve ilkeleri vardır. Bu süreci daha iyi anlayabilmek için bazı temel kavramları tanımlamakta yarar vardır. Bireyin hem bedeninin hem de iç organlarının boy ve ağırlık yönünden artışına büyüme denilmektedir (Baran, 2011: 21). Uzunluk, ağırlık ve kas kütlelerinde birbirine uyumlu

¹⁴ Center on the Developing Child at Harvard University (2010). The Foundations of Lifelong Health Are Built in Early Childhood. <http://www.developingchild.harvard.edu>, s.2

bir artış söz konusudur (Doğan ve Acar Şengül, 2019: 3). Büyüme kavramından farklı olarak “gelişme” ise çocuğun fiziksel, zihinsel, dil, düşünce ve duygusal olarak ilerlemesi ve değişmesidir ki süreklilik içerir. Burada fonksiyonel değişimlere işaret edilmektedir (Özer ve Özer, 2021: 2). Diğer yandan gelişim hem kalıttan, hem de çevreden etkilenmektedir.

Bir diğer temel kavram “olgunlaşma”dır. Olgunlaşmada kalıtımın etkisiyle ilerleyen biyolojik değişim söz konusudur. İnsan bedeninin tüm fonksiyonlarının gerçek potansiyeliyle kullanılabilir hale gelmesidir (Baran, 2011: 22). Burada türe özgü yetilerin ortaya çıkışı söz konusudur. Olgunlaşma gelişimin sırasını belirler. Daha öncede belirttiğimiz gibi öğrenmenin katkısı olmadan belirli bir sürede belirirler (Özer ve Özer, 2021: 2). Bu noktada öğrenme kavramını tanımlamakta yarar vardır. Öğrenme, tekrar ya da yaşantı sonucu meydana gelen, kalıcı davranış değişikliği olarak tanımlanabilir (Baran, 2011: 23). Öğrenmenin şekillenmesinde çevresel rol model ve deneyimlerin katkıları ve destekleri önemlidir. Dolayısıyla olgunlaşma süreci öğrenmeyle tamamlanır.

“Hazırbulunuşluk”, ise bireyin olgunlaşmasının ve öğrendiklerinin neticesinde bazı davranışları hayata geçirebilecek yetkinliğe gelmesidir. Bunun için sadece biyolojik olgunlaşma yeterli değildir. Kişinin gelişimine uygun şekilde oluşturulmuş çevresel faktörlerle desteklenmesi önemlidir (Baran, 2011: 24). Son olarak, eğitim ortamında bireylerin yaş değişkenine göre belirli becerileri kazanma ve öğrenme konusunda avantajlı olduğu kritik döneme gelişim konusunda dikkat edilmelidir. “Kritik dönem” gelişim sürecinde belirli alanlar için uyarıcıların en güçlü etkiyi yaratacağı dönemi işaret etmektedir (Baran, 2011: 25). Kritik dönemler, yaşa ve kazanılacak beceriye göre değişiklik göstermektedir ve bir nevi basamaklar şeklinde ilerlemektedir, yani üst düzey öğrenme için önceki basamağın başarıyla tamamlanması gerekmektedir.

Gelişimin temel kavramları olmakla birlikte, kişilerin kalıtımla getirdikleri özellikler ve içinde buldukları çevresel faktörler bireysel farklılıklar ortaya çıkarmaktadır. Bu farklılıklar niceliksel olabileceği gibi, niteliksel de olabilir (Baran, 2011: 24). Bir diğer farklılık ise, yaşa göre değişen gelişimin hızıdır. Bebeklerin en hızlı değişim süreci ilk iki yılda olmakta, sonrasında giderek hız azalmaktadır. Çocukların, yaşa göre büyüme ve gelişmeleri de kendilerine özgüdür ve aynı oranda olmaz.

Aşağıda görüleceği üzere, çocuk gelişimi fiziksel, zihinsel, duygusal, sosyal gelişim gibi değişik alanlarla isimlendirilerek anlaşılmaya çalışılmıştır. Ancak burada altı çizilmesi gereken nokta çocuk gelişimi bir bütündür ve bu alanların hepsi birbiriyle ilişkili, birbirini tamamlayanlardır. Öte yandan günümüzde bebekler daha dünyaya gözlerini açmadan ebeveynleri sayesinde iletişim araçlarıyla dolayımlanmış bir alanla çevrilmektedir. İlk tanışmalar daha çok anne babanın medya kullanımıyla doğrudan ilişkilidir. Medyayla ilk ilişki seslerle kurulmakla birlikte, ilerleyen dönemlerde görüntü de bebeklerin dünyasına girmektedir. Bazı bebekler doğdukları ilk günlerde görüntülü iletişimle tanışmakta, uzaklardaki akrabalarının meraklarını görüntüyle gidermektedirler. Bu nedenle aşağıda çocuk gelişiminin temel alanları çocuğun medyayla ilişkisine de ışık tutacak şekilde ele alınmıştır.

1.2.1. Gelişim Alanları

1.2.1.1 Bilişsel Gelişim

Bilişsel gelişim bireyin anlamasını ve öğrenmesini sağlayan zihinsel işlevlerdir. Bilişsel gelişim bilginin işlenmesi algısal yetenekler, dil öğrenme ve beyin gelişiminin tüm yönleri ile çalışır. Dolayısıyla dikkat, hafıza, teorik ve günlük bilgiler, problem çözme, hayal gücü ve yaratıcılık gibi zihinsel yeteneklerdeki değişimlere işaret eder (Şahin 2019: 85). Çocuğun çevresinde olup bitenleri anlamaya çalışması, yeni bilgiler edinerek kullanması, bu bilgileri saklayarak ve değerlendirerek yeniden yorumlaması vb. tüm zihinsel süreçleri kapsayan bir alandır. Bireyin yaşına bağlı olarak değişiklikler

meydana gelir ve kalıcılık kazanır. Bu kalıcı değişikliklerin etkisiyle bireyin davranışları şekillenmeye başlar (Kaya, Dikici ve Akkoç, 2021:148).

Beyin gelişimi açısından erken çocukluk dönemi çok önemlidir. Özellikle 0-2 yaşlarda çocuğun zihinsel işlevleri daha durağan ve sakindir. Bu dönem, hızlı ve akıcı medya ürünlerinin kullanılması bebeğin etkili bağlantılar kurmasını sağlayan fiziksel beyin gelişimini etkileyerek, dikkat gelişiminde bozucu etki oluşturabilmektedir. Çocuk, izlediği şeyleri içsel olarak anlamlandıramadığında, bir şeyler inşa edememeye başlar, böylece kopuk ve kesik dikkat aralıkları geliştirir. Bu durum çocuğun ilerleyen yaşlarda dikkatini yoğunlaştırma sürelerinde ve beyinsel işlevlerini kullanmasında tembelliğe yol açmaktadır (DeGaetano, 2003). Çocuklar için iki boyutlu sanal bir dünyaya bakmaları, üç boyutlu gerçek dünyayı-yaşamı algılamalarından daha kolaydır. Öte yandan ekranın, hızlı ve akıcı görüntüleri çocuk zihninin kalıcı şemasal alışkanlıkları oluşturmasını zorlaştırabilir. Sürekli değişen görüntüler, beyin işlevlerinin erken uyarılmasına, bu da çocuğun inşa ettiği üç boyutlu algı sisteminin bozularak dikkat dağınıklığı oluşmasına zemin hazırlamaktadır (Ertürk, 2011:60). Çocukların dikkatlerini toparlayabilme süreleri kısadır. Örneğin fragmanlar, reklamlarda görülen bombardıman şeklinde hızlı geçişler, çocuğun hızlı geçişler yapmasına ve yapılanmamış yanlış malzemeler almasına neden olabilir. Dikkat, bilginin işlenmesini ve hafızanın gelişimini desteklemekte ve şekillendirmektedir. Medya kullanımındaki çeşitlilik, dikkat sürelerinin kısalması, yoğunlaşmanın zayıflaması ve dağılma düzeylerinin yükselmesi şeklinde etkilerde bulunmaktadır (Fan vd. 2005:475:5).

Gelişim beyinin duyuşal ve motor bölgelerinde başlar ve zaman içinde yavaşça prefrontal kortekse (beynin, dürtü kontrolü ve işler bellek gibi üst seviye becerilerinin yer aldığı kısmı) ilerler. Beyin gelişiminin yüzde sekseni ilk üç yılda gerçekleşir. Çocuğun gördüğü, kokladığı, işittiği, dokunduğu ilk deneyimler, beynini uyararak hayat boyu kullanacağı nöral bağlantılar oluşturur. Medya, çocuklara oynama, keşfetme ve öğrenme için fırsatlar sunmaktadır. Ancak çocukların kendiliğinden ve beş duyuyla

algıladıkları gerçek dünyayı keşfetmeleri ve araştırma duygusuyla harekete geçmeleri esnek beyinlerinde, nöronlar arası yeni bağlantılar oluşmakta ve var olanları da güçlendirmektedir (Blanchard & Moore, 2010: 17).

Uzmanlar, prefrontal korteks henüz seslerin ve görüntülerin dijital hücumuyla başa çıkmaya hazır olmadan önce medya kullanımının, çocuk beyninin duyuşal bölgesini potansiyel olarak aşırı uyarmasının zararlarına dikkat çekmektedir (Goodwin, 2018:38). Özellikle de yoğun ve gürültülü kullanım sonucu çocuklar duyularını sürekli olarak aşırı yükleyen dijital dünyalara saplanıp kalırlarsa, çocukların dikkat süreleri zarar görebilmektedir. Zimmerman ve Christakis (2007:987), çocukların erken yaşlarda medya kullanımının okul hayatlarında dikkat problemlerine neden olabileceğini belirtmektedir. Çocukların erken yaşlarda medyayla tanışmaları, medya kullanımına uzun zaman ayırmaları, kalitesi düşük ve yaşlarına göre olmayan içeriklere maruz kalmaları onların, “dürtü kontrolü, öz düzenleme, zihinsel esneklik, diğerlerinin düşüncelerini ve duygularını anlama becerisi” gibi bilişsel işlevlerine zarar verebilmektedir (Nathanson vd. 2013:1099).

1.2.1.2 Motor Gelişim

Motor gelişim, çocuğun fiziksel olarak büyümesi ve sinir sisteminin gelişimine paralel olarak hareketlerini yönetebilmesini ifade eder (Kaya, Dikici ve Akkoç, 2021:106). Bebekler doğduklarında ellerini ayaklarını kontrol edemezler, başlarını kaldırmazlar. İlerleyen süreçte eklemeleri, kasları ve ses tellerini amaçları doğrultusunda yönetme becerileri yani motor hareketleri gelişir. Çocukların motor davranışlarının gelişimi refleksler, duruşa ait hareketler, yürüme, koşma, atlama gibi beceriler şeklinde olmaktadır (Pedük, 2011: 79). Motor hareketlerde kazanılan beceriler evrenseldir ve basamakları değişmez. Ancak bireysel farklılıkları ile yaş ve kazanım zamanı değişebilir (Kaya, Dikici ve Akkoç, 2021:106).

Motor gelişim ikiye ayrılarak incelenebilir: kaba (büyük kas) motor gelişimi örneğin bebeklerde emekleme ve yürüme gibi hareketlerin kontrolünü üstüne alması yani bedenini kullanma anlamına gelirken; ince (küçük kas) motor gelişimi ulaşmak ya da tutmak gibi daha küçük hareketlere ve nesne kullanma becerilerine karşılık gelmektedir (Aytekin, 2019: 60).

Çocukların, motor becerileri çok çeşitli etkinliklerle ama özellikle fiziksel aktivitelerle gelişmektedir. Gerçek fiziksel deneyimlerin yerini, sadece parmakla kullanılan teknolojik cihazların alması çocukları hem hareketsiz bırakmakta hem de büyük ve küçük kas becerileri, el ve göz koordinasyonu gibi kaba ve ince motor gelişimlerini olumsuz etkilemektedir (Howie vd. 2017:43). Dolayısıyla uygun koşullarda, yaşa uygun içerik ve sürede kullanılmayan medya çocukların motor gelişimlerini geciktirici olabilmektedir. Çocukların en hareketli ve enerjik olmaları gereken dönemlerde uzun süre hareketsiz ekran başında kalmaları hiperaktif davranışlara yol açmakta, enerjilerini boşaltamamaları sebebiyle çevrelerine karşı daha saldırgan ve zarar verici olmalarını tetiklemektedir (İşçibaşı, 2011:128). Ayrıca çocuklar ekran başında hareketsiz aşırı zaman geçirdiklerinde de beynin motor bölgesinin gelişimi zarar görebilmektedir (Goodwin, 2018:41). Beyin gelişimi için fiziksel hareket de önemlidir.

1.2.1.3 Dil Gelişimi

Çocuğun yaşadığı toplumla iletişime geçmesi dil aracılığıyla olmaktadır. Dil aynı zamanda insanların algılarını ve gündelik hayatlarını şekillendirerek toplumsallaşmanın temelini oluşturmaktadır (Turan ve Topçu, 2019: 126). Dil gelişimi, bebeğin doğduğu andan itibaren başlayan sesleri, kelimeleri, sayıları ve sembolleri kazanması, saklaması ve dilin kurallarına uygun olarak düşüncelerini motor kaslar kullanarak sözlü, yazılı veya işaretler aracılığıyla ifade etmesini içeren gelişim alanıdır (MEB, 2013:3). Tanımdan da anlaşılacağı üzere dil gelişim alanı ikiye ayrılabilir: alıcı dil (kavrama) ve ifade edici dil (üretim). Çocuğun dışardan gelen sesleri anlamlandırıp tanımlaması alıcı

dil, kendini ifade etmek için verdiği tepkiler ise ifade edici dil olarak adlandırılır (San Baysan ve Artan, 139).

İletişimin temel esası olan konuşma becerilerinin temeli 0-3 yaş döneminde atılmaktadır. Bu dönemde aşırı miktarda medyaya maruz kalan çocuk duygusal ve sosyal iletişime geçmede zorlanabilmektedir (Ertürk, 2011:55). Çocuklar 3-7 yaş arasında her gün dağarcıklarına kattıkları yeni kelimelerle dile hakimiyetlerini artırırlar. Televizyonun çocuğun dil gelişimiyle ilgili araştırmalardan bazıları kelime haznesini geliştirdiğini, diğerleri ise kontrolsüz kullanımın sosyalleşme, yakınları ile diyalog kurma ve dil gelişiminde sorunlara yol açtığını savunmaktadır (Pasquier, Buzzi ve ark. 1998). Erken çocuklukta zihin ve dil gelişimleri hızlı bir şekilde gelişir, fakat mantığın işlemesi, duygu ve düşüncelerini ifade etmeleri zaman alır. Dolayısıyla, genellikle yetişkin algısına uygun bir akışla, hızlı geçiş ve soyut kavramlarla hazırlanan medya içerikleri erken çocukluk dönemindeki algısal yapılanmalara hitap etmemektedir (Ertürk, 2011:54).

1.2.1.4 Sosyal-Duygusal Gelişim

Sosyal gelişim, bireyin içinde bulunduğu grubun ve toplumsal çevrenin beklentileri, zorunlulukları, kuralları ve baskıları karşısında hassasiyet geliştirerek yaşadığı grup ya da kültürün içindeki bireylerle uyumlu yaşam sürecini sağlayabilme olarak tanımlanabilir. Kendini anlama, başkalarını anlama, kişiler arası beceriler, arkadaşlık, yakın ilişkiler, ahlaki muhakeme ve davranışlardaki değişimler olarak kendini gösterir. Çocuğun sosyal ve duygusal gelişimi duygusal, hareketsel ve bilişsel gelişimine paralel olarak oluşur ve değişik aşamalardan geçerek onun topluma dahil olmasını sağlar (Demircioğlu, 2019: 165). Başka bir deyişle sosyal gelişim; bireyin hayat boyu içinde yaşadığı sosyal çevredeki bireyler, sosyal kurumlar, gelenekler, örfler, örgütler vb. kuruluşlarla yaşantılarından dolayı bireyde meydana gelen tüm değişimlerdir (Kaya, Dikici ve Akkoç, 2021: 262).

Sosyal gelişimde medya çocuğun sosyalleşme aracı olduğu gibi onu sosyalleşmeden uzaklaştıran bir etken de olabilmektedir. Şöyle ki medya ürünleri, bir sosyalleşme aracı olarak çocuğun yaşamadığı deneyimleri sunarak, bunu kendi deneyimi gibi algılamasını sağlamakta, uzaktaki akrabalarıyla ekran üzerinden iletişim kurmasını sağlamakta, diğer taraftan aşırı medya kullanımı, çocuğun gerçek sosyal ve iletişim deneyimlerinden uzaklaştırabilmektedir (Ertürk, 2011:57). Haluk Yavuzer (2003:32), çocukların uzun süre televizyon izlemesinin, sosyalleşmelerini ve oyun oynarken zihinsel etkinliklerini olumsuz yönde etkilediğini belirtmektedir. Medya kullanımına ayrılan sürenin artmasıyla, çocukların yaşlılarıyla etkileşiminde yüz yüze iletişimin yerini online görüşmeler almıştır. Dolayısıyla, çocukların kişisel gelişimlerine önemli katkı sağlayan grup oyunları azalmaya başlamıştır. Oysa bireysel oyunların gelişimlerine katkısı sınırlıdır (Rosen vd., 2014:371).

Sosyalleşme ve etkileşim çocuğun dil gelişimi için çok önemlidir. Aşırı televizyon ve video izlemeleri, çocukların dil gelişimini (Chonchaiya & Pruksananonda, 2008:980), işbirliği, paylaşma ve sorumluluk alma becerilerinin gelişimlerini, motivasyonlarını ve duygusal gelişimlerini (Plowman vd., 2010:69) olumsuz etkilemektedir. Çocuklar sayısal bilgiler içeren uyarılara duyarlı oldukları için, dijital medya bu duyarlılık seviyelerini yavaşlatmakta ve çocukları pasifleştirmektedir (Adams, 2005). Pasif medya kullanımı ise çocukların hayal gücü ve dil gelişimini engellemektedir (Plowman vd., 2010:67). Bu durum, çocukların erken okur-yazarlık yeteneklerinin oluşmasını ve bilgiyi işleme becerilerini de etkilemektedir. Öte yandan, görüntülü sohbet imkanları, çocukların uzaktaki aile üyeleriyle anlamlı sohbetler edebilmesini sağlamakta, dolayısıyla ilişkilerini güçlendirip dil becerilerini geliştirmektedir. Ebeveynler çocukların fotoğraf ve videolarını görebilmekte, bunları başka aile üyelerine gönderip daha rahat ilişkiler kurulmasını sağlayabilmektedir. Bununla birlikte küçük çocukların kendilerinin ve aile üyelerinin fotoğraflarıyla videolarına bakıp bunları paylaşmaları, onları yeniden değerlendirmelerine ve önemli aile etkinliklerini konuşmalarına imkan tanımaktadır.

Görüldüğü üzere, gelişim alanlarının hepsi birbiriyle ilişkilidir. Örneğin, bilişsel gerilik, çocuğun dil gelişimini, okuma ve yazmasını, iletişim kurmasını, harekete geçmesini, sosyalleşmesini ve sağlıklı duygusal gelişimini etkilemektedir. Her yetinin birbirini desteklediği gelişimde çocuğun iletişim araçları kullanımı da gelişiminin vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta çocukların gelişimlerine ve ihtiyaçlarına uygun nitelikte araç ve içerik kullanımınıdır. Çocuk gelişiminin basamaklar şeklindeki adım adım ilerleyişinin ve erken çocukluk döneminin hassasiyetinin anlaşılması için bu bölümde anlatılanlar önemlidir. Çünkü çocukların medya kullanımına ilişkin tartışmalara çocuk gelişiminin hassasiyeti ve öneminden hareketle bakmak, bütüncül bakış açısı sağlayacaktır. Sağlıklı bir hayat için gerekli fiziksel donanımların temeli erken çocukluk döneminde atılmaktadır, dolayısıyla bu dönemde medyayla kurulan sağlıklı ilişki çocuğun ilerleyen yıllarını da etkileyecektir.

1.3. ÇOCUKLARIN MEDYA KULLANIMINA DAİR TARTIŞMALAR

Çocukların medya kullanımına ilişkin pek çok tartışma olmakla birlikte, bunları üç grupta toplamak mümkündür. İlki araç olarak iletişim teknolojileriyle çocukların ilişkisidir. İkinci grup medya ürünlerinin içeriğine ilişkindir. Üçüncü grup tartışmalar ise medyanın gerek araç gerekse içerik olarak kullanımının sonuçlarına ilişkindir. Ancak ilk olarak çocuk ve medya konusunda gelenekselden dijitale değişmeyen bir konuya, yeniye alışmadan önceki “panik” konusuna değinilecektir.

Değişen İletişim Teknolojileri Gelenekselden Dijitale Değişmeyen Panik

Prof. Dr. Ümit Atabek, teknolojiyi “alet olarak kullanarak bir mal veya hizmeti üretmenin toplumsallaşmış bilgisi” olarak tanımlamaktadır (2020:15). Kelime antik Yunancada beceri sanat anlamına gelen *tekhne*¹⁵ kelimesine akıl bilgi anlamına gelen

¹⁵ Antik Yunancada *tekhne* genellikle zanaat, sanat, ustalık anlamlarında kullanılmıştır. Çünkü sanat ve zanaat ayrımı bulunmamaktadır. Hatta Aristo'nun Retorik kitabının orijinal adı *Tekhne Rhetorike* (ikna tekniğidir /sanatıdır).

logos sonekinin eklenmesi ile oluşmuştur yani teknik bir şey yapmanın üretmenin ya da elde etmenin bilgisi becerisi anlamına gelmektedir. Teknik ve teknoloji arasındaki farkı teknolojinin “toplumsal” boyutu oluşturmaktadır. Bu nedenle Türkçe karşılığı olarak “uygulayimbilim” önerilmiştir (Ozankaya, 1975).

İletişim Teknolojileri kavramı ise, iletim (*transmission*), telekomünikasyon (*telecommunication*), iletişim (*communication*), enformasyon (*information*), yayın (*broadcasting*), yayım (*publishing*) ve basım (*printing*) kavramlarının bütünü kapsayan şemsiye bir kavramdır (Atabek, 2020: 75). Gündelik hayatta iletişim teknolojisi olarak kullandığımız çok çeşitli araç bulunmaktadır. Örnek vermek gerekirse telgraf, telefon, faks, telex, radyo, televizyon, uydu, interaktif televizyon, kablo televizyon, akıllı televizyon, 3D televizyon, sanal gerçeklik gözlüğü, akıllı saat, uzaktan kumanda, çağrı cihazı, GSM, akıllı telefon, telsiz, trunk telsiz, bilgisayar, modem, fotoğraf makinesi, sinema projektörü, video çalar, video kamera, video projektör, dijital kamera, kaset çalar, amplifikatör, tuner CD ROM, VCD, DVD, Blue-Ray, matbaa, yazıcı, fotokopi bunlardan bazılarıdır.

İletişim teknolojileri çağında dünyaya gelen çocukların medyayla ilişkisinin çeşitli yönlerine ilişkin tartışmalar sürmekle beraber, aslında yeni olan bu tartışmalar değil, değişen teknolojiyle hayatımıza giren yeni iletişim araçlarıdır. Zira Norman Morris (1971: xii), 1971 yılında yazdığı “Televizyon Çocukları” adlı kitabında, televizyonun tüm sorunların kaynağı olarak “günah keçisi (*scapegoat*)” ilan edildiğini, ebeveynlerin bu konuda çocuklarını doğru yönlendirip yönlendirmediği konusunda kendilerini sorguladığını, ancak şiddetin sokakta da olduğunu düşünerek rahatladıklarını belirtmektedir. Morris, radyonun da ilk çıktığında tüm sorunların kaynağı olarak gösterildiğini vurgulamaktadır.

Benzer şekilde Türkiye’de, medya okuryazarlığının öncüsü olarak değerlendirilen ve eğitimci Muvaffak Uyanık tarafından 1937 yılında kaleme alınan Yeni Okulun Ders

Vasıtalarından Gazete başlıklı kitapta da adeta yetişkinlerin panik ve kafa karışıklığını gidermek istercesine şu satırlara yer verilmiştir:

“Her vasıta gibi gazetenin de kullanmasını bilmek lâzımdır. Gazete gibi, her seviyede insana bir irfan vasıtası olmak kıymetinde olan bir fikir mahsulünü mektepte kullanırken, onun istimaline ait bütün teferruatı esaslı olarak kavramış olmak icap eder. Bu lüzumu hissetmemiş, bu bilginin iktisabı için çalışmamış olanlar, gazeteyi bir ders vasıtası olarak kullanmağa kalkarlarsa, yapacakları iş bir gösteri mahiyetinde kalacaktır.” (Uyanık, 2007:2)

Sonuç olarak teknoloji bir yandan tedirginliklerimizin kaynağı olmayı sürdürürken, diğer yandan da daha iyi bir toplum peşindeki ütopyalarımızda kaçınılmaz olarak önemli bir yer tutmaya devam edecektir (Atabek, 2020:73). Oysa yeni teknolojiler, eskisini ortadan kaldırmayıp, onların daha iyi versiyonlarını ortaya koymakta veya kullanım ortamını çeşitlendirmektedir, yani teknoloji dönüşüm geçirmektedir. Örneğin televizyon programları artık sadece televizyondan değil, bilgisayar, tablet ve cep telefonundan da izlenmektedir. Dolayısıyla medya çocuk ilişkisi yeni olmamakla birlikte, teknolojiyle çeşitlenen iletişim araçlarıyla ilişkimiz her zaman sorgulanan bir alan olmaya devam etmektedir.

Araca İlişkin Tartışmalar

Araç olarak iletişim teknolojileriyle çocukların ilişkisine dair tartışmalarda, çocukların hangi iletişim araçlarını kullandıkları (televizyon, tablet, bilgisayar, akıllı cep telefonu), bunların kullanım süreleri, internet kullanım imkanları gibi soruların cevaplarını arayan gerek istatistiki, gerekse akademik çalışmalar bulunmaktadır. Çocukların medya kullanımına ilişkin sayısal veriler yerel, toplumsal, ulusal ve evrensel olarak genel tablonun görülmesi açısından fikir veren önemli çalışmalardır. Bu tablolar medya dünyasının hız ve değişiminin doğru değerlendirilerek toplumsal politikalar geliştirmek adına önemlidir. Aşağıda özellikle çocukların medya kullanım süresi, hangi araçlara ne oranda sahip oldukları, internet ve sosyal medya kullanımı, medya kullanım faaliyetleri konusunda farklı araştırmalara yer verilmiştir.

Örneğin, Common Sense Media'nın 0-8 yaş aralığındaki çocukların medya kullanımı araştırmasına göre (The Common Sense Census: Media Use by Kids Age Zero to Eight) Amerika'da 2020 yılında günlük ortalama ekran süresi 2 yaş altındaki çocuklarda 49 dakika, 2-4 yaş arasında 2 saat 30 dakika, 5-8 yaş arasında ise 3 saat 5 dakika olarak saptanmıştır (Rideout& Robb, 2020)¹⁶. Bu sürelerin yaklaşık %75'i televizyon ve video izlemeye ayrılırken, geri kalanın yarısı oyun için, çok az bir kısmı (%3) kitap okumak için kullanılmaktadır. Online video izleme süresi 2017 yılında ortalama 19 dakikayken 2020 yılında 39 dakikaya yükselmiştir. Televizyon kullanımı ise günlük ortalama 37 dakikadan 24 dakikaya düşmüştür. Yüksek gelir grubunda 2013'ten 2020'ye ekran kullanımında 4 dakikalık bir değişim olmuşken, düşük gelir grubunda 7 yılda ekran kullanımında 1 saat 31 dakikalık bir artış gerçekleşmiştir. Bu artışın önemli bir kısmı 1 saat 12 dakikayla 2013-2017 yılları arasında gerçekleşmiştir.¹⁷ Erişim açısından bakıldığında da 2020 yılında, yüksek gelir grubu ile alt gelir grubu arasında evde bilgisayara erişimde %32, internet erişiminde ise %20 şeklinde ciddi oranda fark bulunmaktadır. Common Sense Media'nın bu raporu 2020 yılında üst gelir grubuyla alt gelir grubu arasındaki "dijital bölünmenin" ne kadar ciddi oranda olduğunu ortaya koymaktadır. Raporda dikkat çeken üst gelir grubu çocukların medyaya erişimin yüksek olmasına rağmen kullanım süresinin azlığı, alt gelir grubunda erişim azlığına rağmen kullanım süresinin fazlalığıdır. Çocukların yaşları büyüdükçe, medya kullanım süreleri artmaktadır.

Common Sense Media tarafından 8-18 yaş grubu için 2021 yayınlanan rapora göre¹⁸, ABD'de 8 -12 yaş çocukların artık günde ortalama 5 saat, 33 dakika ve 13 -18 yaş grubunun ise günde ortalama 8 saat 39 dakika eğlence için ekran kullanmaktadır. Artış oranı 2019 yılına göre %17'dir. Cinsiyet açısından bakıldığında her iki grupta da erkekler kızlardan yaklaşık bir saat fazla ekran kullanmaktadır. Eğlence kategorisinde, video izleme, oyun ve sosyal medya en büyük parçaları oluşturmakta web sitelerinde

¹⁶ <https://www.commonsensemedia.org/research/the-common-sense-census-media-use-by-kids-age-zero-to-eight-2020>

¹⁷ https://www.commonsensemedia.org/sites/default/files/research/report/0-8_infographic_pages.pdf

¹⁸ The Common Sense Census: Media Use by Tweens and Teens , 2021 https://www.commonsensemedia.org/sites/default/files/research/report/2022-infographic-8-18-census-web-final-release_0.pdf

gezinme, mesajlaşma, e-okuma, içerik oluşturma gibi faaliyetler ise küçük oranda bulunmaktadır. Bu saatlere okul araştırması ve ödev için ayrılan saatler dahil değildir. Bu yaş grubunda bilgisayar sahipliği ise alt gelir grubunda %67, orta gelir grubunda %89, üst gelir grubunda %94'tür. Pew Research Center'in Ekran Çağında Ebeveyn Olmak (Parenting Children in the Age of Screens) 2020 araştırmasına göre¹⁹ ABD'de çocukların %51'i 9-11 yaş arasında kendi telefonuna sahip oluyor. Bu araştırmaya göre çocukların telefonla tanışma yaşları ise %31'i 0-2 yaş, %29'u 3-4 yaş, %26'sı 5-8 yaş, %14'ü ise 9-11 yaş. Ailelerin çocuklarına telefon almalarındaki sebeplerinin başında ise, çocuğun kolaylıkla ailelerine ulaşabilmeleri ve ailelerin kolaylıkla çocukla irtibata geçebilmeleri gelmektedir. %25'i telefonun çocukların eğlencesini desteklediğini belirtirken, Ödev için kullandıkları söyleyen aile oranı %9'dur. Arkadaşlarının telefon sahipliği ise %6 oranında etkilemiştir.

OFCOM'un 2022 Çocuklar ve Ebeveynler Medya Kullanım ve Tutum Raporuna²⁰ göre İngiltere'de, 3-4 yaş çocukların %17'sinin, 5-7 yaş çocukların %28'inin cep telefonu bulunmaktadır. 3-7 yaş grubunun ortalama %80'ni tabletle, %45'i ise telefonla interneti kullanmakta ve %90 oranında video paylaşım platformlarını izlemektedirler. Ayrıca 3-4 yaş grubu çocukların %21'i sosyal medya kullanmakta ve %24'ünün sosyal medya profili bulunmaktadır. Araştırmaya göre, internete giren 8-17 yaş arası her on çocuktan dokuzuyla, interneti güvenli bir şekilde nasıl kullanacakları konusunda ebeveynleri(%89) veya okul öğretmeni (%69) tarafından konuşulmuştur. 12-17 yaş arası çocukların neredeyse tamamı, güvenliği artıran en az bir davranışın farkında olduğunu(%94), önemli bir çoğunluğu(%84) da en az birini uyguladıklarını söylemiştir. Çocukların %66'sı sosyal medyada engelleme, %47'si oyunda engelleme, %30'u profil ayarlarından güvenliği artırma ve %14'ü de ihbar bayrağını kullandığını belirtmiştir. Singapur'da ise okul çağında çocukları olan hanelerin tamamına yakınında (%98) internet erişimi bulunmaktadır. 7-14 yaş arası çocuklar, akıllı telefonlar (%93), dizüstü bilgisayarlar (%79) ve tabletler (%62) gibi cihazlarla interneti mesajlaşma (%71), film

¹⁹ <https://www.pewresearch.org/internet/2020/07/28/parenting-children-in-the-age-of-screens/>

²⁰ <https://www.ofcom.org.uk/research-and-data/media-literacy-research/childrens/children-and-parents-media-use-and-attitudes-report-2022>

indirme/izleme (%68) ve sosyal ağ (%53) gibi dijital faaliyetler için kullanılmaktadır (Shin&Lwin, 2022:311).

Türkiye’de çocuklar nüfusun yaklaşık %27’sini oluşturmaktadır.²¹ Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) 2021 Hane halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırmasına göre Türkiye’de internete erişim imkanı olan hane oranı %92’ye ulaşmıştır.²² İnternet kullanımı, 16-74 yaş bireylerde bir yılda yaklaşık %3,6 oranında artış göstermiştir. Yine erkekler ve kadınlar arasında internet kullanım oranı farkı % 10.2’dir. TÜİK’in 2021 Çocuklarda Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması²³ sonuçlarına göre ise internet kullanım oranı, 6-15 yaş grubundaki çocuklar için 2013 yılında %50,8 iken 2021 yılında %82,7 olmuştur. Cep telefonu kullanma oranı %64,4’e ulaşmış, çocukların %35,9’u ekran başında daha fazla zaman geçirdiği için daha az kitap okuduğunu belirtmiştir. Araştırmanın sonuçları çocuklarda bilgisayar ve tablet kullanımı oranının değiştiğine dikkat çekmektedir. 2013 yılından 2022 yılına değişimde, masaüstü bilgisayar kullanımı %76’lardan % 27’lere gerilemiş; tablet kullanımı ise %7’lerden %57’lere yükselmiştir. Aynı şekilde çocukların kendilerine ait cep telefonu sahipliği oranı % 13’den %39’a, bilgisayar sahipliği ise %24’den %46’ya yükselmiştir. Aynı araştırmaya göre, düzenli İnternet kullanan 6-15 yaş grubundaki çocuklar, haftalık ortalama 12 saat 25 dakika ders içi, 6 saat 59 dakika ders dışı zamanlarında internet kullanmıştır. Pandemi nedeniyle çocuklar interneti % 86.2 oranında çevrimiçi derse katılmak için kullanmış, onun dışında %83,6 ile ödev veya öğrenme amacıyla, %66,1 ile oyun oynama veya oyun indirme, %61,0 ile paylaşım sitelerinden video izleme, %55,5 oranında ise sesli veya görüntülü arama yapmak amacıyla kullanmıştır. Çocukların her gün veya haftada en az bir defa olmak üzere düzenli sosyal medya kullanım oranı %94,2 iken, bu oran 6-10 yaş grubundaki çocuklarda %84,6, 11-15 yaş grubundaki çocuklarda %95,9 olmuştur. Cinsiyete göre önemli bir değişim olmamakla birlikte, düzenli sosyal medya kullanan çocukların, sosyal medyayı gerek hafta içi gerek hafta sonu yaklaşık 3 saat kullandıkları görülmüştür. Düzenli internet kullanan

21 <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2021-45633>

22 [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2021-37437](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2021-37437)

23 <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Cocuklarda-Bilisim-Teknolojileri-Kullanim-Arastirmasi-2021-41132>

çocukların %31,3'ü interneti sosyal medya için kullanmaktadır. Dijital oyun oynama oranında cinsiyete göre değişen ortalama da dikkat çekicidir, erkek çocukları %46,1, kız çocukları ise %25,4 oranında dijital oyun oynamaktadır. Gün içinde erkek çocukların yaklaşık 3 saat, kız çocukların ise 2 saat ayırdıkları dijital oyun tercih sıralaması ise en popülerden başlayarak şöyledir: Savaş, macera/aksiyon, strateji, simülasyon, spor oyunları, rol yapma.

Türkiye'de çocukların medya kullanma alışkanlıklarına ilişkin olarak RTÜK tarafından 2013 yılında 26 ildeki ilkököl, ortaokul, liseler de eğitim gören 6-11 yaş aralığındaki 1-12. sınıf öğrencilerini kapsayan bir araştırma yapılmıştır. Araştırmaya göre çocuklar, boş vakitlerini geçirmek(%38), eğlenmek (%21,3), bilgi edinmek (%18,6), dizi ve çizgi film çocuk programlarını izlemek (%14,1) için televizyon izlemektedir. Cep telefonu kullanımında ise konuşma, mesajlaşma, internet kullanımı ve sosyal ağlara bağlanma amaçları sıralanmaktadır. Ortaokul öğrencilerinin cep telefonunu oyun amaçlı kullandığı görülmüştür. Öğrencilere interneti kullanma öncelikleri sorulduğunda ödev ve öğrenme amaçlı kullanım (%60,2) 1. öncelikte yer alırken oyun oynama amaçlı kullanım (%32,7) 2. öncelikte yer almaktadır. 3. ve 4. olarak ise film, video, müzik dinleme seçenekleri gelmektedir. İnternet kullanmayan öğrencilerin %61,6'sı evinde internet bağlantısı olmadığını %4,8'in ise ailesinin izin vermediğini, %4,2'si internet kullanmayı bilmediğini belirtmiştir. Çocukların %65'i günde 1-3 saat televizyon izlediğini söylemiştir. En çok izlenen saat aralığı ise 18:00-21:00'dür. Çocukların %81,3'ü ailesiyle beraber televizyon izlediğini söylemiştir. Bir saatten az bilgisayar ve tablet kullananlar % 23,1, internet kullananlar ise %17,9'dur. Çocukların, kendi odalarında %75,6'sının bilgisayar/tablet, %58,6'sının internet, %41'nin televizyon, %13,1'nin sabit telefon ve %12,5'inin ise radyo bulunduğu görülmüştür. Araştırmaya katılan öğrencilerin cep telefonuna sahip olma oranı %46,3'tür.

Avrupa çapında bir araştırma olan "EU Kids Online, Avrupa Çevrimiçi Çocuklar Projesi" nin 2012 Türkiye verilerine göre, Türkiye'deki çocukların internet kullanım becerileri Avrupa'nın en gerisinde çıkmıştır. Erişim konusundaki sıkıntı ise, çocukların

evden ve internet kafeden erişim oranlarının neredeyse yarı yarıya olmasında görülmektedir. Çocuklarda Facebook kullanım oranı %85'i iken neredeyse yarısı Facebook hesabını herkese görünür şekilde ayarlamaktadır. Çocukların %9.6'sı internet üzerinden üzücü bir durumla karşılaştıklarını, %15'i zararlı bilgiler içeren web sitelerini ziyaret ettiklerini belirtmiştir. Yine babaların internet kullanımı %49, annelerin kullanım oranı %24 olarak çıkmıştır.

Tuğba Asrak Hasdemir ve arkadaşları tarafından 2013 yılında Ankara'da gerçekleştirilen ve ortaokul öğrencilerinin yeni ve eski medya kullanımının incelendiği MEDYAK (MEDCOM) adlı çalışmanın sonuçlarına göre, öğrencilerin ortalama %70'inin bilgisayar ve tableti bulunmakta ve %88,2'sinin internet bağlantısı vardır. Çocukların hafta içi %29,1'i, hafta sonu ise %37,3'ü 3-4 saat internete bağlanmaktadır. İnternetle hiç ilgilenmeyenlerin oranı hafta içi %1,9, hafta sonu ise %2,3'tür. Öğrencilerin yaklaşık %60'ı, internet kullanımı konusunda ailelerinin sınırlamalar koyduklarını belirtmiştir. Çocuklar interneti, ödev yapmak, müzik dinlemek, oyun oynamak, bilgi paylaşmak, haber okumak için kullandıklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerin medya kullanım oranları ise şöyledir: İnternet %89, televizyon %84, kitap %61, sinema %44, gazete %30 ve radyo %26 (2014:120-121).

Meltem Dinleyici ve arkadaşlarının (2016) 0-18 yaş arası çocukların ebeveynlerinden 333 kişi ile yaptıkları anket çalışmasına göre, Türkiye'de ebeveynlerin medya kullanımı konusunda sınırlı bilgi bulunduğu, çocukların daha küçük yaşta akıllı telefon, tablet ve sosyal medya kullanmaya başladığı, çocukların güvenli medya kullanımı için gerekli rehberlik ve araştırmaların yetersiz olduğu görülmektedir. Ailelerin çocuklarının medya kullanımını takip etmesinin çocukların sağlığına önemli katkısının olacağı vurgulandığı araştırmada, bu konuda dört çeşit ebeveyn davranışı tespit edilmiştir: Çocukla birlikte izleyen, Medya kullanım zamanını sınırlayan, Medya içeriğini sınırlayan ve Medyanın anlamını ve etkilerini çocuklarıyla konuşan. Çalışmada 2 yaş altı çocuklarda ekran ve akıllı telefon kullanımının yaygın olduğu tespit edilmiştir.

İçeriğe İlişkin Tartışmalar

Süre konusu erken yaşta önemli olmakla beraber, çocuğun ekranda izlediği görüntülerin içeriği ilerleyen yaşlarda süre kadar önemli bir meseledir. Bu sürenin ne kadar kaliteli olduğu çocuğun ne ile beslendiği ile ilişkilidir. Yani kısa sürede ve hızlıca bir hamburgerle mi besleniyor, yoksa sıcak çorbası ve yemeğiyle sağlıklı bir öğünle mi besleniyor. Bu da bizi medya ve çocuk konusundaki içerik tartışmalarına getirmektedir. Medya ürünlerinin içeriğine ilişkin, gerek görüntü gerekse anlatı olarak medya mesajları çocukların yaşlarına uygun mudur? İçerik şiddet veya olumsuz davranışlar içeriyor mu? Özellikle erken çocukluk döneminde beynin algılayacağı hızda mı, dikkat dağıtıcı mı? Çizgi filmlerde veya programlarda şiddet, olumsuz örnek oluşturabilecek davranışlar çocukların karşısına ne sıklıkla çıkıyor? gibi soruların cevapları aranmaktadır. Bu soruların temelinde, çocukların izledikleri, okudukları, duydukları içeriklerin ve oynadıkları oyunların yaşlarına uygun olması konusundaki hassasiyet bulunmaktadır.

Günümüzde tablet ve cep telefonu ile birlikte, medya erişimin bireyselliği kolaylaşmıştır. Ancak bireysellik ve içerik konusundaki tartışmalar görüntünün gücünden dolayı televizyonla birlikte zaten başlamıştır. Batı ülkelerinde kullanımı artan televizyon, önceleri aile bireylerini etrafında toplamıştır (Livingstone&Das, 2010: 20-21). Televizyonun bulunduğu “oturma odası”nda, kumandasının babanın elinde olması spor programlarının, dizilerden öncelikli olması gibi aile içi hiyerarşinin göstergeleri ortaya çıkmıştır. Zamanla hanedeki medya teknolojileri artarak, oturma odasından yatak odalarına geçiş yapmıştır (Livingstone, 2010:5). Aile bireyleri, kişisel beğeni ve ilgi alanlarına göre seçimler yapmış ve izlenen programlar farklılaşmıştır (Livingstone, 2010:7). Her odaya ayrı televizyon konulması, aile üyelerini ayrı ayrı bireysel zaman geçirmeye yönlendirmiştir. Televizyonun çok güçlü bir iletişim aracı olduğunu belirten Norman Morris, bu aracın pozitif, negatif veya nötr etkilerinin onunla ne yaptığımıza bağlı olduğunu, hizmet etme veya zarar verme potansiyelinin kişilere bağlı olduğunu belirtmektedir. Çocukların televizyon kullanımında ebeveynlerin rolünün belirleyiciliğini vurgulayarak, mutfak masası, kapı gibi evin doğal bir eşyası olan televizyon içeriklerinde çocukların neleri kabul edip etmeyeceği, nasıl

değerlendireceğinin öğretilmesindeki sorumluluğun ebeveynlerde olduğunu söylemektedir (Morris, 1971: 5).

1973 yılında, Robert M. Liebert ve arkadaşları tarafından gerçekleştirilen “The Early Window” adlı sosyal psikolojik araştırmada, çocukların dünyaya açılımını sağlayan bir pencere olan televizyonun, bir okul olduğu kabul edilerek, bu aracın nasıl en iyi şekilde kullanılacağı sorgulanmıştır (1973: xvi). Televizyonun sadece çocukların değil, ailelerin yaşamını da etkilediği, ailelerin uyku ve yemek saatlerinin televizyondan dolayı değiştiği belirtilmektedir (1973:11). Çalışmada, özellikle televizyondaki şiddeti çocukların gözlemlerle öğrenmesini azaltmak gerektiği, *Susam Sokağı* ve *The Electronic Company* gibi öğretici programların teşvik edilerek, televizyonun olumlu kullanılmasının sağlanabileceği belirtilmiştir. Bu konudaki toplumsal politikaları sorgulayarak, vatandaşların baskı mekanizmalarını kullanmasının önemi vurgulanmıştır. Çalışmada, nasıl ki sigara içmek tek başına kalp krizine sebep olmuyor veya sadece egzersizle sağlıklı bir vücuda sahip olunmuyorsa çocukları şiddet davranışına iten tek etkenin televizyon olmadığı altı çizilmiştir (1973:157). Michelle St. Peters ve arkadaşlarının 1981-83 yılları arasında, ABD’de 3 ila 5 yaş arasındaki 326 öğrenci ile gerçekleştirdikleri “Television and Families: What Do Young Children Watch With Their Parents?” (Televizyon ve Aileler: Küçük Çocuklar Aileleri ile Birlikte Televizyonda Ne İzlerler?) isimli araştırmalarında, çocukların aileleriyle birlikte izledikleri yetişkin programlarının, çocuklara yönelik programların üç katı olduğu, yani çocukların büyük oranda yaşlarına uygun olmayan programları izlediği, birlikte program izlemenin yaş arttıkça azaldığı ve birlikte daha kaliteli programlar izlendiği görülmüştür (Peters vd. 1991).

Bebeklere ve çocuklara yönelik içerikler zamanla artmış, hatta onlara özel TV kanalları bile günümüzde bir elin parmaklarını geçmiştir. Bu kanallar çocukların öğrenmelerini destekleyici içerikler hazırlamaktadır. Örneğin bebeklere ve küçük çocuklara yönelik “Baby Einstein” gibi yavaşlatılarak hazırlanmış videolar veya programlar bulunmaktadır. Ancak ekran anlatısının özellikle erken yaşlarda öğrenmenin gerçek

kaynağı olan yüz yüze etkileşim türlerinin yerini dolduramayacağına, özellikle dil ve duygusal öğrenmede yetersiz kaldığına ilişkin çalışmalar bulunmaktadır (Anderson&Pembek, 2005). Fakat küçük çocuklar video izlerken yanında bir ebeveyni olur ve ona eşlik edip, ekrandakileri tekrar ederse öğrenmelerine destek olabilmektedir (Strouse vd., 2018). Birlikte izlemenin (ikinci bölümde geniş yer verilen ebeveyn aracılığı şekli) özellikle erken yaşlardaki çocukların medya kullanımında önemli olduğu pek çok araştırmada vurgulanmaktadır (Bonus, 2022). Erken yaşlarda artık görüntülü sohbet için istisnalar getirilse de, yeni yürümeye başlayan çocukların bu ortamı kafa karıştırıcı bulduklarını ve fiziksel olarak orada bulunan bir yetişkinden yardım almadıkça görüntülü sohbeti anlamlandırmaya çalıştıklarını ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin, Gabrielle Strouse ve arkadaşlarının (2018) araştırmasında, 2 yaşındaki çocuklardan, onlara yeni kelimeler öğretmeyi amaçlayan bir videoyu izlemeleri veya deneyimli biriyle kelime öğrenmek için görüntülü sohbet oturumu yapmaları istenen iki grup oluşturulmuştur. Bu iki grup da kendi içinde ikiye ayrılarak, deneklerin yarısında, ebeveyn sadece çocuğun yanında oturmuş, diğer yarısında ise ebeveyn, video ekranıyla etkileşimleri modelleyerek deneyi yapan kişinin yönergelerini izlemiştir. Sonuçta çocukların, canlı görüntülü sohbette, önceden kaydedilmiş videodan daha çok dikkatli oldukları, ancak ebeveynleri etkileşimli katılımında bulunan çocukların ekrandan yeni kelimeler öğrenebildiği görülmüştür. Öte yandan, 3-5 yaş arası çocuklar, ağır tempolu, özenle tasarlanmış çocuk medyasından bir şeyler öğrenebilmektedir, ancak düşük sosyoekonomik geçmişe sahip çocuklar, genellikle üst sosyoekonomik ailelerdeki çocuklara göre daha fazla kazanç sağlamaktadır (Linebarger, 2015). Bu durum üst gelir grubundaki çocukların okuryazarlıklarının farklı kaynaklarla desteklenmesine bağlanmıştır.

Yukarıda da belirtildiği üzere medya, çocukların anne ve babası ile kurduğu iletişimi azaltırken, ilişkilerin seyrini de yönlendirebilmektedir. Ekran karşısında uzun saatler geçiren çocuklar, başta ebeveynleri olmak üzere çevresiyle kurduğu yüz yüze iletişimi azaltmakta, bu durum onların giderek bireyselleşmesine yol açmaktadır. James Steyer da (2012), dijital medyanın gelişimiyle ebeveynlerin işinin daha da zorlaştığını, sosyal medya da çocukların paylaşımlarını ebeveynlerin takip edemediklerini, çocukların çoğu

zaman sanal zorbalıkların kurbanı olduklarını, teknolojiye aile ve derslerinden daha çok zaman ayırdıklarını belirtmektedir. Ayrıca, çocukların sanal dünyayı deneyimlemelerinin kaçınılmaz olduğunu, bu keşfin güvenli ve faydalı olması için gerekli becerileri ebeveynlerin desteğiyle kazanabileceklerini vurgulamaktadır. Bu noktada özellikle, ilişkiler, dikkat eksikliği, bağımlılık ve mahremiyet konularında ailelerin çocuklara yol göstermesi gerekmektedir.

Bebeklerin dünyadaki ilk maceraları daha çok uyuma, ağlama, emme ve alt değiştirme döngüsünde sürmektedir. Bu süreçte medya daha çok iletişim ve fotoğraf, yani kayıt amaçlı kullanılmaktadır. Müzik ise çocuğu rahatlatma amaçlı kullanılabilir. Seslerle başlayan medya tanışıklığı, telefon, bilgisayar ve televizyon takibiyle, ekran artı ses şeklinde ilerlemektedir. Özellikle erken yaşlarda çocuk bilinçli ve istekli olarak, bir iletişim aracını seçemez. Çünkü bir karar verme ve onu uygulama yetisi gelişmemiştir. Bu nedenle ailesinin ve çevresinin sunduklarını kullanır. Dolayısıyla çocuğun kullanacağı iletişim araçlarını ve içeriğini belirlemek, ebeveynin sorumluluğudur (Ertürk, 2011:73). Ebeveyn aynı zamansa kendi seçimleriyle de çocuğa örnek olur. Teknolojik gelişmeleri yakından takip ederek, işlevsel kullanma hem çocuklar hem de ebeveynler için önemlidir.

Ebeveynlerde bu konudaki sorumluluklarının kabulünde ve çocuklarının medya kullanımının farkındalığındadır. 2007 yılında 2-17 yaş arası çocuğu olan 1008 ebeveynle yapılan bir araştırmada, ebeveynlerin medyanın çocuklarının bilişsel ve eğitimsel gelişimine katkıda bulunduğunu belirttikleri, televizyondaki eğitici programlardan memnun oldukları görülmüştür (Rideout, 2007). Ebeveynlerin %59'u eğitici TV programları izleyen çocukların konuşmalarının daha iyi olduğunu belirtmiştir. Yine, ebeveynlerin %48'i bebek videolarının erken çocukluk döneminde faydalı olduğunu, %17'sinin buna katılmadığı, %35'inin ise kararsız olduğu görülmüştür. 2-6 yaş arası çocukların ebeveynlerinin %56'sı bebek videolarının olumlu etkileri olduğunu düşünürken, 2-13 yaş arası çocukların ebeveynlerinin yüzde 56'sının da eğitici programlardan memnun olduğu ortaya çıkmaktadır. Ebeveynlerin %17'si

çocuk programlarının onları okula gitmeye hazırladığını ve faydalı olduğunu düşünürken, odak grup görüşmelerinde medyanın çocuklar için eğitici olmaktan çok, eğlendirici ve rahatlatıcı olduğu düşüncesinin ağır bastığı görülmüştür. Ebeveynler, olumlu rol modellerin çocuklara etkisinin altını çizmiştir. Ebeveynlerin %65'i çocuklarının medya kullanımını yakından takip ettiklerini söylemiştir. Ebeveynlerin %18'i ise daha fazla ilgilenmeleri gerektiğini düşünmekte, ancak medya her yerde olduğu için (%36) bunun zor olduğunu, çok meşgul olduğu için takip edemediğini(%19) veya çocuğuyla kural koymaya çalıştığı başka konularda da mücadele ettiğini (%13) ifade edenler bulunmaktadır. On ebeveyninden sekizi, kendilerinin çocukları üzerindeki etkisinin medyadan daha çok olduğunu belirtmiştir. Medyanın daha etkili olduğunu söyleyenlerin oranı %23'tür.

Sonuç olarak içerik konusunda literatürde ebeveynlere sorumluluk yüklenmekte, ebeveynlerde bu sorumluluğun farkında, kendi sosyal ve kültürel sermayeleri çerçevesinde çocuklarına rehberlik etmektedir. Çocukların medya kullanımına ilişkin literatürün önemli bir bölümü de ebeveynlerin neler yapması gerektiğini anlatan rehberlerden oluşmaktadır. Ebeveynlerin rehberliğine ilişkin tavsiyelere geniş şekilde ikinci bölümde yer verilmiştir.

Kullanımın Sonuçlarına İlişkin Tartışmalar

Üçüncü grup tartışmalar ise iletişim araçlarının ve içeriğinin kullanımın sonuçları olarak gruplayabileceğimiz, çocukların sağlıklarının bozulması, çocukların gelişiminin desteklenmesi gibi konulardır. Bu konudaki tartışmalara yukarıda Çocuk Gelişim Alanları ve Medya başlığında detaylı yer verilmiştir. Ancak medya kullanımının çocukların fiziksel (göz bozuklukları, beyin gelişimindeki deformasyonlar vb.) ruhsal ve bilişsel sağlıkla ilişkili çalışmalara özellikle tıp dünyasında yoğun olarak yer verilmektedir. Aşırı medya kullanımının, çocukların beden ve ruh sağlığı üzerinde, yaş gruplarına ve bilişsel gelişim düzeylerine göre değişen nitelikte olumsuz etkilere yol açtığı birçok araştırmada ifade edilmektedir (Mutlu, 1999: 89).

Çocuklarda düzenli uyku genel sağlıkları ve özellikle bilişsel gelişim için önemlidir. 8-11 yaş grubunda ekran başında kalma süresinin, uyku süresini etkilediği, bununda dikkat eksikliği ve hiper aktivite bozukluğunun temelinde yer alan çocukların dürtüselliklerini yönetememeleriyle ilgili olduğunu belirten araştırmalar da bulunmaktadır (Guerrero, M. vd. 2019).²⁴ Yine 8-11 yaş grubuyla ilgili başka bir araştırma (Walsh, 2018), ekran süresini sınırlandırmanın ve sağlıklı uykuyu teşvik etmenin, çocukların bilişsel gelişimindeki önemini vurgulamaktadır. Bu araştırmalarda (Guerrero, 2019; Walsh, 2018) her gün bir saat fiziksel aktivite yapan, günde sekiz ila on saat uyuyan ve eğlence amaçlı olarak günde iki saatten daha az ekran kullanan gençlerde sürekli olarak en iyi zihinsel sağlık ve bilişsel sonuçlar bulunmuştur.

Fiziksel açıdan bakıldığında, çocukların hiperaktif davranışları ve obezite sorunları medya kullanımında uzun süre ekran karşısında durmalarına bağlanmaktadır (Laurson ve ark. 2008: 216). Örneğin 5-10 yaş grubu çocuklarda, günde beş saatten fazla televizyon izleyenlerin 2 saat izleyenlere göre yaklaşık 5 kat daha fazla obezite eğilimli olduğu belirtilmiştir (Gortmaker ve ark, 1996:357). Dr. Claire McCarthy'e göre(2021), medya fiziksel durumların yanı sıra, çocukların duygusal tatminlerinin gecikmesi, sorun çözme, işbirliği yapma ve hayatın zorluklarını yönetme gibi yürütücü işlev becerilerini nasıl öğrendiklerini ve uyguladıklarını da etkileyebilmektedir. Aynı zamanda onların hayal güçlerini kullanma ve yaratıcı olma şanslarını da azaltmaktadır. Ruh hallerini etkileyerek onları endişeli veya depresif hale getirebilmektedir.

Bazı araştırmacılar ise (Stiglic&Viner, 2019; Orben&Przbylski, 2019) çocuklar ve gençlerde ekran başında geçirilen süre ile sağlık sonuçları arasında bağlantılar bulmuşlardır, ancak yine de kesin olarak nedensel ilişkiler kurmanın zor olduğunu belirtmişlerdir. Ekran süresini daha düşük yaşam kalitesi, daha yüksek kalori alımı ve daha az sağlıklı beslenme ile ilişkilendiren kanıtları orta düzey; davranış sorunları,

²⁴ <https://publications.aap.org/pediatrics/article/144/3/e20190187/76982/24-Hour-Movement-Behaviors-and-Impulsivity?autologincheck=redirected?nfToken=00000000-0000-0000-0000-000000000000>

kaygı ve düşük benlik saygısı gibi diğer sorunlarla ilişkilendiren kanıtları ise zayıf olarak değerlendirmişlerdir. Aynı şekilde günlük ekran kullanımının zararlı olmadığına ve bazı faydaları olabileceğine dair kanıtlarını da zayıf olarak tanımlamışlardır. Medya kullanımının “günah keçisi” ilan edilmesine karşı çıkan araştırmalar, sonuçların fazla genelleştirildiğini ve abartıldığını, çocuk gelişiminde tek etki olarak gösterilmesinin yanlış olduğunu, faydalı bir yaklaşım için süre konusunda esneklik olmasının, içerik ve bağlamın değerlendirilmesi gerektiğinin ve çocukların kazançlarının da görülmesinin altı çizilmektedir (Elson, vd. 2019). Ancak tüm çalışmalarda özellikle erken çocukluk döneminin hassasiyeti vurgulanmaktadır. Çocuk ve medya konusunda birbirine aykırı görüşler de bulunmaktadır. Yani, bir kısım araştırmalar medyanın çocuklar üzerinde olumsuz etkileri olduğu savunurken, bu araçların daha özgür bir neslin ortaya çıkmasına katkı sağladığını savunanlar da bulunmaktadır (Buckingham,2009:43). Medyanın çocukların düşüncelerini özgürce ifade edebileceği, kendileri gibi davranacakları bir platform olması ve bu platformlara erişimleri onların doğal bir “hakkıdır”.

Çocukların bu konudaki düşüncelerine baktığımızda, ilerleyen yaşlarda medya konusunda bilinçli farkındalıkları olduğu görülmektedir. Royal College of Pediatrics and Child Health'in (RCPCH) Galler bölgesinde 11-24 yaş 109 çocukla, 2018 yılında yaptığı çalışmaya göre²⁵, çocukların %88'i uykularını, %41'i oyun ve eğlencelerini, %35'i psikolojik ve zihinsel durumlarını, %18'i aile ve okul faaliyetlerini medya kullanımının olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir. Çocuklar medya kullanımının olumsuz yönlerini gözlere zarar vermesi, stres oluşturması, uyku saatinden çalması ve gerçek sosyallikten uzaklaştırması olarak sıralarken, olumlu yönlerini bilgiye ulaşmayı kolaylaştırması, eğlenceli ve zevkli olması, daha geniş bir çevreye ulaşmak için geniş imkanlar sağlaması şeklinde sıralamışlardır.

Sonuç olarak var olan ve yenilenen her türlü ilişki gibi çocuk ve medya arasındaki ilişki de canlılığını ve dinamiğini koruyan tartışmalarla ilerlemektedir. Yaşanan teknolojik gelişmeler toplumsal yaşamın her alanında olduğu gibi iletişim ortam ve araçlarında da

²⁵ https://www.rcpch.ac.uk/sites/default/files/2018-12/rcpch_screen_time_full_cyp_views.pdf

dönüşüme neden olmuş, geleneksel iletişim araçları karşısında yeni medyanın gelişimine zemin hazırlamıştır. Dijital teknolojinin yoğun olarak kullanıldığı günümüz iletişim ortamı, etkileşimli bir özelliğe sahip olması yanında, farklı iletişim boyutlarının aynı anda gerçekleşmesine imkan sağlaması nedeniyle kullanıcılara büyük avantajlar sunarken, bir takım riskleri de beraberinde getirmektedir. Ancak çocuk ve medya özelinden baktığımız tartışmalara biraz daha evrensel bir noktadan bakmak gerekmektedir. Hak odaklı bir yaklaşım tüm tartışmaları kapsayıcı bir ışık tutmamıza yardımcı olacaktır. Çocukların kendilerine ulaşan sayısız enformasyon karşısında seçici olabilmesi noktasında ise medya okuryazarlığı konusu önem taşımaktadır.

1.4. İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ ÇAĞINDA ÇOCUK HAKLARI

İletişim teknolojileri çağında, bir taraftan her türlü bilgi ve içeriğin kullanılmasına erişimin artması, diğer taraftan da bunların sağlıklı kullanımına yönelik düzenlenmeler ve kontrole olan ihtiyaç ebeveynleri ikileme düşürmektedir (Şirin, 2011:144). Ancak çocukların medya kullanımına hak odaklı bir bakış, ebeveynlerin ikileme düştükleri noktalarda yol gösterici olabilir. Çünkü çocukların medya kullanımı ebeveynlerin tercihlerinden öte, çocuklar için doğal bir haktır. Çocuk haklarının kapsamı evrensel nitelikteki Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde (ÇHS)²⁶ etraflıca tanımlanmaktadır. 1989 yılında kabul edilen Sözleşme çocukların gelişim süreçlerinde yaşamın onları en iyi şekilde desteklemesini hak eden küçük değil tam birer insan olduklarını tüm dünyaya duyurmaktadır.²⁷ Dünya çocukları korunup kollandıkları sevgi dolu bir ortamdan, çalıştırıldıkları, ihmal ve istismar edildikleri, ayrımcılık ve savaş gibi zor koşullara uzanan çok değişik yaşamları deneyimleyebilmektedir. Böylesine çeşitlilikte yaşayan dünya çocuklarının sağlıklı bir birey olarak gelişmesine yönelik hakları ile bunun gerçekleşmesi için devlet ve sivil aygıtların yapması gereken düzenlemeler Sözleşmede yer almaktadır.

²⁶ www.unicef.org/crc/

²⁷ Çocuk Hakları Sözleşmesine göre "onsekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır".

Çocuk Haklarına Dair Uluslararası Sözleşmeler

Çocuk Hakları Sözleşmesinin en önemli tanımı 3. Maddesinde yer alan “Çocuğun öncelikli yüksek yararı” (the best interest of child) kavramıdır. Yani çocukla ilgili karar verilirken “çocuğun öncelikli yüksek yararını” belirlemek doğru karar vermede önemlidir. Ancak bu tespit edilmesi en karmaşık kavramlardan biridir ve "belirli bağlama uygun bir değerlendirme gerektiren dinamik bir kavram" olarak tanımlanmaktadır (Ruggiero, 2022:25). En yüksek yararın neyi kapsadığı, kavramın nasıl anlaşıldığına bağlıdır. Örneğin, farklı kültürel yaklaşımlar, kaçınılmaz olarak bir çocuğun yüksek yararının ne olduğuna dair farklı yaklaşımlar ortaya koyacaktır. BM Çocuk Hakları Komitesi (2011) çocukların yüksek yararının gözetilmesinde iki etkenin altını çizmektedir, çocukla ilgili kararın sonuçlarının değerlendirilmesi ve kararın “çocuğun Sözleşme kapsamındaki tüm haklarına saygı göstermesi”. Bu durumda “çocuğun hakları, yüksek yarar standardından önce gelmektedir” (Ruggiero, 2022:26). Çünkü çocuğun öncelikli yüksek yararı sosyal, ekonomik ve kültürel haklarının gözetilmesiyle, yani temel ihtiyaçlarının karşılanarak, gerek yeteneklerinin gerekse gelişiminin desteklenmesi ve hayat şartlarının iyileştirilmesiyle olmaktadır (Şirin, 2011:166).

Sözleşmede yer alan haklar genellikle üç başlık altında toplanmaktadır (Livingstone, 2014): Erişim, Koruma ve Katılım. “Erişim” hakkı, çocuğun eğitim, sağlık, yeterli bir standartta yaşam ve sosyal korunma konusunda temel ihtiyaç ve hizmetlere erişim haklarını içermektedir. Örneğin, çocukların yaşlarına uygun şekilde dinlenme ve boş zaman haklarının desteklenmesi (Md. 31), potansiyellerini geliştirmelerini destekleyecek bir eğitim (Md. 28), onların “özgür bir toplumda sorumlu bir yaşam için” hazırlanması (Md. 29) ve kitle iletişim araçlarını çocukların refahını artırmak için çocuğa sosyal ve kültürel fayda sağlayan çeşitli materyalleri ulaştırmada kullanması (Md. 17).

“Koruma” hakkı, çocuğun kötü muamele, istismar ve sömürü gibi her türlü şiddetten korunmasına yönelik hakları içermektedir. Örneğin, cinsel sömürü ve cinsel istismar (Md. 34) dahil olmak üzere, çocuğun refahına zarar veren diğer sömürü biçimlerine (Md. 36) ve her türlü istismar ve ihmale (Md. 19) karşı koruma, “çocuğun sağlığına zarar verecek nitelikte” (Md. 17e), “özel yaşamına, ailesine veya yazışmalarına keyfi veya yasa dışı müdahaleler veya çocuğun onur ve itibarına yönelik yasa dışı saldırılara karşı koruma” (Md. 16) ve çocuğun kimliğini koruma hakkı (Md. 8).

Erişim ve koruma arasındaki dengenin korunması, çocuklar arası ayrımcılığın önlenmesi ve dijital eşitsizlikler konusuna ilerleyen başlıklarda daha geniş yer verilecektir. Ancak burada kısaca değinmekte fayda bulunmaktadır, çünkü medyanın sunduğu eğitici ve öğretici imkanlar, başta internet yaygınlığı olmak üzere ekonomik eşitsizliklerden kaynaklı dijital eşitsizlikleri doğurmaktadır. Çocukların gelişimini destekleyecek uygulamalar her aile için geçerli olamamaktadır. Tek medya aracı televizyon olan çocuklar için, gelişimleri ve yaşlarına uygun program ve kanal seçimi en olumlu destek olarak ortaya çıkmaktadır. Dijital eşitsizliğin bir diğer boyutu medya okuryazarlığı donanımıyla ortaya çıkmaktadır. Medyayı kullanmada daha yetkin olan ebeveynler, çocuklarının maruz kalabileceği risklerin farkında olmakla birlikte, daha az sınırlandırıcı bir yaklaşım kullanmakta, böylece öğrenme olanaklarını da artırmaktadırlar. Ebeveynin ve/veya çocuğun dijital okuryazarlıklarının düşük olması beraberinde ebeveynlerin daha fazla kısıtlayıcı stratejiler kullanmasını getirmektedir. Bu durumda çocuklar ve gençler için riskler azalmakta, ancak bu tür bir yaklaşım, riskleri önlerken gelişim ve öğrenme olanaklarını da sınırlandırmaktadır (Livingstone vd 2017:89). Dolayısıyla özellikle eğitici ve öğretici amaçlarla medya kullanımı ve katılımı için, çocukların aile imkanları dışında onları destekleyecek devlet politikalarına ihtiyaçları vardır. Ancak bu tür politikalar ülkeden ülkeye şehirden şehire farklılık göstermekte ve dijital eşitsizlikler devam etmektedir.

“Katılım” hakkı, çocuğun sesini duyurmasını ve karar verme aşamalarında yer almasını içermektedir. Örneğin, “Çocukları ilgilendiren tüm eylemlerde... çocuğun yüksek yararı

göz önünde bulundurulması gereken en önemli husustur” (Md. 3), çocukların kendilerini etkileyen tüm konularda kendilerine danışılma hakkı (Md. 12); ayrıca çocuğun ifade özgürlüğü (Md. 13) ve örgütlenme özgürlüğü (Md. 15) hakkı. Katılım hakkının kullanılması çocukların kendilerine ait konularda kendi bakış açısı ve kararlarını etkin kullanması demektir. Yetişkinler tarafından kurgulanmış dünyada yetişkinlerin kurallarıyla hayatlarını sürdüren çocukların bu hakkı hayata geçirmesi için yetişkinlerin çocukların potansiyeline inanmaları, onları bağımsız bir birey olarak görmeleri ve onlara güven duymaları gerekmektedir. Çünkü çocuğa yönelik bakış açısının “*korunmaya muhtaç, büyümesi gereken, yeterince büyümemiş, tamamlanmamış*” şeklinde olması çocuğun katılımına engel olmaktadır (Koman, 2007:268).

Şekil 1 Çocuk Katılım Merdiveni

8- Çocukların başlattığı ve kararların yetişkinlerle paylaşıldığı	KATILIM VAR
7- Çocukların başlattığı ve yönettiği	
6- Yetişkinlerin başlattığı ve kararların çocuklarla paylaşıldığı	
5- Danışılan ve Bilgilendirilen	
4- Görevlendirilen, ancak bilgilendirilen	
3-Sembolik	KATILIM YOK
2-Dekorasyon	
1-Manipülasyon	

Roger Hart'ın (1992) Çocuk Katılım merdiveni (Şekil-2), çocukların sadece medyayla ilgili değil kendileriyle ilgili tüm konularda katılımlarına ilişkin kabul görmüş basamakları sıralamaktadır. En üst basmaktan katılım zorunlu değildir, önemli olan çocukların katılım potansiyellerini aşama aşama genişletecek ortamlar sağlanmasıdır. Görüldüğü üzere, ilk üç basamakta çocukların gerçek anlamda katılımı yoktur. Çünkü, sembolikte çocukların görüşlerine göstermelik olarak yer verilmektedir ve sözde katılım vardır; dekorasyonda çocuklar o etkinlikte dekoratif unsurlar olarak bulunmaktadır; manipülasyonda ise çocuklar görüşlerinin ve katılımlarının neye hizmet ettiğinin farkında değildir. Dolayısıyla çocukların medyaya katılımının niteliği bu basamaklara göre değerlendirilebilir.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesinin çocuk hakları sözleşmesine ilişkin 12 Nolu Genel Yorumu (2009) göre çocuklarının görüşlerinin alındığı ve katılımın sağlandığı tüm süreçlerin taşınması gereken genel nitelikler şunlardır²⁸ (s.31-32):

(a) **Şeffaf ve Bilgilendirici** - Çocuklara görüşlerini özgürce ifade etme hakları hakkında ve bu katılımın nasıl gerçekleşeceği konusunda kapsam, amaç ve potansiyel etkileri içeren tam, erişilebilir, çeşitliliğe duyarlı ve yaşa uygun bilgiler sağlanmalıdır. Görüşlerine gereken ağırlığın verilmesi gerekir.

(b) **Gönüllü** - Çocuklar asla kendi istekleri dışında görüşlerini ifade etmeye zorlanmamalı ve herhangi bir aşamada katılımlarını bırakabilecekleri konusunda bilgilendirilmelidirler;

(c) **Saygılı** - Çocukların görüşlerine saygı gösterilmeli ve onlara fikir ve faaliyetler başlatma fırsatları sağlanmalıdır. Çocuklarla çalışan çocukların yaşamlarının sosyo-ekonomik, çevresel ve kültürel bağlamını anlamaları gerekir.

(d) **İlgili** - Çocukların görüşlerini ifade etme hakkına sahip oldukları konular, yaşamlarıyla gerçekten ilgili olmalı ve onların bilgi, beceri ve yeteneklerinden

²⁸ UN Committee on the Rights of the Child (CRC), *General comment No. 12 (2009):The Right of the Child to be Heard*, 20 Haziran 2009. CRC/C/GC/12.
<https://www.refworld.org/docid/4ae562c52.html> (Erişim tarihi:10.11.2022)

yararlanmalarını sağlamalıdır. Ayrıca, çocukların kendilerinin ilgili ve önemli olarak tanımladıkları konuları vurgulayıp ele almalarını sağlamak için alan oluşturulmalıdır.

(e) **Çocuk dostu** - Ortamlar ve çalışma yöntemleri çocukların kapasitelerine göre uyarlanmalıdır. Çocukların yeterince hazırlanmalarını ve kendi görüşlerine katkıda bulunmaları için güven ve fırsata sahip olmalarını sağlamak için yeterli zaman ve kaynaklar sağlanmalıdır. Çocukların yaşlarına ve gelişen kapasitelerine göre farklı seviyelerde desteğe ve katılım biçimlerine ihtiyaç duyacakları gerçeği dikkate alınmalıdır;

(f) **Kapsayıcı** - Katılım kapsayıcı olmalı, mevcut ayrımcılık kalıplarından kaçınılmalı ve hem kızlar hem de erkekler de dahil olmak üzere marjinalleştirilmiş çocukların dahil olma fırsatlarını teşvik etmelidir.

(g) **Eğitimle desteklenir** - Yetişkinlerin, çocukların etkin bir şekilde katılımını kolaylaştırmak, örneğin onları dinleme, çocuklarla ortak çalışma ve gelişen kapasitelerine göre çocukları etkin bir şekilde dahil etme becerileri kazandırmak için hazırlık, beceri ve desteğe ihtiyaçları vardır.

(h) **Güvenli ve riske duyarlı** - Belirli durumlarda görüşlerin ifade edilmesi riskler içerebilir. Yetişkinlerin birlikte çalıştıkları çocuklara karşı sorumlulukları vardır ve çocukların şiddet, sömürü veya katılımlarının diğer olumsuz sonuçları riskini en aza indirmek için her türlü önlemi almalıdır. Çocuklar zarardan korunma haklarının farkında olmalı ve gerektiğinde yardım için nereye gideceklerini bilmelidir.

(i) **Hesapverilebilir** - Takip ve değerlendirme sözü esastır. Örneğin, herhangi bir araştırma veya istişare sürecinde, çocuklara görüşlerinin nasıl yorumlandığı ve kullanıldığı konusunda bilgi verilmeli ve gerektiğinde, sorgulama ve analizi etkileme fırsatı verilmelidir. Çocuklara, katılımlarının herhangi bir sonucu nasıl etkilediği konusunda net geri bildirim alma hakkı da vardır.

Çocuk ve medya ilişkisinin düzenlenmesinde yönelik olarak ÇHS'nin 17. maddesinde²⁹, etkili ve önemli bir iletişim ve eğitim aracı olarak medyanın çocukların sağlıklı gelişim yolculuğunda korunmaları gereken noktalar dikkate alınarak kullanılmasının gerekliliği ile devletlerin bu konudaki sorumluluklarına yer verilmiştir. 17. madde çocuk hakları odaklı medya tartışmalarına ışık tutmuştur. İletişim teknolojilerinin gerek biçim gerek içerik yönünden çeşitlenerek ilerlemesi, bilgiye ulaşım kanallarının ve imkanlarının kolaylaşması, dünyanın “küresel bir köy” haline gelmesi ve bu iletişim araçlarının ticari boyutu, ulus devletlerin bir araya gelerek çocukların medyaya karşı korunması konusunda sorumluluklarını ve sınırlarını belirleyen bir politika üretmesini zorunlu hale getirmiştir. UNESCO'nun 1997'de “medya ve şiddet” tartışmalarından hareketle oluşturduğu çalışma grubunda çocuk ve medya konusunda Tablo-2' deki temel başlıkları öne çıkarmıştır (Unesco, 1998). Bu başlıklar ilerleyen yıllarda çocuk ve medya alanındaki çalışmaların çeşitlenerek çoğalmasını sağlamıştır.

---

²⁹ 17. Madde

Taraf Devletler, kitle iletişim araçlarının önemini kabul ederek çocuğun; özellikle toplumsal, ruhsal ve ahlaki esenliği ile bedensel ve zihinsel sağlığını geliştirmeye yönelik çeşitli ulusal ve uluslararası kaynaklardan bilgi ve belge edinmesini sağlarlar. Bu amaçla Taraf Devletler:

- a. Kitle iletişim araçlarını çocuk bakımından toplumsal ve kültürel yararı olan ve 29. maddenin ruhuna uygun bilgi ve belgeyi yaymak için teşvik ederler;
- b. Çeşitli kültürel, ulusal ve uluslararası kaynaklardan gelen bu türde bilgi ve belgelerin üretimi, değişimi ve yayımı amacıyla Uluslararası işbirliğini teşvik ederler;
- c. Çocuk kitaplarının üretimini ve yayılmasını teşvik ederler;
- d. Kitle iletişim araçlarını azınlık grubu veya bir yerli ahaliye mensup çocukların dil gereksinimlerine özel önem göstermeleri konusunda teşvik ederler;
- e. 13 ve 18. Maddelerde yer alan kurallar göz önünde tutularak çocuğun esenliğine zarar verebilecek bilgi ve belgelere karşı korunması için uygun yönlendirici ilkeler geliştirilmesini teşvik ederler.

29. Madde

1. Taraf Devletler çocuk eğitiminin şu amaçlara yönelik olmasını kabul ederler;
  - a. Çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin mümkün olduğunca geliştirilmesi;
  - b. İnsan haklarına ve temel özgürlüklere, Birleşmiş Milletler Antlaşmasında benimsenen ilkelere saygısının geliştirilmesi;
  - c. Çocuğun ana-babasına, kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, çocuğun yaşadığı veya geldiği menşee ülkenin ulusal değerlerine ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara saygısının geliştirilmesi;
  - d. Çocuğun anlayışı, barış, hoşgörü, cinsler arası eşitlik ve ister etnik, ister ulusal, ister dini gruplardan, isterse yerli halktan olsun, tüm insanlar arasında dostluk ruhuyla, özgür bir toplumda, yaşantıyı, sorumlulukla üstlenecek şekilde hazırlanması;
  - e. Doğal çevreye saygının geliştirilmesi.
2. Bu maddenin veya 28. maddenin hiçbir hükmü gerçek ve tüzel kişilerin öğretim kurumları kurmak ve yönetmek özgürlüğüne, bu maddenin 1. fıkrasında belirtilen ilkelere saygı gösterilmesi ve bu kurumlarda yapılan eğitimin Devlet tarafından konulmuş olan asgari kurallara uygun olması koşuluyla, aykırı sayılacak biçimde yorumlanmayacaktır.

Tablo 2 Medya ve Şiddet Konusunda Temel Başlıklar

<ul style="list-style-type: none"> *Çocuk medyası, *Medya eğitimi, *Çocukların korunmasına yönelik olarak medya kuruluşlarıyla yapıcı çalışmalar, *Ebeveynleri güçlendirmeye yönelik kapsamlı ulusal planlar, *Çocuk medyasına çocuk desteği, *Sözleşmenin 17. Maddesinin uygulanması konusunda tavsiyeler, *Aktif çocuk kütüphaneleri, *Medya izleme grupları ağı, *Çocuk istismarına ilişkin haberlerin verilişini yönlendiren özel ilkeler, *Medya çalışanlarının çocuk haklarına ilişkin eğitimi için materyal hazırlanması *Çocuk hakları muhabirlerine yönelik eğitimler.
--

İnternet ve Dijital Dünyada Çocuk Haklarına Yönelik Düzenlemeler

İnternet ve dijital dünyanın çocukların hayatına girmeye başlamasıyla birlikte Sözleşme ilkelerinin genişletilmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Çocuklar için Daha İyi Bir İnternet Avrupa Stratejisi (*European Strategy for a Better Internet for Children*) (EC, 2012), Avrupa Birliği (AB) Çocuk Hakları Gündemi (*Agenda for the Rights of the Child*) (EC, 2011) ve Genel Veri Koruma Yönetmeliği (*General Data Protection Regulation*) gibi politika belgelerinde çocukların özel dijital ihtiyaçları ve güvenlik açıkları kabul edilmiştir. Akademik araştırmalar, örneğin EU Kids Online projesi, özellikle çevrimiçi risk ve güvenliği şekillendiren koşullar hakkındaki kanıtlara odaklanarak çocukların yeni medyayı kullanma biçimlerini araştırarak veri ortaya koymuştur (Livingstone ve Haddon, 2009; O'Neill vd, 2011).

2000li yıllara gelindiğinde iletişim teknolojilerinin gündelik hayatta eğitim, devlet hizmetleri ve ticaret gibi toplumsal hizmetlerde yoğun olarak kullanılmaya başlanması ve eğitim hayatıyla birlikte çocukların dijital hizmetlere kaçınılmaz olarak katılması ile dijitalleşme çocukların hayatına kaçınılmaz olarak girmiştir. Covid-19 pandemisi

eğitimin dijitalleşmesini hızlandırmış, medya kullanımı bir tercih olmaktan çıkıp bir noktada zorunluluk haline gelmiştir. Tüm dünya çocuklarını ilgilendiren bu durumla ilgili çocuk hakları ve kurallarını çocukların katılımıyla onların fikirleri alınarak ve ihtiyaçları dinlenerek karar verilmesi, gerçekten çocuklar için çocuklarla bir politika geliştirilmesi gerekmiştir. Nitekim “*sergilenecek uyumlu, kararlı ve küresel ölçekteki çabalar, çocukları kendi gelecekleri hakkındaki tartışmalara daha yaygın biçimde katmalıdır*” (Gasser, 2014:5) şeklindeki UNICEF çağrısı dikkate alınmış ve dijital çağda çocukların mevcut durumlarını ve ihtiyaçlarını tespit etmek amacıyla konunun uzmanları ve 28 ülkede 709 çocukla istişare yapılmıştır. Sonuç olarak 2021 yılında “*Dijital Ortamda Çocuk Haklarına İlişkin 25 Numaralı Genel Yorum*”³⁰ (GY25) başlıklı BM kararı ortaya çıkmıştır. Bu yorumda dijital dünyada çocukların yüksek yararının gözetilmesine ilişkin konulara geniş kapsamlı olarak yer verilmektedir.

Profesör Livingstone (2021), GY25’i çocukların medeni hak ve özgürlükleri, mahremiyet hakları, ayrımcılık yapılmaması, korunması, eğitimi, oyun hakları için dijital ortamın ne anlama geldiğini netleştiren, devletlerin ve diğer yükümlülük sahiplerinin neden ve nasıl hareket etmeleri gerektiğini açıklayan nitelikleriyle dijital ortamla ilgili bir “oyun değiştirici” (*game changer*) olarak tanımlamaktadır. Çünkü devletler, BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin hükümlerinden sorumludur ve GY25 bu sorumluluğun dijital boyutu noktasında devletlerin yükümlülüklerini netleştirerek, hayata geçirilmesi için devletleri harekete geçirmektedir. Holly’e göre (2020) analog çağda olduğu gibi, çocuk hakları genellikle sonradan düşünülmemekte veya tamamen göz ardı edilebilmektedir. Devletlerin ÇHS’ni ciddiyetle uygulaması, çocuk haklarını yapay zekanın, dijital teknolojilerin ve ürettikleri verilerin tasarımı, geliştirilmesi, kullanımı ve yönetimi ile ilgili tüm kararların başında ve merkezinde dikkate alınmasını sağlar. GY25 ilgili yasal düzenlemelerin yapılması, kapsamlı politika ve strateji izlenmesi, tüm paydaşlarla gerekli koordinasyonun sağlanması ve sivil toplum örgütleriyle işbirliği yapılması, gerekli kaynakların ilgililere tahsis edilmesi, veri toplama, araştırma ve paylaşma, bilinçlendirme ve eğitim faaliyetleri, hukuk araçlarına

³⁰<https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2FPPRiCAqhKb7yhsqIkirKQZLK2M58RF%2F5F0vEG%2BcAAx34gC78FwvnmZXGFU19nJBDpKR1dfKekJxW2w9nNryRsgArkTJgKelqeZwK9WXzMkZRZd37nLN1bFc2t>

erişim, ticari düzenlemelerin yapılması ve tüm faaliyetlerin bağımsız izleme kurumlarına açık olması şeklinde devletlere yükümlülükler sıralamaktadır. Bu yükümlülüklerin zaman içinde yerine getirilmesi elbette yine konuya ciddi bir yaklaşım gerektirmektedir.

GY25’de, çocukların ve gençlerin korunması ile yaşadığımız çağın önemli bir parçası dijital erişimin sağlanması arasında bir denge kurulması gerektiği vurgulanarak dört temel prensip dayanak olarak belirtilmektedir: *Ayrımcılık yapılmaması, Çocuğun yüksek yararı, Yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkı ile Çocuğun görüşlerine saygı.* ÇHS’nin en önemli başlıklarından erişimin dijital dünyaya yansımaları olarak ayrımcılık yapılmaması hakkı, dijital dışlamayı ortadan kaldırmak için devletlerin tüm çocukların kendileri için anlamlı olan yollarla dijital ortama eşit ve etkin erişiminin sağlanmasını gerektirmektedir (Md. 9). Bu kavram, dijital eşitsizlikleri kaldırmaya yönelik olarak, tüm çocuklara ev, okul ve diğer ortamlarda ücretsiz ve güvenli erişim sağlamaya ve çocukların dijital teknolojileri bilinçli bir şekilde kullanmasını destekleyen politika ve programlara yatırım yapılmasına işaret etmektedir.

Çocuğun Öncelikli Yüksek Yararı bahsedildiği üzere çocuk haklarının temel kavramıdır. Yetişkinlerin öncelikli hedef kitle olduğu ve yetişkinlere göre tasarlanan dijital dünyada tasarım, düzenleme, yönetim ve kullanıma ilişkin tüm eylemlerde, çocuğun öncelikli yüksek yararının gözetilmesi GY25’te de hatırlatılmaktadır. Çocuğun Öncelikli Yüksek Yararı ile Yaşama, Hayatta Kalma ve Gelişme Hakkı, çocukların korunmasına ilişkin temel dayanağı oluşturmaktadır. Çocukların dijital dünyanın sunduğu fırsatlara erişimlerinin yanı sıra içerik, iletişim, davranış ve haklarla ilgili risklerden korunması gerekmektedir. Şiddet, bağımlılık, cinsel içerik, siber saldırganlık, taciz, kumar, cinsel istismar ve suiistimal, terör veya şiddet yanlısı aşırılık, intiharı veya yaşamı tehdit eden faaliyetleri teşvik etmek bu risklerden bazılarıdır.

Çocuğun Görüşlerine Saygı, çocukların katılım hakkıyla ilgilidir. Çocukların medyaya katılımı, görüşlerini ifade edebilmelerine alan açılması, kendilerini ilgilendiren konular hakkında bilgi edinmelerinin ve bu konularda görüşlerinin alınmasının sağlanması, bu görüşlerin ilgili kişi ve kuruluşlara ulaştırılması ve kendi medya ürünlerini oluşturması şeklinde gerçekleşmektedir (Koman, 2011:270). Dijital dünya çocukların medya üretimine katılımlarını ve seslerinin duyulmasını kolaylaştırmış görünmekle beraber, yukarıda bahsedilen dijital dünyanın tasarım ve politikalarında çocukların görüşlerine ve değerlendirmelerine alan açılması katılımın sağlanmasında önemlidir. Öte yandan, dijital dünya çocukların kendilerini etkileyen konularda yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerde seslerini duyurabilmeleri ve etkili bir şekilde haklarını savunabilmeleri için evrensel fırsatlar sunmaktadır.

Hem Sözleşmede hem Yorumda altı çizilen ve *Ayrımcılık yapılmaması, Çocuğun yüksek yararı, Yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkı ile Çocuğun görüşlerine saygı* noktalarının görünürlüğünü sağlayan medya içeriğinin iki boyutu bulunmaktadır. İlki çocukların medyada sağlıklı bir şekilde temsil edilmeleri yani katılımları ikincisi çocukların kendilerine uygun içeriğe erişebilmeleridir. Yorumda ilkiyle ilgili haber medyası ve tüm içerik üretici kuruluşların belirlenen mesleki davranış kuralları çerçevesinde çocuklarla ilgili dijital risklerin ve fırsatların nasıl yer alacağına ilişkin rehberliklerinin net olması (Md. 57), reklam ve pazarlama yöntemlerinin çocukların aşırı içeriğe yönelik eylemlerini yönlendirmemesi ve kişisel verilerin işlenerek ticari amaçlar için kullanılmaması (md. 40) konusunda uyarılara yer verilmektedir. Reklamlar, çocukları sağlıksız yiyeceklerin, zararlı ürünlerin ve beden imajı hakkında zararlı fikirlerin tanıtımına karşı savunmasız bırakabilmektir, bunla birlikte yeni dijital pazarlama biçimleri, küçük çocuklar için diğer içeriklerden ayırt edilmesi zor olabileceğinden özellikle endişe vericidir (Holly, 2020).

İçeriğin ikinci boyutuna yönelik olarak, dijital ortamın, çocukların bilgiye erişim hakkını gerçekleştirmeleri için eşsiz bir fırsat sunduğu (50. Md) belirtilerek, çocukların gelişimlerine uygun ve güçlendirici dijital içeriğin oluşturularak desteklenmesi ve

çocukların, kültür, spor, sanat, sağlık, sivil ve siyasi işler ve çocuk hakları gibi çeşitli bilgilere erişmeleri (Md. 51) için devletlere sorumluluk verilmektedir. İçerik konusunda erken çocukluk dönemiyle ilgili olarak; dijital dünyanın kültür, boş zaman ve oyun fırsatlarının çocukların yaşadığı fiziksel dünyadaki ilgi çekici alternatiflerle dengelenmesinin önemli olduğu çünkü *“ilk yıllarında çocukların dil, koordinasyon, sosyal beceriler ve duygusal zekayı büyük ölçüde fiziksel hareket ve diğer insanlarla doğrudan yüz yüze etkileşimi içeren oyunlar yoluyla kazandığı”* (Md.109) özellikle belirtilmiştir.

GY25, “çocukların bilişsel, duygusal ve sosyal gelişimini şekillendirmede çok önemli” olan erken çocukluk döneminde medya kullanımına özellikle dikkat edilmesi gerektiğini, dijital cihazların çocukların kendi aralarındaki, çocuklar ile ebeveynler veya bakıcılar arasındaki yüz yüze iletişimlerinin yerine geçmesinin zararlı olduğunu (md. 15) açıkça belirtmektedir. Çünkü çocukların dijital medya kullanımıyla ilgili riskler ve fırsatlar, yaşlarına ve gelişim evrelerine göre değişmektedir (19. Md). Bu nedenle çocukların gelişen özerkliğine, kapasitelerine ve mahremiyetine saygı duyulması konusunda farkındalığın teşvik edilmesi ve yaşa uygun önlemlerin tasarımında, çeşitli disiplinlerden elde edilen iyi ve güncel araştırmalarla ebeveynlerin ve bakıcıların bilgilendirilmesi gerekmektedir (Md. 21). Çocuk ve medya konusundaki tüm aktörler yani çocuklar, ebeveynler, öğretmenler, kurumlar ve devletlerin, çocuklar için güvenli ve erişilebilir ortamlar yaratmak için işbirliği içinde çalışmalıdır (Internet Society, 2021). Bu işbirliğinde ebeveynlerin de doğru bilgiye ulaşımı önemlidir. Bu nedenle, GY25’de ebeveynlerin ve bakıcıların dijital okuryazarlık edinmeleri ve çocuklara yönelik risklerin farkında olmaları konusunda desteklemeleri ve çocuklara dijital ortamlarla ilgili koruma da dahil olmak üzere haklarını gerçekleştirmelerinde yardımcı olmaları belirtilmektedir. Çünkü ebeveyn ve bakıcılardan yeterli bilgi, beceri ve destek olmadan, çocukların dijital ortamı keşfetmeleri onları zararlı içeriğe, yanlış bilgilere ve çeşitli istismar biçimlerine maruz bırakabilmektedir.

Dijital Dünyada Çocukların Mahremiyeti

Çocukların dijital dünyada mahremiyetlerinin korunması hakkı da GY25’de öne çıkan başlıklardandır. Mahremiyet, çocukların temsili, saygınlığı ve güvenliği ve/veya haklarını kullanması için hayati önem taşımaktadır (Md.67). Çocukların kişisel verileri, eğitim, sağlık gibi faaliyetlerde kurumlar tarafından işlenmektedir. Çocukların mahremiyetine yönelik tehditler, kamu kurumları, işletmeler ve diğer kuruluşlar tarafından veri toplanması ve işlenmesi ile kimlik hırsızlığı gibi suç teşkil eden faaliyetlerden kaynaklanabilir. Bunun yanı sıra çocukların kendilerinin ve ailelerinin özellikle sosyal medya kullanımında mahremiyet ihlalleri yapılabilmektedir. Çocuklar, çevrimiçi ortamda çok fazla kişisel veri ifşa ederek mahremiyetlerini tehlikeye atabilecekleri gibi, bu durumdan endişelenen ebeveynlerde bilerek ya da bilmeyerek çocuklarının mahremiyet hakkını ihlal edebilmektedir. Ebeveynlerin sosyal medya kullanımının artması ve çocuklarının fotoğraflarını ve çeşitli bilgilerini paylaşarak onların haklarını ihlal edip etmediğine yönelik tartışmalar bulunmaktadır (Bhroin vd., 2022). Çünkü çocuklar daha anne karnındayken ebeveynlerinin sosyal medya paylaşımları aracılığı ile dijital ayak izlerine sahip olmaya başlamaktadır.

Türkçeye “Ebeveyn paylaşımları” olarak çevrilen kavram İngilizce *parenting* (ebeveyn) ve *share* (paylaşmak) kelimelerinin birleşimiyle türetilmiş ‘*Sharenting*’ kelimesinden gelmektedir. Bu kavram çocuğun her halini yani çocuğa ait hikaye ve görselleri sürekli internette paylaşan ve paylaşmaktan geri duramayan ebeveynler için kullanılmaktadır. Çocuğunun fotoğrafını sosyal medyada paylaşan her ebeveyn için *sharenting* kavramı kullanılmamaktadır. Brosch kavramın etraflı bir tanımı şöyle yapmaktadır: “Ebeveynlerin çocukların mahremiyetini ihlal ederek, sosyal medyada fotoğraf, video ve gönderiler şeklinde çocuklar hakkında ayrıntılı bilgi paylaşması veya yayınlaması” (Brosch, 2018:78).

İlk olarak 2013 yılında internette bir terim olarak ortaya çıkan *Sharenting* kavramı akademisyen Alicia Blum-Ross tarafından 2015 yılında bilimsel bir yayında isimlendirilmiştir. Ebeveynler hamilelik ve çocuk büyütme sürecinde sosyal medyadan

önemli ölçüde faydalanmaktadır, ancak bilinçsizce yapılan paylaşımlar çocukların mahremiyet ve unutulma hakkını ihlal etmektedir, ayrıca istismara yol açabilmektedir (Çimke, Gürkan ve Polat, 2018:265). Öte yandan, paylaşımların sonuçlarını kestirebilmek yakın zamanda mümkün olmamakla birlikte, siber zorbalık, akran zorbalığı ve sanal zorbalık ilk olarak akla gelmektedir (Dursun, 2019: 202). Ebeveynler çoğu zaman, mutlu oldukları anları paylaşmak için sosyal medyada hesapsızca paylaşım yapmaktadırlar, ancak dijital dünyada paylaşılan bilgiler kontrolsüz kullanıma açık hale gelmektedir. Blum-Ross (2015) Hollanda'da bir firmanın Flickr'dan rastgele çocuk fotoğrafları olarak kupalarının üzerinde kullandığını ve sattığını örnek vermektedir.

Sonuç olarak, Çocuk Hakları Sözleşmesi ile çocukların medyayla ilişkisini düzenleyen uluslararası kurallar, dünyadaki gelişmeler ve çocukların ihtiyaçları doğrultusunda güncellenmekte ve Dijital Ortamda Çocuk Haklarına İlişkin 25 Numaralı Genel Yorumla, çocukların medya kullanımındaki hakları detaylı ve kapsayıcı bir şekilde korunmaya devam etmektedir. Ancak, çocuk haklarının dijital ortamda netleştirilmesi, bu hakların otomatik olarak korunmasını sağlamayacaktır. Devletlerin ve uluslararası kuruluşların, çocukları ve verilerini dijital ortamda korumak ve çocuk haklarını dikkate almayanlardan hesap sormak için daha güçlü politikalar ve düzenlemeler geliştirmesi gerekmektedir. Bunun için çocukların görüşleri, politika yapıcılar ve teknoloji geliştiriciler tarafından düzenli olarak alınmalı ve bu görüşlere göre hareket edilmelidir. Hem insanlığın yaşayan önemli bir parçası hem de gelecek tohumları olarak çocukların, ihtiyaç duydukları teknolojiye erişim sağlayarak, kendi bakış açılarına yer verebildikleri ve kendilerinin varoluş özelliklerine saygı duyularak temsil edildikleri sağlıklı bir medya ortamında yaşama hakkı bulunmaktadır. Çocukların tam birey olduğu, insan olarak sadece bakım ve korunmaya değil, kendilerini ilgilendiren kararlara katılma haklarının olduğu ve bunun dozunun genel olarak kabul edilenden daha fazla olması gerektiği açıktır. Görüldüğü üzere, çocukların medya kullanımları onların insan olarak zamanın sunduğu her türlü olanaklara erişmeleri, kullanmaları ve temsil edilmelerini içeren bir haktır. Burada önemli olan bu hakkın faydaya kullanılması yönünde seçimler yapabilmeleri için çocuklara ve ebeveynlere rehberlik sunacak

politikaların ve araçların sunulmasıdır. Dijital okuryazarlık bu imkanların sunulduğu, tartışıldığı, yenilendiği bir kapıdır.

1.5. DİJİTAL OKURYAZARLIK VE ÇOCUKLAR

Tarih boyunca insanlık yaşama becerileri ve hayatı anlamaya yönelik bilgi birikimini aktarmak ve aktarılanları öğrenmek için okuryazarlığı kullanmıştır. Kayalara, mağaralara, yapraklara, kâğıtlara ve dijitale (sayısala) yazılan bilginin amacı, geçmiş insanların deneyimlerinden öğrenerek insan hayatının güzelleşmesine yönelik yeni deneyimlere alan açmaktır. Bilgi birikimi, medeniyeti zenginleştirerek insanlığa hizmet etmektedir. Dijital³¹ ortam kütüphanelere sığmayacak bilgiyi ekrana sığdırmış, bilginin aranmasını iki üç tuşla kolaylaştırmış, bilgiye ulaşma hızını artırmış, bilginin yayılmasını hızlandırmış, iletişim teknolojileri çağında bilgisine ulaşılan deneyim çeşitlenmiştir. Çünkü dijital ortam yazı, söz, resim, müzik, ses, fotoğraf ve videonun sunduğu canlılıkla, aktarımın beş duyu organının hepsine hitap etmesini sağlamaktadır. Böyle bir çağda insanların yeni okumayazma biçimi olan dijital okuryazarlık becerisine sahip olmaları elbette, güncel olanı bilmek ve kendi yararına kullanabilmesi için önemlidir.

Dijital okuryazarlıktan önce gündelik hayata ve toplumsala dair aktarılan şu bilgiler hatıra gelmektedir: “Eskiden liseyi bitirince iyi bir devlet memuru oluyordun, şimdi üniversite okuyor gençler iş yok”, “Eskiden matbaa mı vardı, el yazısıyla çoğaltılıyordu kitaplar”, “Bilgisayar kullanmayı bildiği için iki dakikada halletti bizim işi”, “Şimdi gurbette ne var, arıyorsun görerek konuşuyorsun, eskiden bir gelen giden olacak da haber alacan, mektupla haber beklerdik”, “Telefon sadece muhtarın evde vardı, o ulaştırırdı bizimkilere, iki cümle söyler, haberi verir kapatırdık”, “Zeki Müren’de bizi görecektir mi?”, “Çocuğum seni gördüm içim rahatladı, ne kadar iyi deseler de inanmıyordum” gibi örnekleri artırmak mümkün. Bu örnekler medya mesajlarıyla bilgi aktarımının beş duyuya hitap etmesi ve insanların fiziksel, zihinsel, duygusal ve

³¹ İnternette daha geniş ve kapsamlı olarak iletişim teknolojilerini ifade eden “dijital medya” kavramı, bilgi taşıyan, oyun eğlence sunan, online (çevrimiçi) veya offline (çevrimdışı) olarak da kullanılabilen bir çok bilgisayar destekli programı ifade eden genel bir kavramdır.

toplumsal ihtiyaçlarının karşılanmasındaki rolünü göstermektedir. Dijitalleşme, anında geri bildirim ve mesajlaşma ile diyalog ve sohbet ortamı da sağlamış, hatta animasyon ve bilim-kurgu gibi alanlarla insanların hayallerini resmedişlerini de üç boyutlu ve gerçek hale getirmiştir. Sosyal medya ve pandemiyle birlikte zoom benzeri toplantı platformlarının kullanımının hızla yaygınlaşması ve çeşitlenmesi, bir yandan dijitalleşmeyle değişen sosyalleşme biçimlerine diğer taraftan hayata ve insanlığa dair bilginin aktarımının hızlanmasına işaret etmektedir. Günümüzde holografi tekniğiyle bilgi aktarımında ekranın yeri dahi sarsılmaya başlamıştır.

Böylesine hızlı değişen teknolojik bir ortamda elbette bu araçların etkin kullanımı için iyi bir öğrenime ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü bir bilgisayara sahip olmanız onu tüm potansiyeli ile en yüksek yararınıza olacak şekilde kullanacağınız anlamına gelmemektedir. Hatta Profesör Henry Jenkins kütüphaneden sınırlı olarak bağlandığınız internet ile yüksek donanımlı bir bilgisayarla sınırlandırılmamış bir internetle evden yapılacak bağlantının bile farklı olduğunu belirtmekte ve bu durumu “*katılım farklılığı/uçurumu*” (*participation gap*) olarak tanımlamaktadır.³² Dijital okuryazarlık tam da bu nedenle günümüzde gerek yetişkinlerin gerekse çocukların elde etmesi gereken bir beceri olarak ortaya çıkmıştır. Dijital okuryazarlık, bilgiye ulaşmak, anlamlandırmak, değerlendirmek ve üretmek için dijital teknolojilerin kullanılması ve bunu yapabilmek için gereken bilişsel, sosyal, duygusal, fiziksel ve teknik becerilere sahip olma durumu şeklinde tanımlanabilir (Eshet, 2004:94). Tanımdan da anlaşılacağı üzere, dijital okuryazarlık, dijital teknolojiye sahip olmak değil, dijital teknolojiyi kullanarak bilgiyi amaca yönelik kullanabilmek ve bilgi üretimine katkı sağlayabilmeyi ifade etmektedir (Van Deursen ve Van Dijk, 2019:358). Dolayısıyla dijital okuryazarlık, en basit tanımıyla uygun bir bilgi yönetimi yoluyla dijital ortamın nasıl güvenli bir şekilde kullanılacağına öğretilmesidir (Velez, vd., 2017:887). Bu, “yeni okuryazarlık” dijital ortamda iletilen ve alınan tüm verileri güvenli bir şekilde yöneterek etkin bir şekilde kullanılmayı içermektedir.

³² http://henryjenkins.org/blog/2006/06/myspace_and_the_participation.html

Dijital okuryazarlığın temelinde “medya okuryazarlığı”, “medya eğitimi” veya “medya pedagojisi” gibi çeşitli şekillerde adlandırılan çalışmalar bulunmaktadır. Şemsiye bir kavram olan “Medya okuryazarlığı” yalnızca eğitim bilimlerini değil, iletişim, sosyoloji, psikoloji, sanat ve kültür bilimlerini de kapsayan bir kavramdır. Disiplinlerarası bir konuma sahip medya okuryazarlığına beş temel yaklaşım bulunmaktadır (Bilici, 2020:41-59): Korumacı, Aşılamacı, Güçlendirmeci, Eleştirel ve Çözümlemeci. “Korumacı” yaklaşımda öğrencinin medyanın olumsuz etkilerinden (şiddet, pornografi vb.) koruması için onları medyadan uzak tutmak, sınırlar çizmek öne çıkmaktadır. Medya eğitimindeki ilk eğilimler, medyanın etkileri veya manipülasyonlarına karşı öğrencilerin direnmelerini sağlamak amacıyla korumacıydı (Buckingham, 2007: 9). Çünkü medyanın sadece olumsuz tarafları görülmüş, insanları eğitime potansiyeli ve medyanın içeriğine bireysel veya toplumsal ihtiyaçların eklemlenebileceği gözardı edilmiştir (Alver, 2004:26). Sonraki yıllarda iletişim teknolojilerindeki ve medya kullanımındaki uygulamalardaki değişiklikler nedeniyle korumacı görüşler azalmıştır. “Koruma amaçlı aşılama yaklaşım” ise öğrencinin zararlı içerikleri tanınmasının, tıpkı aşı gibi ona bağışıklık kazandırarak medyadan etkilenmesini azaltacağı varsayımına dayanmaktadır. “Güçlendirmeci” yaklaşım, çocuklara medya okuryazarlığı eğitimleri verilmesini, onların bu konuda eğitilmesini, medya içerikleri konusunda hazırlayarak güçlendirmeyi amaçlamaktadır. “Eleştirel” yaklaşımda, karşılaştırma ve zıtlıklar kullanılarak medya metinlerine farklı bir pencereden bakılması amaçlanmaktadır. Böylece medyanın yarar ve zararlarını bütüncül şekilde değerlendirmek mümkün olabilmektedir. Çünkü eleştirel yaklaşım toplumu medya sorunlarına tepki gösteren bir konumdan, yapısal ve eleştirel olarak medya gelişmelerini takip eden, yeni medyayla ilgilenen etkin ve şekillendirici bir konuma yöneltmiştir (Alver, 2004:27). Medya okuryazarlığı aktivitelerinin kaynağını oluşturan çözümlemeci yaklaşım ise medya mesajlarını parçalara ayırarak, biçim, içerik, teknik, teknolojik ve estetik yönleriyle incelemeye dayanmaktadır. Ancak aslolan, Alexander Federov’un da belirttiği gibi (2003:9) medya eğitiminin, çözümlemeci ve pratik çalışmalarla medyaya eleştirel gözle bakma becerisi geliştirmesidir. Medya okuryazarlığı, eleştirel düşünceyi, anlayışı ve aktif katılımı kazandırmalıdır, yani çocuklara medyanın kullanıcısı olarak yorumlama, değerlendirme imkanı sağlarken, onların hakları kapsamında medyanın üreticisi de olabilmesine alan açmalıdır

(Buckingham, 2001:2). Eleştirel medya okuryazarlığı, medya aktivizmini, yani medya ürünlerinin sadece eleştirel okunmasını değil, aynı zamanda alternatif medya içeriklerinin üretilmesini de içermektedir. Dolayısıyla eleştirel medya okuryazarlığı, eleştiri ve üretim aracılığıyla katılım demektir (Çaylı Rahte, 2011).

Medya okuryazarlığı eğitimi, 20 yüzyılın başından itibaren, önce Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'da sonra da Avrupa'da değişik biçimlerde eğitimin bir parçası olarak gelişmiştir. Gazete, telefon, radyo, televizyon gibi iletişim araçları 1920lerle, Batıda eğitim materyali olarak kullanılmaya başlanmış, ancak medyanın manipülatif yapısının fark edilmesiyle demokratik ve katılımcı bir bilinç yapısının oluşturulması amacıyla medya eğitimi öne çıkmıştır (İnal, 2009:15). 1932'lerde ilk olarak ABD'de başlayan medya okuryazarlığı çalışmaları 1970'lerde Avrupa ülkelerinde de yaygın şekilde ortaya çıkmıştır.

Uluslararası örgütler de medya okuryazarlığının yaygınlaştırılmasını destekleyici çalışmalarda bulunmuştur. UNESCO, 1982 yılında yayınladığı Grunwald Deklarasyonu ile medya eğitiminde vatandaşların eleştirel anlayışını teşvik eden geniş tabanlı bir "okuryazarlık" geliştirmeyi hedeflemiştir. Sonrasında da medya okuryazarlığını insanların yaşam boyu öğreniminin ayrılmaz bir parçası olarak tanıtmak için bir dizi girişimi desteklemiştir. Örneğin, 1990'da Fransa'da "Medya Eğitiminde Yeni Eğilimler" konferansını desteklemiş, 2000 yılında Viyana'da konunun uzmanlarının bir araya gelmesini sağlamış, 2013'te "*Medya ve Bilgi Okuryazarlığı, Politika ve Strateji Yönergeleri*"³³ isimli medya eğitimi için rehber yayınlamıştır. Medya okuryazarlığı ve eğitimleri ile ilgili genel çerçevelerin oluşmasında Avrupa Konseyi'nin 1994 yılındaki "*Avrupa'da Medya Eğitimi*" çalışmalarının katkısı büyüktür (Binark ve Gencel Bek. 2010:53). Yine Birleşmiş Milletler tarafından 1995-2004 yılları arasında ilan edilen "Uluslararası İnsan Hakları Eğitimi On yılı" çerçevesinde Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin ilgili maddeleri öne çıkarılarak, medya okuryazarlığı ile insan hakları anlayışının

³³ <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000225606>. Rehber sonraki yıllarda güncellenmiştir. <https://www.unesco.org/en/communication-information/media-information-literacy>

birbirini destekleyerek geliştirmesine yönelik ders programı çalışmaları ve ders kaynakları yapılmıştır.³⁴

Türkiye'de medya okuryazarlığına ilişkin tartışmalar ve hazırlıklar 2000'li yıllarda başlamış, medya okuryazarlığının ilk pilot uygulaması 2006 yılında İstanbul'da bir ilkokulun 7. sınıf öğrencileriyle başlamıştır. 2007-2008 eğitim-öğretim yılından itibaren ülke genelinde seçmeli ders olarak 6, 7 ve 8.sınıflarda okutulmaya başlanmıştır. Ancak ilk yıllarda dersi veren öğretmenlerin bu konuda bilgi düzeylerinin yetersiz olması, eğitici eğitimine yönelik hizmet içi eğitimin sınırlı sayıda öğretmene verilmiş olması, kaynak yetersizliği gibi olumsuzluklar nedeniyle öğrencilerin kapsamlı bir eğitim alması hedefine ulaşamamıştır (Hasdemir, 2012:31). Türkiye'de, medya okuryazarlığı dersine ek olarak 2016 yılından beri Bilişim Teknolojileri ve Yazılım veya Robotik Kodlama dersleri de ortaokul müfredatında yer almaktadır. Karaduman (2019), robotik kodlama derslerinin müfredata girmesini, çocukların dijital becerilerini geliştirmeleri ve eğitim sisteminde dijitalleşmeden yararlanılması açısından iyi bir örnek olarak görmektedir (s.690). Bilgisayar programcılığının temelini oluşturan kodlama eğitimiyle çocukların yaratıcılık, eleştirel düşünme, algoritmik/matematiksel düşünme, iletişim, problem çözme, iş birliği, gibi dijital okuryazarlık becerileri kazanması, yani teknolojik gelişmeleri takip ederek ihtiyaçları doğrultusunda bilinçli kullanmaları amaçlanmaktadır (Çelik&Çelik, 2017:302). Gerek medya okuryazarlığı gerek kodlama dersi, çocukların teknolojiyi sadece kullanan değil, üreten, tasarlayan, nasıl üretildiğini anlayabilen bireyler olarak gelişmelerine alan açmaktadır. Ancak Uyar (2020), medya okuryazarlığı dersinin çocukları okuyucu konumundan çıkarıp, etkin birer medya kullanıcısı olmalarına katkı sağladığını ancak çocuklara eleştirel ve sorgulayıcı bakış açısı kazandırmasında öğretmenlerin yetersiz kaldığını belirtmiştir (s.270). Çünkü günümüzde medya eğitimi aynı zamanda, öğrencilerin hayatın bütününe yönelik kazanacakları demokratikleşmeye yönelik bakış açısının basamaklarından biridir(Çaylı Rahte, 2011).

---

³⁴ <https://www.ohchr.org/en/resources/educators/human-rights-education-training/united-nations-decade-human-rights-education-1995-2004>

Medya okuryazarlığı ana akım, eleştirel bakış açısı ve beceri edimi tarzındaki yaklaşımlar dâhilinde çok farklı teorilerden beslenmiş, farklı alanlarda ve disiplinlerde tartışılmıştır. Medya Eğitim Laboratuvarı kurucusu Renee Hobbs (2010), medya okuryazarlığının sürekli ve inşacı bir eğitim modelinden beslendiğini, bir döngü halinde birbirini besleyen bir yapısı olduğunu savunmuştur. Beş beceriden oluşan bu döngü şöyledir: Erişim, Analiz ve Değerlendirme, Oluşturma, Yansıtmak ve Harekete geçmek. Bu beceriler bireyleri medyanın tüketicisi olmaktan, üreticisi olmaya taşıyan adımlardır. Medya okuryazarlığının demokratik yurttaş katılımlarının geliştirilmesi için önemini vurgulayan Douglas Kellner ve Jeff Share (2005) ise, medya eğitiminin toplumsal ve kültürel katılıma katkısının, okumaya, yorumlamaya ve bilgi üretmeye yönelik aydınlatıcı araçların kazandırılmasıyla olacağını belirtmişlerdir. David Buckingham (2007), medya eğitiminde teknoloji kullanılmasının gerekliliği vurgulayarak, hem geleneksel hem dijital medya için uygulanacak haritalandırma yöntemini dört temel kavram etrafında şekillendiğini belirtir. Bunlar Üretim, Dil, Temsil ve İzleyici'dir. Henry Jenkins (2009)'de sıradan insanların medya içeriği üretmesine yardımcı olduğu için yeni medya okuryazarlığını katılımcı kültür içinde değerlendirmiştir. Öte yandan Bill Green (1988) medya okuryazarlığını sosyal bir uygulama olarak görmüş ve bunun işlevsel, kültürel ve eleştirel olmak üzere üç unsuru bulunduğunu belirtmiştir. Bu üç unsurun içerikleri Tablo-3'deki gibidir(Green ve Beavis, 2012).

Tablo 3 Medya Okuryazarlığı Unsurları

İşlevsel	Çeşitli iletişim araçlarından anlam çıkarmak için gerekli olan okuma ve yazma becerileri, pek çok modu işlevsel kılmak. Bunun için gerekli olanlar ise alfabetik yazıları kodlama, kod açıklama, devinim, imaj gibi modların etkinliğini anlama, anlam yaratmak ve iletişim kurmak için dijital becerilere sahip olma, bilgiye nerde ve nasıl erişeceğine bilmek. İşlevsel beceriler medya okuryazarlığı, bilgisayar okuryazarlığı, bilgi okuryazarlığı gibi okuryazarlık kavramlarını içermektedir.
Kültürel	Kültürel anlayışlar ve pratikler, belirli bir kültürel ve sosyal anlam içerisindeki dijital okuryazarlık becerilerinden oluşmaktadır.
Eleştirel	Eyleyici, güç, temsil, ses, çeşitlilik gibi konuları sorgulayabilen dijital metinlere ve sanal uzama eleştirel bir şekilde dâhil olma becerisidir.

Dijital okuryazarlıktan beklenen 21. yüzyıl becerileri olan, dünyada yaşamak (Yerel ve küresel vatandaşlık, yaşam ve kariyer, kişisel ve sosyal sorumluluk), düşünme yolları (yaratıcılık, yenilik, eleştirel düşünme, problem çözme, karar verme, öğrenmeyi öğrenmek), çalışma yolları (iletişim, işbirliği) ve çalışma araçları (bilgi okuryazarlığı, teknoloji okuryazarlığı) gibi temel yetkinliklere katkıda bulunmasıdır. Bu beceriler ve yetkinlikler, bilgi ve teknoloji okuryazarlığının daha geniş yaşam becerilerinin bir parçası olduğunu gösteren, önceki teknoloji odaklı çerçevelerden çok daha geniştir (Sefton-Green, vd, 2016:26). Bu açıdan, dijital okuryazarlığın operasyonel-işlevsel, kültürel ve kritik-eleştirel boyutları söz konusudur (Sefton-Green, vd 2016:16). Operasyonel- işlevsel boyut; dijital teknolojileri kullanabilme yetkinliği için örneğin harfleri okuyabilme, bilgisayar, tablet kullanabilme gibi gerekli yetkinlikleri ifade etmektedir. Kültürel boyut, belirli sosyal ve kültürel bağlamlarda dijital okuryazarlık uygulamalarına katılmaktan elde edilen kültürel anlayışlar ve uygulamaları ifade etmektedir. Kritik-eleştirel boyut ise güç ve faillik, temsil ve ses, özgünlük ve doğruluk gibi konuları sorgulayarak dijital metinler ve eserler ile eleştirel bir şekilde ilişki kurma becerisini göstermektedir.

Alanyazındaki çalışmalar (Velez vd., 2017; Livingstone vd., 2010) çocukların dijital teknolojinin kullanımında teknik olarak gelişime açık olduklarını ancak, önemli olanın teknolojinin sağlıklı ve güvenli kullanımı olduğunu altını çizmektedirler. Yukarıda da belirtildiği gibi, çocuklar internette kendilerine dijital bir kimlik oluşturmaktadırlar, tıpkı sokağa çıkınca dolaşmak gibi, internet ortamında da mahremiyetlerini, güvenliklerini, görünürlüklerini ve sosyal statülerini yönetmeleri gerekmektedir. Bu ortamın yanlış yönetilmesi çocukları taciz, zorbalık, mahremiyet ihlali gibi çeşitli sorunlarla karşı karşıya bırakmaktadır. Güvenli ve destekleyici bir dijital ortamın oluşmasında etkin bir araç olarak görülen medya okuryazarlığı çocuklar, ebeveynler, öğretmenler ve politika yapıcılar tarafından şekillendirilen çok boyutlu bir kavramdır. Çocukların ihtiyaç duyduğu ve geliştirdiği medya okuryazarlığının doğası ve kapsamı, öncelikle medyayı kullanma amaçlarına bağlıdır. Bununla birlikte, çocukların bilişsel,

duygusal ve sosyal gelişim düzeyleri, genel olarak dünya deneyimleri ve medyaya ilişkin özel deneyimleri medya kullanımındaki motivasyonlarını ve tercihlerini etkilemekte, farklı medya okuryazarlığı biçimleri ortaya çıkarmaktadır (Buckingham, 2004:6). Bu nedenle, çocukların medya okuryazarlığı bütüncül bir bakış açısı ile değerlendirilmelidir.

Tablet ve telefon kullanım yaşlarının düşmesiyle birlikte, genellikle okul çağındaki çocuklara odaklanan medya okuryazarlığı eğitiminin, erken çocukluk dönemini de kapsamı gerektiği yönünde çalışmalar yapılmıştır. Plowman ve arkadaşları (2011), beş yaşın altındaki çocukların evde teknoloji ile oynayarak öğrendiklerini ortaya koymuştur (s.370) . Palaiologou (2016) çocukların üç yaşında dijital teknolojiyi yoğun olarak kullanmaya başladıklarını, ebeveynlerin bu konuda endişeli olduğunu ve rehberliğe ihtiyaç duyduğunu, bu nedenle dijital teknolojilerin çocukların evdeki dijital alışkanlıklarına katkıda bulunan öğrenme bağlamlarının geliştirilmesine nasıl katkıda bulunabileceğini, sorgulayan pedagojik çalışmalara ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir (s.19). Nitekim Marsh (2016), 0-5 yaş çocukların tablet kullanımını araştırmış ve çocukların tablet kullanırken, cihazı açıp kapamayı, sesi azaltıp çoğaltmayı, cihaz kilidini açıp kapamayı, ekran kaydırmayı, ikon sürüklemeyi, uygulamaların üzerine tıklayıp açmayı, birşeyler çizmeyi, bir uygulamadan çıkıp diğerine geçebilmeyi, fotoğraf ve video çekmeyi, öğrenme, okuma ve oyun uygulamalarını kullanmayı, uygulama bulup yüklemeyi ve kaldırmayı yapabildiklerini tespit etmiştir (s.187). Bu durum *çocukların küçük yaşlarda dahi*, dijital yazarlar ve okuyucular olarak etkin bir şekilde faaliyet gösterebileceklerini, teknolojik dünyalarda yaşlarına göre güven ve yeterlilikle gezinebilecekleri göstermektedir (Marsh, 2016:192). Ancak yine de çocukların erken yaşlardaki dijital okuryazarlık yeterlikleri hakkında herhangi bir varsayımda bulunmak, farklılıkların şiddetlenmesine ve dijital uçurumların genişlemesine yol açabileceği için dikkatli olmak gerekmektedir. Zira, erçek şudur ki iletişim teknolojilerindeki gelişmelere her çocuk aynı oranda ulaşmamaktadır ve dünyanın her yerinde görülen “dijital uçurumun” giderilmesi gerekmektedir (Uyar, 2020:122). Dijital uçurumun azalması demek çocukların akranlarıyla eşit imkanlara sahip olup, dijital becerilerini geliştirmesi demektir.

Ebeveynlerin okuryazarlıklarının geliştirilmesi ve bu teknolojilerin eğlence ve sosyalleşmenin ötesinde çocukların çağın bilgisine ulaşma ve kullanmada becerilerinin gelişmesindeki rolünün ailelerce anlaşılması, çocukların dijital öğrenme olanaklarından daha fazla faydalanmasını sağlayacaktır (İnan Kaya, 2021:88). Çocukların dijital okuryazarlığında, ebeveynlerin üç önemli rolü bulunmaktadır (Velez vd., 2017:889): İlki, çocukların medya kullanım haklarının korunması ve bu konuda eğitime haklarının doğrudan sorumlusu olmaları; ikincisi dijital medyanın olumlu kullanımını teşvik eden rol modeller olmaları, üçüncüsü ise çocukların gerek kullanım becerilerini geliştirmede, gerekse herhangi bir çevrimiçi riskle karşılaştıklarında veya gözlemediklerinde yardım isteyebilecekleri yetişkinler olmalarıdır. İnan Kaya'ya (2021) göre çocuklar için sunulacak olan bir dizi dijital beceri programından önce, çocukların gelişim ve öğrenme ihtiyaçlarını karşılamak için ebeveyn ve öğretmenlerin ihtiyaç duyacakları dijital yeterlilikleri artıracak iyi planlanmış destek programları uygulanması daha acildir. Böylelikle hem kuşaklar arası “dijital bölünme” azalacak hem de halihazırda dijital okuryazarlık becerisi ve yetkinlikleri gelişmiş olan yetişkinlerin çocukları dijital yönden desteklenmeleri mümkün olacaktır (Kaya, 2021: s.94).

Bu bölümde medya okuryazarlığının öneminin anlaşılması açısından medya eğitiminden dijital okuryazarlığa uzanan süreçteki tartışmalara kısaca yer verilmiştir. Hernekadar bu çalışmanın konusunu 0-6 yaş çocuklar oluşturuyor ve bu eğitim genellikle okullarda veriliyor olsa da, dijital okuryazarlığa olan ihtiyacın, uygulanabilir bir yöntem arayışlarının ve bu eğitimin katkılarının ortaya konulması amaçlanmıştır. Öte yandan medya okuryazarlığı eğitiminin demokratik ve katılımcı yurttaşlığı besleyen yönleri bu eğitime tüm vatandaşların ihtiyacı olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla çalışmanın ikinci önemli konusu olan ebeveynlerin medya okuryazarlığına ikinci bölümde değinilecektir. Çünkü, dijital teknolojileri bilme, amaca uygun kullanma, uygun içerikler üreterek bu dünyaya katılma ve bunun için gereken bilişsel ve sosyal stratejileri işe koşabilme yeterliliği olan ebeveyn ve öğretmenlerin, olası öğrenme olanaklarını ve riskleri öngörebilme düzeyleri de artmaktadır. Özellikle engelli ve dezavantajlı çocuklar için dijital fırsatları, çocukların öğrenme, katılım ve sosyal içerme

olanaklarını arttırmak için kullanmak ve onlara yeterli ölçüde rehberlik ve destek sağlamak büyük önem taşımaktadır (Karaduman, 2019: 691).

Sonuç olarak, iletişim araçlarından eğitim amacıyla her dönemde faydalanılmıştır, ancak teknolojilerdeki dönüşümle herkesin medya içeriği üreticisi olabilmesi ve çocukların medya kullanımının yaygınlaşmasıyla beraber medyanın sağlıklı ve etkin kullanımına ilişkin temel becerilerin çocukluktan kazanılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. 21. Yüzyılın dijital yeterlik ve becerilerine sahip, dijital olanakları faydasına kullanma becerisine sahip, dijital risklerin de farkında bireylerin yetişmesi için dijital okuryazarlık eğitimine ihtiyaç duyduğu ortadadır. Dijital okuryazarlık medya kullanımının çocuklar için barındırdığı riskler ve faydaları dengelemede önemli bir araçtır. Çünkü çocuklara medya ürünlerinin gerçeklik yansımalarına kapılmadan kurgulanmış olduklarının bilinçli farkındalığını kazandırmaktadır. Ebeveynlerin dahi gerçeklik aldatmacasında kaybolduğu medya kullanımında, böylesine bir farkındalığın erken yaşlarda elde edilmesi çocukların medyayı yüksek yararlarına kullanmalarında etkili olacaktır. Ancak, teknolojinin yenilenerek ilerlediği bu ortamda, eğitimin de güncellenerek aktarılması gerekmektedir.

2. BÖLÜM GELENEKSELDEN DİJİTALE DÖNÜŞEN EBEVEYNLİK

Çocuk ve medya ilişkisine kapsamlı bir bakışın ardından, bu bölümde ebeveynlik tartışmalarına medya ve çocuk özelinde değinilecektir. Ancak ilk olarak ebeveynlik kavramı ve toplumsal değişmelerle şekillenen yeni ebeveyn tanımları sorgulanacaktır. Sonrasında çalışmanın dayanağı olan ebeveyn aracılığı teorisi, ebeveynlik ve çocukların medya kullanımına ilişkin literatürden tartışmalarla kapsamlı olarak ele alınacaktır.

2.1. EBEVEYNLİK: TANIMLAR VE YAKLAŞIMLAR

Ebeveynlik (*parenting*), çocuğun hayatta kalması ve gelişimini temin etmek üzere ortaya konulan amaçlı ve bilinçli faaliyetler olarak tanımlanmaktadır (Hoghughi, 2004:5). Latince yetiştirmek, eğitmek anlamındaki “*parere*” kavramından gelmektedir.³⁵ Biyolojik ebeveyn olmayan ama anne baba görevi yapanlar için bakımveren, bakıcı, vekil gibi ebeveynlik kavramları da kullanılmaktadır. Modern kullanımda çocuğun büyüme sürecinde birlikte olduğu bakıcılar, kreş öğretmenleri, ebeveynlere yardımcı arkadaş veya akrabaların da çocuklara karşı tutumları ebeveynlik pratikleri içerisinde ele alınmaktadır (Hoghughi, 2004:6). Genel olarak ebeveynlik, çocukların gelişimini desteklemek için ebeveynler tarafından gerçekleştirilen bir dizi eylem ve etkileşim olarak tanımlanabilir. Ebeveynlerin görevleri, çocuğun fiziksel olarak hayatta kalmasını sağlamak, iyi alışkanlıklar öğretmek, ihtiyaçlarını karşılamak ve zenginleştirici deneyimler sunarak gelişimin tüm yönlerini teşvik etmektir (Brooks, 1999:16).

---

³⁵ Öğretmen kavramı “*loco parentis*” yani ‘ebeveyn yerine’ şeklinde kullanılmıştır.

Ebeveyni çocuğun büyümesinin tüm yönlerini besleyen, koruyan, gelişim sürecinde yeni hayata rehberlik eden kişi olarak da tanımlayabiliriz. Ebeveynin koruyucu ve rehberlik edici yönleri ise çoğunlukla şunlardır: Çocukların fiziksel güvenlik ve hayatta kalmayı sağlayan yiyecek, barınak ve giyim gibi temel ihtiyaçlarını sağlamak; onlara sevgi ve duygusal bakım vermek; toplumun temel değerlerini öğretmek ve çocukların toplumda etkin yetişkinler olmalarını sağlayan yeterlilikleri geliştirmelerine yardımcı olmak (Brooks, 1999:1). Bu maddelere ahlaki ve manevi rehberlik etmek, sınırların sağlanması, yaşama becerilerinin öğretilmesi, eğitimin desteklenmesi ve çocuk haklarının savunuculuğu gibi maddeler de eklenmektedir (Sanders & Turner, 2018:12). Duygusal bakım, çocukların sevildiğini ve kabul edildiğini hissettikleri bir ortam oluşturmayı, sosyalleşme ise değerlerin, iyi alışkanlıkların ve öz düzenleme becerilerinin öğretilmesini içermektedir. Rehberlik sağlamak çocukları izlemek ve denetlemek, çocuklara bağımsızlık için gerekli becerileri öğretmek ve kabul edilebilir davranışları öğrenmeleri için onları teşvik etmektir. Ahlaki ve manevi rehberlik ise çocuklara maneviyat, kültürel gelenekler ve ritüellerle ilgili konularda yardım etmeyi ve etik davranış için ebeveyn olarak rol model olmayı içerir. Sınırların sağlanması, çocukların davranışlarını yönetmeyi öğrenmelerine yardımcı olmak için yaşa uygun sınırlar koymayı gerektirir. Yaşam becerilerinin öğretilmesi, çocuklara yaşamda başarı için gerekli etkili iletişim ve çatışma yönetimi, problem çözme becerileri, kişisel bakım, teknolojinin güvenli ve saygılı kullanımı, finansal okuryazarlık gibi becerilerin öğretilmesidir. Çocukların akademik ve sosyal başarılarını desteklemek, ve çocuk savunucusu olarak onların ihtiyaçlarını ve haklarını savunmak da ebeveynliğe dahildir.

Masud Hoghghi (2004), ise alanyazındaki çalışmalardan hareketle (Bronfenbrenner,1979; Belsky,1984 ve Furstenberg, 1985) ebeveynlik kavramının temel olarak iki bileşeni olduğunu söylemektedir: Ebeveynlik faaliyetleri ve Fonksiyonel alanlar. Ebeveynlik faaliyetleri, çocuğun doğumuyla başlayıp ebeveynin bu dünyadan ayrılmasına kadar devam etmektedir. Ebeveynler çocuklarının iyiliği için ömürleri boyunca birçok faaliyette bulunabilirler. Hoghghi (2004) “Yeterince iyi ebeveynlik” için gerekli faaliyetleri üç grupta toplamaktadır: Bakım ve ilgi, kontrol ve gelişim. Her grubu da koruyucu ve geliştirici faaliyetler olarak ikili alt gruplara

ayırmaktadır. Koruyucu faaliyetler çocuk gelişiminde zararlı faktörlerin önlenmesi iken geliştirici faaliyetler de çocuk gelişimine katkı sağlayan pozitif faaliyetlerdir. Ayrıca bu faaliyetler çocuk yaşı ile bağlı olarak değişmektedir. Çocukların gelişim sürecinde karşılaştıkları bireysel, ailesel, çevresel ve toplumsal bazı riskler Tablo 4’de sıralanmıştır (John D. Coie vd.,1993:1022). Çocukların bu tür risklere ve birinci bölümde bahsedilen dijital risklere karşı ebeveynlerin koruyucu rolüne ihtiyaç duymaktadırlar.

Tablo 4 Çocukların Karşılaştıkları Genel Risk Faktörleri

<p>1. Ekolojik Bağlam Mahalle dağınıklığı Irksal adaletsizlik İşsizlik Aşırı fakirlik</p> <p>2. Yapısal Engeller Perinatal komplikasyonlar Duyusal engeller Organik handikaplar Nörokimyasal dengesizlik</p> <p>3. Aile Durumu Düşük sosyal sınıf Aile çatışması Ailede akıl hastalığı Geniş aile büyüklüğü Ebeveynlere zayıf bağlanma Aile dağınıklığı İletişim sapması</p>	<p>4. Beceri Geliştirme Gecikmeleri Normal altı zeka Sosyal yetersizlik Dikkat eksikliği Okuma güçlüğü Zayıf çalışma becerileri ve alışkanlıkları</p> <p>5. Duygusal Zorluklar Çocuk istismarı Apati veya duygusal körelme Duygusal olgunlaşmamışlık Stresli yaşam olayları Kendine güvensiz Duygusal kontrolsüzlük</p> <p>6. Kişilerarası Sorunlar Akran karşıtlığı Yabancılaşma ve izolasyon</p> <p>7. Okul Sorunları Akademik başarısızlık Skolastik moral bozukluğu</p>
--	---

Bakım ve İlgi, çocuğun hayatının devamı için gerekli olan faaliyetlerden oluşur. Çocukların doğumdaki olgunlaşmamış durumu, hayatta kalabilmeleri için ebeveynlerin ve toplumun onları beslemesini ve ihtiyaçlarını karşılamasını gerektirir. Bu ihtiyaçların

karşılanması anne-babaların yaşamlarını yeniden düzenlemekte ve toplumdan da talepler doğurmaktadır. Kellmer Pringle (1980) ilgi ve bakım kapsamında, çocuğun biyolojik (yeme, içme, sağlık gibi), duygusal (sevgi) ve sosyal (öz güven gelişimi, arkadaş edinimi becerisi gibi) ihtiyaçlarından bahsetmektedir. Kontrol, çocuğun yaş ve kültürüne uygun olarak belli sınırlar koyma ve bu sınırları korumaya dönük faaliyetleri kapsamaktadır. Kontrol faaliyetleri genel anlamda izleme ve takip kavramı ile de ilişkilendirilmektedir. Kontrol faaliyetlerinin kapsamı ve otoriter yaklaşım konusu literatürde de farklı boyutları ile ele alınmaktadır. Bu faaliyetler kültürel etkenlere bağlı olarak değiştiği gibi ebeveynlerin kendi geçmiş tecrübeleri tarafından da şekillenmektedir. Gelişime ilişkin faaliyetler çocuğun sosyal, fiziki veya duygusal ihtiyaçlarından ziyade anne ve babanın çocuğun potansiyelini karşılamaya yönelik dilekleri tarafından şekillenen faaliyetlerdir. Bu anlamda çocuğun sportif, sanatsal veya bilimsel yeteneklerinin gelişimine katkı sağlayacak ebeveynlik faaliyetleri örnek olarak gösterilebilir. Fonksiyonel alanlar ise dört başlıkta toplanmaktadır: Fiziksel sağlık, akıl sağlığı, entelektüel beceri (entelektüel ve eğitsel fonksiyonlar ile problem çözebilmeye yetisi); sosyal beceri (sosyal davranışlar ve sosyal problemlere çözüm üretebilmeye yetileri). Buna göre örneğin ebeveynlik faaliyetleri çocuğun fiziksel sağlığını korumaya veya olası zararları önlemeye yönelik faaliyetler, çocuğun entelektüel gelişimini sağlamaya yönelik faaliyetler, sosyal gelişimini ve birey olarak topluma katılmasını sağlamaya yönelik faaliyetler ve nihayetinde çocuğun akıl sağlığının korunması ve geliştirilmesine yönelik faaliyetlerden oluşmaktadır.

Ebeveynlik ve çocuk sahibi olma aileler için bireysel kararlar olmakla beraber aynı zamanda toplumsal yöne de sahiptir. Dolayısıyla, çocuk sahibi olma ve çocukların gelişiminin temini aileler için bir takım kaynakların olmasını gerektirdiği gibi toplumsal olarak da sosyal devlet olmanın birer zorunluluğu sonucu bazı ekonomik ve bilgi kaynaklarının tesis edilmesini gerektirmektedir (Hoghugh, 2004). Ebeveynlik faaliyetlerinin sağlanabilmesi için anne ve baba, çocuklarının ihtiyaçlarının neler olduğu ve bu ihtiyaçları nasıl karşılayabileceklerine ilişkin bir bilince, bunu pratiğe dökerek motivasyona, bu pratiği gerçekleştirmek için hem finansal ve maddi kaynaklara hem de bireysel ve sosyal yeteneklere ihtiyaç duymaktadır. Bu noktada ebeveynliğin yoksulluk,

fiziksel ve zihinsel hastalıklar, rekabetçi ekonomik ortamda iş ve ev dengesi, aile ve yakın arkadaşların etkisi, geleneksel yöntemlerin yetersizliğinin artması, ebeveynlerin ayrılması, göçmenlik, psikolojik sorunlar, şehirleşmenin etkisiyle çocukların medya ve reklamlar gibi dış etkenlere daha açık olması gibi problem alanları da ortaya çıkmaktadır. Bu problemlerin bireysel olduğu kadar, toplumsal ve tarihsel kaynaklı olması ise dikkat çekicidir. Örneğin Batı da, tarihsel olarak çocuk sayısı ile ekonomik güç arasındaki ilişki U –şekline benzer şekilde devam etmiştir. Yani çok varlıklı ve yoksul kesim çok sayıda çocuk sahibi olurken, orta sınıf daha az çocuk yapmaya eğilimlidir. Ancak günümüz modern toplumunda kadın ve erkek arasındaki güç dengesinin değişmesi, ekonomik etkenler gibi nedenlerle evlilik ve çocuk sahibi olma oranlarında düşüşler yaşanmaktadır (Taylor ve Taylor, 2001). Kadının iş hayatında yerini almasıyla birlikte, çocuk sahibi olmak sıradan olmaktan daha çok planlı veya kazayla ortaya çıkan bir durum olarak gerçekleşmektedir.

Daha çok ebeveynlerin çocuklar için önemi vurgulanır ancak, çocuklar da ebeveynler için önemlidir ve ebeveynlerinin temel psikolojik ihtiyaçlarının birçoğunu karşılar. Farklı etnik kökenlerden ebeveynler, çocuklarla yaşadıkları sevgi ve duygusal yakınlığı çocuk sahibi olmanın en önemli nedeni olarak belirtmektedirler. Çocuklar ebeveynlere sorumlu, olgun yetişkinler olma duygusu verir; ebeveynlerini toplumun geri kalanıyla ilişkilendirir ve hatta bir ölümsüzlük duygusu sağlayabilir (Brooks, 1999:7). Pek çok ebeveyne niçin çocuk sahibi oldukları veya çocuk istedikleri sorulduğunda soruya şaşırıp çocuğun aşk dolu bir evliliğin normal sonucu olduğunu, sosyal beklentinin bir gereği olduğunu veya ‘sadece istediklerini’ söylerler. Ancak çocuk sahibi olmanın bir takım amaçları da olabilmektedir: Neslin devamını sağlama; Yaşlanınca destek olacak bir evlat; Gelecek ekonomik işler için üretici ve sürdürülebilir refah; Vatanın savunması ve güvenliği için vatandaş yetiştirme; Güvenli ve koruyucu bir sosyal çevre oluşturma; Ebeveynlerin, hayatlarında ve sosyal yaşamda önem ve değerine katkı sağlamak; Çocukların sosyal sermayesine yatırım yaparak, değer ve yeteneklerin ileriye aktarımını sağlamak ve özellikle hayatının anlamını çocuk sahibi olmakta gören pek çok ebeveyn için, ebeveynlere yeni bir ivme sağlamak ve daha uzun bir hayat beklentisi gibi (Hoghghi, 2004:2).

Hangi sebeple olursa olsun ebeveynlik insanları dönüştürür, bebek doğduktan sonra, ebeveynler artık eskisi gibi değildir. Yepyeni bir rol başlar ve yeni bir yaşam tarzına başlarlar. Ebeveynlik, ebeveynin tekeline bir yol değildir. Çocukların bu ilişkide pasif alıcılar olduğu şeklindeki yaygın algıya rağmen, ebeveynler ve çocuklar arasındaki ilişkinin çift yönlüdür(Collins ve Laursen, 2004). Toplumsal ve kültürel kodlardan etkilenen ebeveyn ve çocuk arasında bir etkileşim sürecidir. Jay Belsky (1984), bu etkileşim sürecindeki üç temel etkiyi şöyle sıralamaktadır: Çocuğun özellikleri ve bireyselliği, Ebeveynin kişisel geçmişi ve psikolojik kaynakları ile Stres ve desteklerin bağlamı. Çocuklar, belirli nitelikleri hem ebeveynlerin yaptıklarını etkilemesi hem de ebeveynlerin yaptıklarının etkisini belirlemesi bakımından ebeveynlik sürecini önemli ölçüde etkiler. Örneğin, oldukça mızmız bebekler, uyumlu bebeklere göre ebeveynlerden daha sakinleştirici davranışlar talep ederler, buna karşılık, ebeveynlerin müdahalelerine olumsuz tepkiler vererek ebeveynlerin kendilerini etkisiz hissetmelerine neden olurlar(Brooks, 1999:4). Kısaca etkileşim tüm aktörleri değiştirir ve onlara çeşitli haklar ve sorumluluklar getirir. Ebeveynler ve çocuklar arasındaki etkileşimin kalitesi, çocukların bilişsel, sosyal, duygusal ve davranışsal gelişimi ve refahı üzerinde önemli ve kalıcı bir etkiye sahiptir.

Ebeveynlikte annelik ve babalığa yüklenen toplumsal rollerinde zorlayıcı etkisinden de bahsetmek gerekmektedir. Toplumsal cinsiyet açısından, ebeveynlikte annenin rolünün baskınlığını ortaya koyan sorular vardır: Nasıl annesin? Ne biçim anneysen? Bi de anne olacak gibi. Bu cümlelerin ve soruların şu versiyonları çok duyulmaz: Nasıl babasın? Ne biçim baba? Baba olacak bir de? Hiç sorulmuyor değildir elbette ama, anneye ilişkin olanları çoğunluk tarafından bilinir. Hatta toplumsal baskı o kadar içselleştirilmiştir ki “Türk Modernleşme Sürecinde Annelik Kimliğinin Kurulması” başlıklı tezinde Aksu Bora (1998), yaşlı kuşaklar annelik deneyimleri üzerine daha az düşünürken, genç kuşağın “Ben nasıl bir anneyim?” sorusu üzerine sıklıkla düşündüklerini ortaya koymuştur. Annenin yetersizliği ona duyurulur sürekli çünkü o “eksik etek” olarak yetersizliği cinsiyetinden yani kadınlığından gelmektedir. Baba erkek olarak doğuştan tamdır, dolayısıyla onun babalığı da sorgulanmaz, hatta eksikliklerin üstü örtülür. Erkek adamdır üstüne gidilmez. Kadına zorunluluklar yüklenirken, erkeğin hanesine

özgürlükler yazılmaktadır. Erkek adam çocuğun altını değiştirmeyi de bilmemektedir. Çocuk bakımında erkeklere sağlanan özgürlüklerin en güçlü savunucusu “erkeğin eli yakışmaz” cümlesidir belki de.

Kısacası Türk toplumunda çok yaygın bir şekilde, diğer toplumlarda üstü örtük şekilde ataerkil yapı ağır basmakta ve çocuğun bakımının sorumluluğu büyük oranda anneye yüklenmektedir. Susan Moller Okin (1989) aile içindeki görev dağılımındaki eşitsizliklerin kaynağının aile içindeki bakım faaliyetlerinin ücrete tabi olmamasından kaynaklandığını belirtmektedir (s.25). Özellikle çocuk bakımında kadınların birincil ebeveyn olacakları beklentisi, kadınları daha da savunmasız hale getirmektedir. Çocuk bakımı kadının çalışma hayatını ve kariyerini de etkilemektedir. Öte yandan, liberal geleneğin ebeveynlere bakımla birlikte bakım masraflarını da yükleyen bakış açısını eleştirenler, alternatif bir kamusal ebeveynlik modeliyle ebeveynlerin başata ekonomik olmak üzere, sosyal politikalarla desteklenmesinin önemine işaret etmektedirler (Engster, 2014). Feminist bakım teorisi, hem bakım almanın hem de bakım vermenin, siyasi özgürlük ve ekonomik refah kadar temel ve indirgenemez değerler olduğunu vurgular. Çünkü anne baba ve çocuktan oluşan “idealize edilen” aileden çok farklı şekilde boşanmış, eşi ölmüş, çalışan, çalışmayan, sağlık problemi olan annelerin olduğu haneler bulunmaktadır. Dolayısıyla hanede eşitlik ve adaletin sağlanması toplumsal adalet için de önemlidir.

Ebeveynlikte anneye büyük sorumluluk yüklendiğini istatistikler de ortaya koymaktadır. TÜİK 2021 Türkiye Aile Yapısı Araştırması'na göre³⁶ “Çocuk Bakımı” sorumluluğu %94,4 oranında kadın tarafından, %2,3 erkek tarafından, %3,3 ise hanehalkı ferdi olmayan kişi tarafından sağlanmaktadır. Çocuk bakımıyla birlikte çamaşır, bulaşık, temizlik, yemek ve ütü gibi işlerde %80 oranında kadının sorumluluğunda bulunmaktadır. Aynı çalışmada, Kadınların çalışması ile ilgili bireylerin algıları incelendiğinde, kadının çalışması ve sosyal hayata katkı sağlamanın değerli olduğunu düşünenlerin oranı %82,6 iken, kadının asli görevinin çocuk bakımı ve ev işleri

³⁶ https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/turkiye_aile_yapisi_ara%C5%9Firmasi_2021.pdf

olduğunu düşünenlerin oranı ise %35,8 olmuştur (s.109). Oysa ki toplumsal cinsiyet kodlarından uzak olarak, anne ve babanın görevi çocuğun himayesi, yani korunup, gözetilip, yetiştirilmesinde birlikte hareket ederek, görev paylaşımı yaparak, hem kendi hayatlarını hem de çocuklarının hayatlarını imkanları dahilinde güzelleştirmektir. Bu konuda herkesin bireysel ihtiyaçlarının farklılığına ve tercihlerine saygı duyulması, ancak çocuğun ve birlikte yaşamının getirdiği sorumlulukların paylaşılması önemlidir.

Burada değinilmesi gereken bir diğer nokta da, eskiden çocukların temel ilgileneni kadın yani anne iken, artık toplumsal varlığı ağır basmaktadır. Çocuklar bir toplumun devamlılığı için önemlidir. Gelenekleri ve ritüelleri sürdürürler ve toplumsal değerleri aktarırlar. Ayrıca, kendi çocukları kadar toplumun yaşlanan üyelerini de destekleyen ekonomik üreticiler haline gelirler. Eskinin ‘Benim çocuğum, istediğimi yaparım anlayışı’, 21. Yüzyılda yerini çocuğun bakımı ve gelişimini en önemlisi çocuk haklarının ihlalini önleyen uluslararası yasalara bırakmıştır. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesine göre ebeveynler çocukların bu haklarını sağlayan öznelerdir. Çocukların doğrudan bakıcıları olan ebeveynler, onların toplumun anlamlı üyeleri olabilmeleri için gelişmelerine yardımcı olmaktan sorumludur.

Sonuç olarak, ebeveynlik çok yönlü sorumluluklar arasında kendi merkezinde dengeyi kurarak, çocuğun sağlıklı gelişim ihtiyaçlarını karşılamayı süreç içinde öğrenmeyi içermektedir. Yani gelişim ve değişime açık olmayı gerektiren bir süreçtir. Yukarıda açıklanan tüm ebeveyn rolü ve davranışları, günümüz ebeveynleri için geçerlidir. Ebeveynlerin görevleri, çocuğun fiziksel olarak hayatta kalmasını sağlamak, iyi alışkanlıklar öğretmek, ihtiyaçlarını karşılamak ve zenginleştirici deneyimler sunarak gelişimin tüm yönlerini teşvik etmektir. Bunlara ilave olarak çağın getirdiği yeniliklere uyum sağlayabilmek ve çocuğun da içine doğduğu çağın imkanlarını sağlıklı kullanmasını desteklemek de ebeveynlik kapsamındadır.

2.2. DİJİTAL ÇAĞ VE YENİ EBEVEYNLİKLER

Teknolojinin insan hayatında öneminin ve kullanımının artması ebeveynlere yeni sorumluluk alanı getirmiş, buna paralel ebeveynlik yeni adlarla zenginleşmiştir. Dijital göçmen ve dijital ebeveynlik bu yeni kavramlardandır. Birinci bölümde 1980 sonrası doğan neslin “dijital yerliler” olarak adlandırıldığı, bu yıldan önce doğanların ise dijital iletişim araçlarına aşina olmadıkları için “dijital göçmenler” olarak adlandırıldığı belirtilmişti (Prensky,2001a:19). Sanal gerçekliğe sonradan uyum sağlamaya çalışan bir nesil olarak “dijital göçmenler”, dijital ürünlerin kullanımında zorluk yaşamakta, bunula birlikte kendilerinden daha rahat bu teknolojik aletlere alışan çocuklarına ebeveynlik yapmaktadırlar. Dijital göçmenler için hayatın her alanına nüfuz eden teknolojinin kullanımı zorunluluk haline gelmiştir. Genellikle bilgi edinmek veya dijital işlemler için olmakla beraber, eğlence, sohbet etme, oyun oynama, video izleme amaçlarıyla da kullanılmaktadırlar. Oysa dijital yerliler için teknoloji yaşam biçimlerinin bir parçasıdır. Yani istisnalar olmakla birlikte, dijital yerliler, medyayı dijital göçmenlere göre daha etkin kullanabilmektedirler (Bilgiç vd., 2011).

Günümüzde dijital göçmenler, özellikle çocukların telefon almaya başladığı ergenlik dönemlerinden sonra, sosyal medya, çok oyunculu oyunlar, çevrimiçi porno, video akışı, siber zorbalık veya seks mesajlaşması (sexting) gibi çok farklı konularda dijital yerlilere, “dijital ebeveynlik” yapmak zorunda kalmışlardır. İnterneti etkin olarak kullanan kişilerin “dijital vatandaş” olarak tanımlandığı günümüzde, Dijital ebeveyn;

“Dijital çağın gereksinimlerine göre hareket eden, temel düzeyde dijital araçlara hâkim, ucsuz bucaksız bir ortam olan dijital ortamlardaki olanakların farkında olan ve çocuğunu bu ortamlardaki risklere karşı koruyabilen, kişi haklarına gerçek hayatta saygı duyulması gerektiği gibi sanal ortamda da aynı şekilde davranılması gerektiğini çocuğuna aşıl原因 ve teknolojik gelişmelere kendini kapatmayan birey” olarak tanımlanmaktadır (Yurdakul vd. 2013:888).

Dijital ebeveynlik karmaşıktır çünkü çok yönlüdür. Ebeveynler bir taraftan çocuklarının teknoloji kullanımının takip edip kurallar koyarken, diğer taraftan onların dijital becerilerin gelişmesi, eğitimlerinin desteklenmesi ve çevrimiçi fırsatları kullanabilmeleri için çalışmaktadırlar (Odgers, 2019). Bu karmaşıklık ebeveynleri

zorlamaktadır. Pew Araştırma Merkezinin Mart 2020 tarihli anket sonuçlarına göre³⁷, ABD'li ebeveynlerin üçte ikisi ebeveynliğin 20 yıl öncesine göre daha zor bulmaktadır ve bunda akıllı telefonlar ve sosyal medya gibi yeni teknolojilerin rolü ağır basmaktadır (Auxier vd., 2020). Oysa, çocuk gelişimi çalışmaları, ebeveynlerin gençlerin gelişimsel ihtiyaçlarını sağlarken aynı zamanda duygusal ve fiziksel ayrışma sürecine izin vermelerinin karakter ve benlik gelişimindeki önemini vurgulamaktadır (Allen vd. 1996:432). Medya ve internet kullanımı da bu açıdan benzerlik göstermektedir, yani yeni teknolojilerin sunduğu fırsatlar ve riskler ortamında dijital ebeveynler bir yandan çocuklarını korurken diğer taraftan onların bireysel özgürlüklerine alan açmalıdır (Modecki vd. 2022:1687). Dolayısıyla dijital ebeveynlik kavramı o kadar önemli hale gelmiştir ki artık “*Dijital ebeveyn koçluğu*”, “*Dijital ebeveyn danışmanlığı*” gibi meslek grubu dahi oluşmaya başlamıştır.³⁸

Dijital ebeveynlerin yetişmesi için elbette toplumsal politikalar önemlidir. Ülkemizde Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) tarafından bu konuda ebeveynlere yönelik seminerler düzenlenmektedir. Google Dijital Ebeveynlik Eğitimleri³⁹ adlı 7-14 yaş grubu çocukların ebeveynleri için hazırlanmış, ebeveynlerin hem kendileri hem de çocukları için dijital teknolojileri faydalarına kullanmalarını amaçlayan bir seminer bulunmaktadır. Bu konuda ebeveynlere çeşitli tavsiyeler veren sivil toplum örgütleri ve kuruluşlar bulunmaktadır. Örneğin Avrupa Konseyi⁴⁰ tarafından hazırlanan rehberde, dijital ebeveynlerin sorumlu rol model olmaları ve çocuklarıyla güvenli iletişim kurarak, onların çevrimiçi etkinliklerini açık bir şekilde müzakere edebilmeleri vurgulanmaktadır. Yine gerek bakıcıların gerekse ebeveynlerin dijital teknolojileri kullanırken veya çocuklarının bu teknolojilere erişmesine izin verirken kendi davranışlarını gün içinde yakından izlemeleri istenmektedir. Konsey “pozitif dijital ebeveynlik” yaklaşımıyla, ailelerin ihtiyaç duydukları ebeveynlik tarzının farkına varmalarının çocuklarının dijital çağa sağlıklı katılımını ve risklerden korunmasını sağlanacağını belirtmektedir (Milovidov, 2020). Model olma, yönetme ve izleme

³⁷ <https://www.pewresearch.org/internet/2020/07/28/parenting-children-in-the-age-of-screens/>

³⁸ <https://www.digitalparentingcoach.com/press>

³⁹ <https://www.btkakademi.gov.tr/portal/course/google-dijital-ebeveynlik-9529>

⁴⁰ <https://rm.coe.int/publication-parenting-in-the-digital-age-2020-eng/1680a0855a>

şeklinde 3M (Model, Manage, Monitor) olarak kısaltılan başka bir tavsiyede ise, Dijital ebeveyn olabilmek için gerekli üç adım şöyle sıralanmaktadır:⁴¹ Teknolojiyi uygun şekilde kullanarak çocuklarınız için sağlıklı bir dijital yaşam tarzı modelleyin; Küçük çocuklar için kişisel bilgileri ve hesapları yönetin; Çocuklar kendi hesaplarını yönetmeye başladıktan sonra da neler yaptıklarını takip edin. İyi bir dijital ebeveynlik için verilen tavsiyelerin ortak noktaları ise şöyledir⁴²:

- 1- Çocuğunuzla konuşun,
- 2- Kendinizi eğitin,
- 3- Teknik olarak ebeveyn denetim sistemleri kullanın,
- 4- Çocuğunuzun medya kullanımıyla ilgili onunla anlaşma yapın,
- 5-Kuralları birlikte belirleyin ve uygulayın;
- 6- Çocuğunuzla sosyal medyada arkadaş olabilirsiniz, ama onu gizli takip edip, dırdır edip, akıl vererseniz güvenlerini sarsarsınız,
- 7- Çocuğunuz dijital medyayla yaptığı güzel çalışmalarını keşfedin, paylaşın ve takdir edin ve en önemlisi iyi bir rol model olun.

Yurdakul ve arkadaşları, dijital ebeveyne ait rolleri beş başlık altında toplamaktadırlar (Kabakçı Yurdakul vd., 2013:889) : Dijital Okuryazarlık, Farkındalık, Kontrol, Etik ve Yenilikçilik. Farkındalık, ebeveynin medyanın özellikle internetin olumsuz potansiyelleri ile çocuğun kullanım alışkanlıklarının farkındalığını içermektedir. Kontrol, çocukların uçsuz bucaksız dijital ortamda ebeveyn eşliğinde gerek kurallar koyarak, gerek filtre kullanarak, gerekse onlarla oyun oynayarak farkındalıkla eşlik etmesidir. Konunun etik kısmında ise fikri mülkiyete saygılı olmak, ulaşılan bilginin güvenilirliği, erişim ve gizliliğin korunması gibi özellikler bulunmaktadır. Yenilikçilik konusu yeni teknolojilere ve gelişmelere açık olmayı, ilgi duymayı, takip etmeyi ve öğrenmeyi ifade etmektedir. Dijital ebeveynlerin bu becerileri elde edebilmesi için

⁴¹ <https://www.digital-parenting.com/>

⁴² <https://www.familyzone.com/anz/families/blog/seven-secrets-of-great-digital-parenting>

elbette, medya okuryazarı yeni adıyla dijital okuryazar olması gerekmektedir. Çünkü birinci bölümde detaylı bir şekilde yer verildiği üzere, dijital okuryazarlık teknoloji hem teknik hem içerik olarak kullanabilmeyi, sadece tüketen değil üreten olabilmeyi, gerçek ve kurgu arasındaki farkı görebilmeyi ve kendini özgürce ifade edebilmeyi sağlamaktadır.

Ebeveynlerin dijital okuryazarlıklarının önemi “*Dijital Ortamda Çocuk Haklarına İlişkin 25 Numaralı Genel Yorum*”un 84. Maddesinde yer almıştır:

“Birçok ebeveyn ve bakıcı, çocuklara dijital ortamla ilgili olarak yardımcı olmak için gerekli teknolojik anlayışı, kapasiteyi ve becerileri geliştirmek için desteğe ihtiyaç duyar. Taraf Devletler, ebeveynlerin ve bakıcıların dijital okuryazarlık kazanma, teknolojinin çocuk haklarını nasıl destekleyebileceğini öğrenme ve çevrimiçi zararın kurbanı olan bir çocuğu tanıma ve uygun şekilde yanıt verme fırsatlarına sahip olmasını sağlamalıdır. Dezavantajlı veya savunmasız durumdaki çocukların ebeveynlerine ve bakıcılarına özel dikkat gösterilmelidir.”⁴³

Dijital okuryazarlığının, ebeveynlerin çocuklarının medya kullanımını yönetmelerindeki rolü çok büyüktür. Internet Matters’ın İngiltere’de 6-16 yaşında çocuğu olan 2000 ebeveynle, 2021 yılında yaptığı “Dijital Ebeveynlik: Ebeveynler Dijital Bir Dünyada Çocukların Esenliğini Nasıl Destekliyor?” (Digital Parenting: How Parents Support Children’s Wellbeing in a Digital World) adlı çalışmasının sonuçları da bu önemi destekleyici niteliktedir.⁴⁴ Araştırmaya göre, çocuklarının evdeki dijital aktivitelerini iyi yönettiklerine inanan ebeveynler kendilerini daha güvende hissetmekte ve çevrimiçi güvenlik sorunlarının farkındadırlar. Ancak birçok ebeveyn medyanın çocuklarının hayatındaki karmaşıklığı anlamakta geri kaldığını hissetmektedir. Ebeveynlerin dijital okuryazarlıklarının zayıf olduğu ve evde iyi bir dijital denge kurmakta zorlandıkları hanelerde, çocukların da dijital imkanları kendi faydalarına kullanmalarında zayıf kaldıkları görülmüştür.

⁴³<https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2FPPRiCAqhKb7yhsqIkirKQZLK2M58RF%2F5F0vEG%2BcAAx34gC78FwvnmZXGFU19nJBDpKR1dfKekJxW2w9nNryRsgArkTJgKelqeZwK9WXzMkZRZd37nLN1bFc2t>

⁴⁴ <https://www.internetmatters.org/wp-content/uploads/2022/07/IM-Google-Wellbeing-Report-Screen.pdf>

Dijital eşitsizliğin bir diğer boyutu medya okuryazarlığı donanımıyla ortaya çıkmaktadır. Medyayı kullanmada daha yetkin olan ebeveynler, çocuklarının maruz kalabileceği risklerin farkında olmakla birlikte, daha az sınırlandırıcı bir yaklaşım kullanmakta, böylece öğrenme olanaklarını da artırmaktadırlar. Ebeveynin ve/veya çocuğun dijital okuryazarlıklarının düşük olması beraberinde ebeveynlerin daha fazla kısıtlayıcı stratejiler kullanmasını getirmektedir. Bu durumda çocuklar ve gençler için riskler azalmakta, ancak bu tür bir yaklaşım, riskleri önlerken gelişim ve öğrenme olanaklarını da sınırlandırmaktadır (Livingstone vd, 2017:89). Benzer şekilde İspanya’da 1827 ebeveynle 6-9 yaş çocukların internet kullanımında ebeveynlerin dijital yetkinliğini araştıran bir çalışmaya göre (Pons-Salvador, 2022) dijital yeterliliği düşük olan ebeveynlerin çocuklarını en az çevrimiçi olduklarında denetledikleri görülmüştür. Daha fazla dijital yetkinliğe sahip ebeveynlerin ise, çocuklarının internette gezinme olasılığının daha yüksek olduğunu, ancak daha sık denetleyip, çocuklarının gerçekleştirdiği çevrimiçi etkinlikler hakkında daha fazla bilgiye sahip oldukları ortaya konmuştur. Bu nedenle, ebeveynlerin internet kullanımı hakkında herhangi bir bilgisi olmasa bile, çocuklarıyla birlikte oturmaları veya en azından çevrimiçi olduklarında yanlarında olmaları gerektiğini vurgulanmaktadır. Bunun yanı sıra, ebeveynler için dijital okuryazarlık programlarının medya kullanmanın yalnızca risklerini değil, yararlarını da içermesi gerektiği belirtilmektedir. Medyadan kitlelere ulaşan sayısız enformasyon karşısında seçici olabilmek noktasında medya okuryazarlığı konusu önem taşımaktadır.

Dijital okuryazarlık kavramı gerek çocukların gerekse ebeveynlerin “dijital yeterliliklerini” sağlamaya yönelik pek çok unsurdan biri haline de gelmiştir. Özellikle internet üzerine çalışmalarda, dijital vatandaşların refahlarını koruma, geliştirme ve güvenlik açıklarını kapatmada dijital yeterliliklerin altı çizilmektedir. Dijital yeterlilik⁴⁵ “öğrenmek, işte ve topluma katılım için dijital teknolojilerin kendinden emin, eleştirel ve sorumlu kullanımı ve bunlarla etkileşimini” içermektedir. Bilgi ve veri okuryazarlığı, iletişim ve işbirliği, medya okuryazarlığı, dijital içerik oluşturma (programlama dahil),

⁴⁵ https://joint-research-centre.ec.europa.eu/digcomp/digcomp-framework_en

güvenlik (dijital refah ve siber güvenlikle ilgili yeterlilikler dahil), fikri mülkiyetle ilgili sorular, problem çözme ve eleştirel düşünme gibi bilgi, beceri ve tutumların bir bileşimi olarak tanımlanmaktadır (Avrupa Komisyonu, 2019:94). Birinci bölümde medya okuryazarlığı kavramının dijital okuryazarlığa dönüştüğü belirtilmişti. Burada ebeveynlerin medya okuryazarlığının da öneminin artması ve dijital vatandaşlık gibi tanımlamalarla kapsamı genişleyen dijital alanı anlamlandırmak için yeni kavramlar oluşturma çabasının sonucu olarak “okuryazarlıktan”, “yeterliliğe” bir dönüşüm görülmektedir. Dijitalde tartışmanın “yeterlilik” ve “yetersizliğe” kayması elbette insanlığa yeni değildir.

2.3. EBEVEYNLİK PRATİKLERİNİN ŞEKİLLENMESİ

Yukarıda birinci bölümde çocukluğun yetişkinlikle karşılaştırılıp, yetişkinlerin özelliklerine sahip olmadıkları için “yetersizlik çağı” olarak da adlandırıldığı belirtilmişti. Aslında her dönemin kendine ait gelişime ve keşfe açık alanları olduğu gerçeğinden değil de, başkaları gibi olamama gibi olumsuz bir bakış açısıyla kodlanan “yetersizlik” kavramı ebeveynlikte de ortaya çıkmaktadır. Ebeveynler, özellikle çocuğun beslenme gibi temel bir ihtiyacını doğrudan karşılama yeteneği olan anneler, kendi çocukluklarında aldıkları yetersizlik kodlarının ebeveynlikte iyice gün yüzüne çıkması ile toplumsal ve kültürel çevrenin anneye yüklediği büyük beklentilerden dolayı, bebeğin bakım ve gelişiminde kendilerini yetersiz bulabilmektedirler. Yani daha ilk yıllarında “yetersizlikle” kodlanan insanın “yeterli olma çabası” ömür boyu farklı alanlarda devam edebilmektedir. Donald Winnicott (1958) bu anlamda ebeveynliğin temel hedefi olarak “yeterince iyi ebeveynlik” kavramını öne çıkartmaktadır. Winnecott’un tanımında idealist bir mükemmeliyetçilik bulunmayıp daha gerçekçi ve pratik bir ebeveynlik söz konusudur. Buna göre anne babaların temelde çocuklarına karşı yapmaları gereken şey koşulsuz bir sevgi, güven veren bir bakım, çocuğun potansiyelinin gelişimi açısından da uygun bir ortam sağlamaktan ibarettir.

Ebeveynlik üzerine teorik tartışmalara ve kavramsal katkılara baktığımızda John Bowlby (1980) “anne yoksunluğu ve bağlanma” kavramlarını geliştirmiştir. Anne

yoksunluğu kavramı daha sonra geliştirilmiş ve fiziki yoksunluktan ziyade anne bakımının eksik olmasına neden olan stres veya yetersiz ilgi gibi kavramlar öne çıkmıştır. Bu tür yoksunluklar bebeğin gelişimi üzerinde biyolojik ayrılıktan çok daha kalıcı ve uzun dönemli sonuçlar doğurabilmektedir. Bowlby'nin bağlanma kavramını Mary Ainsworth (1998) "güvenli bağlanma" kavramı ile geliştirmiştir. Güvenli bağlanma, bebeğin anne ve babasına bağlanmasının gelişim sürecinde daha uzun vadeli ve koruyucu kalkan niteliğinde bir ebeveynliğin kritik bir sonucu olarak tanımlanmaktadır.

Çocuklar da ebeveyn davranışlarına karşı pasif birer aktör değildirler. Bunun ötesinde onlar da gördükleri davranış ve tepkilere göre kendi davranışlarını şekillendirmektedirler. Çocuklar ile ebeveynler arasındaki karşılıklı davranışsal etkileşimin bir adım ötesinde, çocuklar kendi davranışlarını şekillendirdikleri gibi anne ve babalarının da davranışlarını biçimlendirmektedir (Chess ve Thomas, 1999). Karşılıklı etkileşim (*transactional*) ve çocukların anne babalarının davranışlarını şekillendirmeleri süreci büyüdüklerinde de devam etmektedir. Gerald Patterson (1975) anti sosyal ve sorunlu çocukların gelişiminde ebeveynlerin rolünü incelemiştir. Patterson düzeltici aile davranış süreçlerinin çocuk gelişimi üzerindeki olumsuz etkilerine değinmekte ve sosyal öğrenme teorisi üzerinde durmaktadır. Patterson'un çalışmaları aile destek ve eğitim programlarının gelişimine katkı sağlamıştır. Anne-baba ve çocuklar arasında eşsiz bir bağ olan ana-baba-çocuk ilişkisi, çocukların duygusal, bilişsel ve sosyal gelişimlerini besler ve kalitesini belirler. Özellikle, ebeveynin sağlıklı fiziksel ve duygusal varlığı, çocukların gelişiminin tüm aşamalarında çok önemli bulunmuştur (Bowlby, 1980; O'Connor, 2012).

Bazı araştırmacılar da ebeveynlik pratiklerinin esasında çocuk ve ebeveynin sosyal ve ekolojik arka planı ile ilişki içinde ve bunları yansıtan bir süreç olduğu görüşündedirler. Örneğin Bronfenbrenner (1979), çocuğun ebeveynlerin ilgi ve aktivitelerinin odağında olmasının yanısıra bu ilgi ve aktivitelerin etkinliğini anne ve babanın kendi ilişkileri, ekonomik koşullar, kültürel varlıklar ve daha geniş anlamda ailelerin içerisinde

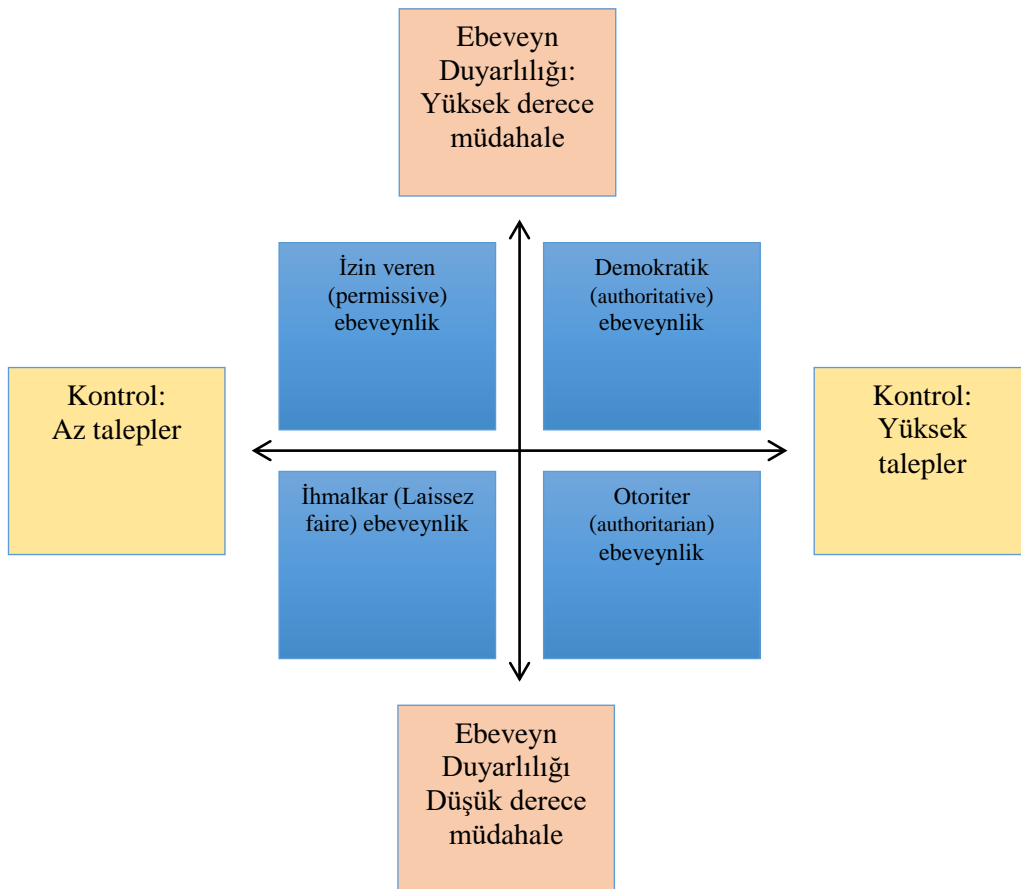
bulunduğu sosyal ve siyasi yapılardan önemli olarak etkilendiği görüşündedir. Ebeveyn çocuk ilişkilerinde kontrol ve özgürlük konusunda Bronfenbrenner (1985), aile içerisinde kontrolün özgürlüğe oranla, daha geniş toplum içerisindeki istikrarlılık düştükçe arttığı görüşündedir. Modern toplumlarda ve şehir hayatında çocuklar ergenlik sürecine geçtiği dönemde anneler iş hayatındadır, okulların etrafı kötü alışkanlıklara müsait bir durumdadır ve tehlikelidir ancak çocuklar da bu süreçte etraflarındaki dünyayı daha fazla keşfetmek için daha fazla özgürlük istemektedirler. Bu durumda ebeveynler kontrol ile özgürlük arasındaki ikilemi yaşamaktadırlar.

Baumrind (1991), çağdaş görüş yanlısıdır ve kontrol ile özgürlük arasındaki ikileme karşı daha güvenli bir ebeveyn çocuk ilişkisinin kurulması gerektiği üzerinde durur. Çocuğun ergenlik sürecinde anne ve babasına duygusal olarak sağlıklı bağlanması onun öz güveninin gelişimi için de önemlidir. Baumrind tamamen özgürlükçü ve ebeveyninden tam bağımsızlık ile tamamen ebeveynin değerlerine bağımlılık arasında bir dengeden bahsetmektedir. Baumrind (1968, 1989) çocuk gelişim sürecindeki ebeveyn rolünü bir tür yönetime benzetmektedir. Bu yönetim süreci saf bir yönetimden ziyade çocuğun büyüme sürecindeki ihtiyaçlarına göre şekillenen karmaşık bir süreçtir. Ebeveynlerin farklı kültürel ve bireysel değerleri çocuk gelişimine yaklaşımlarında da ciddi farklılıklar ortaya konulmasına neden olmaktadır.

Baumrind (1991) ebeveynlik türlerinin ergenlik, yetkinlik ve madde kullanımı üzerine etkilerini incelediği ve 1960-1980 yılları arasında gerçekleştirilen çalışmasında; aynı çocuklarla 4, 9 ve 15 yaşlarında görüşmüştür. Ebeveynlik türlerini taahhüt (*commitment*), talepkarlık (*demandingness*) ve duyarlılık (*responsiveness*) dengesi bazında belirlemiştir. Baumrind San Francisco kıyısında yaşayan orta sınıf eğitilmiş ailelerle Aileyi Sosyalleştirme ve Gelişimsel Yeterlilik Projesi (*Family Socialization and Developmental Competence Project (FSP)*)' adlı proje kapsamında çalışmıştır. Her bir anne baba ile 6 saat görüşülmüş çocukları ile ilişkileri ev ziyaretleri ile gözlemlenmiştir. Çalışmanın hipotezi şudur: Ergenlerin ebeveynlerinin aynı zamanda talepkar ve yüksek derecede duyarlı olduğu fakat çocuklarının gelişimi için özgürlükten

kontrole olan oranı arttırdıkları durumda optimal olarak yani hem sosyal hem de bireysel -ebeveynlerine bağlı aynı zamanda onları eleştirebilen bireyler olmaları- yetkin olma ihtimalleri artar. Araştırma sonucunda ortaya çıkan ve ebeveynlik tutum çalışmalarında sıklıkla kullanılan ebeveynlik tipleri ve aracılık stratejilerine ilişkin ayrım Şekil-3 Ebeveynlik Stillerinde görülmektedir (Baumrind, 1991). Baumrind'in belirlediği ebeveynlik stillerine ihmalkar ebeveynlik stilini Eleanor Maccoby and John Martin (1983) tarafından eklenmiştir. Baumrind'e (1991) göre ebeveynlik yaklaşımı açısından yüksek ve düşük derecede müdahale dikey eksende sıralanırken, kontrol açısından düşük ve yüksek talepler yatay eksende gösterilmektedir. Buna göre "İzin veren ebeveynlik", "demokratik ebeveynlik", tam serbesti içeren "İhmalkar" ebeveynlik ve tam kontrol sunan "otoriter ebeveynlik" stilleri söz konusudur.

Şekil 2 Ebeveynlik Stilleri

Ebeveyn davranışlarını gruplamada öne çıkan faktörler iki eksen üzerinden şekillenmektedir: talepkar olma ve duyarlı olma. Ebeveynin talepkar olması ebeveynin çocuklarının bir bütün olarak aileye entegre olmaları için yaptıkları şeyleri, olgunlaşma taleplerini, süpervizörlük faaliyetlerini ve çocuğun uyumlu olmaması halinde de disipline edici tutumlarını ifade etmektedir. Duyarlılık ise çocuğun gelişim sürecinde ihtiyaç duyduğu özel talep ve isteklerine karşı ebeveynin katkı sağlayıcı olması, bilinçli olarak çocuğun bireysel gelişimini, kendi düzen ve öz güvenini desteklemesini ifade eder.

Bu prototipler sosyal arka plan, gelişim dönemi, değerlendirme yöntemleri gibi faktörlere bağlı olarak değişiklikler arz edebilir ancak Baumrind (1991) gruplarının temel ortak özellikler taşıdığı görüşündedir. Örneğin: Demokratik (otoritatif) aileler hem talepkar hem de duyarlıdırlar. Çocuklarının davranışları için net standartlar koyar ve bunları izlerler. Israrcıdırlar ancak kısıtlayıcı değildirler. Disipline edici metotları cezalandırıcı olmaktan ziyade destekleyici mahiyettedir. Bu aileler çocuklarının ısrarcı ve sosyal olarak sorumluluk sahibi olmalarını, düzenli ve tertipli aynı zamanda da işbirlikçi olmalarını isterler. Otoriter aileler ise talepkar ve yönlendiricidirler ancak duyarlı değildirler. İtaat ve statü odaklıdırlar. Emirlerinin bir açıklama yapılmasına fırsat verilmeden uyulmasını beklerler. Çocuklarına düzenli bir ortam sağlarlar, açık ve net kurallar koyarlar, çocuklarının aktivitelerini de takip ederler. Elbette ki tüm yönlendirici ve geleneksel aileler otoriter değildir. İzin verici veya yönlendirmeyen ebeveynler talepkar olmaktan çok duyarlıdırlar. Gelenekselci değildirler, hoş görülmüştürler, olgun davranışlar beklemezler, belli düzeyde düzen ve tertibe izin verirler yüzleşmeden sakınırlar. Reddeden- önemsemeyen/ihmalkar ebeveynler ne talepkar ne de duyarlıdırlar. Ebeveynlik davranışlarını yapılandırmaz ve izlemezler, destekleyici değildirler, faal bir şekilde çocuk yetiştirmeye ilişkin sorumluluklarını reddeder veya bütün bütün ihmal ederler.

Baumrind'e göre (1991)'e göre, yukarıda verilen dört ebeveyn tarzında demokratik ailelerin çocukları bireyci, sosyal ve zihinsel olarak yetkin olarak diğer çocukların

önüne geçmektedirler. Otoriter ebeveynlik tipini benimseyen ailelerin çocukları genellikle itaatkar ve yetkindir, sosyallik ve öz saygıları düşüktür Erken çocukluk döneminde otoriter çocuk yetiştirme zararlarının erkek çocuklarda kızlardan daha fazla olduğu ve ihmalkâr aile çocuklarının diğer gruplar içerisinde en az yetkinliğe sahip çocuklar olduğu da görülmektedir. İzin verici ebeveynlerin çocukları ise öz-denetimleri zayıf, otoriteyle sorun yaşama ve okulda performansında düşüklük gibi eğilimleri olmaktadır. İzin verici ebeveynler, çoğunlukla çocuklarının istediklerini yapmalarına izin verir ve sınırlı rehberlik veya yönlendirme sunar. Çocuklarıyla açık iletişim kurar ve genellikle çocuklarının yön vermek yerine kendi adlarına karar vermesine izin verir. Kurallar ve beklentiler ya belirlenmemiştir ya da nadiren uygulanmaktadır (Kuppens ve Ceulemans, 2019:171). Demokratik ebeveynler, pratikte esneklik ve anlayışlıdır, ancak net kurallar ve beklentiler belirler. Çocuklarıyla sık iletişim kurar; çocuklarının düşünce, duygu ve görüşlerini dinler ve dikkate alırlar. Değerleri ve muhakemeyi öğretmek için açık ve dürüst tartışmalar yoluyla çocuklarına rehberlik ederler. Çocuklarını besleyici, destekleyici ve çoğu zaman çocuklarının ihtiyaçlarıyla uyumludurlar. Çocuklarının eylemlerinin doğal sonuçlarını ortaya çıkmasına izin verirler. Örneğin, çocuk çalışmadıysa sınavda başarısız olur, ancak bu fırsatları çocuklarının düşünmesine ve öğrenmesine yardımcı olmak için kullanırlar.

İhmalkâr ebeveynler, çocuklarının çoğunlukla kendi başlarının çaresine bakmalarına izin verir. Bakım ve rehberlik yönleri çok azdır. Bazen ilgisiz ebeveynlik olarak adlandırılan bu tarz, genel bir kayıtsızlık duygusuyla örneklenir. İhmalkâr ebeveynlerin çocuklarıyla sınırlı ilişkileri vardır ve nadiren kuralları uygularlar. Aynı zamanda soğuk ve umursamaz olarak da görülebilirler - ancak her zaman kasıtlı olarak değil, çünkü genellikle kendi sorunlarıyla boğuşurlar (Kuppens ve Ceulemans, 2019:172). Otoriter Ebeveynler, çocuğun duygularını veya sosyal-duygusal ve davranışsal ihtiyaçlarını çok az dikkate alarak katı kurallar uygularlar. Çocukları bir kuralın veya sonucun arkasındaki nedenleri sorguladığında genellikle "çünkü ben öyle dedim" derler. İletişim çoğunlukla, ebeveynlerden çocuğa doğru tek yönlüdür.

Temelde ebeveynlik stilleri bu dört tarz olmakla beraber, Şekil 3 Ebeveynlik Stillindeki eksenin sağı solu ve yukarı aşağısındaki derecelere göre ebeveynlik tutumları farklılaşmaktadır ve farklı adlar almaktadır.

2.4. ÇOCUK YETİŞTİRMEDE EBEVEYNLİK TUTUMLARI

Ebeveynlik, ana babaların “kendi belirledikleri bazı amaçlar doğrultusunda ve çocukları ile etkileşim içindeyken sergiledikleri, çocuklarına yönelik davranışların tümü” olarak da tanımlanmaktadır (Baydar vd. 2020:83). Bu anlayışa göre, ebeveynlik amaç ve davranışları toplumsal ve kültürel benzerlikler gösteren ve aynı bağlamda öğrenilen, sergilenen ve değerlendirilen tutum ve davranışlardır. Bu tutumların şekillenmesinde çeşitli faktörler etkilidir. Yazgan (2014:66)’a göre, anne babadan gelen genler beynimizin yapısal özellikleri gibi kişisel gelişimimizde kullanacağımız malzemeyi yani bir cihazın fabrika ayarlarını da oluşturmaktadır. Genetik dışı etkenler ise var olan özelliklerin nasıl ve ne amaçla kullanılacağını belirlemektedir. Genetik dışı etkenlerin başında, ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişkinin ‘besleyiciliği’ gelmektedir. Çocuklar hayatı aile içinde deneyimlemeye başladıkları için, aile içindeki ilişki, iletişim ve deneyimlerle karakterleri şekillenmektedir. Ebeveynlerin tutum ve davranışlarını belirleyen özellikler de, kendi hayat tecrübelerinden kaynaklıdır. Bazı ebeveynlerin kendi çocukluklarının baskıcı, umursamaz ya da parçalanmış bir ailede geçmesi, evliliklerinde mutlu olamamaları, çok genç yaşta planlamadıkları bir zamanda ya da ekonomik yönden sıkıntı içinde buldukları bir dönemde çocuk sahibi olmaları gibi nedenler, çocuklarına karşı olumsuz tutumlar geliştirmelerine yol açar (Çağdaş 2015:136). Ebeveynlerin çocuklarına yönelttikleri tutumlarının sağlıklı olması, onların kendi içlerinde barışık, dengeli, huzurlu ve birbirlerine karşı sevgi ve saygı göstermeleriyle ilgilidir.

Ebeveyn çocuk ilişkisinde toplumsal ve kültürel faktörlerin etkisi de azımsanmayacak önemdedir. Örneğin Yazgan (2014:67)’a göre ‘Türkiye’deki toplumsal sistemdeki belirsizlik çocuğumuzu nasıl yetiştireceğimiz konusunda tavırlarımıza etki ederek, çocuğumuzun ihtiyaçlarını karşılamada bir düzen içinde olmamızı kısıtlar.’ Bundan

hareketle Türk tipi anne babalığı ise ‘sevecen, yufka yürekli ama zorlandığında hoyratlaşabilen, yemeyip yedirmeyi seven, kendisi kural sevmeyen fakat aklına estikçe kural koyan-kaldıran’ şeklinde tanımlamaktadır. Çocukların güven duygusunun gelişimi için, ihtiyaçlarının karşılanmasında istikrarlı davranmak önem arz etmektedir. Ebeveyn, çocuğa beslenme, barınma, korunma ve öğrenmesi için imkanlar sağladığı gibi, yeterince şefkat göstererek, ihtiyaçlarını yerinde ve zamanında karşılayarak yeteneklerinin gelişmesine yardımcı olur. Bu bakımdan ebeveyn tutumu çocuğun geleceğe hazırlanmasında çok etkilidir (Çağdaş 2015:135). Ebeveynle kurulan sağlıklı ilişki çocukların kendinden emin, özgüveni yüksek, çevresi ile uyumlu ve kendi kararlarını verebilen fertler olarak büyümelerini sağlamaktadır.

Kısacası ebeveynlik tutumu, anne, baba ve çocuk arasındaki etkileşimin şeklidir. Ebeveynin tavır, tutum ve davranışlarına göre çocuk, kendi davranışlarına karar verir ve değiştirir. Literatürde öne çıkan ebeveynlik tutumlarını şöyle sıralamak mümkündür (Yavuzer, 2007; Çağdaş, 2015): Aşırı Baskıcı ve Otoriter, Aşırı Hoşgörülü, Aşırı Koruyucu, Ayrımcılık Yapan, Demokratik, İhmal Eden, Mükemmeliyetçi, Reddedici, Tutarsız, Olumlu ve Sağlıklı Ebeveyn Tutumu. Daha önce de belirtildiği gibi, erken çocukluk döneminde medya kullanımında ebeveyn tutumları en belirleyici faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Ebeveynlerin çocuk yetiştirmedeki genel tutumlarının ve sonuçlarının bilinmesi, medya kullanımına ilişkin tutumlarının anlaşılmasında önemlidir. Bu nedenle, sıralanan tutumlara aşağıda kısaca değinilecektir.

Aşırı Baskıcı ve Otoriter Tutum

Bu tutumda çocukla tartışmadan anlaşmadan istediklerini dikkate almadan, ebeveyn kural ve emirleri çok katı bir şekilde uygulanır (Ekşi, 1990:33). Çocukların sorumluluk almalarına izin verilmez ve konulan kurallara sorgulamadan uymaları beklenir. Aşırı baskıcı ve otoriter tutumda korku kültürü hakimdir. Ebeveynin fikirlerinin geçerli olduğu, çocuğun seçme şansının olmadığı baskıcı bir tutumdur. Ebeveyn çocuğa sert, soğuk, asık suratlı ve kesin bir tavırla yaklaşır. Çocuk ile etkileşimleri oldukça yetersiz

ve serttir. Çocuk ebeveynin istediği gibi davranırsa sevilir. Bu tip ebeveynler çocuklarını şımaracağı endişesi ile uyurken severler (Çağdaş, 2015:144).

Bu tutuma sahip ebeveynler çocuktan mutlak itaat isterler ve çocuklarının isteklerini dikkate almazlar (Ceyhan, 2008:110). Bu tutum karşısında çocuk, kurallara uyan, dikkatli, yardımsever olabilir, ancak ürkek, kendi kararlarını veremeyen dış etkenlerden çok çabuk etkilenen ve kendi başına hiçbir işi yapabilme yeteneğine sahip olamayan bireyler olarak yetişir. Çocuk üzerinde aşırı baskı ve sıkı bir disiplin mevcuttur, eğitim ceza yöntemi ağırlıklıdır. Çocuğun en basit hatası dahi cezalandırılır. Otoriter tutumda çok sık uygulanan ceza çocukta vicdan gelişimini olumsuz etkiler ve suçluluk duygusu yaratır. Çocukta ebeveyne karşı korku, öfke gibi duygular gelişmesine, çocukta öz saygının azalmasına ve kendisini dış bir güce bağımlı hissetmesine neden olan bir tutumdur (Çağdaş, 2015:144).

Aşırı Hoşgörülü Tutum

Yavuzer (2007:30), bu tip ebeveynleri şöyle tanımlar: Çocuklarının karşısında teslim olan, onların ısrarlı isteklerini yerine getiren, onları şımartan, onlara fazlasıyla özgürlük tanıyan, kolaylıkla boyun eğen, yumuşak başlı ve tutarsız davranan, çok aşırı boyutlarda çocuklarını ihmal eden ve terk edebilen ana-babalardır.

Aşırı hoşgörülü tutumda, ebeveynler çocuğun davranışlarına hiç bir sınırlama getirmeyip hatalı davranışlarını büyük bir hoşgörü ile karşılamaktadırlar. Bu durum biraz da aşırı koruyuculuktan kaynaklanmaktadır. Çocuk kasıtlı olarak çevresine zarar verdiğinde dahi bu davranışın ebeveyn tarafından kabul edilmediğini belirten bir tepki gösterilmez. Çocuğa sınırsız haklar tanınarak, her istediği yerine getirilmeye çalışılır. Dolayısıyla ebeveynin çocuğu yönlendirmesi gerekirken çocuk anne babasını yönlendirmeye çalışır (Çağdaş, 2015:141). Yani ebeveyn rolünü burada çocuğa teslim etmiştir. Ebeveynler hayatlarını çocuğun isteklerine göre programlamakta ve aşırı duygusal bağlar kurmaktadır.

Çocuğun sağlıklı gelişimi için ebeveyninin desteğinin arkasında olduğunu bilmesi ve onların sevgisinden şüphe etmemesi gerekir. Ancak çocuk yetiştirmede kuralsızlık çocuğun iyiliğine olmaz. Çocuğun kuralları bilmeden ya da istemeden bozduğu durumlarla, kasıtlı olarak bozduğu durumlar arasında kendine verilen tepkide bir fark olmalıdır ki, çocuk alacağı tepkilere göre davranışlarına yön verir. Çağdaş (2015:142)'a göre, çocuğun gelişiminde en yararlı sevgi, ölçülü ve koşulsuz olandır. Çünkü çocuğuna gereğinden fazla sevgi gösterisinde bulunan ebeveyn çocuğun hatalı davranışını göremez ya da görmemezlikten gelir. Bu durumda çocuk olumlu davranış geliştiremediği gibi, şımarabilir.

Bu tip ebeveynlerle büyüyen çocuklar genellikle bencil, kuralları dinlemeyen, doyumsuz ve istedikleri olmadığında mutsuz, sosyal hayatlarında sorunlar yaşayan ve benmerkezci bireyler olarak yetişmektedirler. Dolayısıyla çocukların sosyal gelişmesinde gecikmeler görülür (Yavuzer, 2007:29). Eleştiriye açık olmayan bu çocuklar, kendilerini geliştiremezler, ebeveynlerini denetim altına alırlar. Kuralsızlığa alıştıkları için okul kurallarına, eğitim ortamına ve arkadaş çevrelerine uymakta zorluk çekebilirler. Bencil, sorumsuz, kırılgan, dediğim dedik, sabırsız, şımarık ve anti-sosyal kişiliğe meyillidirler.

Aşırı Koruyucu Tutum

Aşırı koruyuculuk, ebeveynin kontrol etme ve özen gösterme davranışlarında aşırıya kaçmasıdır. Çocuğun normal gelişim evrelerine göre hareket etmesine izin verilmediği görülür. Ebeveynler, sürekli çocuklarına bir şey olacak endişesi taşımakta ve bu sebeple çocukların hayatını kısıtlamaktadırlar. Aşırı koruyucu ebeveynlerde aşırı beraberlik, çocuğa bebek gibi davranma, toplumsal olgunlaşmanın engellenmesi davranışları görülmektedir (Çağdaş, 2015:140). Bu ebeveynler, çocuklarının kendilerinden farklı bir birey olduğunu ve bağımsızlıklarını kazanmaları gerektiğini algılayamadıkları için çocuklarının bağımlılığını destekler ve uzatırlar.

Bu tür ailelerde yetişen çocuklarda özgüven yoksunluğu, tek başına hareket edememe, sosyalleşememe, risk almaktan kaçınma, zor durumda kendi hatalarını başkalarının üstüne atma gibi davranışlar görülür. Bazıları ise aşırı otoriter, etrafındaki kişileri kullanan, sorumsuz ve şımarık bir kişilik geliştirebilir (Navaro, 1989). Ergenlik döneminde bu çocukların istekleri abartılı hale gelmekte, tek başına yaşamakta, başarılı olmakta, arkadaş bulmakta ve sosyalleşmekte zorlanmaktadırlar (Semerci, 2007:268).

Ayrımcılık Yapan Ebeveyn Tutumu

Ebeveynin çocukları arasında tercih yapması ya da birine diğerinden daha özenli davranması şeklinde ortaya çıkan bir tutumdur. Bu durum çocuklar arasında rekabet, duygu dünyalarında kırılmalar ve birbirlerine karşı olumsuz duygular geliştirmesine sebep olur. Bu tip ebeveynler, çocuğa evdeki diğer çocuklardan belirgin şekilde farklı davranır. Çocuk ne yapsa suç olarak görülür, her yaptığı eleştirilir, hiçbir davranışını beğenilmez, onaylanmaz. Ebeveynin tüm dikkati çocuğun üzerindedir ve sürekli eksik gedik arar. Çocuğu yıldırma, ezmek için en ufak fırsat değerlendirir, hatta fırsat yoksa da oluşturulabilir. Evde karşılaşılan her problemin sorumlusu olarak ayrımcılık yapılan çocuk görülür (Demiröz, 2016).

Demokratik (Hoşgörülü ve Güven Verici) Tutum

Ebeveyn tutumları arasında en sağlıklı ve başarılı olan tutumdur. Demokratik tutumun en belirgin özelliği ebeveynlerin çocuklarını olduğu gibi kabul etmesi ve onlara karşı hoşgörülü davranmasıdır. Ebeveynin çocuğa karşı hoşgörü sahibi olması, çocuğun bazı kısıtlamalar dışında arzularını dilediği biçimde gerçekleştirmesine izin vermeleri anlamına gelir. Ebeveyn çocuğu bir birey olarak görür ve destekleyici davranışıyla çocuğa benliğini tanımlama özgürlüğü verir (Yavuzer, 2007:71). Bu tür destekleme tamamen kendi haline bırakmaktan farklı olarak, kuralların çocuğa açıkça belirtilmesidir. Aile içinde hangi davranışların kabul edileceği veya onaylanacağı bellidir. Çocuk, düşüncelerini özgürce anlatabilmekte, baskı görmemekte ve aile içi

kararlarda fikir belirtebilmektedir. Ebeveyn çocuğa rehberlik edip yol göstermekte, verdiği kararlara saygı duymaktadır. Çocuğun bazı sorumluluklar alıp, yerine getirmesine imkan sağlanır. Ebeveynin güven verici destekleyici yaklaşımı, çocuğun kendi kendine öğrenmesine ve yeni bilgiler, beceriler edinmesine yardımcı olur.

Demokratik tutumda çocuğun ebeveyninden yeterli ilgi, sevgi ve şefkat görmesi, çocuğun kendine güvenen, yaratıcı ve toplumsal bir birey olmasını destekler. İlgi ve şefkat gösterme çocuğa kabul edildiği mesajı göndererek, çocuğun kendi benliğine karşı olumlu algılar geliştirmesini sağlar (Çağdaş, 2015:146). Bu çocukların girişken, bağımsız, gerçekçi, güvenli, kendi kendilerini denetleyebilen, sosyal ve arkadaş canlısı olduğu belirtilmektedir.

İhmal Eden Tutum

Ebeveynin kendi önceliklerini çocuktan önde tuttukları ebeveyn tipidir. Bu ailelerde, çocuğun sorumlulukları değil kendi hayatları ile ilgili konular daha önemli ve ilk sırada yer alır. İhmal edilen çocuklar konuşma zorluğu, sürekli hasta olma ve beslenme bozuklukları gibi sorunlar yaşayabilirler. Bazılarının dikkat çekmek için çevrelerine zarar verdikleri, saldırganlığa meyilli oldukları gözlemlenmiştir (Okumuş, 2018:27). Algısı düşük olan bu çocuklar, başkaları tarafından kolay yönlendirilirler, anti-sosyal davranışlara sahip olup, kişisel uyumu zayıf olan, yeteneklerini yeterince kullanmayan bireyler haline gelirler.

İhmalkar ebeveynler için çocuğun varlığı ile yokluğu belli değildir, ilgisizdirler. Bu tip ebeveynler hoşgörü ile boş vermeyi birbirine karıştırırlar. Çocuk anne babayı rahatsız etmediği müddetçe, sorun görünmez, ancak bu durum çocuğu fiziksel ve duygusal olarak yalnızlığa itmektir. İhmalkâr ebeveyn, çocuğun gelişimine, yaşadıklarına karşı ilgili değildir. Dolayısıyla, bu çocuklarda özgüven eksikliği, hayattan ve kendilerinden beklentisizlik yaygındır, zararlı alışkanlıklar edinmeye de meyillidirler. Bu çocuklar, anne babalarının kendileriyle ilgilenmesine büyük bir gereksinim duyarlar (Yavuzer,

2007:33). Anne ve babaları yerine dışarıdan ve çoğunlukla da olumsuz bir rol modelle kendilerini özdeşleştirebilirler.

Mükemmeliyetçi Tutum

Mükemmeliyetçi ebeveynler genellikle kendi hayatlarında yapamadıkları veya yaşayamadıkları her şeyi çocuklarının yapmasını isterler. Çocuklarından her şeyin en iyisini beklerler ve başka çocuklar ile kıyaslarlar. Esasen çocuklarını oldukları gibi kabul etmezler ve kaldırabileceklerinden fazlasını bekleyerek zorlarlar. Bu tip ebeveynler, kendi kararlarını vermesi için çocuğa yeterli zemin hazırlamaz, çocuğun arzularına rağmen çocuk adına kararlar alınır. Bu tutumla yetiştirilen çocukların yeterince girişimci olmadıkları, kendi başlarına hareket edemedikleri, ileri yaşlarda bile bir himaye edici aradıkları belirtilmektedir (Okumuş, 2018:28). Bu çocuklardan yetişkin bireyler gibi davranmaları beklendiği için, genellikle kendi hayalleri olmayan, hep başkasını mutlu etmeye çalışan bireyler olurlar. Kendilerine güvenleri olmadığı için yanlış yapmaktan da korkarlar.

Mükemmeliyetçi ebeveynler çocukların başarısızlığını asla kabul etmezler. Çocuğa karşı tutumları aşırı sevgi ve sıkı disiplin kurma üzerine olduğu için, koruyuculuk ve beklentideki aşırılık çocuk üzerinde kişilik dalgalanmalarına neden olabilir. Bu tip ailede yetişen çocuklar aşırı titiz ya da tam tersi dağınık çocuklar olmaya meyillidir.

Reddedici (İtici) Tutum

Reddedici tutum, ebeveynin çocuğu çeşitli nedenlerden dolayı istememesi ve ona karşı düşmanca duygular beslemesi olarak tanımlanabilir. Bunlar, çocuklarının temel ihtiyaçlarının karşılanmasında çok özenli olmayan ve bu sorumluluğu almak istemediklerini hissettiren ebeveynlerdir. Ebeveynin çocuklarına karşı itici davranışları, genellikle açık düşmanlık ve ilgisizlik, mükemmeliyetçilik ve ödünleyici aşırı koruma şeklinde görülür. İtici tutum açıkça olabileceği gibi üstü kapalı bir şekilde de olabilir. Açık iticilik çocuğa karşı hırçın davranma, dayak, azar, sevgiyi esirgeme, ilgisizlik,

çocuğu terk etme ya da başka bir yere gönderme, tehdit, çocuğa lakaplar takma ve kötü isimlerle çağırmasıdır. Çocuk ihmal edilir ve hor görülür. Çocuğun korkusuna ya da okulda gördüğü kötü bir davranışa aldırma, çocuğa ancak uslu durduğu, üstünü başını temiz tuttuğu zaman seveceğini söyleme, istediği her şeyi vererek onu susturmak, başından uzlaştırmak için her dediğini yapmak da kapalı itici tutumdur (Çağdaş, 2015:145). Bazı durumlarda, reddedilen çocuğa evdeki diğer çocuklardan farklı davranılır. Ailede sıcak, sosyal ve güven verici bir ortam olmadığı gibi, gerilim, çatışma ve kavgalar vardır. Ebeveyn çocuğu anlamamakta ve onu diktatörce yönetmeye çalışmaktadır.

Bu çocuklarda olumlu bir benlik algısı ve özgüven duygusu gelişmez, değersizlik duygusuna kapılabilirler. İtilen çocukların bazıları kendilerini savunacak bir gücü bulamaz ve sıklıkla ağlarken, bazıları kendilerinden güçsüz ve küçüklere karşı düşmanca davranışlar gösterirler. Bu davranışlarından dolayı başkaları ile olumlu ilişkiler kuramayan çocukların sosyal ilişkileri de oldukça zayıftır.

Tutarsız (Kararsız ve Dengesiz) Ebeveyn Tutumu

Hiçbir eğitim yönteminde salt tutarlılığın sağlanması mümkün değildir. Ancak bir ailede bir gün görmemezlikten gelinen yaramazlığa ertesi gün ağır bir ceza veriliyorsa annenin yaptığını baba bozuyorsa ya da babanın vermiş olduğu cezayı anne kaldırmaya çalışıyorsa tutarsızlık var demektir. (Yörükoğlu, 1996). Dengesizlik ve tutarsızlık ya ebeveynin çocuk eğitimi konusundaki görüş ayrılığından ya da ebeveynin çocuğun davranışları karşısında gösterdikleri değişken davranış biçiminden kaynaklanır (Yavuzer, 1997:32). Ebeveynlerin psikolojik durumlarına göre çocuklarıyla ilişkilerinde verdikleri tepkiler değişmektedir. Ebeveynin olaylar karşısındaki değişken tavırları çocukta olumsuz ve tutarsız bir ebeveyn algısına yol açar.

Tutarsız anne baba tutumunda genellikle kurallar olmaz, kural varsa da ne zaman uygulanacağı belirsizdir, olaylar karşısında geçici çözümler bulunmaktadır. Bu

belirsizlik ödül ve ceza uygulamasına da yansır. Çocuğun yaptığı bir yanlışta baba ceza verirken annenin şefkat göstermesi veya biri evet derken, diğerinin hayır demesi çocuğun dengeyi ve doğruyu anlamasını zorlaştırır. Çocuğun bir davranışının kimi zaman ödüllendirilip kimi zaman da cezalandırılması, cezanın anlamı ve suçun niteliği hakkında kuşku uyanmasına neden olduğundan çocuk ne zaman, nerede, ne yapacağını bilemez. Duruma göre değişen tutumlar ve kurallar çocuğun güvensiz, kurallara uymama, kayıtsız, olaylar karşısında çözüm üretemeyen, anlık mutluluklar ve anlık kavgalar gibi karışık duygu yapısına yol açar (Çağdaş, 2015:143). Dengesiz ve tutarsız tutumlar genellikle kuralların belirlenmediği, anne ve babanın ortak karar almadığı ailelerde görülür. Kalabalık ailelerde yetişen çocuklar bu tür tutumlara daha çok maruz kalır. Dede veya babaanne çocuğun her istediğini yaparken, anne-baba şiddetle yapılanlara razı olmamaktadır. Bu durum çocuğun bocalamasına sebep olur.

Olumlu ve Sağlıklı Tutum

Olumlu ve sağlıklı ebeveyn tutumunda, çocuk tüm yönleriyle kabul edilir. Ebeveyn rehberdir ve iyi bir model olmaya çalışarak, çocuğa yol gösterir ama alacağı kararlar konusunda onu serbest bırakırlar. Problemlere aile içinde çözüm arayarak zamanla bu becerisini geliştiren çocuk, seçimlerinin sorumluluğunu da alır. Aile içinde kurallar ve sınırlar hep birlikte belirlenir ve bu sınırlar içinde çocuk özgürdür. Kuralların mantıklı açıklaması yapılarak, her konuda çocuğun düşünce ve fikirleri dinlenir. Bu çocuklar, kendine ve çevresine saygılı, sınırları bilen, aktif, fikirlerini rahatlıkla söyleyebilen, dengeli, sorumluluk duygusu gelişmiş, hoşgörülü, arkadaş canlısı ve mutlu bir birey olarak yetişirler.

Alanyazındaki çalışmaların çoğu çocuklar ve ebeveynleri arasındaki olumlu ilişkinin çocukların sağlıklı gelişimindeki önemini vurgulamaktadır (Bowlby, 1980; Baumrind, 1991; Laursen ve Collins, 2009; O'Connor, 2012; Knudson-Martin ve Kim, 2012). Anne, baba ve çocuk ilişkisi, çocukların duygusal, bilişsel ve sosyal gelişimlerini de hem beslemektedir hem de kalitesini belirlemektedir (O'Connor, 2012:23).

Sonuç olarak ebeveynlerin tutumları çocukların gelişiminde çok önemli rol oynamaktadır. Çünkü bu tutumlar gelecekte bireylerin nasıl insanlar olacağına yön vermektedir. Çocukların en önemli rol modelleri ebeveynleridir ve çocuklarda bıraktıkları izler hayat boyu onlara yön vermektedir. Konumuz açısından bu bölümün amacı, ebeveyn tutumlarının çocukların hayatına şekil veren yönünün ortaya konulmasıdır. Hernekadar karşılıklı etkileşimle çocuk ve ebeveyn arasındaki iletişim ilerlemekte olsa da, ebeveynlik tutumlarındaki farklılıkların sonuçları çocuğun hayatında önemli etkiler doğurmaktadır. Dolayısıyla, ebeveynlerin medya aracılık biçimleri de genel ebeveynlik tutumlarından etkilenmektedir. Ancak çalışmanın iletişim bilimleri odaklı olması, konusunu 0-6 yaş grubu çocukların oluşturması ve verilerinin ebeveyn beyanıyla elde edilmesi nedeniyle ebeveynlerin genel tutumları analize dahil edilmemiştir.

2.5. MEDYA ÇOCUK İLİŞKİSİNDE EBEVEYNLERİN “ARACILIK” ROLÜ

Ebeveynlik rolü inşası, hem kendi kendine hem de dışarıya dayalı doğruların, sorumlulukların, sosyal normların, beklentilerin, anlamların ve değerlerin dikkate alınmasını içeren karmaşık bir olgudur (Hamilton vd. 2016). Ebeveynliğin bu karmaşasında teknolojik gelişmelerle artan medya kullanımını hem kendileri hem çocukları için yönetmek artı bir sorumluluk yüklemektedir. Medya kullanımının hayatı kolaylaştıran güzel kazanımlarıyla, çeşitli riskleri arasındaki dengeyi kurmak için ebeveynler çaba göstermektedir. Ebeveynler, çocuklarının medya kullanımında rol model, rehber, denetleyici, ev öğretmeni ve çocuğa ulaşmaması gereken içeriğin filtreleri olarak çok yönlü işlev sergilemektedirler. Üstelik iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişim, ebeveynlerin sürekli olarak yeni durumlara, bilgilere ve yeni cihazlara uyum sağlamasını gerektirmektedir.

Ebeveynler, çocukların medya kullanımının onların fiziksel, bilişsel ve duygusal gelişimine olumlu katkıları olduğunu düşünüyorsa, kullanımı teşvik etme olasılıkları yükselmektedir (Cingel & Krcmar, 2013). Çocukların medya kullanımını ebeveynler için cazip yapan sebeplerden biri eğitime yönelik faydalarıdır (Ortiz vd. 2011). Ebeveynler, çocuklarının akademik başarılarını destekleyen faaliyetleri önemsemektedir. Ayrıca teknolojinin modern yaşamın bir parçası olması nedeniyle dijital becerileri kazanmanın önemli olduğuna inanmaktadırlar (Dobutowitsch, 2019). Medya, çocukların eğlenmesi ve ebeveynler meşgulken rahatlaması veya meşgul tutulması için bir fırsat olarak da görülmektedir.

Diğer taraftan, ebeveynler, dijital teknolojinin kullanımının ve özellikle aşırı kullanımının neden olduğu potansiyel olumsuzluklar konusunda endişe duymaktadır (Wartella vd. 2013). Bunlar birinci bölümde geniş yer verildiği üzere, medya kullanımının fiziksel aktiviteden çalması, çocuğun sosyal becerilerini, duygusal durumunu ve gerçek yaşam deneyimlerini etkilemesi ile ilgilidir. Elbette medyanın aşırı kullanımıyla gelen bağımlılık konusu da ebeveynleri endişelendirmektedir (Livingstone vd. 2018). Son olarak, ebeveynler uygunsuz içeriğin, istenmeyen temas ve davranışların ya da reklamların çocukları üzerindeki etkisinden de endişe duymaktadır (Blum-Ross & Livingstone, 2016). OFCOM'un 2022 Çocuklar ve Ebeveynler Medya Kullanım ve Tutum Raporuna⁴⁶ göre: 16 yaşından küçük çocuğu olan her on ebeveynin yedisi, yani %70'i çocuklarının internette gördüğü içerikten endişe duymaktadır. En büyük endişe yaratan unsurlar şiddet, kötü dil gibi yaşa uygun olmayan içerikler ve rahatsız edici içerik ve cinsel veya "yetişkinlere uygun" içeriktir. Araştırmaya göre, ebeveynler çocuklarının izlediği TV içeriği hakkında çevrimiçi içerikten daha az endişelidir, çünkü TV de bu oran %46'dır. Ülkemizde yapılan bir araştırmaya göre (İnan Kaya vd., 2018) ebeveynlerin dijital medya ile ilgili riskler konusunda en çok bağımlılık ve özel bilgilerin paylaşılması, en az bilişim yolu ile işlenen bir suçun faili/mağduru olma ve internette zorbalığa maruz kalma konusunda bilgileri bulunmaktadır. Ancak alınacak önlemler konusunda ise sağlık sorunlarından korunma ve yabancılarla iletişimde dikkat

⁴⁶ https://www.ofcom.org.uk/__data/assets/pdf_file/0024/234609/childrens-media-use-and-attitudes-report-2022.pdf

edilmesi öne çıkmaktadır. Ebeveynler, bilişim yolu ile işlenen bir suçun faili /mağduru olma ve internette zorbalığı durumunda yapılabilecekler konusunda çok az bilgiye sahiptir.

Bir çok ebeveyn yeni iletişim teknolojilerinin, çocuklarına zarar vereceğinden korkmaktadırlar (Modecki & Low Choy vd., 2021). Dijital teknolojilerin çocukların hayatında daha fazla alan ve zaman işgal etmesi bu endişelerin kaynağını oluşturmaktadır (Odgers & Jensen, 2020). Oysa herhangi bir olgu, tamamen kötü veya tamamen iyi değildir. Dualite çocuk medya ilişkisinde, fırsatlar ve riskler olarak ortaya çıkmaktadır. Kristy Goodwin (2018: 13) bu dualiteyi “Küçük çocuklarımız için teknoloji mutlaka zehirli ya da tabu değildir, ama onu çocuklarımızın gelişim ihtiyaçlarına uygun biçimlerde kullanmadığımızda tehlikeyle flört ediyoruz” şeklinde ifade etmektedir. Çünkü medyanın etkilerinin niteliğini, çocuğun yaşı, çevresi, gelişimi, ebeveynin donanımı ve yaklaşımı, medya biçimi, içeriği ve süresi ile teknolojik gelişmelerin hızı belirlemektedir. Televizyon 50 bin kullanıcıya 13 yılda ulaşmışken, internet dört yılda, YouTube ise bir yılda ulaşmıştır (Goodwin, 2018:17). Teknolojik gelişmelerin hızını takip etmek ebeveynler için zorlayıcı olmaktadır, zira tek yönlü değil çok boyutlu bir büyümede ebeveynler hem kendi alanlarını hem çocuklarının alanlarını takip etmekte zorlanmaktadırlar.

Ebeveynlerin çocuklarının medya kullanımındaki bu çelişkileri davranışlarına ve tutumlarına yansımakta ve ortaya çıkan yönetim pratiklerini ve stratejilerini yorumlamak için literatürde “*ebeveyn aracılığı*” teorisi kullanılmaktadır (Dedkova & Smahel, 2020; Clark, 2011). Warren (2001:212), ebeveyn aracılığını “anne babanın çocukları için sunulan içeriği yorumlama, kontrol etme ve denetleme için kullandığı herhangi bir teknik” olarak tanımlamıştır. Ebeveyn aracılığı, ebeveynlerin çocuklarının medya deneyimlerini yönetmeye ve düzenlemeye çalıştığı çeşitli uygulamaları ifade eder. Bu pratiklere, sadece kısıtlayıcı kararlar değil, iletişim ve yorumlama stratejileri de dahildir. Ebeveyn aracılığı, aileler için ev ortamının her bir çocuğun özel ihtiyaçları ve yeterlilikleri ile ebeveynlerin değerleri ve öncelikleri açısından doğru bir şekilde dizayn

edildiğinden emin olunmasının da önemli bir aracı olarak görülmektedir (Livingstone vd., 2015).

Ebeveynlerin çocuklarının medya kullanımını nasıl yönettikleri, elbette genel normlar ve ebeveynlik uygulamalarından ayrı düşünülemez. Bu nedenle Baumrind'in ebeveynlik tiplerini ebeveyn aracılığı teorisine de ilham olmuştur. Kontrol ve özgürlük arasındaki dengeyi yönetmeye ilişkin üç temel ebeveyn aracılığı bulunmaktadır: Aktif aracılık, Kısıtlayıcı aracılık ve Birlikte İzleme (Nikken, 2018; Sasson & Mesch, 2014). Aktif aracılıkta ebeveynler medyayı nasıl kullanacakları hakkında çocuklarıyla açıklayıcı konuşmalar yaparlar ve onların fikirlerini de dinlerler. Aktif aracılığı uygulayan ailelerin çocuklarının, medya okuryazarlığının vermek istediği eleştirel bakış açısını kazanmaları kolaydır, çünkü çocuğun evde medya kullanımıyla ilgili fikrini söyleyebilmesi ve ebeveynleriyle ortak yol arayışı sorgulama kültürünü destekleyecektir. Ayrıca çocukların medyayı kendi faydalarına kullanmaları, eğitimlerini geliştirecek programlar seçebilmeleri açısından da aktif aracılık ve ebeveyn medya okuryazarlığı önemlidir.

Kısıtlayıcı aracılıkta ebeveynler zaman ve içerik konusunda sınırlamalar kullanmaktadır. Birlikte kullanım uygulamasında ise adından da anlaşılacağı üzere, ebeveynler çocuklarıyla birlikte iletişim araçlarını ortak bir amaç için kullanmaktadır. OFCOM'un 2022 Çocuklar ve Ebeveynler Medya Kullanım ve Tutum Raporuna⁴⁷ göre: Kuzey İrlanda'daki ebeveynler, çocuklarını çevrimiçi tutma becerileri konusunda %72, İskoçyada %82 ve Galler'de %81 oranında kendilerinden emin bulunmaktadır. Ebeveynlerin çoğu (%63), çocuklarının ekran zamanını dengeli bulurken, %40'ı çocuklarını kontrol etmekte zorlandıklarını belirtmişlerdir. Ebeveynlerin güvenliği artıran teknik araçlar ve kontroller konusunda yüksek düzeyde (%91) farkındalığı tespit edilmiş, %70'nin bunları kullandığı, ancak %31 oranında cihazın yazılımında yerleşik olarak alan ebeveynler olduğu görülmüştür.

⁴⁷ https://www.ofcom.org.uk/__data/assets/pdf_file/0024/234609/childrens-media-use-and-attitudes-report-2022.pdf

Tarihsel olarak bu tür çalışmalara bakıldığında, televizyonun etkilerine ilişkin çalışmaların günümüzde çocukların çevrimiçi etkinliklerini filtrelemek, sınırlamak ya da izlemek için yazılım kullanımı da dahil olmak üzere çeşitli ebeveynlik stratejilerinden oluşan ve internet kullanımını da içine alarak genişlediğini görebiliriz (Livingstone ve Helsper, 2008; Clark, 2013). Livingstone (2015) bu stratejilerin karmaşıklığına dikkat çekmektedir. Zira televizyonla karşılaştırıldığında, internet ve dijital cihazların kullanımının kontrolü ve takibi daha teknolojik ve daha karmaşıktır. Dijital cihazların daha mobil ve kişisel olmaları da karmaşıklığı artırmaktadır. Dokunmatik ekran arayüzü, bir dizüstü bilgisayar veya masaüstü bilgisayar için gerekli olan klavye veya fareden daha kolay yönetilebilmekte ve daha küçük çocuklar için dahi kolay erişim ve kullanım imkânı sunmaktadır. Bu da bu tür araçların kullanımını kolaylaştırırken takibini ve kontrolünü de zorlaştırmaktadır (Haddon ve Vincent, 2014). Dolayısıyla internet ve dijital ortam sözkonusu olduğunda, Tablo 2’de görüldüğü üzere aracılık stratejilerinin sayısı beşe çıkmaktadır. İnternet güvenliğindeki aktif aracılık ve izleme de strateji olarak eklenmektedir (Livingstone, 2015). Normalde süre ve içerik olarak görülen kısıtlamalara, internette teknik kısıtlamalar da eklenmektedir. Teknik ebeveyn denetim sistemleri⁴⁸ sağladığı imkanlar ise şöyledir: Şiddet ve pornografi gibi uygunsuz içeriği filtrelemek ve engellemek; Çevrimiçi etkinlik için zaman sınırları ve günlük rutinler belirlemek; Tek tek uygulamaların ve oyunların seçilerek engellenmesi veya izin verilmesi; Cihazların yerlerinin takip edilebilmesi ile Her aile üyesinin kendisine uygun bir erişim düzeyine sahip olması için farklı profiller ayarlanmasına izin vermesi.

---

⁴⁸ <https://www.familyzone.com/anz/families/parental-controls>

Tablo 5 İnternet Kullanımında Ebeveyn Aracılığı

- İnternet kullanımında aktif aracılık rolü: İnternet içeriği ve çevrimiçi etkinliklerden bahsetme, çocuk medyayı kullanırken çocuğun deneyimlerini aktif olarak paylaşma gibi faaliyetler.
- İnternet güvenliğini sağlamada aktif aracılık rolü: İnternetin daha güvenli ve sorumlu kullanımını teşvik etmeyi amaçlayan faaliyetler ve öneriler.
- Kısıtlayıcı aracılık rolü: Dijital medya için harcanan zamanı, kullanım yerini, içerik ve etkinlikleri sınırlayan faaliyetler.
- Teknik kısıtlamalar: Çocukların dijital medya kullanımına ilişkin etkinliklerini filtrelemek, kısıtlamak ve izlemek için yazılım ve teknik araçların kullanımı.
- İzleme: Dijital medya kullanımından sonrasında çocukların yaptığı faaliyetleri kontrol etme.

Literatürdeki çalışmalara bakıldığında, ebeveynlerin aracılık stratejisinde çocukların yaşlarının etkin olduğu görülmektedir. Ebeveynler büyük çocuklara konuşup anlatmayı yani aktif aracılığı tercih ederken, özellikle erken yaştaki çocuklar için kısıtlayıcı uygulamaları tercih edebilmektedirler. Bu tercihler ülkeler arasında farklılık arz edebilmektedir (Clark, 2013). Ayrıca cinsiyet açısından kızların, erkeklerden daha fazla izlenmeye ve kısıtlanmaya eğilimli oldukları, annelerin daha destekleyici bir ebeveynlik rolü üstlenirken babalardan daha iletişimsel oldukları, annelerin kısıtlayıcı araçları oluşturma ve kullanma konusunda babalara göre daha aktif oldukları da tespit edilmiştir (Collins ve Russell, 1991; Eastin vd. 2006). Çalışmalar kısıtlayıcı ebeveyn pratikleri yerine aktif aracılığın çocukların gelişimi açısından olası riskleri azaltırken medyanın sunacağı fırsatları da daha fazla kollayacağı görüşündedir (Livingstone vd, 2015).

Bu çalışmaları istatistikler de desteklemektedir. Örneğin Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu'nun 2021 yılı "Türkiye'de Çocukların ve Ebeveynlerin Bilinçli ve Güvenli İnternet Kullanım Deneyim ve Alışkanlıkları" araştırmasına göre⁴⁹, ebeveynlerin interneti kullanırken çocukların yanında bulunma veya etkinlik yapma gibi birlikte

⁴⁹ <https://www.guvenliweb.org.tr/dosya/5Jo68.pdf>

kullanımların çocukların yaşı ilerledikçe azaldığı görülmüştür. Araştırmada ebeveynlerin, web sitelerinin neden uygun veya uygunsuz olduğu ve internette rahatsız edici bir şeyle karşılaşıldığında ne yapılacağı konusunda çocuklarına destek olma oranı %70 çıkmıştır. Ebeveynler, çocuklara en çok interneti güvenli bir şekilde kullanmalarına (%82,7) ve internette bir şeyler öğrenmelerine (%80,6) yönelik önerilerde bulunmaktadır. Ebeveynlerin arabuluculukları özellikle tavsiye niteliğinde olup, birlikte kullanım gibi uygulamaya yönelik arabuluculuk faaliyetlerinin düşük seviyede olduğu belirtilmiştir. Ebeveynlerin teknik bir araçla denetim sağlamak yerine, %72 oranında çocuklarının internet kullanım sürelerine kısıtlama yapmayı tercih ettikleri belirtilmiştir. ABD’de ebeveyn aracılığı olarak kısıtlama stratejisini kullanan ebeveynlerin kısıtlama konuları ve oranlarının dağılımı ise şöyledir:⁵⁰ Bilgisayar ve video oyunu %48, telefon ekranı kullanımı %45, Televizyon izleme %38, İnternette dolaşma %38, Sosyal medya %36, Sinemaya gitme %18. Diğer taraftan Almanya’da⁵¹ 6-13 yaş çocukların %30’nun bilgisayar veya video oyunu oynamada , %29’nun video veya film izlemede, %26’sının ise DVD izleme ebeveynleriyle birlikte etkinlik yaptıkları yani birlikte izleme aracılık stratejisini kullandıkları görülmektedir.

Ebeveyn aracılığı ile ebeveynlerin sosyoekonomik statüleri (bir gelir, meslek ve eğitim bileşimi) arasındaki ilişki karmaşıktır. Sosyoekonomik arka plan, ailelerin dijital medyayı günlük yaşamlarına nasıl dahil ettiklerini, evdeki cihazların seçimini ve internet erişiminin kalitesini etkilemektedir(Nikken ve Schols, 2015). Medya açısından “varsıl” veya “yoksun” haneler bulunmakta, bu durum çocukların medyaya maruz kalma şeklini etkilemektedir. Örneğin yüksek gelirli ebeveynlerin çocukları daha fazla dokunmatik ekrana maruz kalırken, düşük gelir gruplarında televizyon veya eski tip bilgisayarlar ağırlıklıdır. Çünkü düşük gelirli ebeveynlerin çocuklarına teknolojik araçların en yeni veya en pahalı sürümlerini sunma olasılığı daha düşüktür. Ancak, daha düşük sosyoekonomik altyapıya sahip çocuklar televizyon seyretmek ve bilgisayar kullanmak için daha fazla zaman harcayabilmektedir.

⁵⁰ Entertainment software Association, Ipsos, 2020 <https://www.statista.com/statistics/232345/parental-control-over-childrens-media-consumption-in-the-us/>

⁵¹ <https://www.statista.com/statistics/387537/children-media-usage-alone-with-parents-or-friends-germany/>

Çek Cumhuriyeti'nde (Nikken, 2017) 5-17 yaş çocukların ebeveynlerine yapılan çevrimiçi anket sonuçlarına göre, aktif aracılıkta ebeveynlerin cinsiyet, internet becerileri ve çevrimiçi sorunları olan çocuklara yardım etme yeteneği gibi özelliklerinin aktif aracılıkta önemli rol oynadığı ancak çocukların yaş, cinsiyet ve çevrimiçi etkinlikler gibi özelliklerinin rolünün olmadığı belirtilmiştir. Livingstone vd., (2015) gelir, eğitim, kültür ve hayat koşulları farklılık arz eden 70 Avrupa ailesindeki ebeveyn aracılık stratejilerini gözden geçirdiği çalışmasında, ebeveynlerin çocuklarının çok genç olduklarında dijital medya kullanımını düşünmeye ve yönetmenin yollarını bulmaya başladıklarını ortaya koymaktadır. Buna göre ebeveynler daha küçük çocuklarının medya kullanımına, ancak dijital cihazlar çocuklarına zarar vereceğini düşündüklerinde müdahale etmektedirler. Örneğin, çocuk bir etkinlik için çok uzun zaman harcaması, uzun süre ekrana bakması veya elinden cihaz alındığında kötü davranması gibi durumlar ebeveynleri müdahaleye zorlamaktadır. Livingstone ve arkadaşlarının (2015) çalışmasının odak noktasında ebeveyn grupları arasındaki - özellikle hane geliri ve ebeveyn eğitimi açısından sosyoekonomik çeşitlilikler yer almaktadır. Çalışmada daha yüksek dijital yetkinliğe sahip olan ve dolayısıyla çocukların dijital aktivitelerine daha aktif şekilde katılma ve daha az kısıtlayıcı olma eğiliminde olan ebeveynler ön plana çıkmaktadır. Daha az eğitilmiş ebeveynler için, çocukların ebeveynlerinden daha bilgili veya yetkin olarak tanındığı bir dijital nesil uçurumu ebeveyn yönetimini engellemekte ve ebeveynler arasında bir dereceye kadar kararsızlığa ve endişeye yol açmaktadır. Daha eğitilmiş ebeveynlerde dijital becerilerine ve aktif aracılık faaliyetlerine dayalı olarak kendi stratejilerini geliştirme ve medya kullanımında kuralları önceliklendirme, yeteneklerine daha fazla güvenme gözlenmektedir. Daha eğitilmiş ve daha yüksek gelirli ailelerde ise dijital medya kullanımı yaygın olup çocukların kullanımının daha az sınırlayıcı veya daha teknik donanım odaklı kontrol mekanizmalarının olduğu (örneğin otomatik kısıtlar, filtreleme mekanizmaları vs.) gözlenmektedir. Ebeveyn aracılığının neden önemli olduğu veya hangi stratejilerin daha etkili olduğu konusunda belirsiz veya tutarsız görünen bir çok ebeveynin çocuklarının medya kullanımlarını yönetmeye yönelik kısıtlayıcı ve aktif katılımcı yaklaşımları bir araya getiren bir kompozisyon arayışında olduğu anlaşılmaktadır.

Öte yandan, ebeveyn aracılık stratejileri, Baumrid'in 'duyarlılık" (sıcak ve destekleyici ebeveynlik)' ve 'talepkarlık (düzenleyici davranışlar)' gibi kutuplarından hareketle de değerlendirilmektedir (Clark, 2013: 49). Margaret Nelson (2010), üst ve orta sınıf anne babaların, hem sıcak destek hem de uzaktan kontrole izin veren "bağlantı teknolojileri" ne (cep telefonu gibi) müsaade ettiklerini belirtmektedir. Daha düşük sosyal gruptaki aileler ise dijital medya risklerini yönetme konusunda daha kısıtlayıcı veya doğrudan kontrol yolunu tercih edebilmektedir. Nikken ve Schols (2015) ise dijital medyayı kullanma konusunda daha az beceri sahibi olan daha az eğitilmiş ebeveynlerin, çocuklarının internet kullanımı için daha az aktif aracılıkta bulduklarını, medya kullanımını düzenlemek için tutarsız kurallar koyduklarını ve daha sık teknik kısıtlamalar kullanıldığı tespitini yapmaktadırlar. Ankara'da 2-5 yaş çocukları olan ve iki hastanenin pediatri bölümüne gelen annelerle yapılan bir çalışmada (Çaylan vd. 2021), annelerin kontrol ve izin verme tutumları ile çocukların ekran süresi arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada, çocuğu günde 1 saatten az ekran gören annelerin, çocuğu günde 4 saatten az ekran gören annelere göre daha otoriter olduğu, aşırı koruyucu ve izin verici annelerin tutumlarının çocuklarının dört saatten fazla günlük ekran süresi riskinin artmasıyla ilişkili olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte, çok değişkenli analizde otoriter ebeveynliğin sadece aşırı ekran süresi ile ilişkili olmadığı, çocuk sayısı, hane halkı büyüklüğü, doğum sırası ve evde bakım gibi etkenlerinin sonuçları etkilediği ifade edilmiştir. Bu çalışmada da annenin eğitim düzeyinin, çalışmamasının ve birden fazla çocuğu olması, hem ev işi hem çocuk bakımı gibi durumlarda annelerin "çocuklarını meşgul etmek için ekran izletmeyi tercih ettikleri" tespit edilmiştir. Bu durum ebeveynlerin medyayı "elektronik bakıcı", "sanal çocuk bakıcısı" veya 'vekil ebeveyn' olarak kullandıklarına ilişkin literatürü desteklemektedir (Timisi, 2011; Evans vd., 2011) Sanal bakıcı sayesinde çocuklar meşgul edilirken ebeveynler de ev işlerini yapmakta veya kendilerine zaman oluşturmaktadırlar. Erhan Yengil ve arkadaşlarının(2019) Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Kreş ve Gündüz Bakımevindeki 3-6 yaş çocuklar ve ebeveynleriyle yaptıkları araştırmaya göre, çocuklar teknolojik cihaz kullanırken, ebeveynlerin %52,3'ü ev işleriyle, %23,8'i kendi işleriyle ve %28,5'i teknolojik cihaz kullanımıyla vakit geçirdiklerini belirtmiştir. Çocukların

medya kullanımında ise %81 ile televizyon birinci sırada bulunmakta, onu %40 ile cep telefonu, %31 ile tablet, % 14 ile bilgisayar takip etmektedir.

Ebeveynlerin küçük çocuklarının ekran sürelerini kısıtlama kararlarının psikososyal analizinin yapıldığı bir araştırmada (Hamilton, vd. 2016), ebeveyn tutumları, subjektif normlar, davranışsal kontroller, ebeveynlik rolü inşası ve geçmiş davranışların ebeveynlerin niyetlerini, niyetlerin ve geçmiş davranışların ise sonraki davranışlarını etkilediğini ortaya koymuştur. Artan ebeveyn stresi, arkadaşlardan gelen baskı, rahatsızlık gibi altta yatan ekran süresi inançlarının ebeveynlerin kararlarına rehberlik ettiği belirtilmiştir. Ebeveynlerin çocuklarının ekran süresini sınırlama kararlarına rehberlik eden süreçler hakkında çok az şey bilindiği vurgulanarak, sosyal-bilişsel yapı ve ebeveyn rolü yapısının karar verme sürecindeki öneminin altı çizilmiştir. Gemma Pons-Salvado ve arkadaşları (2022) çocuklarını çevrimiçi ortamda koruma sorumluluğunun sadece ebeveynlere bırakılamayacağını, giderek daha etkili hale gelen ebeveyn kontrol programlarının tüm ebeveynler tarafından kolayca erişilebilir olmasını ve dijital yeterliliği düşük ebeveynlerin bile kullanabileceği şekilde tasarlanması gerektiğini vurgulamışlardır. Çünkü ebeveynlerin eğitim düzeyi ile dijital yeterlilikleri arasında ilişki olduğunu belirtmektedirler.

Türkiye’de de internet ve dijital medya kullanımına ilişkin ilk araştırmalarda ebeveynlerin internet ve bilgisayarda çocuklarını kontrol edebilecek düzeyde bilgiye sahip olmadığı, dolayısıyla çocuklarının internet kullanımını denetlemede sıkıntı yaşadıkları, televizyon ve internetin ödül veya ceza aracı olarak yanlış kullanıldığı tespit edilmiştir (İnan, 2013). Mersin’ de 4-5-6-7. ve 8. sınıfa devam eden 463 ilköğretim öğrencisiyle yapılan bir çalışmada (Tercan vd.,2012), çocukların interneti daha çok evdışı, cafe, okul, ebeveyn işyeri gibi mekanlarda kullandıkları, evdeki sınırlamaların tek başına kullandırmama, sürekli denetim, bazı sitelerin yasaklanması, süre sınırlaması şeklinde olduğu görülmüştür. Yine başka bir araştırmada, ebeveynlerin medya kullanımı konusunda sınırlı bilgi bulunduğu, çocukların daha küçük yaşta akıllı telefon, tablet ve sosyal medya kullanmaya başladığı, çocukların güvenli medya kullanımı için gerekli

rehberlik ve araştırmaların yetersiz olduğu ortaya konmuştur (Dinleyici vd., 2016). İstanbul'da 0-6 yaş aralığında çocuğu olan 50 aile ile yapılan bir çalışmada (Kırık, 2014), ebeveynlerin çoğunluğunun 2 saatin üzerinde internette vakit geçirdiği, yarısının çocukları internetteyken kendi işlerine baktığı, ancak %16'sının çocuklarının interneti kullanacağı bir araç almadığı, %28'inin ise filtre ve özel yazılımlar kullandığı belirtilmiştir. Araştırmalarda, ocukların ebeveynlerinden daha aktif bir şekilde sosyal medyayı kullandıkları, ebeveynlerin medya okuryazarlığı dersi almaları gerektiği vurgulanmıştır.

Bazı çalışmalarda dijital teknolojilerin çocukların yaşamındaki ekolojik yerinin daha iyi anlaşılması için, çocukların ev ortamının daha kapsamlı incelenmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar (Lauricella, & Cingel, 2020). ABD'de 8-18 yaş çocukların medya kullanımına ebeveynlerin tutumlarının karışık olduğu belirtilerek, ebeveynlerin medya kullanım alışkanlıklarının, çocukların alışkanlıklarını önemli oranda şekillendirdiği sonucuna ulaşılmıştır (Lauricella, & Cingel, 2020). Araştırmalar (Lauricella vd. 2015) ebeveynlerin kendi medya kullanımındaki ekran sürelerinin çocukların ekran süreleriyle güçlü bir şekilde ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Benzer şekilde Kırşehir'de 3-6 yaş çocukların evde dijital medya kullanımını araştıran nicel bir araştırmada (Konca, 2022), küçük çocukların dijital teknolojiler yoluyla öğrenme ve gelişimlerini desteklemek için aile ortamının dikkate alınması gerektiği belirtilmiştir. Araştırmaya göre günlük ekran kullanımı, çocuklarda 3 saat, ebeveynler de yaklaşık dört buçuk saattir. Zengin dijital teknolojilerle donatılmış evlerde, ebeveynler genellikle çocukların ekran başında geçirdikleri süreyi kısıtlama veya onlara eşlik etme şeklinde aracılık etmektedir.

Küçük ocukların medya kullanımı ve ebeveyn aracılığı ile ilgili araştırma alanı zorlayan bir etmen de teknolojik gelişmelerle güncel kalmaya ve televizyon dışındaki çok çeşitli 'ekran' medyasını dikkate almaktır (Lauricella, Wartella ve Rideout, 2015). Televizyonun tek ekran olduğu zamanlarda, sınırlı etkileşim ve önceden tanımlanmış içerikle evde sabit bir yerden erişilebilen geleneksel bir iletişim aracı vardı. Ancak

şimdi aile bireylerinin kendisine ait iletişim araçlarının olduğu kişiselleştirilmiş mobil kullanım ile internetle sunulan sınırsız iletişim ve etkileşimin olduğu iletişim teknolojileri çağında bulunuyoruz. Bu nedenle, hem medya niceliği ve kalitesinde hem de medya kullanımının aile bağlamının özelliklerine göre şekillenmesinde önemli farklılıklar gösteren, medyayla ilgili geniş bir senaryolar karışımı sunan bir alandan bahsediyoruz (Zaman&Mifsud, 2017). Dolayısıyla evdeki medya ekranlarının sayısı da ebeveynlerin çocuğun medya kullanımı üzerinde uygulayabilecekleri aracılık pratiğini etkileyen önemli bir faktördür. Hanedeki iletişim araçlarının çeşitliliği içerik çeşitliliğini de artırmakta aracılık daha zor hale gelmektedir. Çünkü çok çeşitlilik ebeveynlerin kontrollerini, çocuklarla içerik üzerine konuşmaları ve birlikte medya kullanımlarını azaltmaktadır (Nikken&Haan, 2015). Öte yandan, bazı ebeveynler, eğitimsel değerlerinden dolayı ve çocuklarıyla daha derinden paylaşılan oyun ve öğrenme fırsatları sunduğu için özellikle yüksek teknoloji cihazları tercih etmektedirler (Takeuchi, 2011).

Ebeveynlik geçmişi ve ebeveynlerin dijital medyaya yönelik kendi deneyimleri ve davranışları, ebeveynlerin çocuklarının dijital medyayı nasıl kullandıklarına dair de bilgi vermektedir. Örneğin medyaya erişim açısından daha az avantajlı olan ebeveynler, dijital medya kullanımında çocuklarına daha az güven duymakta ve sonuç olarak dijital cihazlarla etkileşime aktif olarak aracılık edebilmektedirler (Paus-Hasebrink vd., 2013; Correa, 2014). Dijital medya kullanımını kısıtlayan ebeveyn stratejileri, kısmen zihinsel sağlık endişeleri ve çevrimiçi riskler korkusundan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, çocuklarının refahı ve güncel gelişmelere ayak uydurmalarına yönelik kaygılar tarafından motive edilen ebeveynler, güvenli içerik ve dengeyi nasıl bulacağına dair iyi cevaplar aramaktadır. Ebeveynlerin dengeyi arama çabalarına destek olmak üzere çeşitli tavsiyeler ortaya konulmaktadır. Sonraki bölümde bu tavsiyelerden örneklere yer verilecektir.

2.6. EBEVEYNLERİN MEDYA ARACILIĞINA İLİŞKİN TAVSİYELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Birinci bölümdeki tartışmalarda çocukların gerek eski medyayı gerekse yeni medyayı önemli oranda kullandığı görülmüştür. Medya çocukların gündelik hayatlarının hanede, arabada, okulda ve her yerde kullandıkları neredeyse ayrılmaz parçaları haline gelmiş durumdadır. Bu nedenle, hem uluslararası hem de ulusal politika geliştiriciler, ebeveynlere çocukların medya kullanımı konusunda rehberlik edecek tavsiyelerde bulunmuşlardır. Bu tavsiyelerden en önemlisi ve en çok vurgulananı çocukların medya kullanımında “süre sınırına” dikkat edilmesi noktasındadır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), erken çocuklukta kaliteli uyku ve fiziksel aktiviteler için ayrılması gereken saatleri vurgulayarak, 0-2 yaş çocukların ekrandan uzak tutulmasını, 2-4 yaş arası çocukların ekran kullanımının günlük 1 saati aşmaması gerektiğini belirtmiştir.⁵² DSÖ bu konuda özellikle “Sağlıklı büyümek için çocukların daha az oturması ve daha çok oynaması” gerektiğinin altını çizmektedir.

Süre konusunda alanyazınında ağırlıklı olarak Amerikan Pediatri Akademisi’nin (*American Academy of Pediatrics, AAP*) tavsiyeleri temel alınmaktadır. Akademi 2001 yılında yayınladığı rehberde, çocukların günde iki saatten fazla, iki yaşından küçüklerin ise mümkünse hiç televizyon izlememesini önermektedir. Ekim 2016’da yayınladığı rehberde ise iki yaşından küçük çocukların ebeveynlerinin yanında ekranla bir miktar zaman geçirebileceğini belirtmiş ve bu bağlamda dört sınırın altını çizmiştir:

- 18 aydan küçük çocuklarda görüntülü sohbet dışında ekran kullanımından kaçınılmalı
- 18-24 aylık çocuklarda ekran kullanımı söz konusu olduğunda yüksek kaliteli programlar tercih edilmeli ve bu programlar birlikte izlenilmeli
- 2-5 yaş arası çocuklarda ekran kullanımı günlük bir saatle sınırlandırılmalı
- Daha büyük çocuklar söz konusu olduğunda ise ailecek bir plan yapılmalı ve kurallar

⁵² <https://www.who.int/news/item/24-04-2019-to-grow-up-healthy-children-need-to-sit-less-and-play-more>

konusunda istikrarlı olunmalıdır. Tavsiyede, 2001 yılında çocukların ‘televizyon’ tüketiminden bahsedilirken, 15 yıl sonra, teknolojik gelişmelere paralel olarak çocukların ‘ekran’ tüketiminin kapsamlı değerlendirilmesi, çocuk gelişiminde tarihsel zamanın etkisini de göstermektedir.

AAP, son olarak ailelerin aile medya planı yapmalarını kolaylaştırmak için çok etkili ve kolay kullanımlı bir programa sitesinde yer vermiştir.⁵³ Bu sayfadan giriş yaparak, aile bireylerinin isimlerini ve yaşlarını girerek, belirlenen başlıklarda medya kullanım kuralları oluşturulabilmektedir. Bu başlıklar şunlardır: Teknolojiyi çevrimiçi ve çevrimdışı etkinliklerle dengelemeye yardımcı olacak, Medya hakkında iletişim kurulacak yollar, Dijital güvenlik kurallarını belirleme, Teknolojiyi kullanırken nezaket ve empati, Aile için ekransız alanlar, Ekranlardan dikkatin dağılması istenmeyen zamanlar, Aile için en iyi içeriklere karar verme.

Farklı bir yaklaşım olarak Fransız psikiyatrist Serge Tisseron yaş sınırını “3-6-9-12 kuralı”⁵⁴ ile koymuştur. Kuralın açılımı şöyledir: 3 yaşından önce televizyon yok, 6 yaşından önce konsol oyunları yok, 9 yaşından önce tek başına internet yok, 12 yaşından önce sosyal medya yok. Ebeveynlerin ekranı bakıcı olarak kullandığını belirten Prof. Dr. Yankı Yazgan da, 3 yaşından önce çocukların elektronik medya ile tanıştırılmamasını, kullanımın 3-5 yaş arası günde 1 saat, 5 yaş sonrası ise günde 2 saatle sınırlandırılmasını önermektedir (Yazgan, 2018).

Common Sense Media ise “Sağlıklı medya seçimi için yer açın” başlıklı tavsiyelerinde evde sağlıklı medya ortamı oluşturulması için şunları sıralamaktadır⁵⁵:

- 2 yaş ve altı çocuklarla ekranları idareli kullanın,
- Ekran süresini günde bir ila iki saatle sınırlayın,
- Yaşa uygun, kaliteli içerik seçin,

⁵³ <https://www.healthychildren.org/english/fmp/pages/mediaplan.aspx>

⁵⁴ www.3-6-9-12.org

⁵⁵ <https://njaap.org/wp-content/uploads/2019/08/July-2019-Mental-Health-Newsletter.pdf>

- Yatak odalarını "ekransız bölgeler" olarak belirleyin,
- Birlikte izleme yoluyla çocuklarınızın medya alışkanlıklarına dahil olun,
- Ailenizin medya kullanımı hakkında kesin ama makul kurallar içeren bir plan oluşturun.

Şekil 3 Ekran Süresi ve Çizimler

Çocukların ekran kullanım süresi niçin önemli sorusunun cevabının Şekil 3-Ekran Süresi ve Çizimler'deki çizimlerde çok net bir şekilde anlatılmaktadır. Çocuklarımızı neyle beslediğimiz önemlidir. Sürekli makarnayla beslersek çocuğumuz iri ve gelişkin görünebilir, ancak protein almazsa çocuğun kasları sağlıklı olmaz, meyve ve sebzelerle vitaminler almazsa bağışıklığı güçlü olmaz. Yani dengeli beslenmek önemlidir. Sağlıklı medya kullanım alışkanlığı için, Kristy Goodwin (2018) çocuk gelişimi için önemli yedi temel yapı taşının gözden geçirilmesini önermektedir. Bunlar; uyku, oyun, dil, bağlar ve

ilişkiler, fiziksel hareket, ifa-işlev becerileri ve beslenme. Goodwin'e göre çocuğun hayatında önce bu temel konulara zaman ayrılmalı, arta kalan zamanda medya ile sağlıklı bir ilişkiye yer verilebilmektedir. Teknolojik cihazların kontrolsüz bir şekilde uzun süre kullanımı çocukların başkalarıyla oyun oynama, yemek yeme ve uyku için ayrılan sürenin giderek kısalmasına yol açmaktadır (Brown, 2011: 1040). Dolayısıyla çocuğun ekranla geçirdiği süre onun gerçek ve somut insanlar, nesnelere, eşyalarla deneyimlerinin önüne geçerse ortaya Şekil 3'deki gibi resimler çıkmaktadır (Winterstein, & Jungwirth, 2006). Özellikle erken çocukluk yıllarında, soyut kavramlar henüz gelişmediği için, çocuklar medya aracılığıyla gördükleri ve duydukları mesajları yetişkinler gibi anlamlandıramamaktadır. Çünkü Jean Piaget'in bilişsel gelişim kuramına göre çocukların somut işlemsel dönemleri 7-11 yaşında şekillenmekte, 11 yaşından sonra da soyut işlemsel dönemleri başlamaktadır. Birinci bölümde detaylı şekilde yer verildiği üzere, çocukların bilişsel, motor, dil ve sosyo-duygusal gelişimleri basamaklar halinde ilerlemektedir.

Çocukların sağlıklı gelişiminde ekran süresinin tek başına değerlendiremeyeceğine ilişkin araştırmalar da mevcuttur. Örneğin Kanada Calgary Üniversitesi'nde Dr. Sheri Madigan liderliğinde bir ekibin 2008 yılından başlayarak gebelikten itibaren anneleri takibe alarak veri topladığı, 2441 çocuğun 4, 12, 24, 36 ve 60 aylıkken takip edildiği ve sadece 24, 36 ve 60 aylık (Ekim 2011-2016) durumlarının dikkate alınarak hesaplama yapıldığı uzun süreli bir araştırmaya göre⁵⁶, çocuklar 24 ve 36 aylıkken ekran başında daha fazla zaman harcamaktadır. Ancak çocukların 36 ve 60 aylık gelişimsel performansında artan ekran süresiyle zayıf gelişimsel performans arasında bir ilişki gözlenmemiştir. Çünkü hem ekran başında kalma süresinin hem de gelişimsel tarama testlerindeki performansın, aile geliri, anne depresyonu, çocuğun uykusu, düzenli olarak kitap okuması ve kız olması gibi çeşitli kişi düzeyinde ve bağlamsal faktörlerle ilişkili olduğu belirtilmiştir. Çalışmada, birçok faktörün bir çocuğun aşırı ekran süresi eğilimini etkileyebileceği, bununla birlikte, tüm çocukların ekran süresinden eşit ve varsayımsal olarak etkilenmemesinin mümkün olduğu, ekran süresinin çocuk gelişimi üzerindeki olumsuz etkilerini tamponlayan faktörler olabileceği ifade edilmiştir.

⁵⁶ <https://jamanetwork.com/journals/jamapediatrics/article-abstract/2722666>

Çalışmanın sonucunda aşırı kullanımın olası sonuçlarını dengelemek için aile medya planlarının teşvik edilmesinin yanı sıra ekran başında geçirilen sürenin yönetilmesi önerilmiştir.

Çocukların medya kullanımı konusundaki tavsiyeler de araştırmalar ve ihtiyaçlar doğrultusunda güncellenmektedir. Kanada Pediatri Topluluğu (Canadian Paediatric Society) 2022 yılında ekran süresinin dışında da ebeveynlere gerek içerik, gerek ailece yapılabilecek stratejiler açısından spesifik tavsiyelerde bulunarak, bunları dört önemli başlık altında toplamıştır⁵⁷:

1- Ekran süresini en aza indirin:

2 yaşından küçük çocuklar için ekran süresi, ilgili yetişkinlerle görüntülü sohbet dışında önerilmez. Teknolojiyi erken yaşta tanıtmayı destekleyen hiçbir kanıt yoktur. 2 ila 5 yaş arası çocuklar için rutin veya hareketsiz ekran süresini günde yaklaşık 1 saat veya daha az olacak şekilde sınırlayın. 5 yaşından küçük çocuklar için hareketsiz ekran süresinin çocuk bakımının rutin bir parçası olmadığından emin olun. Özellikle aile yemekleri ve kitap paylaşımı için günlük ekransız zamanları koruyun. Uyarıcı ve melatonin baskılayıcı etki potansiyeli göz önüne alındığında, yatmadan en az 1 saat önce ekranlardan kaçının.

2- Ekran süresiyle ilişkili riskleri yumuşatın (azaltın):

Çocuklar ekranı kullanırken orada olun ve etkileşimde bulunun, mümkün olduğunda dijital medya okuryazarlığını modellemek ve teşvik etmek için çocuklarla birlikte izleyin. Çocukların reklam mesajlarını, klişeleştirmeyi ve diğer sorunlu içeriği tanımasına ve sorgulamasına yardımcı olun. İçeriğin farkında olun ve eğitici, yaşa uygun ve etkileşimli programlamaya öncelik verin. Pasif görüntüleme yerine çizim gibi yaratıcı etkinlikler için ekran cihazlarının kullanımını teşvik edin. Ekran tabanlı

⁵⁷ <https://cps.ca/en/documents/position/screen-time-and-preschool-children>

medyaya güvenmeden çocuklarda öz düzenleme becerilerini destekleyen ebeveynlik stratejilerini kullanın. Oynatma listeleri oluşturarak veya özellikle YouTube gibi açık platformlarda uygun kanalları seçerek küçük çocukların medya kullanımını düzenleyin ve izleyin. Çocukların reklamlara ve ticarileştirilmiş içeriğe maruz kalmalarını sınırlayın.

3- Aile olarak, ekran başında geçirilen sürenin kullanımı konusunda dikkatli olun:

Mevcut ekran alışkanlıklarına ilişkin bir öz değerlendirme yapın ve ekranların ne zaman, nasıl ve nerede kullanılabileceği (ve kullanılamayacağı) konusunda bir aile medya planı geliştirin. Çocukların tek başına kullanımı yerine aile ortamında paylaşılan kullanıma (birlikte TV veya film izlemek, aile ve arkadaşlarla birlikte video oyunları oynamak) öncelik verin. Daha büyük kardeşleri, küçük çocukların dijital kullanımında ‘mentor’ olmaya ve bir aile etkinliği olarak dijital medya kullanımını sürdürmeye teşvik edin. Çok fazla ekran süresinin, öğretme ve öğrenme fırsatlarının kaçırılması anlamına geldiğini unutmayın.

4- Yetişkinler sağlıklı ekran kullanımı için model olmalıdır:

Ortak okuma, açık havada oyun oynama, kolay masa oyunları ve el işleri gibi ekranlarla ilgili olmayan etkinlikleri teşvik edin ve bunlara katılın. Evde ailece geçirdiğiniz süre boyunca cihazları kapatın. Kullanılmadığında ekranları kapatın ve arka planda TV'den kaçının. Daha sağlıklı ekran kullanım politikaları için çocuk bakım ortamlarında, okullarda ve yerel yönetimlerde savunuculuk yapın.

Uluslararası Telekomünikasyon Birliği'nin ise internet kullanımına yönelik daha detaylı tavsiyeleri bulunmaktadır⁵⁸:

1. Çocuklarınızla müzakere edin – onlarla bazı çevrimiçi etkinlikler yapmayı deneyin.

⁵⁸ <https://www.itu.int/en/mediacentre/Pages/pr10-2020-Guidelines-Child-Online-Protexion.aspx>

2. Ailenizdeki / hanenizdeki teknolojiyi, cihazları ve hizmetleri tanımlayın.
3. Filtreleme ve engelleme veya izleme programlarının ailenize yardım edip edemeyeceğini düşünün.
4. İnternet ve kişisel cihazların kullanımıyla ilgili beklentilerinize ailecek karar verin
5. Çocuklarınızın kullandığı çevrimiçi ve mobil hizmetlerden haberdar olun.
6. Dijital rıza yaşını düşünün.
7. Kredi kartları ve diğer ödeme mekanizmalarının kullanımını kontrol edin.
8. Sorunları nasıl bildireceğinizi bilin.
9. Reklamaların uygunsuz veya yanıltıcı olabileceğinin farkında olun.
10. Çocukların ve gençlerin destek alabileceklerini hissetmeleri için evde bir yardım kültürü oluşturun.
11. Çocukları bir yabancıyla buluşmanın tehlikeleri konusunda eğitin.
12. Çocuklarınızın kişisel bilgilerini anlamasına ve yönetmesine yardımcı olun.
13. Çocukların ve gençlerin internette fotoğraf yayınlamanın ne anlama geldiğini anlamalarını sağlayın.

Türkiye’de Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yayınlanan “Çocukların Dijital Risklerden Korunmasında Ebeveyn Rehberi” başlıklı tavsiyelerden bazıları ise şöyledir (2021):⁵⁹

- Özellikle 3 yaşına kadar çocuklar ekrana maruz bırakılmamalıdır. 0-3 yaş dönemi, çocukların gelişimleri için oldukça kritik bir dönemdir. Bu süre içerisinde ekrana maruz kalmak çocukların henüz yeni oluşmakta olan beyin gelişimini, öğrenme ve zihinsel süreçlerinin gelişimini, sosyal gelişimlerini ve dikkat geliştirme becerilerini olumsuz etkilemektedir
- Yeniliklere açık olun. Çocukları internet ortamında yalnız bırakmayın.
- Çocukları risklerden korumak için güvenlik önlemleri alın. Çocukların kullandığı bütün elektronik aletlerde (tablet, telefon, bilgisayar, vb.) Güvenli İnternet Hizmeti kapsamında sunulan Çocuk Profili/Aile Profili kullanılabilir,
- Kural koyun ve rehberlik edin. İnternet kullanımında rol model olun.
- Çocukların sanal dünya yerine gerçek dünyada aktif olmasını sağlayın

⁵⁹ <https://www.aile.gov.tr/media/86287/cocuklarn-dijital-risklerden-korunmasnda-ebeveyn-rehberi.pdf>

- Çocuklara dijital mahremiyet bilinci kazandırın. Çocukların görüntülerini ve bilgilerini sosyal medyada paylaşmayın.

-Dijital oyunlara dikkat edin. Çocukla oynadığı oyunun içeriği ve amaçları hakkında konuşulmalıdır.

Görüldüğü üzere, çocukların medya kullanımının hayatlarında nerelerdeki boşluğu doldurduğu, hangi yapı taşının yerini aldığı ve bunun için ayrılan zaman önemlidir. Ancak çocukların sağlıklı medya kullanım alışkanlığı geliştirmeleri ebeveynlerin sorumluluğuna yüklenemeyecek boyutta sosyolojik ve yapısal durumlarla da ilgilidir. Bu konuda Unicef *Dünya Çocuklarının Durumu 2017: Dijital Bir Dünyada Çocuklar*⁶⁰ raporunda, dijital teknolojinin çocukların yaşamına sunduğu fırsatlara ve barındırdığı tehlikelere işaret edilerek, hükümetlerin ve özel sektörün değişimin hızına ayak uyduramadığı, çocukların korunmasında yetersiz kaldığını belirtilmiş, en dezavantajlı konumdaki milyonlarca çocuğun da değişimin dışında bırakıldığı vurgulanmıştır.

Kısacası, çocukların medya kullanımının yönetilmesinde ve kontrol edilmesinde veya medya kullanımına katılımında en büyük rol ebeveynler tarafından yerine getirilmektedir. Medyanın sunduğu fırsatlar ya da riskler birlikte düşünüldüğünde ebeveynlerin bu yönetim faaliyetlerini diğer bir ifadeyle medya etkinliklerine aracılık etme rolündeki ebeveyn stratejilerini inceleyen çeşitli çalışmalardan yukarıda bahsedilmiştir. Bu çalışmalar medyanın sunduğu fırsatların artırılması ya da risklerin azaltılması konusunda ebeveynlerin ve çocukların yaş, eğitim, sosyo-ekonomik durum gibi çeşitli özelliklerinden hareketle ebeveyn aracılık stratejilerini farklı alanlarda ve bağlamlarda sorgulamaktadırlar. Literatürde genellikle ebeveynlerin çocuklara daha iyi rehberlik edebilmesi için dijital okuryazarlıklarının desteklenmesine ilişkin politikaların altı çizilmektedir. Çünkü güçlü bir ebeveyn aracılığı, çocuklar arasındaki kullanım becerileri konusundaki eşitsizliği azaltarak, sayısal uçurumun kapanmasına da katkı sağlayacaktır (Uyar, 2020:271).

⁶⁰ <https://www.unicef.org/turkiye/raporlar/d%C3%BCnya-%C3%A7ocuklar%C4%B1n%C4%B1n-durumu-2017-dijital-bir-d%C3%BCnyada-%C3%A7ocuklar>

Son olarak “parental mediation” İngilizce kavramı bu çalışmada “ebeveyn aracılığı” olarak kullanılmıştır. Türkçe literatürde kavram “ebeveyn arabuluculuğu” şeklinde de kullanılmaktadır. “Arabuluculukta” kavga eden iki tarafın arasını bulmak vardır, ancak medya çocuk ilişkisinde kavga eden ya da anlaşılmayan taraflar yoktur. Tersine bir tarafta sınırsız seçenekleri ve sunumu ile medya, diğer tarafta bunlara kendini kaptırıp gitmesini istemediğimiz, gerçek dünya deneyimlerine ayıracağı zamanı sanal dünyada boşa değil, kendine faydalı olacak, gelişimini destekleyecek seçimleri yapabilmesini istediğimiz çocuklarımız bulunmaktadır. İnsanın gerçek dünyadaki eğlence ihtiyacını elbetteki sanal dünyada kullanılabilir. Hatta ikisi birlikte uyumlu da olabilmektedir. Örneğin telefonda açtığımız bir müzik eşliğinde dans etmek, konu anlatımınızı bilgisayardan yansıtacağınız bir görsel sunumla desteklemek, internetten açtığımız bir video eşliğinde spor yapmak gibi sanal ve gerçeğin birbirini desteklediği örnekleri çoğaltmak esas amaçtır. Ebeveynlerin kaçınmaya çalıştıkları durumlar ise çocukların zihninin izledikleriyle çöplüğe dönmemesi, yaşlarına uygun içeriklere ulaşmaları, özellikle erken çocuklukta fiziksel, zihinsel, duygusal ve sosyal gelişimlerinin medya kullanımından zarar görmemesidir. Medya çocukların öğrenmesini, hayatın içinde dengeli bir şekilde ilerlemesini kolaylaştırdığı sürece, ebeveynler tarafından bir problem olarak görülmemektedir. Kullanım dengesini etkileyen faktörler ise ebeveyn ve çocuğa bağlı olabildiği gibi, dış faktörler de olabilmektedir. Yani çocuğu aşırı medya kullanımına iten faktör içinde annenin yalnızlığı, işlerinin yoğunluğu, psikolojisinin bozukluğu olabilir. Ama bu sebepleri halka halka genişlettiğimizde, anne- baba arasındaki ilişki, iş yeri-ebeveyn ilişkisi, ev içi yapılması gereken işler, ailesinden, çevresinden, devletten yeterli desteği alamayan ebeveyn, yetersiz kurum ve devlet politikaları gibi dış faktörlere ulaşılmaktadır. Yani bir afrika atasözünde de belirtildiği gibi “çocuğu tüm bir köy yetiştirmektedir”, bu nedenle bir çocuğun büyümesinin sorumluluğu aileden uluslararası topluma kadar uzanmaktadır. O zaman böylesine geniş boyutlu bir alanda ebeveynin görevi medya ve çocuk arasında aracılıktır. Ebeveynin medya okuryazarlığı ile güçlendirdiği potansiyeli ve o çocuğun ulaşabildiği medya imkânları arasındaki dengeyi kurması için ona rehberlik edecek bir “aracı”. Sonraki bölümde bu aracılığın pratikleri sahadan verilerle değerlendirilecektir.

3. BÖLÜM EBEVEYN PRATİKLERİ ÜZERİNE SAHA ARAŞTIRMASI

3.1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

İletişim teknolojileri çağında ebeveynlerin çocuklarının medya kullanımını yönetim pratiklerine odaklanan bu çalışma ebeveynlerle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerin betimsel, temasal ve içerik olarak eleştirel analizine dayalı nitel bir araştırmadır.

Nitel araştırmacılar, olguları doğal ortamında çalışırlar ve böylece olguları anlarlar ya da insanların onlara ne gibi anlamlar yüklediğini yorumlarlar (Denzin ve Lincoln, 2005:13). Nitel araştırma yöntemi, toplumsal konuları anlamak için insanların fikirlerini doğal ortamı bağlamına yerleştirerek, nicel araştırmanın değişkenleri yerine, motifleri, temaları ve ayrımları inceler. Yani nitel veriler, gerçek olayları belgeleyerek, insanların kelimelerle, jestlerle, tonlamayla ifade ettiklerini kaydederek, davranışlarını gözlemleyerek, yazılı belgeleri veya görsel imgeleri inceleyerek somutlaştırır (Neuman, 2013:233).

Nitel araştırmacı, verileri, temalar, kavramlar veya gruplar şeklinde kategorilere ayırarak analiz eder, yeni kavramlar geliştirir, kavramsal tanımlar formüle eder ve kavramlar arasındaki ilişkileri inceler (Neuman, 2013:663). Veriler kodlanarak, örüntüleri bulunur, karşılaştırmalar yapılır ve modeller oluşturulur. Nitel çalışmanın önemli özelliklerinden biri araştırmacının tarafsız ve objektif olmasının beklenmemesidir, çünkü gerçeklik bizim dışımızda veya bizden bağımsız değildir.

Araştırmacının konuya ilişkin kendi etkileşimlerini ve bakış açılarını araştırmasına katmasına izin veren bir yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2011:56). Dolayısıyla araştırmacı zengin veri kaynaklarını açık uçlu ve sorgulayıcı bir yaklaşımla analiz eder ve yorumlar. Nitekim bu çalışmayı gerçekleştiren kişinin 13 yaşında bir oğlan çocuğu annesi olarak deneyimleri araştırmaya bakış açısını zenginleştirmiştir.

Diğer taraftan, eleştirel kurama dayalı bir araştırma, “zaman içinde kalıplaşmış sosyal, politik, kültürel, ekonomik, etnik ve cinsiyete dayalı sanal değerler” olarak tanımladığı yaşamı bir tarihsel gerçeklik ontolojisi olarak kendine rehber alır (Glesne,2014:13). Eleştirel araştırma, egemen söylemi irdeleyerek, çarpıtılmış ideolojinin sürekliliğini sağlayan ilişkili yapıları, mekanizmaları ve süreçleri ortaya çıkarmak ve yeniden yapılandırmaktır. Eleştirel kuramcılar, anlatılardan hareketle “neyin söylenip söylenmediğine” ve bunların arkasındaki etkenlere odaklanarak, sosyal ve tarihsel bağlamda toplumdaki eşitsizliğin nasıl devam ettiğini ortaya koymaya çalışır (Glesne, 2014:14). Bu süreç, insanların öğrenilmiş sınırlılıklarını veya yaşamlarını kontrol eden alışkanlıklarını sorgulamalarını sağlayarak var olan ilişkileri ve yapıları değiştirmenin yollarını gösterebilir (Glesne, 2014: 14).

Nitel araştırmanın bütün amacı insanların hayatlarını nasıl anlamlandırdıklarıyla ilgili bir anlayış geliştirmek, anlamlandırma sürecinin ana hatlarını çizmek ve insanların deneyim yaşadığı şeyleri nasıl yorumladıklarını tarif etmektir (Merriam, 2009: 14). Sonuç olarak nitel araştırma sonucu ortaya çıkan ürün oldukça açıklayıcıdır. Çünkü olayın ve olgunun anlaşılmasına yönelik zengin betimleyici kaynaklar ortaya koyulmaktadır.

Nitel araştırmalarda kullanılan en temel yöntemlerden biri görüşme tekniğidir. Bu çalışmada verilerinin toplanması için ebeveynlerle yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Böylece ebeveynlerin uygulama ve deneyimlerinin kendi ifadelerinden anlaşılmasını sağlamak amaçlanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmenin, araştırma için üstün yönleri; esneklik, ek sorular sorulabilme, sözel cevapların yanında karşısındakinin

el-yüz ve vücut hareketlerinden de çıkarımlar yapabilme, anlık tepkileri ölçebilme, karşılıklı ek sorularla bilgiye tam olarak ulaşabilme ve veriyi kaynağından teyit edebilmedir (Yıldırım ve Şimşek, 2011:122).

Yarı yapılandırılmış görüşmeler, görüşülen kişilerin bakış açısından bir durum, deneyim veya konu hakkındaki bireysel bakış açılarını anlamak için kullanılır (Hammarberg, Kirkman ve de Lacey, 2016: 499). Bu görüşme türünde önceden hazırlanan açık uçlu soruları araştırmacı görüşme sırasında açarak daha derin bilgilere ulaşabilir. Çünkü hazırlanan sorular esnetilebilir. Görüşmenin akışına göre katılımcının cevaplarını detaylandırabilmesi sağlanabilir. Aynı zamanda başka bir soruda yanıtını aldığını düşündüğü soruyu araştırmacı tekrar sormayabilir. Kişilerin deneyim, tutum, düşünce, niyet, yorum ve zihinsel algıları ve tepkileri gibi gözlenemeyeni anlamayı sağlayan bu teknikte, cevapların rahat, dürüst ve doğru bir şekilde alınması görüşmecinin görevidir (Yıldırım&Şimşek, 2011:120).

Nitel araştırmalarda veri analizi çeşitlilik, yaratıcılık ve esneklik gerektirir. Her bir nitel araştırma araştırılan konu ve seçilen örneklem gereği farklı bir takım özellikler taşır ve değerlendirme aşamasında benzer yollar izlense de bir standartlaştırmadan bahsedilemez, veri analizini standartlaştırmanın nitel araştırmacıyı sınırlayacağı düşünülür (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 221). Bununla birlikte, nitel araştırmada veriler dört aşamada analiz edilir; verilerin kodlanması, temaların bulunması, kodların ve temaların düzenlenmesi ve bulguların tanımlanarak yorumlanması.

Eleştirel kuramdan beslenen ve ebeveynlerin çocukların medya kullanımına aracılık deneyimlerinde yeniden üretilen toplumsal ve kültürel kodları irdeleyen bu çalışmada, nitel analiz tekniklerinden tematik, betimsel ve içerik analizi kullanılmıştır. Bu üç analiz şekli birbirinin tamamlayıcısı niteliğinde olup, işleyişi şöyledir (Wolcott, 1994): İlk adımda, sahadan elde edilen veriler özgün formu mümkün olduğu kadar korunarak ve gerektiğinde katılımcıların söylediklerinden doğrudan alıntı yapılarak betimsel bir yaklaşımla okuyucuya sunulur. Veriler ve ulaşılan sonuçların anlatımı benzerdir. İkinci

adımında, araştırmanın nedensel ve açıklayıcı sonuçlarına ulaşmak amacıyla “sistemik analiz” yapılmaktadır, yani temalar ve temalar arası ilişkiler belirlenir. Üçüncü adımda ise araştırmacı, önceki adımları temel alır ve bunlara kendi yorumlarını ekler. Bu anlamda çalışmada her üç nitel veri analiz tekniğinden de faydalanılmıştır. Öncelikli olarak betimleme ile araştırmada toplanan verilerin araştırma problemine ilişkin neler söylediği ya da hangi sonuçları öne çıkardığı ortaya konulmuştur. Sonrasında verilerde doğrudan görünmeyen ancak kavramsal kodlama ve sınıflandırma ile ortaya çıkan temalar arası anlamsal ilişkiler analiz edilmiştir. Son olarak elde edilen veriler ışığında içerik analiziyle tüm bunların ne anlama geldiği yorumlanarak, araştırma sorusunun yanıtına ilişkin bir bakış açısı geliştirilmiştir. Yani araştırmada ne, nasıl ve niçin sorularının yanıtları aşamalar şeklinde ortaya konulmuştur.

Bu tez çalışmasında, nitel çalışmanın amacı, erken çocukluk döneminde çocukların medya kullanımının ve ebeveynlerin medya aracılık pratiklerinin nasıl şekillendiğini anlamaktır. Dolayısıyla çalışmanın iki önemli konusu erken çocuklukta medya kullanımı ve ebeveynlerin buna aracılık etme pratikleridir. Nitel çalışmada şu soruların cevabı aranmıştır:

- Erken çocukluk dönemi olarak belirtilen 0-6 yaş grubunun teknolojik ortamları ve medya kullanımı nasıldır? Ebeveynlerin medya kullanımı nasıldır? Çocukların medya kullanımı dışındaki faaliyetleri nelerdir?
- Ebeveynlerin medya aracılık pratikleri nasıl şekillenmektedir? Hangi tür ebeveyn medya aracılığı kullanmaktadır? Ne tür kurallar ve kısıtlamalar getirilmektedir?
- Ebeveynlik pratikleri ile ebeveynlere yapılan genel tavsiyeler örtüşmekte midir?
- Ebeveynlerin aracılık pratikleri hangi kültürel ve toplumsal değerleri yeniden üretmektedir? Toplumsal cinsiyet eşitsizliğini besleyen kodlar nelerdir?
- Ebeveyn aracılık pratiklerinin çocuk hakları sözleşmesine bakan yönleri nelerdir?
- Ebeveynlerin dijital okuryazarlığı aracılık pratiklerine nerelerde nüfuz etmektedir?

Araştırma Verilerinin Toplanması

Bu soruların cevaplarına ulaşabilmek için EK-4'te yer alan yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Görüşme soruları dört başlık altında toplanmıştır: Görüşmecilere ait bilgiler, Aile ortamında bulunan ve çocuğun kullandığı iletişim araçları, Aracılık biçimleri ve Medya pratikleri. Sorular çocukların ve ebeveynlerin içinde buldukları medya ortamını, medyayı kullanım alışkanlıklarını, ebeveynlerin bu konuyu yönetim pratiklerini (Aktif Aracılık, Kısıtlayıcı Aracılık, Birlikte Kullanım ve İzleme), prensiplerle pratiklerin ne kadar örtüştüğünü, uygulamadaki kırılmaları, ebeveynlerin farkındalıklarını, daha iyi pratikler için beklentilerini anlamaya yönelik olarak hazırlanmıştır. Görüşme formunda genel olarak nitel araştırma verileri elde etmek için açık yarı yapılandırılmış sorular hazırlanmıştır. Ancak ebeveynlerin ve çocukların genel demografik durumları, iletişim araçlarının sayısı, kullanım süresine ilişkin nicel veriler elde etmek ve özellikle aracılığa ilişkin cevaplardaki anlatı bilgilerini kontrol etmek ve veri tutarlılığını sağlamak amacıyla kısa cevaplı (evet, hayır, bazen, çoğu zaman) sorular da kullanılmıştır.

Görüşme formu için Hacettepe Üniversitesi Senatosu Etik Komisyonu'ndan izin alınarak görüşmelere başlanmıştır. Araştırma çerçevesinde sahada 2019 Nisan ve 2020 Şubat tarihlerinde Ankara ilinde yaşayan ve 0-6 yaş çocuğu olan 40 ebeveyne Kartopu örneklem tekniğiyle ulaşılarak yüz yüze görüşme yapılmıştır. Verilerin farklılaştırılması amacıyla, farklı sosyoekonomik çevrelerden katılımcılara ve değişik yaş gruplarından çocuklara ulaşılmasına mümkün olduğunca dikkat edilmeye çalışılmıştır. Görüşmeler ev, ofis, komşu evi, okul, güvenlik kulübesi, spor salonu gibi ortamlarda gerçekleştirilmiştir. Tek ebeveynle görüşmeler yaklaşık 45 dakika sürerken, çift ebeveynle görüşmeler en az bir saat sürmüştür.

Sahada yapılan 25 anne, 5 baba, 5 çift görüşmesiyle, toplamda 30 anne ve 10 baba olmak üzere 40 ebeveyninden medya aracılık pratiklerine ilişkin bilgi toplanmıştır. En son görüşme Şubat 2020'de gerçekleştirilmiş olup, daha fazla görüşmeciye ulaşmak hedeflense de Mart 2020'de ülkemizde de görülmeye başlanan Covid-19 pandemisi

engel olmuştur. Elde edilen verilerin incelenmesi sonrası, verilerin anlamlı ilişkiler kurmak için yeterli olduğu değerlendirilmiş ve pandemi sonrası daha fazla görüşme yapılmamıştır. Ebeveynlik çalışılan bir konuda görüşülen annelerin oranının babaların üç katı olması dahi, Türkiye’de çocuk bakımının annelerin öncelikli görevi olması ve çocuklarla özellikle erken çocukluk döneminde daha çok annelerin vakit geçirmesi bakımından da anlamlı bir veri ortaya koyduğu anlaşılmıştır. Daha öncede belirtildiği üzere, TÜİK 2021 Türkiye Aile Yapısı Araştırması’na göre⁶¹ “çocuk bakımı” sorumluluğu %94,4 oranında kadın tarafından, %2,3 erkek tarafından, %3,3 ise hanehalkı ferdi olmayan kişi tarafından yerine getirilmektedir. Diğer taraftan, çift ebeveynlerle yapılan görüşmelerden ebeveynlerin genellikle sorulara benzer cevaplar verdiği, birbirlerinin cevaplarına katıldıkları ve birisinin cevabına diğerinin önemli bir ekleme yapmadığı görülmüştür. Ayrıca ebeveynlerin ikisine birden ulaşmak, akşam veya hafta sonu gibi ailenin bir arada olduğu kısıtlı saatlerde olduğu için tek ebeveyne ulaşmaktan çok daha zor olmuştur. Anne veya babalarla tek yapılan görüşmelerde eşlerle ilgili sorulara samimiyetle cevap verildiği, konu çocuk olduğu için katılımcıların açık sözlü, hatta özeleştiriyeye açık olduğu gözlemlenmiştir. Dolayısıyla anne, baba veya çift olarak katılımcılarla görüşmek araştırmanın içeriğini de zenginleştirmiştir.

Görüşme sürecinde, açık, ilgili ve empatik bir yaklaşım sergilemeye ve tüm katılımcılara, görüş ve seslerinin nasıl takdir edildiğini ve değer verildiğini yansıtan saygılı bir şekilde davranmaya özen gösterilmiştir. Açık iletişim ve bilgi paylaşımı için rahat ve güvenli bir ortam oluşturmak amacıyla gayri resmi görüşme tarzı benimsenmiştir. Katılımcıların hikayelerine açık olmaya yönelik bilinçli çaba, görüşme sürecinde araştırmacı önyargısını en aza indirmeye de yardımcı olmuştur.

Bu noktada ebeveynlerle yapılan görüşmeler çocuklara ilişkin toplanan verilerin sınırlılığını da oluşturmaktadır. Çünkü çalışmada, 0-6 yaş grubu ele alındığı için, çocukların medya kullanımı ve ebeveynlerin medya aracılığına ilişkin analizler ebeveyn beyanları doğrultusunda oluşturulmuştur. Diğer taraftan çalışma sınırlı bir örnekleme

⁶¹ https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/turkiye_aile_yapisi_ara%C5%9Firmasi_2021.pdf

Ankara’da yapılmış nitel bir araştırma olup, Türkiye genellemesi yapılabilecek nicel veriler içermemektedir. Ayrıca çalışma iletişim bilimleri alanına ait olduğu için, araştırmada medya kullanımının çocuk gelişimine etkileri ölçülmemiştir.

Tablo-6 incelendiğinde, görüşmelerin hem numaralandırılarak hem de isim olarak hazırlandığı görülecektir. Verilerin analizinde görüşmeler numalandırılarak kullanılmıştır. Çünkü anne, baba ve çocuk olmak üzere üç bireye ilişkin veriler değerlendirilmiştir. Görüşme numarası kullanmak verilerin ilişkilendirilmesinde kolaylık sağlamıştır. Ancak betimsel analiz sonucunda anne ve babalardan numara olarak bahsetmemek ve analizin akıcılığı gereği ebeveynlere takma isim verilmiş olup, araştırma konusunun dijitallik yönüne atıfla “sanal isimler” olarak tabloda yer almıştır. Dolayısıyla analiz bölümüne hem görüşme numarası hem de ebeveynlerin sanal isimleri kullanılmıştır.

Son olarak, tez sürecinde Mart 2020-Nisan 2022 yılları arasında Covid-19 pandemisi nedeniyle evde oğlumla birlikte kaldım. Oğlum 4. sınıfın son dönemini ve 5. sınıfını ilk yılını online olarak almak durumunda kaldı. Çocuklar üç dönemi ekran başında geçirdiler. Ekranı aşırı kullanmasına dikkat ettiğim oğlum, günde yaklaşık 6 saat ekran başında derse katılır oldu. Nitekim online eğitim bittiğinde oğlum iki numaralı gözlük kullanmaya başladı. Bu süreç bebeklikten sonraki ikinci dipdibe kalma dönemimizdi ve ev dışında tek alternatifimiz sitede, bahçede, parkta dolaşmaktı. Bir arada olmak önceleri ikimizi de çok gerdi. Engellenmişlik hissiyle başetmek durumunda kaldık. İlk dönem kolaydı çünkü alıştığı bir okulda devam ediyordu. Ama ikinci dönem, ortaokula başladı. Yeni okul, yeni arkadaşlar ve her öğretmenin kendi branşında ödev vermesiyle artan ödevler oğlum için alışma süreci gerektirdi. Böyle bir durumda sabah kahvaltısı, öğle arası yemeği gibi okul saatine ayarlı yaşamaya başladık. Tenefüs aralarında da ekranda kalmaması, beş dakika gözünü dinlendirmesi için uyarılarda bulundum. Maskeli eğitim sürecinde de oğlum bazen okulda bazen evde devam etti, üstelik okuldan salgına kapılma riski de ayrı bir endişeydi. Bu süreçte anne olarak benim

fedakarlık yapmam (tez çalışmalarına ara verdim) ve stresi yönetmem gerekti. Bilinmeyen bir süreçte ilerlerken aslolan sağlıklı bir şekilde bu süreci tamamlamaktı.

3.2. SAHA ARAŞTIRMASI BULGULARI VE ANALİZLER

3.2.1. Ebeveynler Çocuklar ve İçinde Buldukları Medya Ortamı

3.2.1.1. Ebeveynlerin Özellikleri

Görüşme yapılan ebeveynlere ilişkin veriler Tablo-6'da görülmektedir. 24-49 yaş aralığındaki ebeveynlerin eğitimi ilkökul ve doktora arasında çeşitlilik göstermekte olup, ebeveynlerin %60'ı lisans veya üstü mezunudur. Görüşülen ailelerin ortalama geliri 2019 yılı rakamlarına göre 2.500 ile 15.000 TL arasında değişmektedir. Türkiye'de asgari ücret 2019 yılında 2.558 TL, 2020 yılında ise 2.943 TL'dir. Ebeveynlerin meslekleri ise şöyledir: Akademisyen, asker, aşçı, boya ustası, ev hanımı, esnaf, hemşire, gazeteci, güvenlik görevlisi, işçi, memur, mühendis, mütercim, polis, sağlık çalışanı, şoför, öğretmen, teknik ressam, tesisatçı ve uzman şeklindedir. Ev hanımı 14 anne ile görüşme yapılmıştır. Bunlardan dördü daha önce çalışma hayatında bulunmuştur. Yani katılımcı annelerin üçte biri ev hanımı, üçte ikisi iş hayatını deneyimleyen kadınlardır. Ailelerin hepsi çekirdek aile olup, ailesi Ankara'da yaşayanlar olmakta birlikte, çoğunluğun ailesi şehirdışında bulunmaktadır.

Tablo 6 Ebeveyn ve Çocuklara Ait Genel Bilgiler

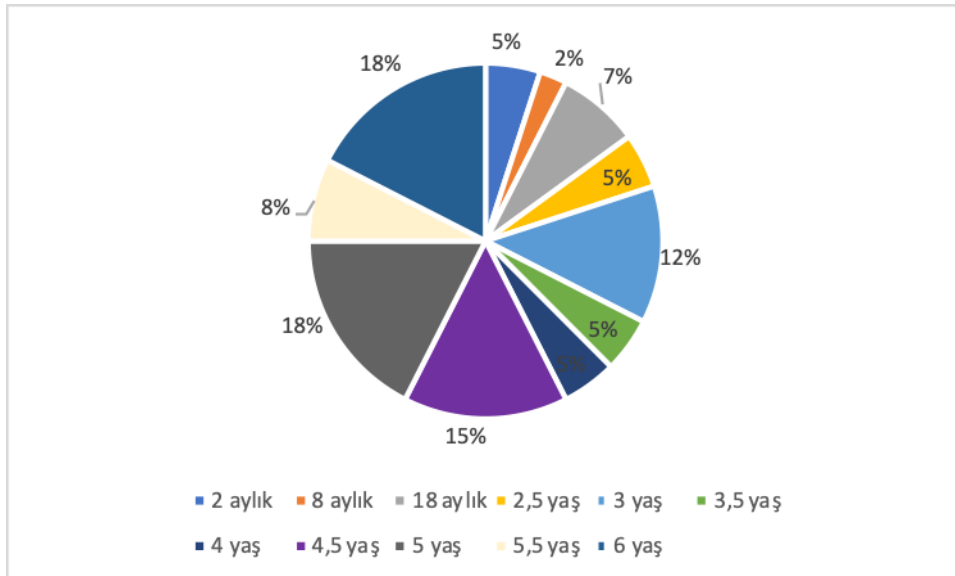
GÖRÜŞME NO	SANAL İSİMLER	KATILIMCI	ÇOCUĞUN YAŞI	ÇOCUĞUN CİNSİYETİ	ANNE MESLEĞİ	BABA MESLEĞİ	ANNE YAŞI	BABA YAŞI	AYLIK GELİR	ANNE EĞİTİMİ	BABA EĞİTİMİ	KARDEŞ SAYISI	KARDEŞ YAŞI
1	İŞİK	ANNE	3	OĞLAN	EV HANIMI	AKADEMİSYEN	39	49	10,000	DOKTORA	DOKTORA	HAMİLE	
2	HARUN	BABA	6	OĞLAN	SAĞLIKÇI	UZMAN	34	40	8,000	Y.LİSANS	Y.LİSANS	1	2 AYLIK
3	BEGÜM	ANNE	3	OĞLAN	AKADEMİSYEN	GAZETECİ	40	40	8,000	DOKTORA	LİSANS	0	0
4	ÜÇLER	ÇİFT	5	OĞLAN	UZMAN	MÜTERCİM	40	45	5,000	Y.LİSANS	Y.LİSANS	2	12 VE 10
5	ERDEM	BABA	4,5	OĞLAN	ÖĞRETMEN	AKADEMİSYEN	34	37	9,500	LİSANS	DOKTORA	0	0
6	ZAFER	BABA	6	KIZ	HEMŞİRE	MEMUR	38	42	5,600	LİSE	LİSE	1	11
7	ENGİN	BABA	6	KIZ	ÖĞRETMEN	AKADEMİSYEN	44	49	10,000	LİSANS	DOKTORA	1	16
8	HAKİME	ANNE	6	OĞLAN	AKADEMİSYEN	AKADEMİSYEN	42	47	14,000	Y.LİSANS	DOKTORA	0	0
9	SERPİL	ANNE	5	KIZ	ÖĞRETMEN	ARŞİV ÇALIŞANI	33	35	3,000	LİSANS	LİSANS	0	0
10	GÜLNUR	ANNE	5	KIZ	GÜVENLİKÇİ	AŞCI	28	30	5,000	ÖNLİSANS	LİSE	HAMİLE	0
11	SEVGİ	ANNE	5	OĞLAN	MÜHENDİS	MÜHENDİS	40	45	10,000	Y.LİSANS	Y.LİSANS	1	11
12	SULTAN	ANNE	3	KIZ	ÖĞRETMEN	ESNAF	33	33	5,000	LİSANS	LİSE	1	7
13	TÜRKAN	ANNE	6	KIZ	EV HANIMI	ŞÖFOR	28	28	4,000	ORTAOKUL	LİSE	1	8
14	TÜRKER	ÇİFT	6	KIZ	EV HANIMI	İŞÇİ	32	38	3,000	LİSE	İLKOKUL	1	12
15	LEYLA	ANNE	5,5	OĞLAN	AKADEMİSYEN	MALİ MÜŞAVİR	38	39	15,000	Y.LİSANS	LİSANS	1	7
16	FİGEN	ANNE	2,5	KIZ	AKADEMİSYEN	POLİS	36	36	11,000	Y.LİSANS	LİSANS	1	9
17	BEYZA	ANNE	4,5	OĞLAN	AKADEMİSYEN	MÜHENDİS	46	48	12,000	Y.LİSANS	Y.LİSANS	1	7
18	ESMA	ANNE	3	OĞLAN	ÖĞRETMEN	MÜFETTİŞ	35	39	9,000	LİSANS	LİSANS	2	7 VE 9
19	BERNA	ANNE	4,5	OĞLAN	ÖĞRETMEN	UZMAN	33	36	9,000	LİSANS	Y.LİSANS	0	0
20	ÇİĞDEM	ANNE	4	OĞLAN	ÖĞRETMEN	MÜFETTİŞ	32	32	9,000	LİSANS	LİSANS	0	0

GÖRÜŞME NO	SANAL İSİMLER	KATILIMCI	ÇOCUĞUN YAŞI	ÇOCUĞUN CİNSİYETİ	ANNE MESLEĞİ	BABA MESLEĞİ	ANNE YAŞI	BABA YAŞI	AYLIK GELİR	ANNE EĞİTİMİ	BABA EĞİTİMİ	KARDEŞ SAYISI	KARDEŞ YAŞI
21	GÜLER	ÇİFT	3,5	KIZ	EV HANIMI	İŞÇİ (BOYA USTASI)	31	30	4.000	ÖNLİSANS	LİSE (LİSANS 2 TERK)	0	0
22	FATMA	ANNE	17 AYLIK	KIZ	EV HANIMI	EMLAKÇI	30	34	7.000	LİSE	LİSE (LİSANS TERK)	1	8
23	RANA	ANNE	5,5	OĞLAN	EV HANIMI	MÜHENDİS	39	39	6.000	LİSANS	Y.LİSANS	2	11 İKİZ
24	ÇAĞLAR	ÇİFT	5	OĞLAN	UZMAN	UZMAN	39	38	10.000	LİSANS	Y.LİSANS	1	8
25	NURAN	ANNE	4,5	KIZ	EV HANIMI	ESNAF	29	40	7.000	LİSE	LİSE	0	0
26	GÜLŞEN	ANNE	2,5	OĞLAN	EV HANIMI	ESNAF	24	26	3.000	LİSANS	LİSE	HAMİLE	0
27	YAREN	ANNE	3	KIZ	EV HANIMI	İŞÇİ	28	38	3.200	LİSE	İLKOKUL TERK	0	0
28	ZÜLAL	ANNE	5	KIZ	EV HANIMI	ESNAF	40	45	5.000	LİSANS	LİSE	1	8
29	KEREM	BABA	5	OĞLAN	ÖĞRETMEN	ASKER	37	37	10.000	LİSANS	LİSANS	1	9
30	SELMA	ANNE	4,5	KIZ	EV HANIMI	TESİSATÇI	28	32	2.500	ORTAOKUL	ORTAOKUL	1	8 AYLIK
31	ZEYNEP	ANNE	4	KIZ	EV HANIMI	TEKNİK RESSAM	35	40	4.500	ÖNLİSANS	ÖNLİSANS	2	9 VE 2 AYLIK
32	YASEMİN	ANNE	4,5	KIZ	EV HANIMI	MEMUR	35	38	4.000	LİSE	LİSANS	1	8,5
33	ÖYKÜ	ANNE	3,5 VE 1,5	O, OĞLAN	EV HANIMI	MEMUR	29	32	4.000	LİSANS	ÖNLİSANS	1	1,5
34	ÖZLEM	ANNE	18 AYLIK	KIZ	AKADEMİSYEN	PAZARLAMA UZM.	45	45	12.000	DOKTORA	ÜNİVERSİTE	0	0
35	ÖZEN	ÇİFT	5,5	OĞLAN	UZMAN	UZMAN	41	41	8.000	Y.LİSANS	Y.LİSANS	1	10,5

3.2.1.2. Çocukların Özellikleri

Sahada 0-6 yaş grubundan 21 kız 19 oğlan çocuğunun ebeveynleriyle görüşme yapılmıştır. Çocukların yaş dağılımı Grafik 1’de görüldüğü üzere geniş bir yelpazededir. Bu çocukların yaşları 7-16 arasında değişen 26 kardeşinin medya kullanımı konusunda da bilgi toplama imkanı oluşmuştur. Ebeveynlerin ilk çocuktaki kuralcı tutumlarının, sonraki çocuklarda esnediği, ikinci çocukların abi veya ablalarından görerek medya kullanımına daha erken yaşta başladıkları gözlemlenmiştir. Kardeşlerin birbirinin medya kullanımına etkisine ilişkin verilere tematik analiz kısmında geniş yer verilmiştir.

Grafik 1 Yaş Dağılımı

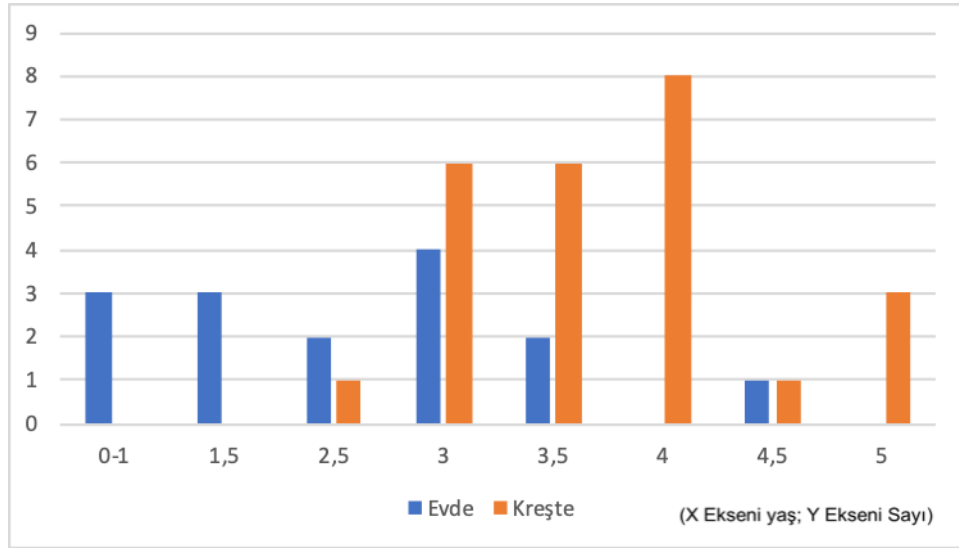

Çocukların en erken 2,5 yaşında kreşe başladığı (Grafik 2), çalışan annelerin en az bir yıl izin kullandığı, kreşe başlayana kadar genellikle anneanne veya babaanneden destek alındığı görülmüştür. Şehir dışında yaşayan aile büyüklerinin de torunlarının bakımı için ailelerin yanlarında kalarak destek oldukları tespit edilmiştir. Çalışan annelerden sadece sekizi, çocuklarının büyüme sürecinde “bakıcı” kullandıklarını belirtmiştir. Bakıcılar genellikle çocuğun bulunduğu eve gelmektedir. Anne Güler, şimdi 3,5 yaş olan kızı

daha küçükken bakıcısı eve gelmediği için bakıcının bulunduğu apartmandan ev tuttuğunu belirtmiştir. Ancak görüşmenin yapıldığı zamanda da şirketin sahiplik değişiminden dolayı işten ayrıldığı, yeni bir işe de başlamadığı görülmüştür.

Özellikle 0-3 yaş öncesi, ebeveynlerin bakıcı yerine aile büyüklerini veya bakıcıyla birlikte nenenin de evde olmasını, hatta bakıcı olarak da yakın akrabalarını tercih ettikleri görülmüştür. Türkan'ın *“İş yaparken hiç zorlanmadım. Ya annem buradaydı, ya çocuklar gitti oraya. Orada da oynuyorlar, televizyon izliyorlar. Ev kalabalık olunca vakit geçiyor”* ifadelerinden anlaşıldığı üzere, ailesi yakınında olanlar aileden, komşuluk ortamı olanlar komşudan destek almaktadır. Yine birden fazla çocuğu olanlar büyük çocuğun okul veya başka işlerini hallederken, küçük çocuk için komşu veya aileden destek almaktadır. Kadın dayanışması ev hanımı komşular arasında ortamına göre mevcuttur. Çocuklu anneler, çocuklarının oynaması için ortam oluşturmaktadır. Bu durumun iyi ve kötü tarafları bulunmaktadır. Yasemin çocuğunun komşunun büyük çocuklarından etkilenerek telefon oyunu bağımlısı olduğunu, Rana çocuğunun arkadaşlarını eve rahatça davet ettiğini, oyun oynayarak güzel vakit geçirdiğini söylemiştir. Küçük yaşta özellikle 2-3 yaş çocukların birbirleriyle iletişim ve oyuncak paylaşımı zor olmaktadır. Bu yaş grubunda annelerin de bulunduğu ortamda hep beraber vakit geçirilmektedir. Ayrıca küçük yaşlarda oyuncak kıskançlığı ve paylaşma kavgaları da çok olmaktadır (G27).

Sahada toplamda 25 çocuğun kreşe gittiği görülmektedir (Tablo 7). Kreşe başlama yaşı ortalama üçtür. Ayrıntılı olarak incelendiğinde, ev hanımı annelerin çocuklarında ortalama dört yaş iken, çalışan annelerin çocuklarında 2,5 yaş olarak gerçekleşmiştir. Devlet anaokullarında dört yaşından itibaren çocukların kabul edildiği, eğitimin tüm gün değil, sabahçı öğlenci şeklinde yarım gün olduğu görülmüştür. Ancak, yarım günde olsa ebeveynlerin çocuklarından ayrı kalmaları onların kendilerine vakit ayırabilmelerine olanak sağlamaktadır.

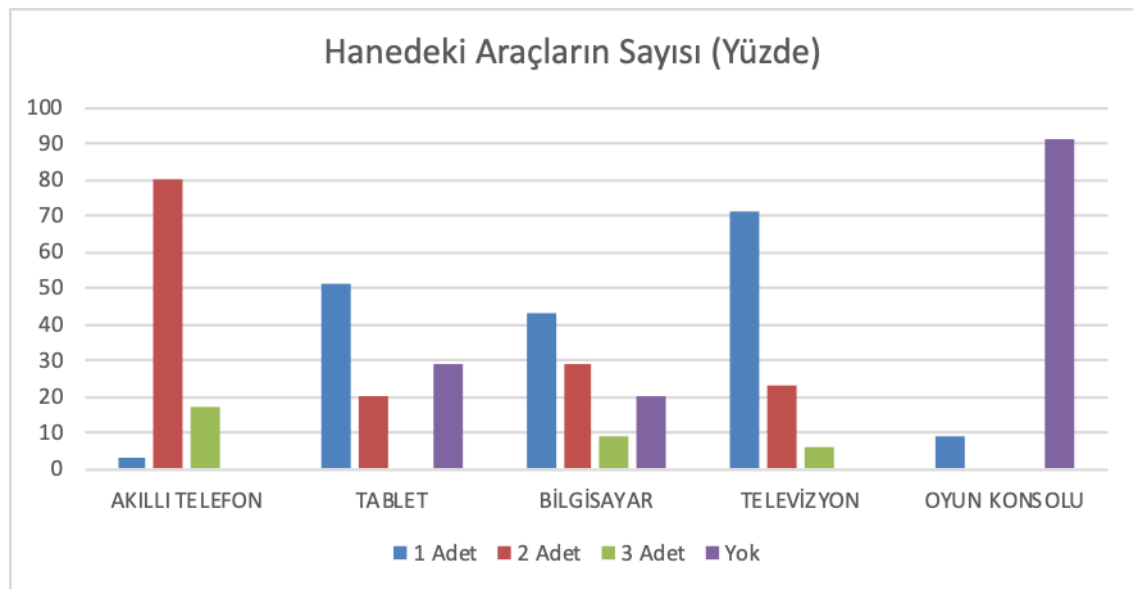
Grafik 2 Kreşe Başlama Yaş Dağılımı**Tablo 7 Çocukların Kreş Durumu**

Yaş	Evde	Kreşte	Toplam
0-1	3	0	3
1,5	3	0	3
2,5	2	1	3
3	4	6	10
3,5	2	6	8
4	0	8	8
4,5	1	1	2
5	0	3	3
Toplam	15	25	40

3.2.1.3. Hanedeki İletişim Teknolojileri

Teknoloji yoğun bir ortamda dünyaya gelen çocukların, medyayla ilişkileri öncelikli olarak hanede bulunan iletişim araçlarıyla olmaktadır. Bu nedenle araştırmada hanede bulunan televizyon, tablet, bilgisayar, cep telefonu ve oyun konsolu sayısına ilişkin nicel veri toplanmıştır. Çocukların ev ortamında bulunan araçlar ve sayıları Grafik 3'te görülmektedir.

Grafik 3 Hanedeki İletişim Araçlarının Sayısı

Hanelerin hepsinde anne babaya ait akıllı telefon bulunmaktadır, görüşmelerdeki üçüncü telefon ailenin 11 (G11), 12 (G4 ve G14), 16 (G7) yaş çocuklarına ve aileyle birlikte yaşayan anneanneye (G12) aittir. Alanda akıllı telefonun tablet olarak kullanıldığı da tespit edilmiştir. İki ayrı örnekte (G6 ve G35), birden fazla çocuğu olan ebeveynlerde tablet ihtiyacını karşılamak için hatsız akıllı telefon kullanıldığı, böylece çocukların YouTube ve uygulamaları kullanabildiği görülmüştür. Hanelerin %51'inde yani yarısında tablet bulunurken, 10 hanede tablet bulunmamakla birlikte, sekizinde bir veya üstünde bilgisayar bulunmaktadır. Hanelerin sadece ikisinde (G9 ve G25) bilgisayar veya tablet bulunmamaktadır. Üç aile de bulunan oyun konsolunun, babaların

oynaması için alındığı, 10 yaş üstünün bu konsolları kullanabildiği anlaşılmıştır. Hanelerin tamamında televizyon bulunmaktadır. %29’unda iki veya üç televizyon vardır. Sahadaki çocukların kendilerine ait iletişim araçları dört istisna hariç bulunmamaktadır. Sadece dört ailedeki çocuklara tablet alınmıştır (G10, G18, G29, G32), aktif kullanan üç aile vardır. Çünkü Gülnur “*Dedesini almıştı, bir ara oyun filan baktı. Şimdi ben yasakladım. Kreşe başladığımızdan beri hiç yok hayatında.*” demiştir. Kerem oğluna üç yaşında aldığını söylemiştir. Esmâ üç yaşındaki oğlunun yedi ve dokuz yaşındaki abileriyle ortak tablete sahip olduğunu, yine Yasemin’de 4,5 yaşındaki kızınının 8,5 yaşındaki abisiyle ortak tablet kullandığını belirtmiştir. Sahadaki çocukların iletişim araçları sahipliği 2020 yılında Türkiye’de bu durumda iken, İngiltere’de 3-4 yaş çocukların %17’sinin, 5-7 yaş çocukların %28’nin cep telefonu bulunmaktadır (OFCOM, 2022).

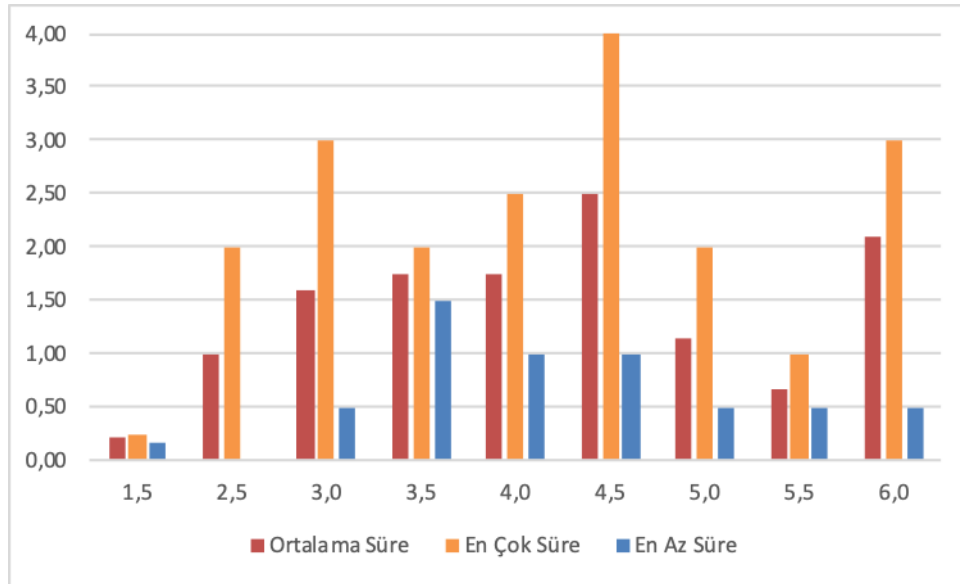
3.2.2. Ebeveynlerin ve Çocukların Medya Kullanımı

3.2.2.1. Medya Kullanım Süreleri ve Zamanları

Ebeveyn ve çocukların günlük medya kullanım saatinin dağılımını Grafik 4 ve 5’de görüldüğü üzere, ayrı ayrı analiz edilmiştir. Analizlerde çocukların yaşları baz alınarak değişkenlere bakılmıştır.

Tablo 8 Çocuk Ekran Kullanım Süresi (Saat)

Çocuk Sayısı	Çocuk Yaşı	Ortalama Süre	En Çok Süre	En Az Süre
2	1,5	0,21	0,25	0,17
2	2,5	1,00	2,00	0,00
5	3,0	1,60	3,00	0,50
2	3,5	1,75	2,00	1,50
2	4,0	1,75	2,50	1,00
6	4,5	2,50	4,00	1,00
7	5,0	1,14	2,00	0,50
3	5,5	0,67	1,00	0,50
6	6,0	2,08	3,00	0,50
Genel ortalama		1,41		

Grafik 4 Medya Kullanım Süresi (Günlük, Çocuklar)

Not 1: X Ekseninde çocuk yaşı alınmıştır (kardeş olması halinde büyük çocuk yaşı)
Y ekseninde ise çocukların geçirdiği ortalama ekran süresi oluşturulmuştur

Çocukların medya kullanım süreleri incelendiğinde Amerika Pediatri Akademisi'nin tavsiyeleriyle ilk 18 aylıkken örtüştüğü ancak, sonraki yaşlarda farklılaştığı görülmektedir. 18-24 aya kadar ebeveynlerin çocuklarının medya kullanımını genellikle sınırladığı ancak, 2 yaşından sonra kullanımların ileride Ebeveynlerin Medya Aracılığını Etkileyen Faktörler bölümünde yer verildiği üzere çeşitli değişkenlere bağlı olarak farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Tablo- 8'de görüldüğü üzere, 1,5 yaşında ortalama kullanım süresi 21 dakika iken, 3 yaşından itibaren ortalama kullanım süresi bir saati geçmektedir. İstisna olarak 5,5 yaşındaki üç çocuğun kullanım süresi bir saati geçmemektedir. Kullanım sürelerinin artmasında abi, abla faktörü ve çevre faktörü önemli bir şekilde belirleyici olmaktadır. Çünkü tek çocuğu olan ebeveynler çocuklarına yaşlarına uygun içerik sunarken, abla veya abisi olan çocuklar onların oyunları ile erkenden tanışmakta ve bu durum kullanım süresinin artmasına sebep olmaktadır. Sonuç olarak sahadaki 2-6 yaş çocukların %51'i genel tavsiyelere uygun olarak bir saat

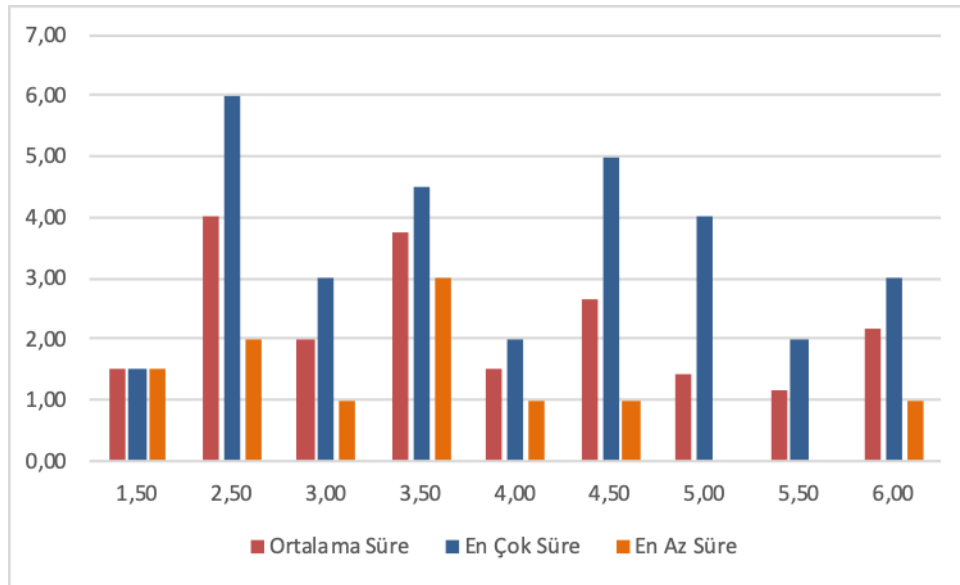
ve altında medya kullanırken, %15'i iki saat, % 21'i üç saat kullanmaktadır. Bu durum çocukların medya kullanımına ilişkin uzman tavsiyelerinin uygulanma oranının yarıyarıya olduğunu göstermektedir.

Çocukların medya kullanım sürelerine ilişkin Grafik 4 ve Tablo 8 incelendiğinde, özellikle 1,5 ile 4,5 yaş aralığındaki çocuklarda yaş ilerledikçe ekranda geçirilen günlük sürenin arttığı, ancak 5,5 ve 6 yaşlarında bu eğilimin devam ettiğine dair kanıt elde edilemediği gözlenmektedir. Bu durum evde vakit geçiren çocukların yaş ilerledikçe daha çok medyada zaman geçirdiklerini, ancak kreş gibi sosyalleşme ortamlarına girilmesiyle daha ileri yaşlarda kullanımın azaldığı şeklinde yorumlanabilmektedir.

Görüşmelerde medya kullanım süresinin hafta içi ve hafta sonu arasındaki farklarına ilişkin sorularda yöneltiştir. Ancak hafta sonu çoğu zaman dışarıda vakit geçirilmesi, kreşe gitmeyen çocuklar için gün farkı olmaması, kreşe giden çocukların da kendi kendine vakit geçirme süresinin artması gibi etkenler hafta içi hafta sonu ayrımını bir iki örnek dışında gereksiz kılmıştır.

Tablo 9 Ebeveyn Ekran Kullanım Süresi (Saat)

Çocuk Yaşı	Ortalama Süre	En Çok Süre	En Az Süre
1,50	1,50	1,50	1,50
2,50	4,00	6,00	2,00
3,00	2,00	3,00	1,00
3,50	3,75	4,50	3,00
4,00	1,50	2,00	1,00
4,50	2,67	5,00	1,00
5,00	1,43	4,00	0,00
5,50	1,17	2,00	0,00
6,00	2,17	3,00	1,00

Grafik 5 Medya Kullanım Süresi (Günlük, Ebeveynler)

Not 1: X Ekseninde çocuk yaşı alınmıştır (kardeş olması halinde büyük çocuk yaşı)
Y ekseninde ise ebeveynlerden kullanım süresi en çok olan dikkate alınarak ortalama ekran süresi oluşturulmuştur

Not 2: 7/24 kullandığını ifade eden Fatma anneye ait veri istisnai durum oluşturduğu için hesaplama dahil edilmemiştir.

Çocukların yaşlarına göre ebeveynlerinin medya kullanım sürelerinin seyri Grafik 5'te gösterilmektedir. Burada düzenli bir seyir olmamakla beraber, ebeveynlerin günlük ortalama 2,8 saat medyada vakit geçirdikleri gözlenmiştir. Fatma “*telefon her daim 7-24 elimde*” şeklindeki ifadesinden dolayı istisnai bir durum sergilemekte olup aşırı ekran bağımlılığının bir örneği olarak durmaktadır. Bununla birlikte, Fatma'nın 18 aylık kızının uyku sorunu bulunmaktadır ve telefon çocuğu uyutma aracı olarak da kullanılmaktadır: “*Huysuz bir çocuktü. Telefondan süpürge sesi dinliyor, onu kapatayım uyanıyor. Telefonu hep onun için kullandım. Uyurken süpürge sesiyle uyudu, hala öyle*”. Çocuğu uyutmak için telefon kullanmadığı zamanlarda da kendisi sosyal medya kullanmaktadır: “*Televizyon hiç izlemiyorum. Telefonda genelde sosyal medyayı kullanıyorum. Whatsapp, İstagram, Tiktok, Facebook. Genelde bunlara bakıyorum. Çocuğumla beraber iken telefon elimde oluyor. O oyun oynarken ben de telefonla uğraşıyorum. O telefona bakmıyorum.*” Burada akıllı telefonun diğer araçlara göre

taşınabilir ve küçük olmasının sunduğu kullanım kolaylığının etkisi görülmektedir. Çocukların medya kullanım süresini etkileyen çeşitli faktörler bulunmaktadır. Annenin çalışıp çalışmadığı, babanın çocukla vakit geçirip geçirmediği, çocuğun yaşı, uyku alışkanlığı, kreşe gidip gitmediği, annenin hamilelik durumu, kardeşi olup olmadığı, komşuluk, geniş aileye yakınlık, büyüklerin bakıcılığı, mevsimin yaz veya kış oluşu, ebeveynlerin kullanım alışkanlığı, evde bulunan medya ortamı gibi durumlar ebeveynlerin ve çocukların medya kullanımını etkilemektedir. Bunlara detaylı bir şekilde “Ebeveynlerin medya aracılığını etkileyen faktörler” başlığında yer verilmiştir.

3.2.2.2. Medya Kullanım Alışkanlıkları

Bu bölümde çocukların ve ebeveynlerin, hangi iletişim araçlarını niçin kullandıkları sorusunun cevabı aranmıştır. İçeriğe ilişkin bilgiler kullanım amacı bağlamında ele alınmıştır.

3.2.2.2.1. Çocuklar Medya İle Ne Yapıyor?

Çocuk akıllı telefon, tablet, bilgisayar ve televizyon gibi iletişim araçları ile ne yapıyor? sorusunun cevabı sahada eğitici, öğretici, eğlendirici faaliyetler ve akrabalarıyla iletişim için kullanmak olarak cevaplanmıştır. Eğlendirici faaliyetlerin en yoğun kullanıldığı alan YouTube ve televizyon olmuştur.

Eğitici faaliyetler kapsamında, mental up gibi zeka geliştirici oyunlar içeren uygulamalar (G20, G8), “*Chesskids satranç uygulaması, yapboz, eşleştirme gibi görsel dikkat artırıcı oyunlar*” kullanılmaktadır (G8). Sultan çocuğunun medyanın yararlı yönünü öğrenmesi için onunla araştırma faaliyeti yaptığını belirtmiştir: “*Her hafta bir hayvan araştırıyorduk birlikte. Sadece yasaklayıcı olmayalım diye yapıyorduk*”. Araştırma için kullanılan medya hem çocukların merakını gidermekte hem de öğrenmelerini sağlamaktadır: “*Mesela şu ne demekmiş filan diyor. Bazen açıp resmini gösteriyorum. Bazen ben anlatmaya çalışıyorum. Bak işte böyle oluyor filan diye. O*

şekilde anlatmaya çalışıyorum elimden geldiğince.” (G9). Gülnur “alfabeyi öğrensin diye bi oyun yüklediğini” belirtmiş, ayrıca TRT Çocuk kanalındaki Pepe çizgi filmini izlediğini “tuvalet eğitimiyle ilgili şarkılarını” kızının tuvalet eğitimine başlamasında kullandığını, yine Elif’in Düşleri adlı çizgi filminden öğrendiklerini eklemiştir: “Elif var, meyvelerin sebzelerin faydasını sayıyor”.

Eğitici faaliyetler kapsamında ve medya okuryazarı ebeveyn olmanın artılarını gösteren bir örnek olarak, 5,5 yaşında oğlu olan ve kendisi de kodlama bilen anne Özen çocuğuyla code.org üzerinden kodlama çalıştığını belirtmiştir. Bu durum ebeveynlerin dijital okuryazarlığının çocuğun medya kullanımının gelişimine etkisini gösteren önemli bir örnektir.

Sahada ebeveynlerin, erken çocukluk döneminde medya kullanımına, eğitici yönleri olsa dahi çok da sıcak bakmadığı ve kontrol konusunun öne çıktığı görülmüştür: “Yok, denedim bir tane eğitici uygulama vardı. Baktım çocuğun çok fazla vakit geçirmesine sebep olacak. Akıllı telefon ekranından, çok daha fazla kendini kaptırmasına sebep olacak, vazgeçtim. Hiç kullanmamaya karar verdim.”(G4). Çocuğu henüz 18 aylık olan ve günlük 5-10 dakika medya kullanan Özlem eğitici faaliyetlerin “Belli bir yaştan sonra” olabileceğini söylemekte ve eklemektedir:

“Sonuçta çocuklar için güzel içerikler üretiliyor, çizgi filmler var, öğretici, katılabileceği. Şeyi ben fark ediyorum, çok çabuk öğreniyor çocuklar, oradan kapıyor bir de. Orda bir şarkı yapıyoruz mesela işte orada ellerimiz şak şak, ayaklarımız pat pat yapıyoruz. Daha sonra ben onu söylediğimde hemen başlıyor. Öğrenmiş olduğunu fark ediyorum. Çabuk öğrenmesinde faydasının olduğunu fark ediyorum. Ama belli bir yaştan sonra herhalde. Yani ikiden sonra teknik olarak doktorun dediği sınırı en azından gözetmeye çalışıyorum.”

Sahada çocukların medyayı en çok eğlendirici faaliyetler için kullandığı, bunların ise televizyonda çizgi filmler, YouTube da çizgi film, YouTuber videoları, az da olsa şarkılar ve tablet veya akıllı telefona yüklenen oyunlar ile sağlandığı görülmüştür. Erken yaş çocukları için ebeveynlerin çocuk kanallarını tercih ettiği ve Baby TV, TRT Çocuk, minika çocuk, minika go gibi çocuk kanallarının tercih edildiği, Cartoon

Network yayınlarının içeriğinin korkutucu bulunmakla beraber az da olsa izlendiği görülmüştür. Takip edilen kanal ve çizgi filmler yaş, ilgi alanları, evdeki kardeşler ve büyüklere göre değişmektedir. Örneğin, bu konuda Beyza kanal farklılığına, *“Televizyona Baby TV’den başladık çok küçükken. Şu anda minika çocuk ve minika go izliyorlar. Sıkıldıklarında istedikleri zaman açıp izliyorlar”* derken, Esma ve Selma ise yaş farklılığına *“Üç yaşındaki oğlum Vikingleri izliyor. Büyük çocuklarım Kral Şakir izliyor.”*, *“Genelde ben yaşına göre seçmeye çalışıyorum. 4-5 yaş çocuk ne izlerse”* şeklinde işaret etmektedir. Burada şunu belirtmek gerekir ki, 3-5 yaş arası çocuklar, ağır tempolu, özenle tasarlanmış çocuk medyasından bir şeyler öğrenebilmektedir, ancak düşük sosyoekonomik geçmişe sahip çocuklar, genellikle üst sosyoekonomik ailelerdeki çocuklara göre daha fazla kazanç sağlamaktadır (Linebarger, 2015). Bu durum üst gelir grubundaki çocukların okuryazarlıklarının farklı kaynaklarla desteklenmesine bağlanmıştır.

OFCOM (2022) raporunda da belirtildiği üzere, televizyon içerikleri ebeveynleri çevrimiçi içeriklerden daha az endişelendirmektedir. Saha verilerinde de çocuk kanalları ve televizyonun en önemli özelliğinin ebeveynlerce güvenilir bulunması olduğu görülmüştür. Özellikle TRT Çocuk kanalının, ticari kaygılardan uzak ve toplumsal sorumluluk anlayışıyla içerik üreten kamu yayıncısı olmasının ebeveynlerin güvenini kazandığı görülmüştür. Kanal seçiminin rastgele olmadığını Erdem şöyle dile getirmektedir: *“İçerikte pek problem yaşamıyoruz. Genellikle çocuk kanallarından izlediği için”*. Ancak TRT Çocuk kanalında dahi içerik konusunda çocuğun yaşı, koşulları göz önüne alınmalıdır. Çünkü kendi örneğimden hareketle oğlum özellikle 3-4 yaşlarındayken izlediği Keloğlan çizgi filmindeki cadı karakterinden etkileniyordu. Çizgi film içeriğinde cadı, filmdeki karakterleri farklı ve korkutucu hayvanlara dönüştürüyordu. Bu durum çocuk zihninde iyi veya kötü tüm insanların farklı hayvanlara dönüşeceği bir tür sihirin olduğu algısını şekillendirmektedir. Dolayısıyla çocuğun gerçek hayatta iyi ve kötü insanların ödüllendirilmeleri ya da cezalandırılmalarına ilişkin kafa karışıklığına sebep olabilmektedir. Yayın saati ve program tekrarının sıklığı ile verilen mesajın pekiştiriciliği artmaktadır. Dikkatimizi çeken bir diğer konu ise, çocuk kanalı dahi olsa yaşa göre içeriklerin gün içindeki

dağılımına ilişkindi. Çizgi film içeriklerinin kreş dönemi çocuklarına ve gün boyu evde kalan çocuklara göre uygun saatlere dağılımına yeteri kadar dikkat edilmiyordu.

Sahada televizyonun arka fon sesi olarak kullanıldığı da görülmüştür. Çiğdem'in *"Televizyon genelde evde hep açık ama genelde karşısında değiliz."* diyerek belirttiği izlenmeyen veya çok az izlenen televizyonun evde bir ses olması amacıyla kullanıldığını Erdem ve Yaren de ifade etmektedir:

Erdem : Aktif olarak gözümüz kulağımız hep orda diyemem ama eve gittiğimiz de hep açıktır. Haber kanalı, ya müzik kanalı açıktır arkada fon gibi biz yemeğimizi filan yeriz. Ya haber kanalı açıktır. Ya da belgesel. Hep açıktır ama. Aktif olarak izliyor musunuz dersen en fazla bir saat.

Yaren: Televizyon genelde açık oluyor. Çok nadir kapatıyoruz. Onun haricinde telefon da genelde yanımda olur yani. Şarjda, yanımda kullanırım. Ama kızıma kullandırmam. Televizyon genelde gün boyu açık oluyor. Çizgi film, TRT Çocuk sırayla izliyoruz. Daha çok program tarzı haber de değil. Dizi de izlemiyorum ben. Moda ile alakalı programlar var. O tarz şeyleri izliyorum. Yemek programları. O da aslında çok izlediğimden değil açık bulunca genellikle. Çok sevdiğimden değil yani.

Ancak bazı araştırmalarda çocukların arka planda kendilerine yönelik olmayan televizyon içeriklerine maruz kalmasının dilsel ve duygusal gelişimleri için uygun olmadığı, bu ortamların çocukların ebeveynlerle kurdukları iletişimi ve etkileşimi sınırladığının altı çizilmektedir (Pempek, Kirkorian & Anderson, 2014). Bu konuda ailelerin farkındalığının olmadığı görülmüştür.

Çocukların ebeveynler televizyon izlerken onların izlediği içeriğe maruz kaldığı anlaşılmaktadır. Bu durum literatürde de çokça dile getirilmiştir (Tuncer ve Yalçın, 1999; Özakar ve Koçak, 2012). Yaren bu durumu şöyle ifade etmektedir: *"TRT Çocuk izliyor genelde. Çizgi film. Onun haricinde genelde Master Şefi izliyorum ben. O da oyun oynuyor o sırada. Çok dikkatini çekmiyor. Polisiye dizileri çok dikkatini çekiyor. Onu da biz izlemiyoruz artık. Haber zaten izlemiyorum televizyondan çünkü haberlerde çok problemler anlatıldığı için biz etkileniyoruz. Haliyle çocuk da etkilenir"*. Ebeveynler habere içerik olarak dikkat etmekte ancak diziler konusunda esnek davranmaktadır. Selma 4,5 yaşındaki kızının izlediği dizilere dikkat etmediğini

düşünmektedir: *“Ben izlerken bakıyor. Ben Yasak Elma, Sefirin Kızı ve Kadın dizilerini izliyorum. Çok dikkatini çekmiyor. Oyuncaklarıyla oynuyor. Büyümüşte küçülmüş biri kızım, ben sıkıldım oyuncaklarımla oynayacağım diyor.”* Ancak Serpil 5 yaşındaki kızının bazı sahneleri izlememesi için kızının dikkatini dağıttığını belirtmektedir: *“Bazen benimle dizi filan izliyor. Uygunsuz sahne olmaması için saatine filan dikkat ediyorum. Zaten 9:30 da filan uyutmaya çalışıyorum. Haber çok izletmemeye çalışıyorum. Ben çok izlemiyorum zaten de, büyükler olunca bazen görüyor. Değiştirmeye çalışıyorum, dikkatini dağıtıyorum. Böyle korkabileceği bir şey sahne olduğunda. Televizyon izliyor işte. Sonra ben dizi açıyorum. Dikkati dağılıyor o zaman, kendi oyuncaklarını getirip onlarla oynuyor.”*

Sahada çocukların gerek tableten, gerekse cep telefonundan en çok tükettiği içerik YouTube üzerindedir. YouTube’den çizgi film, oyun oynayan, oyuncak açan, oyuncak tanıtan YouTuberların takip edildiği, YouTuberların çizgi filmlere tercih edildiği görülmektedir. Gülşen 2,5 yaşındaki oğlunun çizgi film izlemediğini ancak oyuncak tanıtım videoları izlediğini *“Yabancı YouTuberlar, farklı kişiler olabiliyor. Ben bir tane açıyorum, o oynatma listesinden devam ediyor... Başka şeyler izlemek istemiyor. İlk 2 yaşından sonra başladı. TV izlemiyor. TV üzerinden internet içeriği izliyor.”* şeklinde dile getirmektedir. Zeynep’de dört yaşındaki kızının YouTube’den *“Sürpriz yumurtaları açma videolarını çok izlediğini”* belirtirken, baba Üçler *“Şimdi çocukların hayali de YouTuber olup çok para kazanmak. Ünlü olup milyonlarca insana ulaşmak.”* sözleriyle, çocukların izledikleri içeriklerden etkinlendiklerini belirtmektedir. Yani medya kullanımı çocukların kendilerini özne olarak konumlandırma biçimlerini şekillendirmektedir. Nitekim Nuran *“Son zamanlarda ses kaydı yapmaya video çekmeye başladı. YouTube videoları çekmeye başladı. Kitap okur gibi yapıyor, etkinlik yaparken şımarırken filan çekiyor. Önceden Pepe gibi şeyler izliyordu son bir yıldır YouTuber videoları izliyor çoğunlukla. YouTube videolarını çizgi filme tercih ediliyor.”* sözleriyle 4,5 yaşındaki kızının tercihlerinin hayatına yansımaları dile getirmektedir.

Ebeveynlerin YouTuber videolarında çocukların yaşına uygun içeriğe dikkat ettikleri, ancak kendilerini zor durumda bırakan veya onların içlerine sinmeyen farklı durumlarla

karşılaştıkları görülmüştür. Örneğin Yasemin 4,5 yaşındaki kızının “*Kardeşler şu kendi aralarında oyun kuruyorlar oyuncaklarla hikayeler*” şeklinde tarif ettiği YouTuber içeriğini çocuğuyla birlikte izlediğinde içeriği beğenmediğini “*Biraz baktım çok tehlikeli videolar da çıkmaya başladı, ama kulağa çok hoş geliyor sesler masum bir şeymiş gibi, baktığın zaman değil.*”, çünkü kızını gergin yaptığını “*Çocukları agresif filan yapıyor yansıttığını hissettim. Onlara bakma diyorum ama kız çocuğunun verdiği şımarıklık mı nedir yaparım yaparım diye inatlaşıyor. Bir süre sonra unutup tekrar istiyor.*” şeklinde belirtmiştir. Yine Selma YouTuber videolarının 4,5 yaşındaki kızının kardeşine saldırgan davranmasına neden olduğunu ifade etmektedir:

“Genelde lego aşığı. Adam legoları kavga ettiriyor mesela. Ben ne kadar silsem de önerince açıyor. Büyük YouTuberları izliyor, anlatıcılar yetişkin. ... o legolar dövüş kavgaya çevrilmeye başladı. Buda onu alıyor kardeşine uygulamaya çalışıyor. O yüzden de artık kapatıyorum. Çizgi film açıyorum. Gerçeği etkiliyor yani, sosyal medya çocukları etkiliyor. YouTube da önerileri açıyor, abone de olduğu için ben onları siliyorum sonra. Abone olduğu için yeni paylaşımlarla ilgili bildirim geliyor. Önünüze düşüyor.”

YouTube'dan ilgi alanlarına göre video izleyen çocuklar da bulunmaktadır. Örneğin Sevgi beş yaşındaki kızının “tenise hevesli” olduğunu, onunla ilgili videolar izlediğini söylemiştir. Televizyon, telefon ya da tableten müzik dinleyerek dans edenler de olmaktadır: “*Cep telefonundan çizgi film izliyor ya da müzik dinliyor. Şarkı filan açıyorum, pop müzik. Tarkan seviyor (G33).*”, “*Video klip izliyor. Çocuk şarkıları dinliyor. YouTube'dan çocuk şarkıları dinliyor (G1).*”.

Çocukların bir diğer eğlence aracı telefon, tablet veya bilgisayara yüklenen oyunlar olarak ortaya çıkmıştır. Erken yaşlarda ebeveynler genellikle bu oyunları kendileri indirmekte, zamanla çocuklar indirmeyi de öğrenmektedir. Örneğin Kerem beş yaşındaki oğlu için “*Ben indiriyorum. Bazısını abisi indiriyor. İçeriğine ve uygulamanın niteliğine bakıyorum.*” derken, Engin altı yaşındaki kızı için “*Kendisi indiriyor artık. Telefona kaydediyor. Çoğunlukla sormuyor.*” şeklinde konuşmuştur. Genelde aileler içerikleri kontrol etmektedir: “*Çocuklar istedi bizde içeriğine baktıktan sonra izin verdik (G18)*”. Oyunların içerikleri, çocukların yaşı, ilgisi, çevreden gördükleri ve meraklarıyla değişmektedir. Oyun içeriklerinin eğitici olanları da bulunmaktadır. Çiğdem oğlunun “*babasının telefonundan piyano*” çaldığını, Beyza oğlunun “*Satranç,*

puzzle, bulmaca-bilmece, sesli İngilizce oyunlar, Spiderman, Batman oyunlar” gibi eğlenceye ve eğitime yönelik oyunlar oynadığını, Leyla 5,5 yaşındaki oğlu için *“daha ziyade böyle eğitici şeyler açmaya çalıştığını, İngilizce ile ilgili olsun daha renkler sayılar gibi şeyler.”* tercih ettiğini söylemiştir. Erdem oğlunun çok oyun oynamadığını, İngilizce öğrenmesi için indirdiği bir oyunu da ücretli olduğu için devam ettiremediğini dile getirmiştir:

“ Bir iki böyle oyun çok basit bu Tom gibi. Yemek yapıyor mesela, karıştırıyor, pizza yapıyor, üstüne sucuk sos filan koyuyor. Po var onu besliyor. Ağzına bir şey veriyor. Eşim indirdi. Kendisi o yaşa uygun ne olur diye araştırıp indirdi. Zaten iki tane oyun var. O Tom kediyle, Po karakteri. Ben bi İngilizce uygulama indirmiştım. İngilizceyi öğrensin diye. Ondada benzer bir şey vardı. Üstünü tıklayınca apple banana diyor mesela. Sonra o ücretliymiş. Bir ay deneme süresinden sonra silindi.”

Sevgi beş yaşındaki kızının *“yaşına göre oyunlar oynadığını”* hem annenin hem de babanın telefonunda çocuğa ait oyunlar olduğunu, *“bilgisayarda babası oyun kurma yetkisini aldığı için, sürekli aynı oyunu oynamaktan sıkıldığını”* söylemiştir. Benzer şekilde Zeynep kızı için telefona *“bir iki oyun”* yüklediğini ve *“kızının lütfen silme”* dediğini, babasının telefonunda da oyunları olduğunu ifade etmektedir. Zeynep ayrıca çocukların ebeveynlerinin oynadığı oyunları da oynadığını şu sözlerle dile getirmektedir: *“Bir de benim oynadığım homeescape diye bir oyun var ona da bakıyor ama pek beceremiyor. Renklerin birleştirildiği şeker oyunu gibi bir şey. Levelleri geçince bahçe düzenlemesi yapıyorsunuz”*. Yine çocuklar abi ve ablalarından da etkilenmektedir, örneğin baba Üçler ve Sevgi oğullarının, abilerinin oynadığı oyunları oynadıklarını belirtmişlerdir. Anne Özen ise oğlunun *“arkadaşlarından duyup”* oyun indirdiğini, denediğini ve *“şiddet içeriği çok oyunları”* çocuğun kendisinin sildiğini vurgulamıştır. Burada Özen ailesinin 5,5 yaşındaki oğlunun içerikleri değerlendirebilme yeteneğinin gelişmesi için alan açıldığı, yani eleştirel medya okuryazarlığına hazırlandığı görülmektedir.

Çocuklar, iletişim araçlarını doğal olarak iletişim amaçlı da kullanmaktadırlar. Yaren kızının *“Telefonda sadece babası ile görüştüğünü kapatma işlemini kendisinin yapmak istediğini”* söylerken, Özlem 18 aylık kızının büyük ebeveynlerle görüntülü görüşme

yaptığını, Serpil ise kızının WhatsApp'tan mesajlaştığını dile getirmiştir: *“Büyükler şehir dışında olduğu için çok paylaşım yapıyoruz. O da alıştı, yeni bir şey alınca hadi fotoğrafını çekelim anneanneme gönderelim diyor. Onlarda bize gönderiyorlar. Ses kaydı filan kızımın hoşuna gittiği için. Biraz da tek torun, onun yoğun ilgisi var”*. Sahada tabletin de telefon gibi iletişim aracı olarak kullanılabilirdiği görülmüştür. Zeynep, dokuz yaş oğlunun sosyal medya hesabı olduğunu, iletişim amaçlı açtığını belirtmekte ve *“Dışardayken evde telefon olmadığı için onu Facebook Messenger'dan arıyorum. İletişim amaçlı yani o sosyal medya amaçlı kullanmıyor. Tableti telefon gibi kullanmış oluyoruz.”* demektedir. Telefon küçük çocuklarda daha çok kendi videolarına, fotoğraflarına bakmak ve fotoğraf çekmek için kullanılmaktadır. Öte taraftan Güvenlikçi Gülnur, beş yaşındaki kızına telefonu acil durumlarda kullanabilmesi için öğrettiğini belirtmiştir: *“Benim de babasının da telefonunu açabiliyor. Çünkü şöyle telefon numaralarını öğrettim ona. Acil bir durum olduğunda, bana bir şey olursa babanı arayabil diye babasının resmi var, şuradan şöyle arayacaksın diye öğrettim”*.

Çocukların ebeveynleriyle birlikte yaygın olarak animasyon sinema saati yaptığı görülmüştür. Sultan kızlarının *“Özellikle babalarıyla sinema saati çok yaptığını, babalarının animasyonları sevdiğini”* söylerken, Berna animasyonun *“tercih sebebi”* olduğunu *“birlikte üçümüz etkinlik yapmış oluyoruz”* diyerek açıklamıştır. Farklı bir etkinlik olarak baba Çağlar'ın şehir dışında olduğunda internetten oğluyla 15-20 dakika satranç oynadığı görülmüştür. Yine Çağlar ailesi hep beraber akşamları yarım saat *“Ahmak Bilim”* adlı komik kazalar yaşayan kişilerin kazalarının sebebini bilimsel olarak açıklayan bir programı izlemektedir.

Bunun yanısıra iletişim araçlarının çeşitliliği, hanedeki bireylere *“kişisel”* tercihlerine yönelik araç kullanma olasılığı sunmaktadır. Yani medya ebeveynleri ve çocukları bazı etkinliklerle bir araya getirdiği gibi, bazı etkinliklerle de özgürleşme alanı açmaktadır. Bu durum daha çok çocuklara ait tablet olması durumunda gerçekleşmektedir. Bu anlamda çocukların kişisel kullanım özgürlüğü ileri yaşlarda sağlanmaktadır. Çünkü bu

çalışmanın konusunu oluşturan 0-6 yaş grubu gelişim hassasiyetinden dolayı özellikle medya kullanımında sınırlandırılmaktadır.

3.2.2.2.2. Ebeveynler Medya İle Ne Yapıyor?

Ebeveynlerin hepsi çeşitli şekillerde medya kullanmaktadır. Evdeki iletişim araçları da ebeveynlerin ihtiyaçlarına göre şekillenmektedir. En az medya kullananlar, telefonu iletişim için kullanıp, internetten haberlere bakan veya bir şey araştıranlardır. Medya bireylerin yaşadığı çevre ve toplumdaki haberler ve iletişime geçmesi için önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Örneğin Sultan “*Ben telefona biraz uzağımdır. İhtiyacım kadar kullanırım. Tablet hiç kullanmam. Televizyon açık kalır biz başka odada oluruz. Biz öyle özel takip ettiğimiz bir şey yok... Akıl oyunlarını filan takip ediyorum. Öğrencilerime neler yapabilirim diye araştırma yapıyorum en çok.*” şeklindeki ifadeleriyle, medyaya uzak durmakla birlikte gündelik hayatında temas ettiği en az iki noktaya değinmiştir. Öte yandan eşinin medyaya ilgi göstermediğini söyleyen Yasemin’in “*Eşim çok nadir kullanır. Facebooku filan hiçbir şeyi yoktur. Whattssapı da işinden dolayı. Televizyonda genelde habere filan bakar, film denk gelirse izler. Dizi pek yok onun. Dediğim gibi takip edemiyor. Kitap okumayı tercih ediyor.*” sözlerinden nadir görünse de medyanın eşinin hayatına nüfuz ettiği görülmektedir. Gülnur ise “*Haberleri izliyorum yemek yerken. Onun dışında çok vaktim olmuyor olsa bile, daha çok müzik dinliyorum. Telefonda 1,5- 2 saati bulur. İş ve ev toplam. Face ve WhatsApp var. Hafta sonu daha az giriyorum. Çünkü eşimle kızımınla vakit geçiriyorum. Araştırma yapıyorum. Sosyal medyadan arkadaşlarımla paylaşımlarına bakıyorum. O kadar.*” ifadeleriyle, vakti olmadığını ama ortalama 1,5 saat kullandığını belirtmiştir.

Ebeveynler akıllı telefon, tablet, bilgisayar ve televizyon gibi iletişim araçları ile ne yapıyor? sorusunun cevabı sahada araştırma ve iş yapmak, dizi, film ve haber izlemek, sosyal medya kullanmak ve alışveriş yapmak olarak cevaplanmıştır. Örneğin Işık internet kullanımını “*Sosyal medya, günlük hayatla ilgili araştırma, haber, yemek, çocuk gelişimi.*” olarak sıralamıştır. Ebeveynlerin medya kullanımında internet

üzerinden yapılan araştırmalar yoğunluktadır. Bu araştırmalar meslekleri, ilgi alanları, çocukla ilgili sorunlar veya meraklar, yemek gibi ev işleri, gündeme ilişkin olaylar, haber gibi konulara yönelik olarak yapılmaktadır. Zülal “*Bilmediğim Şeyleri araştırırken interneti kullanıyorum.*” derken Yaren “*Her Şey için kullanabiliyorum. Yemek tarifine bakmak istediğim zaman, bir Őeylerin püf noktasına bakmak istediğim zaman ya da ne bileyim kızıma doğum günü yapacağım genelde oradan araştırıp bakıyorum.*” diyerek araştırma konularının çeşitliliğini ve araştırmaların gündelik hayata dair kolaylaştıcılığını vurgulamaktadır. Rana da kendinin ve eşinin internet kullanımını Şöyle açıklamıştır: “*Haber, araştırma amaçlı internet kullanıyoruz. Ben işim olmayınca girmem, bir Şeye bakar çıkarım. Gazete okuyacaksam okur çıkarım. Sosyal medyam yok. Eşim gazete okur, araştırma yapar. Onun da sosyal medyası yok. WhatsApp var sadece bizde*”.

Begüm internetin ebeveynliğini besleyen yönünü Şu cümlelerle ortaya koymaktadır: “*Tabiki ebeveynlikle ilgili birçok güncel bilgiyi internetten ben alıyorum. İnternet olmasaydı bunların hiçbirini belki de bilmiyor olurdum yani. O yüzden internet çok faydalı*”. Özlem de benzer Şekilde internetin araştırmaya izin veren yönünün anneliğini destekleyen özelliğine örnek vermektedir: “*Son dönemlerde saçı dökülüüyor, bu yaş çocuklarda saş dökülmesi normal mi, nereye kadar mesela onu araştırıyorum. Ek gıdaya geçtiğinde ne yer ne yemez onları araştırırdım*”. Harun ve Kerem ise interneti genellikle iş için kullandıklarını sosyal medya hesapları olmadığını belirtmişlerdir. Diğer taraftan kendini “beyaz yakalı” olarak tanımlayan baba Çağlar: “*İş için, beyaz yakalı olduğumuz için tüm hayatımız internette geçiyor. Facebook kapattım. Twittera bakıyorum. Linkeden kullanıyorum. Yarım saati geçmez kullanımım, haber, Linkeden. Makalelere bakarım, sektörle ilgili haberlere bakarım.*” diyerek kariyeriyle ilgili kullanımını detaylandırmaktadır. Dolayısıyla meslek hayatı ve iş bağlamında, babalar mesleki işleriyle ilgili araştırmalar yaparken, anneler hem meslekleri hem de eve ve çocuğa dair işleriyle ilgili araştırmalar yapmaktadırlar. Yani aile içindeki görev dağılımındaki toplumsal cinsiyet eşitsizliği (England, 2006; Okin, 1989) medya kullanımında da yeniden üretilmekte ve görünür olmaktadır. Sahada görüşülen babalardan, yemek, alışveriş veya çocuğa dair bir araştırma için interneti kullandığını

söyleyen olmamıştır. Elbette bu hiç bu yönde kullanmadıkları anlamına gelmemektedir. Ancak internet kullanımları sorulduğunda babaların önceliklerinde dile getirdiği bir mevzu olmamıştır.

Oysa ev hanımı anneler hem evi toplama, süpürme, silme, bulaşık yıkama, yemek yapma, çamaşır, ütü gibi rutin işlerini yapmakta, hem de çocuklarıyla ilgili işleri yapmaktadırlar. Çalışan anneler bunun yanı sıra işyerinde de çalışmaktadırlar. Ev ve çocuk işleri çalışan kadınlar için ücretli karşılığı olmayan “ikinci vardiya” olmaktadır (Hochschild ve Machung, 2012). Ev hanımı Türkan annelerin yoğunluğunu şu sözlerle dile getirmektedir: “*İşten (ev işi) ne kadar vakit kalırsa, çocuklarla, ders, okul (öğretmen) çok vaktim kalmıyor açıkçası. 1-2 saat. Instagram, WhatsApp, kendimde öyle birşey izlemem. Biz kendimiz çok kullanmıyoruz. Vaktimiz olmuyor. Sosyal medya, yemek tarifi, oğlanın araştırma dersleri*”. Diğer taraftan ister çalışsın ister çalışmasın bir annenin en önemli görevinin akşam yenecek yemek olduğu gerçeği de sahada görülmüş olup, annelerin medya kullanımında dile getirdikleri bir olgudur. Çünkü annelerin baktığı yemek tarifleri onların günlük işlerine ilişkin önemli bir araştırmadır.

Sahada çocukların yoğun olarak kullandığı YouTube platformunun, ebeveynler tarafından daha az kullanıldığı, özellikle ifade edilmediği dikkat çekmiştir. Ebeveynlerle medya kullanımları konuşulurken, kendilerinin YouTuber izlediğini ifade eden olmamıştır. Sadece dört ebeveyn YouTube’den bahsetmiştir: Erdem Facebook ve YouTube kullandığını, Kerem “*YouTube’den bilgi içerikli videolar seyrettiğini*”, Anne Üçler YouTube’daki “*TEDx konuşmalarını izlediğini*”, Baba Türker ise “*Koyun, inek, hayvancılıkla ilgili şeylere ve traktörlere baktığını*” belirtmiştir. Kerem eşinin sosyal medya platformlarının hepsini kullandığını söylerken, Baba Türker’in “*İnternet paketi 4 GB. Instagram çok yiyor, YouTube yemiyor da.*” Sözleri Prof. Henry Jenkins’in “katılım uçurumu” kavramının yetişkinlere yönelik boyutunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla medyanın kullanımda “erişim” noktasında dahi ebeveynlerin dolayısıyla çocukların sıkıntı yaşadığı, ekonomik ve dijital eşitizliklerin yendien üretildiği sahada görülmüştür. Her ne kadar sahada ebeveynler çocuklarının iyiliği için interneti sınırlasalar da, sosyo

ekonomik durumu zayıf ailelerde televizyonla sunulan içeriğe alternatif sunulamamaktadır. Yani dijital eşitsizlikler ilk önce araca ve internete ulaşma noktasında yeniden üretilmektedir.

Diğer taraftan, görüşmelerin bütünü değerlendirildiğinde ebeveynlerin sosyalleşme, eğlenme, fotoğraf ve video takibi ihtiyaçlarını diğer sosyal medya platformlarının doldurduğu görülmektedir. Yani çocuklar YouTuberları izleyerek sosyalleşip kendilerinden bir şey bulurken, ebeveynler WhatsApp, Instagram, Facebook, Twitter, LinkedIn Tiktok, Pinterest gibi platformlardaki zengin içerikle, ilgi alanları ve ihtiyaçlarına yönelik takiplerde bulunmaktadırlar. Sosyal medya adından da anlaşıldığı üzere ebeveynler tarafından sosyalleşmek (G30: *Genellikle sosyalleşmek için kullanıyorum. Instagram WhatsApp, arkadaşlarımla sosyalleşmek için kullanıyorum. Bi de çocuk için filan, ilaçların etkilerine filan bakıyorum.*), paylaşım yapmak (G5: *Eşim Aktif kullanıcı sürekli hikaye paylaşır. Yaptığı yemekleri, gezdiği yerleri, fotoğraf, durum paylaşır. G20: Kendi sayfam var etkinlerimi paylaşıyorum.*), gündemi takip etmek (G4: *Twitter'dan gündemi takip ediyorum.*), modayı takip etmek (G32: *Instagramda da işte giyim kuşam üzere bakıyoruz.*), bilgiye ulaşmak (G32: *Sosyal medya, pedagogları takip, çocuğumla okul ve eğitimle ilgili araştırma yapmak için*), mesleklerini desteklemek (G19: *Pinterest de öğrenciler için çocuk etkinliklerine bakarım. Yemek için bakarım.*) ve alışveriş (G35) için kullanılmaktadır. Önemli bir konu olarak, sosyal medya alanı akışı olan içerikler ürettiği için, “yeni ne var?” sorusu ebeveynlerin sık sık sosyal medyayı kontrol etmelerine sebep olmaktadır. Bu durumu Figen “*Ben sık sık sosyal medya hesaplarıma girip çıkıyorum. Ne var ne yok diye.*” sözleriyle dile getirmektedir.

Bu noktada veriler şunu göstermektedir ki, sosyal medyanın “ne var ne yok” diyerek sürekli kontrol edilmesi, Fatma'nın 7/24 telefonu elinden düşürmemesi ve arka fon sesi olarak kullanılan televizyon aynı şeye hizmet etmektedir: Medya yetişkinlerin hayatında eğlence ve bilgidan öte ulaşılabilirliğinin kolaylığıyla önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Bir nevi onlara gün içinde istedikleri her an eşlik edebilmektedir. Televizyonun “sessizliği önleyen”, “boşluğu önleyen” bu yönünü Selma şöyle dile

getirmektedir: “Televizyon gün boyu açık duruyor. Bazen kafam bunalırsa kapatıyorum. Hani televizyon sesi olmazsa bana biraz boşluk gibi oluyor, sadece çocukların sesinden kafam şişiyor, arada bi bakıyorum şöyle kafamı çevirip. Müzik te açıyorum. İngilizce müzik açarım. Kızım da oynuyor, anlamadığı için oynuyor. Akşamları bakarım biraz. Dizilerin sonuna da bakmıyorum.” Bu “sürekli bağlantıda olma” hali, yeni iletişim araçlarının gündelik hayatın ve yaşam pratiklerinin “dahil” bileşenleri olduğunu göstermektedir (Hinton ve Hjorth, 2013).

Ebeveynlerin medya kullanımındaki içeriklerde dizi, film ve haberler de önemli bir yer tutmaktadır. Diziler genellikle televizyondan izlenmektedir, ancak bilgisayar ve cep telefonundan da izleyenler bulunmaktadır. Dizilerin internetten izlenmesinin ebeveynlere zaman esnekliği fırsatı sunduğu anlaşılmıştır. Yerli veya yabancı dizileri bazı katılımcılar Netflix gibi platformlardan takip etmektedir. Düzenli dizi izleyen Nuran “Gündüz hiç izlemem akşamları sekizden sonra başlayan dizilerimiz var her gün izliyorum. Bu ara çarşamba ve cumartesi boş izlemiyorum.” derken, Yasemin çocuklarının dizi izlememesi için onların olmadığı zamanları tercih etmektedir: “Televizyon ben gündüz hiç izlemem ama bazen açık bırakırım müzik filan nadir. Bir iki izlediğim dizi var o da takip edemediğim için internetten izliyorum çocuklar etkilenmesin diye. Çocukları okula götürdükten sonra telefonda veya tablettan kulağımı veririm yani öyle işimi gördüğüm yerde izlemiş oluyorum. Çocuklar biraz etkileniyor dizilerden, diziler pek onlara uygun olmuyor”.

Haberlerin az veya çok tüm ebeveynler tarafından takip edildiği, çocuk bakmak için eve gelen büyüklerin de haberlersiz duramadığı, hatta haber izlemek için eve televizyon aldıkları (G9) anlaşılmıştır. Yine Leyla “Televizyonda genelde çizgi film, annemler gelirse haberler ve diğer kanallar açılıyor” ifadelerini kullanmıştır. Ancak ebeveynler haberi iletişim araçlarının hepsinden takip etmektedir. Kerem telefonda haberlere baktığını söylerken, Özlem de televizyona bakmadığı için haberleri telefon ve laptoptan takip ettiğini belirtmiştir. Ayrıca haberlerde çocukların izlememesi gereken içerikler olduğu için çoğu ebeveyn dikkat etmektedir. Örneğin baba Türker “Tabi mesela

çocuklar varsa hemen çizgi film izlemek istiyor onlara biraz haber izleyelim sonra diyoruz. Haberlerde de Show filan izlemiyoruz, orda hep cinayet haberleri oluyor. Biz ya Fox ya Star izliyoruz. Çocuklar sonra çizgi film izliyor". Ayrıca iletişim araçlarındaki çeşitliliğin "kişiselleşmeyi" destekleyerek ebeveynlerin kendi tercihlerini takip etmesine izin verdiği görülmüştür. Örneğin Beyza "*Çocuklar uyuduktan sonra baba netflixden film izler bense kitap okurum. İlla bir şey izleyeceksem online dizi izliyorum*" demektedir.

Sahada telefonu taşınabilirliğinin kolaylığından dolayı ebeveynlerin yanlarından ayırmadıkları, internetin sunduğu sınırsız içerikten dolayı gerek YouTube, gerek internet, gerekse sosyal medya için hepsini bir arada toplayan cep telefonlarının kendilerine sınır çizmezlerse, ebeveynlerin ellerinden düşmediği anlaşılmaktadır. Üstelik anneler ve babalar arasında bu konuda bir ayırım bulunmamaktadır. Kullandıkları içerik değişmekle birlikte, ebeveynler için cep telefonu vazgeçilmez hale gelmiştir. Yaren eşinin "*filmi telefonuna indirip izlediğini, kızı uyuduğunda telefondan beraber izlediklerini*" söylemiştir. Çocuklardan farklı olarak, ebeveynlerin oyun oynamaya çok zaman ayırmadıkları görülmüştür. İnternet alışverişi ebeveynlerin yoğun kullandığı medya faaliyetlerindedir.

3.2.2.2.3. Çocukların Medya Kullanımı Dışındaki Faaliyetleri

Çocukların medya dışındaki etkinliklerinin bilinmesi, gündelik hayatta medya kullanımlarını etkileyen faktörlerin ve ebeveynlerin medya aracılığı stratejilerinin daha iyi anlaşılması için önemlidir. Bu noktada yukarıda tespit edilen medya kullanım alışkanlıklarının devamı olarak bu bölüme "ebeveynlerin çocuklarla birlikte yaptığı medya faaliyetleri", "çocukların alternatif faaliyetleri", "ebeveynlerin alternatif faaliyetleri" gibi başlıklar düşünülmüştür. Ancak görüşmeler dikkatle incelendiğinde, özellikle tezin konusunu oluşturan 0-6 yaş grubu için ebeveyn-çocuk ayrı faaliyetlerden bahsetmenin zor olduğu ortaya çıkmıştır. 0-6 yaş çocuklar ancak uyuduklarında ve kreşte olduklarında ebeveynlerin kontrolü gevşetmeleri mümkün olmaktadır. Bu yaş

grubunda ebeveynlerin “gözü sürekli çocuklarının üzerindedir”. Gözü üstünde olma durumu Yaren ve Selma’nın belirttiği gibi kimi zaman evde: *“Ama buradaysa bile ben ne yaptığını az çok biliyorum. Çünkü beş dakikada bir kontrol ediyorum. Gözüm üzerinde D.’nin....Ben devamlı kontrol ederim. Sesini duyarım. Devamlı onu dinlerim mutfakta olsam bile.”*, *“Kardeşiyle oyuncak koyarım, ikisi oynarken işimi yaparım gözüm burada olur, beş dakika arayla bakar, işimi bitiririm”*, kimi zaman Figen’in belirttiği gibi dışarda *“Parka götürürüm, aşağı inince abisi, ben, babası gözetliyoruz.”*, kimi zamansa Öykü’nün belirttiği gibi medya izlerken gerçekleşmektedir: *“Gözüm sürekli üstünde zaten izlediği şeyler hususunda. Büyük gözlüye, yüzü farklıysa korkup getiriyor, izlemiyor o zaman”*.

Dolayısıyla bu bölümde anlatılan çocukların alternatif faaliyetleri ebeveynlerinin fiziksel, zihinsel, duygusal ve algısal olarak eşlik etmelerini içermektedir. Yani ebeveynler bakım faaliyetlerinin dışında da çocuklarının gündelik hayatlarının tamamıyla ilgilenmektedirler. *“Sabah kahvaltı, sonra birlikte oynuyorlar, kitaplara bakıp eşleştirme, oyuncaklarla oynarlar, bazen uyuyorlar. İkisi de günde bir kere uyuyorlar.”* ifadeleriyle Öykü bunu anlatmaktadır. Çalışmanın sorusunun cevaplanmasında medya dışı etkinliklerin yeri ilerdeki bölümlerde daha net anlatılacağı üzere, medya kullanımının yönetilmesinde ebeveynlerin stratejilerinin bu alternatif etkinlikler üzerinden gelişmesidir. Anne Üçler bunu net bir şekilde ifade etmiştir: *“Yani alternatif sunmamız lazım, uzaklaştırmak için. Mesela lego seviyor, hadi gel legolarla oynayalım dediğinde geliyor. Hadi resim yapalım, hadi aile oyunu (kart oyunları) oynayalım deyince geliyor. Alternatif üretince sorun yok, ama sen izleme abinler izlesin deyince isyan çıkıyor.”*

Bu bölümde sahada tespit edilen, çocukların alternatif etkinliklerinin resmi ortaya konulacak olup, bu etkinliklerin ebeveyn medya aracılığı stratejilerindeki yerine ilgili başlıkta yer verilecektir. Öncelikli olarak alternatif etkinlikler ev içi ve ev dışı olarak ayrılmaktadır. Ev dışı faaliyetlere kreşe giden çocuklar için okul da dahil edilebilir. Kreşe gitmeyen daha erken yaştaki çocuklar için “ebeveyn katımlı oyun atölyeleri” ekonomik durumu iyi aileler için alternatif sunmaktadır. Eğitimle ilişkili bir diğer ev

dışı faaliyet ise çocukların spor veya sanat kurslarına götürülmesidir. Sahada buna ilişkin olarak yüzme ve piyano kurslarına giden çocuklar olduğu görülmüştür. Sanat konusunda bir diğer etkinlikse çocukların kendilerine yönelik sinema veya tiyatroya götürülmesidir. Farklı bir ses olarak Yaren çocuğunu şehir dışına bile götürdüğünü söylemiştir:

“Yazın onların dikkatini çekecek evcil hayvanlar parkına götürdüm işte. Harikalar Diyarı ya da ne bileyim Konya’da Kelebekler Vadisi vardı. Oraya falan gitmiştik. Komşum geliyor. Onun da D.’yle yaşıt iki yaşlarında işte emsal bir çocuğu var. Genellikle onunla oynuyorlar. Parka gidiyoruz yazın özellikle. Genelde geziyoruz. Konya’ya bile gitsek beraber gidiyoruz”.

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere ebeveynlerin çocuklar için sunduğu en çok kullanılan dışarı etkinliği onları parka veya bahçeye oyun oynamaya götürmeleridir. Ev dışında çocukların ve ebeveynlerin hem hava alıp hem de oynadığı alanlar olarak parklar şehir hayatının vazgeçilmezleri arasındadır. Şehir hayatında sitelerin bahçeleri de çocukların oynamaları ve yaşlılarını görmeleri açısından alan açmaktadır. Elbette eskiden olduğu gibi çocuklar sokağa rahatça bırakılamamakta, güvenlik endişesiyle anne, baba veya abi, abla eşliğinde çıkılmaktadır. Katılımcıların çoğu çocuklarını park bahçeye çıkarmaktadır. Bisiklet sürmek de ev dışında yapılan faaliyetlerdendir. Park bahçe faaliyetlerini mevsimler etkilemektedir. Yine şehir hayatının bir getirisi olarak aileler kışın dışarı çıkaramadıkları çocuklarını, AVM gezmesine ve oyun alanına götürmektedir. Kışın yapılan en eğlenceli faaliyet olarak kar topu oynamak da ebeveynlerce dile getirilmiştir.

Çocukların ev içi faaliyetlerdeki çeşitlilik, ev içinde geçirilen zamanın fazlalığına işaret etmektedir. Çocukların ev içindeki oyunları, hareketli oyunlar, akıl oyunları, oyuncaklarla oynanan oyunlar, geleneksel medya olan kitap ve dergi okuma, resim yapma şeklindedir. Oyun dışındaki faaliyetler ise, yemek yemek, mutfakta anneye eşlik etmek, kek, pasta, kurabiye yapmak, odasını toplamak, sohbet etmek ve kardeşlerle kavga etmek olarak sıralanabilir.

Eve ve hayata dair ve oyun dışı görünen faaliyetler, çocukla birlikte dönüşen ebeveyn gündelik yaşamıyla ilgili önemli bir konunun altını çizmektedir. Çocuk ebeveyn için sürekli düşünmesi ve gözü üzeri olması gereken bir varlıktan öte sohbet edip, gündelik hayattaki eylemlerine eşlik eden bazen gerçek bir yoldaş yani hayat yolunda arkadaş olarak ortaya çıkmaktadır. Çocuklar konuşmaya başlamasıyla birlikte, evde ebeveynlere sohbet arkadaşı olmaktadır. Sahadaki ebeveynler çocuklarıyla yaptığı faaliyetlerde “sohbet etmeyi” de dile getirmişlerdir. Örneğin Türkan *“Okuldan sonra ders, konuşuruz, sohbet, ders yaparız, kitap okuruz. Kız her şeyi anlatır, oğlan geçiştirir.”* derken, Erdem *“Bilmece sorarım, konuşurum, çokça nesi var oynarız. Oyuncak arabalarla ilgili konuşuruz. Oyun oynarız. Birlikte maket yaparız.”* diyerek bu durumu anlatmıştır. Başlangıçta öğrenme aşamasında olsalar dahi çocuklar ebeveynlerin yemek masalarının da en önemli konuğudur. O yemeğin yapılmasında da anneye yoldaşlık yapabilmektedirler: *“Ben yemek yaparken D. yanıma gelir, bana bakar. Bazen kucağıma alırım, mutfak taşının üzerine oturttururum. Genelde beni izler. Eğer yanında değilsem yanıma gelir. Televizyon açık olur ama genelde yanıma gelir. (G27)”*. Kimi zamanda birlikte kek, pasta için mutfakta üretim yapılmaktadır: *“Bazı faaliyetleri beraber yapıyorum, mesela kek yapıyoruz. Ödevini beraber yapıyoruz. Odası beraber topluyoruz. Yani hayatın içinde olan şeyler (G11)”*. Elbette her ilişkide olduğu gibi, kardeşler arasında da aynı evi, ebeveyni ve oyuncağı paylaşmanın verdiği gerilimler ve kavgalarda olmaktadır. Tıpkı Türker çiftinin ve Sevgi'nin belirttiği gibi: *“İçerde oturuyorlar, kavga ediyorlar birbirleriyle. Kavgamız hiç bitmiyor bizim.”*, *“Abiye sataşiyor. Bazen iyiler, bazen kavga ediyorlar. Oturup oyun kurmuyor. Biriyle oynamak istiyor hep. Abiye yapışiyor sürekli.”*

Çocukların ev içindeki hareketli oyunlarına sahada çıkan örnekler şunlardır: Saklambaç, Babayla güreş, Müzik ve Dans, Yerden yüksek, El oyunları, Maç, Eşya saklayıp bulmak, Deve cüce, Tiyatroculuk, Atçılık, Kutu kutu pense ve Taş kağıt makas. Görüldüğü üzere ebeveynler evde çocukların hareket edebilmesine alan açmaktadırlar. Legolar, arabalar, ev eşyaları, oyun hamuru, bebekler gibi oyuncaklarla oynanan oyunlar ise, evcilik, doktorculuk, tamircilik şeklindedir: *“Oyuncağı alıp doktora götürüyoruz (G7). “Çay getiriyorlar, ellerine sağlık pek tatlıymış diyorum,*

torunları görüyüm diyom. Onların oyunlarına katlıyoruz (G14)". Çocukların oyuncakları arasında yer alan boya kalemleri ve resim defterleri de çocukların resim ve boyama yapmasını sağlamaktadır. Sahada çocuklara sunulan alternatiflerden biri de akıl oyunlarıdır. Kutu oyunları diye de isimlendirilen Buzdağı, Abalon, Turbo bardaklar, Atlatma oyunu, Pratik bardaklar, Monopoly, Tangram hanelerde kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra ebeveynlerin çocuklarıyla satranç oynadıkları ve puzzle yaptıkları da görülmüştür.

Son olarak kitap ve dergi okumak çocukların keyifli vakit geçirmesini sağlamaktadır. Unicef (2020) hikaye kitaplarını yüksek sesle okumanın, beynin kelimeleri, görüntüleri ve sesleri işleme için zaman verirken, ekrandaki görüntülerin ve mesajların sürekli emilmesinin çocukların dikkat sürelerini ve odaklanmalarını etkilediğini belirtmiştir. Sahada kendisi kitap okuyan ebeveynlerin çocuklarına da kitap aldığı, ama ebeveyn kendi okumuyorsa çocuğuna da kitap dergi almadığı görülmüştür. Bunu bir ihtiyaç gören ebeveynler kütüphaneden yararlanabilmektedir. Erken yaşta kitap ve dergiler, resimlerine bakılması sebebiyle çocuklar için hem oyalayıcı hem de eğitici bir alternatif olarak görülmektedir.

3.2.3. Ebeveynlerin Medya Aracılığını Etkileyen Faktörler

İkinci bölümde detaylı şekilde yer verildiği üzere, çocukların medya kullanımının yönetilmesine ilişkin faaliyetler “ebeveyn medya aracılığı” olarak adlandırılmaktadır. Ebeveynlerin medya aracılığını şekillendiren çok çeşitli faktörler bulunmaktadır. Bu bölümde saha araştırmasının analizinde ortaya çıkan temel faktör ele alınacaktır. Sahada ortaya çıkan faktörler, araştırmanın temel sorusunun aktörleri olan ebeveyn, çocuk, medya ve bunların içinde buldukları çevreye ilişkin olarak kategorize edilmiştir.

3.2.3.1. Ebeveyne Bağlı Faktörler

Öncelikli olarak, ebeveynlerin gelir durumu ve eğitim durumlarının çocuklara ev içinde sunulan medya ortamını şekillendirdiği görülmüştür. Yukarıda bahsedildiği üzere, katılımcıların %60'ı lisans veya üstü mezunu olup, ailelerin ortalama geliri 2019 yılı rakamlarına göre 2.500 ile 15.000 TL arasında değişmektedir. Sahada gelir ve eğitim düzeyi yüksek ailelerin çocuklarının iletişim araçlarına daha rahat ulaştığı, ancak güvenli kullanım ortamı da oluşturulduğu görülmüştür. Örneğin YouTube reklamlarından ve önerilerinden çocuklarını korumak isteyen ve çocuklarının seçilen içerikleri takip etmesini önemseyen Üçler ailesi, Sevgi ve Hakime, Türkiye’de yeni kullanılmaya başlayan Netflix platformuna üye olduklarını belirtmişlerdir. Diğer taraftan ekonomik ve eğitim düzeyi düşük Türker ailesinin çocuklarına sunduğu tek iletişim aracı televizyon olup, kendilerinin de cep telefonunu farklı amaçlar için kullanmayı çok tercih etmedikleri, bunda internet paketinin ücretinin rolü olduğu kadar kişisel beklentilerinin de rol oynadığı görülmüştür. Yine düşük sosyoekonomik durumdaki Güler çiftinin 3,5 yaşındaki kızlarının kitap okuma alışkanlığı sorulduğunda, marketten boyama kitapları aldıklarını, masal kitapları okumak istediklerini ama almadıklarını belirtmişlerdir. Araştırmacı semtlerinde bulunan kütüphaneye üye olabileceklerini ve oradan temin edebilecekleri bilgisini vermiştir. Ancak daha sonra görüşülen ve Güler ailesi ile aynı eğitim ve gelir düzeyine sahip, fakat abisi akademisyen olduğu anlaşılan Yaren’in aynı yaştaki kızı için semt kütüphanesine üye olduğu ve çocuğunun kitap ihtiyacını oradan karşıladığı tespit edilmiştir. Düşük sosyoekonomik durumda olmasına rağmen evde tablet, bilgisayar ve cep telefonu gibi araçların yoğun olduğu anlaşılan başka bir örnekte ise Selma’nın teknoloji yoğun ortamda kızına sunduğu imkanları yönetemediği, çare olarak şarjın bitmesini bulduğu görülmüştür. Öte taraftan eğitim düzeyi yüksek ve gelir durumu orta olan çok fazla ailenin evdeki teknolojik araçlardan küçük çocuklarını bilinçli olarak uzak tuttuğu sahada görülmüştür. Sonuç olarak çocuklara sunulan teknolojik araç zenginliğinin ebeveynlerin gelir durumuna bakan yönü olmakla birlikte, medyayı etkin ve faydalı kullanmada ebeveynlerin eğitim durumları ve sosyal sermayeleri ağır basmaktadır.

Sahadaki bu durum GY25’de vurgulanan çocukların medyaya “erişim hakkının” yeterince sağlanmadığını, ebeveynlerin bu konuda yeterince desteklenmediğini ortaya koymaktadır. 0-6 yaşında başlayan “sayısal uçurum”, çocukların ancak okula başlamasıyla ve farklı kaynaklara erişmesiyle kapatılmaya başlanabilecektir.

Ebeveynlerin kullanım alışkanlıklarının erken yaş çocukların kullanım alışkanlıklarını önemli ölçüde şekillendirdiğinden de yukarıda bahsedilmiştir. Sahadan duyulan seslere göre ebeveynlerin medya aracılığını medyaya bakış açıları, özel hayatın mahremiyetini önemsemeleri, vakitlerinin sınırlı olması ve meşguliyetlerinin fazlalığı, toplumsal cinsiyet kodları, annelerin yetersizlik duygusu, babaların çabuk sıkılması, ebeveyn hemfikirliği, ebeveynlerin beden sağlığı gibi faktörler şekillendirmektedir.

Ebeveynlerin medyaya bakış açıları onu kullanım ve yönetim şekillerini belirleyen en önemli faktördür. Örneğin 40 yaşındaki Zülal “özel hayatın mahremiyetine” vurgu yaparak, sosyal medyaya hayatında yer vermediğini belirtmiştir:

“Benim ne feysim var ne instagramım var. Ona zaman ayırmam ayrıca benim özelimi niye bilsinler millete ne. ...Bir arkadaşımın annesi ile konuştum çocuğun YouTube kanalı varmış. Annesi ne olacak abla diyor. Ne olacak olur mu? Neyin videosunu çekip koyacak. Bu benim arkadaş Tiktoker, kızının videosunu çekip koyuyor. Dedim Burcu neden koyuyorsun çocuğun videosunu herkes görüyor. Çok hoş görülüyor bizim kadınlar demek ki.”

Ebeveynlerle yapılan görüşmelerde annelerin medya kullanımına “***vaktim yok***” cümlesini çok kullandıkları görülmüştür. Arkasından gelen cümlelerle gündelik hayatın akışında ev işleri, yemek, mutfak, çocuk bakımı, çalışma hayatı, aile etkinlikleri, dışarı faaliyetleri gibi pek çok koşuşturmanın içinde medya kullanımlarının nerelere nüfuz ettiğinin örneklerini anlatmışlardır. Kimi zaman yemek tarifi, kimi zaman alışverişini kolaylaştırma, kimi zaman çocuk gelişimine ilişkin araştırmalar, kimi zaman mesleki araştırmalar, kimi zaman bir nefes alıp koşturmacaya mola verme, kimi zaman kişisel gelişime yönelik kendilerini besleme, kimi zaman ailece keyifli vakit geçirme, kimi zaman sosyal medyadan tanıdıklarının ne yaptığından haberdar olma, kimi zaman da

gündemden haberdar olma gibi çok çeşitli alanlarda medya ebeveynlerin hayatlarına temas etmektedir. Hakime ebeveynlerin gündelik hayatında medyanın nüfuz ettiği yerleri şu sözleriyle ifade etmektedir:

“Cep telefonu hep elimizde tabi ama. Ben şimdi tez yazdığım için hep bilgisayardayım ama. Instagram, Facebook, takip ediyorum aslında. Ama şimdi bilemedim ne kadar. Bir saat olabiliyordur. Ama akşam oğlanın yanında kullanmamaya dikkat ediyorum. Ödevlerini yaptırıyoruz. Kitap okuyoruz. .... Biz televizyon izlemiyoruz. Yani bir tek haftasonu mesela bizimde netflix profilimiz var ayrı, şuradan bir film izleyelim diyoruz. Vaktimiz de yok.... Eşim de zaten öğretmen. Daha çok okumakla, ders hazırlamakla geçiyor işte. Yani bizim vaktimizi alan çok şey var. Diziye ya da oturup televizyon izlemeye vaktimiz olmuyor. Haber de izlemiyoruz. İnternette belli güvendiğimiz kaynaklardan takip ediyoruz yani. Alışveriş için de kullanıyorum. Zaman kazanmak için iyi oldu. Daha ucuza da geliyor.”

Ebeveynlerin bakış açılarını şekillendiren faktörlerden biri de medyanın avantaj ve dezavantajlarına ilişkin fikirleridir. Çocukların medya kullanımına ilişkin literatürde de vurgulanan (Modecki, 2021; Livingstone, 2018; Wartella vd. 2013; Blum-Ross ve Livingstone, 2016) ebeveynlerin “endişe” ve “korkularına” dair sahada ortaya çıkan konular şunlardır: Olmadık yerlerde çıkan cinsel içerik, dikkat eksikliği, agresif olması, oynadığı oyunlardan kötü kelimeler öğrenmesi, argo, yaşa uygun olmayan içerik, tembellik, yanlış davranışlar kazanması, başta göz sağlığı olmak üzere bedensel rahatsızlıklar, şiddet, otizm, beyin ve zihinsel gelişim zarar görmesi, anti sosyal olmaları ve bağımlık. Ebeveynler bu korku, kaygı ve endişelerini açık bir şekilde ifade etmektedir:

Özlem: Gelişimini yavaşlattığı bilgisi beni kaygılandırıyor. Yavaşlatabilir diye düşünüyorum. Çok hızlı bir ışık patlaması, görüntü değişmesi vs. etkiliyor çocuğu diyorlar. Ondan korkuyorum.

Öykü: Otizmi çok duydum en çok korktuğum şey. Gelişiminde bir şey yok. Dikkat eksikliği belki.

Anne Özen: Yaşa uygun olmayan içerik, sürenin uzun olması. Göz, bedensel rahatsızlıklar, çok fazla oyun oynayınca aşırı hareketli oluyor. Çocukları uyarıyor. Sonrasında bir boşalmaları lazım. Drama yapıyorlar sonrasında, oynuyorlar.

Nuran: Beyin gelişimiyle ilgili endişelerim oluyor. Gözleri zarar görebilir. Olumlu bence olamaz diye düşünüyorum.

Hakime: Bağımlı hale gelebilir. Tembelleştirebilir. Uyuşuklaştırabilir. Oradan zararlı içerikler yaşına uygun olmayan bilişsel açıdan görürse baş etmekte zorlanabilir. Davranışlarına yansiyabilir şiddet şeklinde. Bu tür şeylerden sakınmak amaçlı dikkat ediyoruz zaten. Bir taraftan da hayatı çizgi filmlerle pekiştiriyor belki öğreniyor, ilişkileri görüyor. Yani yaşına uygun filmlerde.. Bir de mental up tarzı dikkat zeka artırıcı oyunlarda yine bir nebze yardımcı oluyor olabilir.

Ebeveynlerin bu korkuları, çocuklarıyla ilgili deneyimlerinden kaynaklanmaktadır. Çocukların gece korkuları sahada ebeveynlerce dile getirilmiştir. Örneğin Selma “Genelde çok korkuyor. Ben etkilemez sanıyordum ama etkiliyor. Geceleri bağırıp kalkabiliyor. O zamanda tableti verdiğim için direk aklıma o geliyor, baktığımda da görüyorum zaten. Gözden kaçırmış olduğum oluyor.” sözleriyle, Kerem ise “İçerik bazlı riskler olabilir. Hayalet falan gördüğünde gece korkmaya başladı. Bilinçaltında olumsuz etkileri oluyor.” diyerek bu durumu anlatmaktadır. Ebeveynlerinin korkularının araştırmanın yapıldığı dönemde ülke çapında haber olan Mavi Balina (G31) ve Momo (G13) olayları tarafından da beslendiği görülmüştür. Ali Murat Kırık (2019), Momo ve ve Mavi Balina gibi oyunları “oyun görünümü intihar tuzakları” olarak tanımlamakta ve siber zorbalık kapsamında yer aldığını belirtmektedir. Siber zorbalığı ise teknolojiyi başka birini taciz etmek, utandırmak veya hedeflemek için kullanmak olarak tanımlamaktadır (Kırık, 2019:24).

Öte yandan ebeveynlerin medyayı çocukları “meşgul edici” (Çaylan, vd. 2021), “oyalayıcı”, “sakinleştirici” yani “elektronik bakıcı” (Timisi, 2011) ve “sanal bakıcı” (Evans vd, 2011) olarak kullandıkları da anlaşılmaktadır. Baba Çağlar bunalınca çocuğa çizgi film açtığını, anne de oğlunun kendisine “Anne aç da bir sakinleşeyim” dediğini belirtmiştir. Sevgi ise eşinin de medya kullanımı konusunda dikkatli olduğunu ancak “İş şu noktaya çok geliyor, ikisinin sesinden de kurtulmak için, susturma aracı olarak kullandığımız oluyor. Çünkü tamam gitsin diyorsunuz başımdan”. Elektronik bakıcı olarak medya ebeveynlerin kendilerine zaman ayırmasını, bir nefes almasını sağladığı gibi, dışarda kriz çıkmaması için de kullanılmaktadır. Bu durumu, Gülnur “bir yere oturmaya gittik, arkadaşlarla yemek yemeğe gittik o zaman veriyoruz, oyalasın diye yani.” sözleriyle, Öykü “Dışardayız, bir şeylere müdahale ediyorsa onu meşgul etmek

için. AVMde, alışverişte, ağladığı zaman. Bazen misafirlikte telefonu alıyor.” sözleriyle dile getirmektedir. Engin ise *“Yetiştirmesi gereken bir işi varsa, kızının TV başında olmasını”* tercih ettiğini, Beyza *“uzun yolculuklarda tableten animasyon açtığını”*, Sevgi de yine yolculukta ve tatilde medyayı *“bakıcı”* olarak kullandığını belirtmiştir. Görüşme anlatılarını destekler şekilde Tablo-10’da görüldüğü üzere sahadaki ebeveynlerin %68’i *“Benim işlerim varken çocuğumu oyalıyor”* cümlesine evet veya bazen cevabı vermiştir. %29’u bu cümleye hayır derken, %3’ü çocuğu medya kullanmadığı için yanıt vermemiştir.

Ebeveynlerin çocuklarının medya kullanımını kontrolde genellikle öne çıkan *“ev işi”* meselesinin farklı bir yönü olarak anneler kendilerine daha fazla *“ev işi”* çıkmasını, ev derli toplu olsun düşüncesiyle de çocuğun eline telefon, tablet verebilmektedir. Çocuğu medyaya az ilgi duyan ebeveynlerin çocuklarının odalarını özgürce kullanmaya izin verdikleri dikkat çekmektedir. Modernleşmeyle gelen çekirdek aile yaşamı hanedeki insan kaynağını azaltmış olabilir, ancak çocukların hayal gücü sınırsızdır. Onlar ellerindeki malzemelerle çeşit çeşit oyunlar kurabilme yeteneğine sahiptir. Bunun için çocuklara evin dağılacağı, kirleneceği, eşyaların kırılacağı, duvarların kirleneceği endişelerinden uzak özgür kullanım alanları açılması mümkündür. Örneğin Zülal *“Odaları zaten oyuncakçı gibi, oyun oynuyorlar kendi kendilerine. Kızım yalnız kaldığında genelde resim yapar. Eskiden duvarları karalardı şimdi karalamıyor resim yapar sağa sola. Oyun oynamak onlara daha cazip geliyor.”* demektedir. Işık’ın evinde salonun duvarının bir kısmını çocuk boyunda beyaz kağıtla kapladığı ve çocuğun karalamalarının bulunduğu dikkat çekmiştir. Elbette bu özgürlüğün sağlanmasında küçük çocukların kendilerine zarar verebilme potansiyeli de etkilidir. Yani ebeveynler çocuklarının fiziksel zarar görmemeleri için de *“koruma”* güdüsüyle özgürlüklerini sınırlandırmaktadırlar. Görüşmelerde genellikle ebeveynler 0-3 yaş çocuklarını tek başına bırakmadıklarını, *“bir gözleri üstünde”* yanlarından ayrıldıklarını, uyuduklarında işlerini yaptıklarını belirtmişlerdir. Ancak eleştirel, sorgulayıcı ve özgün bireyler yetiştirmekte onların hayal gücünü besleyecek özgür alanlar açmanın önemli katkısı olacaktır. Dr. McCarthy (2021), aşırı medya kullanımının çocukların hayal güçlerini kullanma ve yaratıcı olma şanslarını azalttığını belirtmiştir.

Sahada ebeveynler medyanın olumlu yönleri (Cingel ve Kcramer, 2013) konusunda çocuklarının “yeni fikirler, merak ettiği şeyleri öğrendiğini” (G35), “renkleri, sayıları öğrendiğini” (G33), “İngilizce şarkılar öğrendiğini. Yabancı dil gelişimine olumlu etkisi olduğunu” (G24) ve “Görsel olarak daha faydalı olduğunu, çünkü ebeveynin sözel olarak anlattığını orda görsel olarak göstermesinin daha kalıcı olduğunu” (G10) dile getirmişlerdir. Ebeveynler televizyonun ve çizgi filmlerin çocuklarına katkısını ise şöyle anlatmaktadırlar:

Fatma: Kültürü artıyor, bir şeyler de öğreniyor. Benim bilmediğim şeyleri bilebiliyor. Çizgi filmlerden öğrendiği de çok oldu. E.’nin erken konuşmasında izlediği çizgi filmlerin etkisi çok oldu. Güldür Güldür’ü çok izliyor. Oradan bir şeyler öğreniyor. Gündelik hayatı öğrenmesi adına, sosyalleşmesi adına faydalı olduğunu düşünüyorum.

Harun: Sonuçta bizim duymadığımız çok farklı bilgiler edinebiliyor. Arkadaşları aracılığıyla da. Onu gelip bize sorabiliyor. Ülkelerle ilgili sorular sorabiliyor. Belgesellerden de çizgi filmlerden de. Ülkeler, aletler, araçlar hakkında. Biliyor musun baba şu tren şu kadar gidebiliyormuş. Biliyor musun şu şey çöl tilkisi şurada yaşıyormuş. Ayıların şöyle şöyle yaşadığını biliyor muydun baba. İşte kaç ay kış uykusuna yattıklarını. TRT Belgesel ve National Geo Wild izliyor.

Erdem: Kelime dağarcığı geliyor. Dilsel anlamda, genel kültür anlamında. Bir şey söylemişti mesela bu karahindiba, ben bilmem mesela. Çizgi filmde öğrenmiş. Bir şey söylüyor Elif’in Düşleri’nde duymuş, Elif demişti diyor. Rafadan Tayfa izler oradan bir şey duyar. Müziksel gelişiminde etkisi var. Oradaki şarkılar hoşuna gidiyor. Söylüyor.

Görüşmelerden ebeveynlerin çocukların erken yaşta bazı bilgileri öğrenmesi, kelime dağarcığını geliştirmesi, olumlu şeyleri taklit etmesi, çizgi filmler yoluyla hayata dair bir şeyler öğrenmesi, sosyalleşmesini desteklemesi (arkadaşlarıyla paylaşımlarıyla) ve görselliğin avantajlar sunması gibi medyanın faydalarını gördükleri anlaşılmaktadır. Özellikle gerek Türkçe gerekse yabancı dil öğreniminde medyanın katkısı dile getirilmiştir ailelerce. Bu duruma destekler şekilde, “çocuğumun dil öğrenmesini destekliyor” cümlesine sahadaki ebeveynlerin %50’si evet, %26’sı bazen, %15’i ise hayır cevabını vermiştir (Tablo-10).

Tablo 10 Medya Kullanımıyla İlgili Aşağıdakilerden Hangisi Sizin İçin Geçerli?

	EVET	HAYIR	BAZEN	YANIT YOK
Çocuğumun gelişimini destekliyor	21%	38%	41%	0%
Çocuğumun gelişimine olumsuz etkileri var	53%	24%	21%	3%
Çocuğumun kitap okumasını destekliyor	9%	85%	3%	3%
Çocuğumun dil öğrenmesini destekliyor	50%	15%	26%	9%
Çocuğumu tembel yapıyor	21%	38%	32%	9%
Çocuğum başından ayrılmıyor	12%	53%	26%	9%
Çocuğumun oyun oynamasını engelliyor	21%	47%	21%	12%
Çocuğumla beraber keyifli vakit geçirmemizi sağlıyor	18%	41%	38%	3%
Benim işlerim varken çocuğumu oy alıyor	47%	29%	21%	3%

Diğer taraftan, Tablo-10’da görüldüğü üzere sahada ebeveynlerin %74’ü yani büyük çoğunluğu “medya kullanımının çocuklarının gelişimine olumsuz etkisi olduğunu” düşünmektedir. Bununla beraber “Çocuğumun gelişimini destekliyor” diyenlerin oranı ise %62’dir. Yani ebeveynlerin büyük çoğunluğu medya kullanımının avantajları ve dezavantajlarının farkındadır. Ancak ebeveynler faydayı ve zararı yönetme ikileminde Begüm’ün deyimiyle “*çocukları kaptırmamak*”, Işık’ın deyimiyle “*faydayı ve zararı dengelemeye çalışmak*” için ebeveynler çeşitli stratejiler geliştirmektedir. Bu stratejilere ileride yer verilecektir.

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğini Besleyen Kodlar

Sahada ebeveynlerden kaynaklı faktörlerde toplumsal cinsiyet eşitsizliği de görünür olmuştur. Literatürde yer aldığı gibi (England, 2006; Eanster, 2014; Okin, 1989; TÜİK,

2021) bakım konusunda anne babaya yüklenen görevlerin farklılığı ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği ebeveynler tarafından da dile getirilmiştir. “Siz veya eşiniz meşgul iken çocuğunuz ne yapıyor?” sorusuna anneler genellikle çocuktan öncelikli olarak sorumlu olanın kendileri olduğu belirtmişlerdir. Üstelik bu durumun eğitim seviyesi veya ekonomik duruma göre değişmediği de gözlemlenmiştir. Elbette bu durumun sahada açıkça görünür olması ve dile getirilmesinde çalışmanın konusunu 0-6 yaş çocukların oluşturması, erken yaş çocuklarının bakım ve ilgilenmesinin daha fazla zaman gerektirmesinin etkisi büyüktür. Örneğin akademisyen ve henüz çocuğu 18 aylık olan Özlem bu soruyu cevaplariken ikisi de meşgul ise *“feragat edenin”* kendisi olduğunu ve kendisinin *“meşguliyetlerini ya bıraktığını ya da yarım yaptığını”* vurgulamıştır. Bunun sebebi olarak da eşinin *“çabuk sıkılmasını”* göstermiştir: *“O çocuk ile evde birebir vakit geçirmekten çok çabuk sıkılıyor. Hatta bana şey demişti bir kere ‘ben inanamıyorum, sen sıkılmıyorsun çocuktan’. O çok sıkılıyor. O yüzden ne zaman çocuk ile sen ilgilen desem onu paketleyip dışarıya gezmeye götürüyor, dolaştırıyor. Bebek arabasına bindirip markete, parka hava güzelse. Öyle vakit geçirebiliyor.”*

Babalardaki *“çabuk sıkılma hali”* 4,5 yaş ve 8 aylık iki çocuğu olan ev hanımı Selma tarafından da dile getirilmiştir: *“Erkeklerin çok çabuk sıkılma, kafa şişme olayları oluyor. Kız çocuğu babadan fazla ilgi bekliyor. Baba da bazen onu veremiyor. O yüzden de genelde ben ilgileniyorum. Hafta sonları da. Benim işim olduğu zaman ilgilendiği, baktığı oluyor. Legolarla birlikte oynuyorlar”*. Yine 3,5 ve 1,5 yaş iki çocuk annesi ev hanımı Öykü’de eşinin rahatlığını dile getirmiştir: *“Baba yanımızda yatıyor ama hiçbir şey duymuyor. Çocuğu salla diyorum mesela o sallarken kendisi uyuyor, ben küçüğü emziriyorum o sırada. Onlar uyanırken de ben uyuyamıyorum.”*

Sorgulanan Annelik

Tüm bu fedakârlıklara ve yoğun bakım faaliyetlerine rağmen anneler anneliklerini sorgulamaktadırlar. “Sorgulanan anneliğin” temel sebebi ise “yetersizlik duygusu” olarak anlaşılmıştır (Bora, 1998). Anneler çocuklarının bakım ve ihtiyaçlarını karşılamakta yetemediklerini düşünmektedir. Örneğin ev hanımı Selma *“Anneliğimi çok*

sorguluyorum. Çocuğa telefon veriyorum diye. Yetişemiyorum. Yetişemeyince kendimi yetersiz hissediyorum annelik konusunda. Çocuğa yetersizim, istediğim kadar ilgilenemiyorum. Korkularını nasıl geçirtebilirim, dikkatini nasıl toplatabilirim. Onlara bakıyorum. 4 yaş çocukla nasıl iletişim kurulur böyle sinirli agresif olduğu zamanlar onları araştırıyorum.” şeklinde konuşmaktadır. Öte taraftan annelerin “yetersizlik duygusunun” giderilmesi ve çocuk bakımıyla ilgili bilgilere ulaşmaları bağlamında medyanın önemli bir işlevi yerine getirdiği de görülmektedir. Sahadaki ebeveynlerin büyük çoğunluğu, ancak genellikle anneler sosyal medya ve interneti çocuklarıyla ilgili bilgilere ulaşmak için kullandıkları, internette araştırma yaptıkları, sosyal medyada ise çocuk gelişimi ve bakımı ile ilgili hesapları takip ettiklerini dile getirmişlerdir. Yetersizlik duygusunun annelerin çalışmasından yani, kariyer hayatının olup olmamasından bağımsız olduğu da görülmüştür. Anne Üçler eğitim uzmanıdır ve çocuklarına yetemediği için “iş bırakmayı” düşünmektedir: *“Benim için her zaman öncelik gürlütü yapsalar bile birlikte oynamaları, keşke benim de vaktim olsa da daha çok katılsam onlarla etkinliklere. Hatta işi bırakmayı bile düşünüyorum, o kadar bunalıyorum bazen, çocukları ihmal ettiğimi düşünüyorum yani. yedi de evde oluyorsun, yemek mi yiyeceksin ödev mi yaptıracaksın. Hangi biriyle ilgileneceksin üç çocuk hepsi ayrı ilgi istiyor, konuşmak istiyorlar.”* Aynı şekilde başka bir çalışan anne Sevgi hem eve, hem işe, hem çocuğa yetişememesini şöyle dile getirmektedir:

“İşten geliyorsunuz sizde çok yorgunsunuz, saat yedi bitmişsiniz zaten, o çocukla ne bir oyun oynayacak haliniz, o konuda benim büyük eksikliğim var, reddetmiyorum. Oturup çocukla bir oyun oynayım bişey yapayım arzum da yok. Keşke öyle bir anne olabilseydim. O zaman daha farklı olabilirdi. Hep yapılacak bir işler var tabi ki.”

Şunu vurgulamak gerekir ki, bu görüşmelerde anneler çocuklarının medya kullanımı konusunda fazla taviz verdiklerini düşündükleri için kendilerini yetersiz hissettiklerini dile getirmişlerdir. Annelerin 24 saatlik zaman diliminde yetişemedikleri nokta yapılacak işlerin çokluğundan dolayı “zaman” olmaktadır. Meslek hayatı olmayan anneler de ev içinde zamanı yetirememektedir. Zamanın yetersizliğini ve özellikle ev işlerinde annenin rahatlatılması, yani desteklenmesi gerektiğini Özlem çok güzel ifade etmiştir:

“Şu açıdan zorlanıyorum, zaman yaratamadığım için zorlandığım bir şey. Çocuğun aslında zihinsel gelişimine çok fazla zaman ayıramıyorum. Yani altını değiştir, üstünü çıkar, giydir, uyut, besle, yemeğini yap, sütünü al, yoğurdunu yap gibi şeyleri hep yapıyorum hep ama onun dışında işe gidip geliyorum. İşte mesela birlikte uzun uzun bir dergiye bakalım, oyun oynayalım konusunda çok zaman ayıramadığımdan dolayı o hep aksıyor. Onu yerine getirmekte zorlanıyorum çünkü zamanım yetmiyor. Daha katılımcı bir şey, evde bir kişi daha olsa mesela, birisi bir şeyini hallederken ben onunla oyun oynardım mesela. O zaman daha mutlu olurum.”

Çocuk bakımının faaliyetinin kendisi özellikle ilk yıllardaki eve bağımlılık anneyi de babayı da zorlamaktadır. Saha örnekleminde bir dönem kendisi evden çalıştığı ve anne de çalıştığı için gün boyu evde çocukla olan baba Çağlar şu ifadeleri kullanmıştır: *“Kız daha iyiyi kötüyü biliyor. Oğlanda ben evde olduğum için daha çok izlettirdim. Onun etkisi oldu galiba. Ben de fazla bunalmamak için açıyordum. Çizgi film açıyordum. Oğlan çocuğu kız gibi değil. Dışarı çıkarıyordum hava iyi olunca. Kalk, temizlik, okuma, televizyon, dışarı, yemek, kurabiye bile yapıyorduk. Uyku, çizgi film, sonra ablası annesi geliyordu. Akşam lego.”*

Son olarak sahadaki babalarında çocuklarından bihaber olmadığı, ancak anneler kadar öncelikleştirmedikleri söylenebilir. Çünkü babalarında gözü çocuklarının üzerinde bulunmaktadır. Kerem *“Yemekte vermeye gerek duymadık. Misafirlikte hemen istemiyor bazen diğerleri alınca onlar da istiyor. İyi anlaştıkları arkadaşları ile başta oynuyorlar daha sonra içlerinden biri isteyince diğerleri de telefona tablete yöneliyor.”* şeklindeki ifadeleriyle bu durumu dile getirmektedir.

Kurallar Konusunda Ebeveyn Hemfikirliliği

Ebeveynlere bağlı bir diğer konu ise, “ebeveyn hemfikirliği” olarak kavramlaştırabileceğimiz, anne baba arasında çocukların medya kullanımına ilişkin fikir birliği, ayrılığı veya çatışmalara ilişkindir. Çünkü ebeveyn hemfikirliliği kuralların “tutarlı olması” ve “uygulanabilmesi” için önemlidir. Bu konuda çiftlerle yapılan görüşmelerde çocukların medya kullanım kurallarının uygulanmasıyla ilgili yöntem farklılığına ilişkin bir diyalog şöyledir (G4):

Baba: Bir anda gidip elinden alıyor eşim, çocuklarda sinir oluyor. Ben gidiyorum, bakıyorum ne yapıyorlar, süresine göre bitirin getirin diyorum. Getirmezlerse de gidip alıyorum. (Yani onun da çocukların elinden aldığı oluyor)

Anne: Ama bana ait telefonu almış bir saattir kullanıyorsa, elbette alırım.

Ebeveynlik pratiklerinde ebeveynlerin hemfikirliği konusu sahada çok farklı uygulamaları içermektedir. Kimi ailelerde çocukların medya kullanım kurallarını koyma, takip etme ve uygulama yetkisi Öykü ve Begüm'ün dile getirdiği gibi annelere verilmektedir: *“Eşim karışmaz ben ayarlıyorum kuralları”, “Bizde tamamen ben planlamayı yaptım. Eşimin hiçbir fikri yoktu. Ona kalsa belki altı ay sonra verecekti çocuk oyalansın diye. Bu konularda hep ben ilgileniyorum. Okuyorum anlamaya çalışıyorum, bu konudaki tartışmaları. Ve de bütün planlamayı ben yapıyorum. Eşim de annem de bakıcı da net olarak uydular”*. Anneler genellikle bu durumu babanın *“gün içinde uzun süre evde olmamasına”* ve *“çocuktan haberi olmamasına”* bağlamaktadırlar. Tıpkı Özlem ve Selma gibi: *“Eşim sosyal medyadan uzak tutulması konusunda bayağı yabancı ve duyarsızdı çok uzun bir süre. ...Kendine kalsa televizyon izletiyor, çocukla çok vakit geçirmedeği için böyle bir farkındalığı da oluşmadı onun. Şimdilerde ancak yavaş yavaş vakit geçiriyor onda da televizyon açıyor mesela. Benim kadar böyle kurallara uymaya çalışmıyor.”*, *“Eşim erkek olduğu için çalışıp çok yoğun geldiği için adapte olamıyor. Kız çocuğunu anlayamıyor. Onun ne istediğini ne yapmak istediğini pek algılayamıyor. Genelde ben kontrol ediyorum”*. Bazı eşler diğerini (anne veya baba) bu konuda yumuşak, sert, esnek, serbest bulmaktadır. Bazı ailelerde kurallar konuşulmamakla birlikte kendiliğinden oluşmuştur. Bazı ebeveynler birlikte karar alıp, uygulamaktadır. Esmâ *“Eşiyle birlikte karar verdiklerini ve çocuklara da mantıklı açıklamalar yaptıklarını”* söylerken, Hakime de *“Eşimle birlikte karar aldık. TV açmayalım. Okuduğumuz makalelerden, çocuk gelişim kitaplarından, 2-3 yaşına kadar hani internet ve elektronik kullanımını önermeyen pek çok yurtdışı kaynaklı makaleler vardı. Birlikte onları okumuştuk.”* ifadeleriyle karar alma süreçlerini de anlatmaktadır.

Ancak saha da görüşülen anneler, çocuklarla birlikte daha çok zaman geçirdikleri ve gündelik hayatlarında çocuğu öncelik yaptığı için, kurallar konusunda anneler gerek doğru karar vermek, bunun için gerekiyorsa araştırma yapmak, gerek çocuğu ve babayı ikna etmek, gerekse kuralların uygulanması ve takibi konusunda büyük gayret sarf

etmektedir. Bu durumdaki en büyük etken toplumsal cinsiyet kodlarının anneyi çocuğun birincil bakıcısı olarak görevlendirmesidir. Ancak annelerin de bu konudaki baskın durumunu Işık şöyle dile getirmektedir: *“Dijital oyunlara hevesli ama biz yüklemelik hiç. Dışarda görüyor. Anneannesinde ve kuzeninde gördü. Israrcı olmadığı için yüklemiyoruz. Tableti çok tercih etmiyorum. Eşim renkler şekiller için oyun oynayabilir diyor ama, ben yanaşmadım. Henüz eğitim aracı olarak görmüyorum”*. Yine Engin 16 yaşındaki oğlunun medyayı fazla kullanımından eşinin rahatsız olduğunu ancak “kararlı bir duruş” sergileyemedikleri için kuralların tekrar esnediğini belirtmektedir: *“Bundan sonra sınırlama getireceğiz, dersler filan diyoruz, bir hafta öyle gidiyor. Sonra tekrar eski düzene dönüyor”*. Dolayısıyla ebeveyn hemfikirliğinin kuralları belirlemek kadar uygulanmasına bakan yönü de bulunmaktadır. Çünkü kuralların uygulanmasında ebeveynler arasında çatışmalar çıkabilmektedir:

Leyla: Eşimle bu konuda çatışıyoruz. Birbirimize giriyoruz verecektin vermeyecektin. Artık akşamları ben sınırlı vermeye çalışıyorum. Ama babasının işi oldukça aman bakında bize bulaşmayın şeklinde veriyor. Bir kurtarma aracı olarak görüyor yani kendine.

Nuran: Babasını görünce beni dinlemiyor. Kuralcı olan ben oluyorum. Babayla az zaman geçirdiği için tahammül sınırını zorlamıyor hep izin veren o oluyor. Bu yüzden beni dinlemiyor. Babasını kullanıyor. Benim kurallarım bazen dinlenilmiyor.

3.2.3.2. Çocuğa Bağlı Faktörler

Çocuğa bağlı faktörlerin ilk olarak çocuğun yaşı ve temel gelişim ihtiyaçları olan uyku, yemek ve tuvalet davranışlarının kazandırılmasına ilişkin durumlar gelmektedir. Çalışmanın da konusunu oluşturan 0-6 yaş grubunun hassiyeti gerek Çocuk Hakları Sözleşmesinde ve GY25’de gerekse ebeveynlere yönelik hazırlanan rehberlerde vurgulanmıştır. Nitekim sahada da ileride “kısıtlayıcı aracılık” başlığında geniş yer verildiği gibi ebeveynler çocuklarının medya kullanımında öncelikle yaşlarını dikkate almaktadırlar.

Diğer taraftan, çocukların uyku, yemek ve tuvalet gibi temel gelişim ihtiyaçları da yaşlarıyla birlikte gelişmektedir. Özellikle erken çocuklukta bir alışkanlığı gösterip, öğretip, kazandırmak ve sürdürmek ebeveynler için uzun bir süreç gerektirmektedir. Ebeveynler genel anlamda çocuklarını uyutmakta, özellikle uykuya geçişte zorluklar yaşayabilmektedir, ancak normal gelişimin dışında bazı çocukların farklılıkları olabilmektedir. Örneğin Erdem'in 4,5 yaşındaki oğlu ve Fatma'nın 18 aylık kızı uyuyamama problemi olduğu için, diğer ebeveynlere göre gündelik hayatları çok fazla etkilenmektedir:

Fatma: Huysuz bir çocuk. Abisinde zorlanmadım. Abisine kolaylık olsun diye telefonu verdim. Biraz uğraşsam yapardım. İş yaparken telefonu veriyordum, oyalanıyordu. O sakindi. Bunun gibi değildi.

Erdem: Uykusunda çok zorlanıyoruz. Bebeklikten beri. Kolik. Uyku problemimiz var. Gözünü açıp sabah kadar nöbet tutmak isteyen bir çocuk. O da yoruyor. Medya kullanımıyla ilgisi yok ama, başından beri. Biz çok yorgunuz mesela biraz kestirmek uyumak istiyoruz. İkimiz aynı anda uyumak istiyorsak tek çözümlümüz tablet oluyor. Ama annesi uyuyacaksa ben onu oyalıyorum. Ben uyuyacaksam anne oyalıyor. Ama ikimizde yorgunsak ona tablet veriyoruz.

Çocukların tuvalet alışkanlığının kazandırılması ve sürdürülmesi de ebeveynleri zorlamaktadır: *“Tuvalete gitmeye üşeniyor, oyunu bırakmak istemiyor. Banyo yapmayı istemiyor. (G30)”*. Bir diğer konu ise çocukların yemek yemesi, yemek seçmesi, yavaş yemesidir. Beyza *“Her şeyi yemiyorlar. Ne pişceğimi bilemiyorum. Zorlanıyorum ama çok da problem değil. Programsızlıktan kaynaklanıyor bence.”* şeklinde “örtük suçluluğunu” anlatırken, Zeynep *“Yemek, çok seçiyor bir yıl sadece yoğurt ve tarhana çorbası içti. Değişik lezzetlere açık değil telefonuda bu süreçte kullandım. Bir sene kadar sürdü.”* sözleriyle medya kullanımına izin vermesinin sebebini açıklamaktadır. İki küçük çocuk annesi Öykü ise *“Yemek, uyku, tuvalet hepsinde zorlanıyorum. Biri yemiyor pek, tuvalete alıştıramadım. Ekran karşısında da belli şeyler yiyor, makarna pilav köfte. Sayılı şeyler. Küçük de sabaha kadar emiyor, uyuturken ayağında sallıyorum.”* diyerek ilk yıllarda çocuk bakımındaki zorlukları ifade etmektedir.

Şekil 4 Ekran Tutucu Ürünler

Çocuklara yemek yedirmek için cep telefonunu kullanırmak yaygın olarak görülmektedir. Restoranlara gittiğimizde genellikle elinde, tablet veya telefon bulunan çocuklarla karşılaşmaktadır. Hatta 2020 yılında ebeveynlerin yemek yedirirken tablet ve telefonu rahat kullanması için A101 firması “telefon/tablet tutucu mama sandalyesi” reklamı yapmıştır (Şekil-4). Bu reklam çok tepki çekmiştir. Ancak üreticilerin bu konuda “ihtiyaç” ve “talep” olduğunu fark etmeleri elbette bu ürünlerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Tüketim toplumunda arzları talepler belirlemektedir. Nitekim ebeveynlerin bir ihtiyacının görünür olması sonucu üretilen bu ürün satılmıştır. Üstelik internette yapılan küçük bir araştırmayla sadece mama sandalyesi için değil, bebek arabasında gezerken kullanmak üzere seyyar aparat geliştirildiği ve satıldığı da görülmektedir.

Sahada çocuklarıyla yemek sorunu yaşamayan ebeveynlerin genellikle yemekte medyayı tercih etmediği görülmüştür. “Çocuğa yemek yedirirken kullanmak zorunda kalmadık. Çünkü iştahı iyi.” (G34). “İki kardeşi hangisi çok yedi diye, birbirleriyle oyaladığım için ihtiyaç duymadım” ve “Biz böyle bireye çok girmedik. İlk yemek alışkanlığı için 2,5- 3 yaşlarında biraz kullandık ama sonra kullanmadık (G2)” ifadeleri buna işaret etmektedir. Bazı hanelerde de çocuğun medya kullanım sınırı yemekle

belirlenmiştir: Çiğdem “*Genelde yemekte bakıyor. 1 saat diyebiliriz. 15 aylıktan beri böyle anneanne babaanne ile başladı.*” şeklinde bu durumu anlatmaktadır, ancak konuya ilişkin örneklere medya aracılığı konusunda değinilecektir. Bazı anneler işlerini kolaylaştırmak, bazıları çocuğun yeme miktarını artırmak, bazıları çocuğa farklı lezzetler yedirmek, bazıları vakit kazanmak için, anneanne ve babaannenin baktığı çocuklarda da sürpriz olarak yemekte medya kullanımını olduğu görülmüştür. Figen işini kolaylaştırmak için kullandığını belirtmiştir: “*Şu an dışarda ailecek yemek yerken aklına gelmez. Sadece o yemek yerken talep ediyor. Benim kolayıma geliyor acele ile evden çıkmamız gerektiği için, bir şeyler açıp yemek yedirmek. Aslında bağımlı değil. 2-3 gün uğraşsam çok rahat bırakır.*”

Çocuğun Karakteri

Baba Türker’in “*İçeri bebesi değil bizimkiler, dışarda oynamayı seviyorlar. Bi bakıyorlar televizyona mesela ama bazen anında değişiyor herşey.*” sözleri Anadolu’nun çocuğun karakterini tanımlayan özlü sözlerindedir. Bazı çocuklar dışadönük yani sosyal bazıları içedönük yani bireysel takılmayı sevmektedir.⁶² Çocuğun kendine özgü karakteri de medya kullanımını ve medyayla etkileşimini etkilemektedir. Yani sen ona en sevdiği çizgi filmi de açsan o dışa dönük çocuk, dışarı çıkacak bir sebep olduğunda dışarıyı tercih edecektir. Tam tersi bazı çocuklara da dışarda imkânlar sunulsa da o odasında yalnız takılmayı seçecektir. Bu medyayla da olabilir, diğer oyuncaklarla da. Baba Türker: “*Çok hareketliler, durduramıyoruz. Babaanneye inip çıkıyorlar. Biri televizyona oturuyor mesela, öbürü ortalıkta dolanıyor, değeri de merak edip peşine gidiyor, Öyle oturup TV izlemiyorlar*”. sözleriyle çocuklara hareket edecekleri alan açıldığında ekran karşısında oturmayı tercih etmediklerini anlatmaktadır. Çocuğun inatçı karakteri ise ebeveynin medya kullanımını yönetmesinde ebeveynleri zorlamaktadır. Kızını inatçı ve ısrarcı bulan Selma medya aracılığında yaşadığı zorluğu şöyle anlatmaktadır: “*Çok fazla inatçı ve ısrarcı. İnatçı benim kız her konuda. Evden çıkarırken de zorlanıyorum, binaya rezil oluyoruz ama. Şapkamı takmayacağım. Ayakkabı giymeyecek diyor. O isterken tableti vermiyorum, ağlaması geçince sakinleşince veriyorum. Diğer türlü benim otoritem kalmıyor. İçerde ağla*

⁶² <https://www.uplifers.com/ice-donukluk-turleri-4-farkli-ice-donuk-kisilik-tipi-ve-ozellikleri/>

sakinleşince gel diyorum. Ağlıyor sakinleşince gelip sarılıyor”. Öte yandan Serpil kızının karakteri uysal olduğu için kontrol etmesinin kolay olduğunu, ısrarla istediği oyunları indirmediğini kararlı durduğunu belirtmiştir.

Sahada ebeveynlerin çocuklarının ihtiyaç ve karakterleri hakkında tutarlı analizler yaptığı ve stratejilerini ona göre geliştirdikleri görülmektedir. Örneğin zaten çocuğu medyaya aşırı düşkün olmayan Sultan şu ifadeleri kullanmaktadır: *“Onlar aşırı üstüne düşmediği için yasaklamaya gerek duymadık. Sınırlamadık, yasak koyup iyice cazipleştirmedik. İstediginde verdik, hadi bu kadar yeter şimdi şunu yapalım dediğimizde bırakabiliyor. Öyle ısrarla isterim demiyorlar. Bırak şunu yapalım dediğimizde bizle oynamayı tercih eder çocuk. Hadi kek yapalım desem onu tercih eder, oturup izleyeyim demez.”* Aynı ebeveyn bir başka soruya *“Her hafta bir hayvan araştırıyorduk birlikte. Yararlı yönünü de öğrensin diye çocuğun. Sadece yasaklayıcı olmayalım diye yapıyorduk.”* şeklinde cevap vererek çocuğunu faydalı kullanımlarla desteklediğinin altını çizmektedir. Yani çocuklara sadece yasaklamak değil, etkin ve faydalı kullanım için teşvik edici olmak gerekmektedir. Bunun için ebeveynin kendisinin bilinçli kullanımı gerekmektedir.

Can Sıkıntısı

Saha da çocukların “can sıkıntısı” da ebeveynlerin medya aracına izin vermelerinin sebeplerinden olarak ortaya çıkmıştır. Yukarıda belirtildiği üzere, alternatif etkinlikler çocukların vaktini doldurmak için önemlidir. Ancak Berna öğretmen çocuğuna alternatif etkinlikler sunmakta zorlandığını, aynı etkinliklerden bazen çocuğunun sıkıldığını, *“kreş öğretmeni olduğu halde”* bocaladığını belirtmiştir. Ebeveynler çocuklarının canlarının genellikle kışın evde kapalı kalmaktan sıkıldığını, yazın daha rahat olduklarını ifade etmişler. Nuran *“Evdeyken kışın mesela tek canı sıkılıyor ben de bir yere kadar onunla oynayabiliyorum... Beni çok bunaltmışsa ya da canı sıkılmışsa arkadaşı yoksa verdim.”*, Gülnur, *“Genelde sıkıldığında. Yani beraber etkinlik yapıyoruz falan, sonra sıkılıp isteyebiliyor. Ya da ben telefona bakarken bir tane video izleyeyim diyebiliyor”* sözleriyle can sıkıntısını örneklendirmişlerdir. Sevgi ise bakıcının da çocuğu oyalamada yetersiz kaldığını, oğlunun yarım gün kreşe gittiğini, ama kışın

evde sıkıldığını, en az iki saat medyaya izin verdiğini belirtmiştir. Yine canı sıkılan çocukları anneanne ve dedelerin de medyayla oyaladıkları görülmüştür. Serpil kızı 16 aylıkken işe başladığını, büyükler evde olunca televizyon aldığını, onlarında çocuk sıkılınca televizyon açtığını belirtmiştir. Can sıkıntısının giderilmesinde, etkinliklerin yanı sıra farklı bir ses duymanın da etkisi olmaktadır. Yasemin kendi ailesine ve akrabalarına yakın olmanın çocuğunun canının sıkılıp televizyona bakmasını engellediğini belirtmiştir:

“Dediğim gibi 3,5 yaşından sonra. Öyle TV izleyen bir çocuk değildi etrafı hep kalabalık olduğu için onlarla oyun eğlenceyle geçiyordu zamanımız. Yanında olmuyorduk hep gezerdik annelere filan tatile gittiğimizde uzun süre kalırdık hep böyle kalabalık içinde büyüdü. *Sıkılıp da televizyona bakacak* vakti olmamıştır. Aslında şöyle bazen çok sıkıldıkları zaman odaklandıklarını görüyorum. Eğer dolu geçerse etrafında arkadaşı olursa o kadar çok ilgiyle izlemiyorlar.”

Yukarıda ebeveyn bakış açısında geniş yer verildiği üzere, medyayla ilgili çocukların olumlu ve olumsuz anıları, içeriğe verdiği tepkiler ve gündelik hayatlarındaki davranışları da ebeveynlerin aracılık stratejilerini etkilemektedir.

3.2.3.3. Ortamdan Kaynaklı Faktörler

Urie Bronfenbrenner’ın belirttiği gibi (1979) ebeveyn ve çocuğun içinde bulunduğu ekolojik yapının da ebeveyn aracılığı pratiklerini şekillendirdiği saha çalışmasında görülmüştür. Ebeveyn ve çocuğun içinde buldukları çevresel ortam, mekan, geniş aile, okul, büyükler, bakıcı, kardeş gibi çocukların medya kullanımını ve ebeveyn aracılığını önemli şekilde belirlemektedir. Çocuklar iletişim araçlarını, ev, park, misafirlik, akraba evi gibi çeşitli yerlerde kullanmaktadır. İletişim araçlarının kullanım yerlerindeki farklılıkları Kerem şöyle ifade etmektedir: “*Telefonu evde dışarda kullanıyorlar. Tableti dışarı götürmüyoruz. Yemekte vermeye gerek duymadık. Misafirlikte hemen istemiyor, bazen diğerleri alınca onlar da istiyor*”.

Geniş aileye yakın olmanın ebeveynlerin medya aracılığını zorlayıcı veya kolaylaştırıcı yönleri bulunmaktadır. Yani çocuğun medyadan uzaklaşacağı alternatif olanaklar sunulduğu gibi, medya kullanımını öğreten, talebini artıran ve örnek olan bir yanı da bulunmaktadır. Mesala kuzenlerle yazın bahçede oyun oynandığı gibi (G22), kuzenlerde tablet görüp, onlar oynarken öğrenen (normalde evde kullanmıyor) ve haberdar olanlar (G19) da olmaktadır. Yaren üç yaşındaki kızını telefonda uzak tuttuğunu ancak dayısının telefonunda oyun oynamayı öğrendiğini belirtirken, Serpil beş yaşındaki kızının *“akrabaların içine girdiği zaman tabletle tanıştığını, teyzesi ve dayısının telefon verip oyun oynattığını, kendisinin alıştırtıyorsunuz diye kızdığını, ilk çocuğu olduğu için mükemmeliyetçi olmaya çalıştığını”* söylemiştir. Baba Üçler ise 12 yaşındaki oğlunun arkadaşlarından görüp PubG adlı oyunu oynadığını, kendisinin oynamadığını, ancak en azından teyzesi ve eniştesiyle oynayabildiği için kontrol altında olduğunu ifade etmiştir.

Geniş ailenin, sadece medya kullanımında değil annenin ev işleri için zaman kazanmasına da katkısı olduğunu Türkan *“İş yaparken hiç zorlanmadım. Ya annem buradaydı, ya çocuklar gitti oraya. Ordada oynuyorlar, TV izliyorlar. Ev kalabalık olunca vakit geçiyor. İki tane genç teyzeleri var. İ.a zaten oraya gidince süsleneceğim diyor. Onların makyaj malzemeleri filan çok ilgisini çekiyor.”* şeklinde dile getirmektedir. Yine Öykü ikinci çocuğu olunca memlekette ailesinin yanında 5-6 ay kaldığını, dolayısıyla büyük çocuğunun hem dışarda oynama imkanı bulduğunu hem de medyadan uzak kaldığını vurgulamıştır. Tam tersine örnekte Selma ikinci çocuğuna hamileliğiyle destek alacak kimsesi olmadığı için büyük çocuğunun medya kullanımına izin vermek durumunda kaldığını ve kızının aşırı (4 saat) medya kullanmasına sebep olduğunu dile getirmiştir.

İki “Büyükler” Faktörü

Serpil annanne, babaanne ve dedelerden bahsederken “büyükler” kelimesini kullanmayı tercih etmiştir. Dönüşümlü olarak anne çalıştığı için memleketlerinden Ankara’ya gelen büyüklerin ebeveyn medya aracılığını şekillendiren etkileri de büyüktür. Çünkü bu büyükler ebeveynin ebeveynleri olduğu için onlarda kendi

çocuklarıyla iletişim kurmada ebeveyn aracılığı stratejilerini uzun yıllardır geliştirmiş bulunmaktadır. Üstelik onların ebeveynlik stratejilerinin sonuçları olarak anne ve babanın durumu da ortadadır. Elbette görüşülen ebeveynler kendilerine destek için gelen ebeveynlerinin “kalbini kırmamak için” dikkatli davranmaktadırlar. Çocukların medya kullanımını da bu durumdan etkilenmektedir.

Serpil: Bizim televizyonumuz kızım 2,5-3 yaşındayken geldi eve. Biz bilerek almıyorduk. Ama büyükler filan gelince televizyon aldık. Çocuk da sıkıldıkça açıyorlardı. Ama öyle çok izlemiyordu.... Gündüz okulda olduğu için azaldı. Evde çok fazla izliyordu. Büyükler engel olamıyorlar, naz niyaz. Bugünde okula gelmek istemedi. Biliyorum evde bol bol televizyon izledi, o süreç arttı yani. Bi şey de diyemiyorum. Büyüklerin kalbi kırılır.

Hakime: Dedesi mesela bu çocuk internet çağında doğdu, bunu kullanmayı öğrenmesi lazım diyor. Bizim hiç öyle yaklaşımımız yok. Çünkü zaten o kadar kolay öğreniyorlar ki. ....Biz o kadar yasakladık ama, her türlü dokunmatik herşeyini yapıyor yine de. Mesela netflix kulanırken.

Görüldüğü üzere ebeveynlerin büyükler karşısındaki kararlı duruşu önemlidir. Serpil örneğinde büyüklerin memleketten çocuk bakmak için gelmesinden dolayı medya kurallarını esnetmek durumunda kalınmıştır. Oysa Hakime ve eşi birlikte kararlı hareket edebildikleri için kurallarında tutarlı kalabilmektedirler.

Sonuç olarak sahada modern hayatın getirdiği bireyselleşmenin çocuk yetiştirmedeki avantajları ve dezavantajları görülmektedir. Kimileri geniş ailenin destek olduğunu savunurken, kimileri de medya kullanımında dezavantajlarını sıralamaktadır. Öte yandan ebeveynler ücretli bakıcının ise genelde kendilerinden istenileni yaptığını belirtmişlerdir. Özlem “*Bakıcı da telefon ve televizyondan uzak tutuyor. Bakıcı da televizyon izlemiyor, çocuğuna da izletmiyor. Sağ olsun benim söylediğim şeylere özen gösteriyor. Kendi çocuğu da televizyoncu bir çocuk değil. Tableti olduğu için onlarla takılıyor. Yani medya kullanım konusunda bakıcı ile bir sorun yaşamadım.*” sözleriyle bakıcının kurallara uyduğunu dile getirmektedir.

İkinci Büyükler Etkisi, kardeş olarak büyükler abla abilerdir. İkinci ve üçüncü çocukların abla ve abilerinden gördükleri için medya kullanımına daha erken

başladıkları, üstelik içerik bağlamında da onların izledikleri içeriklere maruz kaldıkları anlaşılmaktadır. Kerem şimdi beş yaşında olan oğluna üç yaşında tablet aldıklarını, çünkü abisine de beş yaşında tablet aldıklarını söylemiştir. Küçüğün büyükten görerek daha erken dahil olduğunu belirten Kerem paylaşma problemi olduğu için küçük oğluna da tablet aldıklarını, mümkün olduğu kadar kısıtlı vermeye çalıştıklarını eklemiştir. Zülal ise kızının abisi okuldan geldikten sonra onunla televizyon izlediğini, ancak yarım saat izleyip sıkıldığını söylemiştir. Ayrıca *“Abisi olduğu için doğduğundan beri açık televizyon ama çok ilgi göstermiyor.”* Diyerek çocuğun karakterinin de medya kullanımında etkili olduğunu belirtmiştir. Bu örnekte abi ve kız çocuğu olduğu, ilgi alanlarının farklı olduğu da göz önüne alınmalıdır. Çünkü abi ve erkek çocuğu örneklerinde (G4, G11, G35) özellikle oyun konusunda küçük çocukların abilerinden etkilendiği önemli oranda dile getirilmiştir. Büyük kardeşlerin olması ebeveynlerin kuralları uygulaması ve otorite sağlaması konusunda da etkili olmaktadır. Örneğin anne Üçler çocuklar arasındaki farkı şöyle dile getirmektedir: *“Büyüklerde eğitici oyunlar açıyordum. Ama buna açsamda abilerinin oynadıkları daha cazip geliyor. Onları tercih ediyor. Büyüklerin önünde öyle bir şey yoktu ben ne sunarsam kabul ediyorlardı. Eğleniyorlardı.”* Yine Leyla kurallar konusunda büyük oğlunun küçük oğlunu etkilediğini ve isteklerinin gerçekleşmesi için onun da ısrarcı olması konusunda teşvik ettiğini belirtmiştir.

Ebeveynler çocuklarının arkadaş edinmelerini birlikte oynamaları için önemsemektedirler. Figen bunu *“Bir arkadaşı varsa sıkıntısı yok yani birisi ile iletişim halinde geçerse kurtarıyoruz. O yüzden sürekli tanıştırmaya çalışıyoruz birileri ile. Hadi oynayalım diye dışarı çıkarmaya çalışıyoruz hava güzel oldukça”* diyerek dile getirmektedir. Rana ise çocuğunun oynaması için komşu çocuklarının eve rahatça girip çıkmasına izin verdiğini söylemiştir. Komşunun medya kullanımının artırıcı etkisini ise Yasemin şöyle açıklamaktadır:

“Oğlum, bir ara bilgisayarda oynamaya dadandı, arkadaşlarıyla birlikte oynadılar, sonra aldım kaldırdım yavaş yavaş sakinleşti...Yan komşumuzda filan vardı her gördüğünde istiyordu. Bu birinci sınıftaydı o dördüncü sınıftaydı öyle etkilendi onda gördü istedi. Komşu çocuklarının oynadıklarını merak ettiği için bakmaya çalışıyor. Hep yani dediğim gibi gördüğünü istiyor çocuklar.”

Diğer taraftan Zeynep misafirlikte bir araya geldiklerinde, çocukların biraz oyun oynadıktan sonra tablet telefon istediklerini de belirtmiştir: *“Kalabalık bir aile grubu ile görüşüyoruz. Orda 12 çocuk var sessizlik olsun diye herkes annesinin babanın telefonunu alıyor wifi şifresini öğreniyor kendi köşesine çekiliyor. Birlikte bir şey izlemiyorlar. 6-7 saat orda vakit geçiriyoruz. Başta oyun oynuyorlar. Ortalığı dağıtıyorlar sonra sıkılmış oldukları için herkes kendi telefonda oyalanıyor”*. Kerem de aynı şekilde çocukların biraraya gelince tablete telefona yöneldiğini söylemiştir. Nitekim canlı örneğini araştırmacı, görüşme sırasında yaşamıştır. Sevgi ile komşusunun evinde görüşme yapılmıştır. Görüşme devam ederken Sevgi'nin oğlu gelip annesinden cep telefonunu istemiştir. Annesi vermemesine rağmen, 15 dakika sonra tekrar gelmiştir. Sevgi yine vermemiştir. Ancak araştırmacıya dönüp *“Bak şimdi onlar orda tablet izleyince o da gelip telefon istiyor”* dedi. Ev sahibi anne ise ekledi *“Birlikte çizgi film izliyorlardı, ama B. pek sevmedi”*. Eskiden televizyondan bir çizgi film açılıp çocuklar susturulduken, günümüzde teknolojik ilerlemelerle sağlanan araç çokluğu ve kullanım kolaylığı çocukları ayrı zaman geçirmeye itmektedir. Esasında çocuklarda izlenen bu durum gençlerde ve yetişkinlerde dahi izlenebilmektedir. Örneğin bir restoranda ve odada oturup hepsi kendi telefonuna bakan arkadaş ortamlarına ilişkin kareler her yerde karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla değişen ve dönüşen çocukluk toplumsal ve kültürel olgularla şekillenmektedir.

Buna ilişkin olarak çocuğunun medya kullanımını sınırlamakta kararlı tutumlar sergileyen ebeveynlerin, çocuklarının misafirlikte sıkılmaması için yanlarına oyuncak, kitap ve dergi taşıdıkları görülmüştür. Hatta 2,5 yaşına kadar çocuğunu medyadan uzak tutan Begüm çocuğunun misafirliğe gittiğinde *‘ama şimdi bana dergi lazım dergi yok’* dediğini ve arkadaşının *“sen dergisiz kitapsız yemek yiyemiyor musun diye”* gülerken cevap verdiğini anlatmıştır. Anne Üçler ise *“Küçüğün oyuncaklarını yanında götürüyorum, oyalanabileceği kadar misafirlikte. Legolar filan. Telefon televizyon birinci önceliğim değil. Gittiğimiz yerde çocuk varsa onunla oynamasını tercih ediyorum. İzin verirse hepsi telefon tablete bakıyor. İstemiyorum.”* şeklinde bu durumu ifade etmiştir.

Son olarak çevre faktörlerinde okulun önemli bir yeri vardır. Çünkü çalışmanın örneklemini oluşturan 0-6 yaş çocukların %68'i kreşe gitmektedir. Bununla birlikte abi ve ablaları da örgün eğitime devam ettiği için hem erken yaş grubunun hem de daha büyüklerinin medya kullanımında okulun etkisi hakkında veri elde edilmiştir. Çocukların medya kullanımında okulun en önemli etkisi çocukların arkadaşlarından “yeni kullanım alanları” öğrenmesi, öğretmenlerinden ise “kullanım sınırlılıkları” öğrenmeleridir. Bu nedenle okul faktörü tüm diğer faktörler gibi çocukların medya kullanımında avantajlar ve dezavantajlar sunmaktadır. Zaten az kullanan çocuklarda kreşin önemli bir etkisi olmamakla beraber, çocuğun evde geçirdiği süre azaldığı için medya kullanım süresinde de azalma yaşanmaktadır. Azalan medya kullanım süresini sahada Çiğdem, Nuran ve Işık dile getirmiştir. Işık kreş seçerken de bu konuya dikkat ettiklerini kreşte de kullanıma dikkat edildiğini, “*evdeki sürenin de başedilebilir hale geldiğini*” eklemiştir. Sahada büyük çocukların medya kullanımında da okula başlayınca değişiklikler olduğu görülmüştür. Beyza oğlunun kullanımında artış olduğunu, çünkü arkadaşlarından gördüğü şeyleri istediğini söylerken, Leyla da oğlunun yeni oyunlar öğrenip oynamak istediğini, ancak akşamları ödev yaptığı için medya kullanım süresinin azaltıldığı belirtmiştir. Kerem ise çocukların medya kullanımında ebeveyn, kreş, bakıcı ve büyükler arasında değişen durumu şöyle ifade etmektedir:

“İster istemez zaman azalıyor. Bakıcı ile daha uzundu. Anne baba gibi oyun oynatmak için isteksiz oluyorlar. Kendi telefonunu vermesini istemiyorduk, televizyona daha çok bakıyordu. Anneanne ve babaanne ile akıl oyunları oynuyorlardı, aktivite yapıyorlardı. Ama onlarla iken de onların seyrettiği programlara maruz kalıyorlardı.”

Çocuklar okulda “*yeni oyunlar, yeni filmler öğrenmekte*” (G18), “*Süre azalmakta, ama WhatsApp’la telefona alışı, kullanmayı öğrenebilmekte* (G14)” veya “*Mesela çocuklar film CD’leri getirmekte okula izlemek için. Bizde bundan var mı deyip isteyebilmektedir.*(G10).” Öğretmenin “kullanım sınırlılıklarına” ilişkin desteği bağlamında “*Çocuklarınız neler yapıyor neler dinliyor lütfen anneler dinleyin diye uyarılar*” (G32) olabildiği gibi oğlu Pubg oynayan Sevgi’nin “*Hocam böyle böyle bir oyun var, sınıfta da konuşuyorlar. Ben bunun önünü alamıyorum. Diğer velilerle de*

konuşsak da ortak bir karar alsak diye. Kimse oynamasa, ya da daha faydalı bir oyun oynasalar” talebine “Her velimiz sizin gibi düşünmüyor.” cevabı aldığı da görülmüştür. Öte yandan Sultan öğretmenin yönlendirmesiyle birinci sınıfta okuma yazma öğrenmek için büyük kızının tamamen medyayı bıraktığını ifade etmiştir.

Sonuç olarak kardeş, okul, arkadaş, büyükler, geniş aile, çocuğun karakteri, ebeveynlerin medyaya bakış açısı, çocuğun can sıkıntısı, temel gelişim ihtiyaçları, toplumsal cinsiyet kodları gibi pek çok faktörün şekillendirdiği ebeveyn medya aracılığında, gözleri çocuklarının üzerinde olan ebeveynlerin bilinçli bir farkındalıkla çocuklarının medya kullanımını yönetebilmektedirler. Ebeveynlerin bilinli farkındalıklarının artırılmasında medya okuryazarlıklarının olması ve çocukla sağlıklı iletişim kurulabilmesi önemlidir. Öğretmen Üçler’in çocuğunun yaşadığı medya kaynaklı bir krizi çözme hikayesi iletişim ve medya okur yazarlığının önemini göstermektedir:

G4: Okulda oldukları için evet daha az medya kullanıyorlar, ama bazı şeyleri de arkadaşlarından öğrenip, merak edip, gizlice girebiliyor, yani verdiğimiz sürede başında değilsen. Orda arkadaşının söylediği bir şeyi ortanca abiden yardım alarak bulmuş. İzlemiş. Ben bu niye korkuyor diye fark edip araştırınca buldum. O korkunç şeyi izlemişler ve yani arkadaşının ailesi izin vermiş. (Korktuğunu nereden anladınız?) Geceleri yalnız kalamıyor, çılgılık atıyor, çağırıyor filan. Niye korkuyor bu çocuk diye sorgulayıp, araştırdığımda altından böyle bir şey çıktı. İsmi söyleyince filan, nereden öğrendin, arkadaşı izliyor. Çıkışta parkta oynarken o çocuk annesinden telefonu alıp bu oyunu oynuyor, bizimki de öğreniyor. Kendisini konuşarak öğrendim.

3.2.4. Ebeveyn Aracılığı Pratikleri

İkinci bölümde detaylı bir şekilde anlatıldığı üzere, ebeveynlerin çocuklarının medya kullanımını yönetme pratikleri “ebeveyn aracılığı” olarak adlandırılmaktadır. Çalışmada literatürden (Nikken, 2018; Livingstone, 2015; Clark, 2013) hareketle saha verileri dört temel aracılık üzerinde eleştirel nitel analize tabi tutulmuştur. Aktif aracılık, Kısıtlayıcı aracılık, Birlikte Kullanım ve İzleme. Aktif aracılığın temel özelliği medya kullanımı ve içerik hakkında çocukla konuşmak iken kısıtlayıcı aracılıkta medya kullanımıyla ilgili

kurallar ve düzenlemeler belirlemek yani sınır çizmek, uygulamak ve sonuçlarını takip etmek vardır. Birlikte izleme ise çocukla birlikte medya kullanımı olarak tanımlanmaktadır ki özellikle çalışmanın örneklemini 0-6 yaş erken çocukluk dönemi oluşturduğu için önemlidir. Aktif aracılık ebeveynler ve çocukları arasındaki diyaloga önem verirken, birlikte izleme sözlü olmayan iletişimi ve birlikte bulunmayı içerir. İzleme ise çocuk medyayı kullandıktan sonra neler yaptığının kontrol edilmesidir. Bu alandaki görüşmeleri kontrol etmek amacıyla hazırlanan anket sorularının cevapları da Tablo 11’de sunulmaktadır.

Tablo 11 Çocuğunuz Medya Kullanırken Aşağıdakileri Yapıyor Musunuz?

	ÇOĞU ZAMAN	BAZEN	HAYIR	YANIT YOK
Medya kullanımıyla ilgili onunla konuşmak	56%	32%	6%	6%
O medya kullanırken yanında oturmak	50%	47%	3%	0%
O medya kullanırken ne yaptığına karışmadan izlemek	32%	47%	12%	9%
Onunla beraber kullanarak bir şeyler yapmak	35%	47%	12%	6%
Kendi başına kullanması için cesaretlendirmek	29%	9%	29%	32%
Güvenli ekran kullanımını anlatmak	38%	21%	6%	35%
Kullanırken yapacakları konusunda yardımcı olmak	47%	32%	3%	18%
Soruları olursa cevaplamak	74%	9%	0%	18%
Merak ettiği bir konuyu birlikte araştırmak	71%	3%	9%	18%

Tablo 11 değerlendirildiğinde ebeveynlerin, 0-6 yaş çocuklarıyla çoğunlukla beraber medya kullandığı görülmektedir. Çünkü “Onunla beraber birşeyler yapmak” ifadesine evet diyenlerin oranı %82’dir. Bunu destekler nitelikte “O medya kullanırken yanında oturmak” ifadesine katılanların oranı ise %87’dir. Aynı şekilde “merak ettiği bir konuyu birlikte araştırmak” ifadesine ebeveynler %74 oranında evet demiş olup, cevap vermeyen %18’lik dilimi ise çocukları henüz küçük olanlar oluşturmaktadır.

Öte taraftan ebeveynlerin aktif aracılık göstergesi olan “çocuklarıyla medya kullanımıyla ilgili konuşmaları” %88 oranında evet olmuştur. Ebeveynlerin çocukları henüz küçük olanlar dışındaki hepsi çocuklarının medya kullanımıyla ilgili sorularını cevapladıklarını belirtmişlerdir. Kullanırken yapacakları konusunda çocuklarına yardımcı olan ebeveynlerin oranı ise %79’dur.

Çocukların 0-6 yaş grubunda olmasından dolayı “kendi başına kullanım konusunda cesaretlendiren” ebeveynlerin oranı %38’de kalırken, güvenli ekran kullanımını anlatmakta %59’da kalmıştır. Dolayısıyla Tablo’dan 0-6 yaş grubu ebeveynlerinin aracılık stratejilerinde birlikte kullanım ve aktif aracılık yöntemlerinin ağırlıklı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Buna ek olarak görüşmelerden elde edilen veriler ebeveynlerin hepsinin kısıtlayıcı aracılık yöntemini kullandığını da göstermektedir. Çok az olmakla beraber sahada izleme yöntemi de kullanıldığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu bölümde ebeveynlerin aktif aracılık, kısıtlayıcı aracılık, birlikte kullanım ve izleme yöntemlerini uygulama pratiklerine ve kurallarına yer verilecektir.

3.2.4.1. Aktif Aracılık

Yukarıda belirtildiği gibi aktif aracılığın temeli ebeveynin çocukla medya kullanımı konusunda konuşması, açıklayıcı konuşmalar yapması yani diyalog içerisinde olmasıdır. Aktif aracılığın kapsamında olan açıklayıcı konuşmalar, sahadan görüldüğü kadarıyla üç yaştan sonra başlamaktadır (Palaiologu, 2016). Çünkü birinci bölümde görüldüğü üzere, daha öncesinde çocuklar somut kuralları anlamamakta olup, içeriğe ilişkin açıklamaları kavrama düzeyleri bulunmamaktadır. Çocuk için var veya yok gibi kesin tanımlar kullanmak gerekmektedir. Figen 2,5 yaşındaki oğlu için bunu çok net bir şekilde ifade etmektedir: *“Oğlum daha küçük olduğu için henüz böyle şeyler konuşmuyoruz. Kızım (şimdi 9 yaş) da zamanında konuşmuşuzdur. Kurallarımız belli çünkü. Oğluma yemek yedirirken yanında oturuyorum haliyle Netflix olmadan önce kızım önceden YouTube dan bir şey izlerken çok karıştıyordum. Zararsız çizgi film açıyordum şu an böyle bir şeye gerek kalmadı.”* dolayısıyla içerik konusunu açıklayamama ebeveynleri çocukla birlikte izlemeye yöneltmektedir. Aynı şekilde üç yaş kızı olan Sultan *“İkimizde*

meşgul olma gibi bir durumu yok birimizden biri onunla ilgileniyor genelde ama. Ablasıyla beraber de oynayabilir ama. Bize dokunmadan ikisinin beraber oynadığı çok olur.” şeklindeki ifadesiyle kızını tek başına bırakmadığını belirtmiştir.

Yine üç yaşında oğlu olan Işık *“Fazla izlememiz lazım diyorum. Ama nedenini bilmiyor.”* ifadesiyle oğluna aktif medya aracılığı yaptığı, onun anlayacağı kadar onunla konuştuğu ortaya çıkmaktadır. Kızı 3,5 yaşında olan Öykü *“Bak kızım bu kötü korkarsın filan diye söylüyorum. Yanına oturuyorum, bazen cinsel içerikli şeyler de çıkıyor, takip ediyorum, değiştiriyorum.”* demektedir. Yani çocuklar çok küçükken, *“izlememiz lazım”, “sana göre değil”, “korkarsın”* gibi açıklamalar yapılmaktadır. Ancak ilerleyen yaşlarda çocuklara *“akıl sağlığına, gözüne zararlı, beyin hücrelerin zarar görür”* gibi daha farklı açıklamalar yapılmaktadır, üstelik çocukla da diyalog sağlanabilmektedir. Örneğin Rana 5,5 yaşındaki oğluna *“fazla tablet oynaman senin akıl sağlığına, gözüne zarar, zekânı azaltabilir diye anlattığımı”* oğlunun da *“anne fazla oynadım, biraz test çözüyüm”* diyerek, performansı kötü değilse, *“anne bak zarar vermemiş gibi”* çıkarım yaptığını anlatmıştır. Berna ise 4,5 yaşındaki oğluna *“Gerçek bulunduğu şeyleri anlattığını, gözlerin bozulur beyin hücrelerin zarar görür, anlamayan, akıllı olmayan bir çocuk olursun.”* dediğini, oğlunun da babası telefonu eline aldığı anda *“baba bak beyin hücrelerin ölecek”* dediğini belirtmiştir. Yani 4 yaşından sonra her ne kadar çocuklarla gerçekçi konuşulsa da çocukların somut kuralları doğrudan anladığı ve somut uygulamalarla değerlendirdiği görülmektedir.

Öte yandan açıklamalar sadece çocuğa yasak koymak için değil, onunla uygun bir içerik veya uygulama paylaşırken de yapılmaktadır. Örneğin Gülnur beş yaşındaki kızıyla oyun seçerkenki diyaloglarını şöyle anlatmaktadır: *“Gösterdim mesela, bu ne oyunu anne dedi. Yemek yapma oyunu dedim mesela hoşuna gitti. Onu indirdik pasta falan yapıyor oradan. Ben de okumak istiyorum dediği için yardımcı amaçlı bu harfleri okuma oyununu indirdim. Kıyafet oyununu da biraz süslü bir kızım var. Hoşuna gidiyor öyle kıyafet giydirmek filan. Onu da oradan görüp indirdik.”* Kreşe veya okula giden çocuklarda ise elbette daha ikna edici açıklamalar yapılmaktadır. Hakime altı yaşındaki oğluna uyguladığı sıkı kurulları devam ettirmek için oğlunu ikna etmeye yönelik aktif

aracılığını şöyle dile getirmektedir: *“Okuldan duyduğu şeyleri göstermiyorum. Çünkü önce benim içeriği kontrol etmem lazım. Ben genelde ona telkin ediyoruz. Bak okulunda uyarı gönderiyor. Arkadaşların uygun şeyler izlemiyor olabilir diye. Biz zaten netflix açıyoruz sana. Onlar sana uygun şeyler. Çünkü arkadaşlarından duyduğu şeyler genellikle oyun üzerine. Netflixde zaten yaşına uygun bir sürü şey var. Onun duyduğu şeyler oyunlar üzerine. Oyun konusunda da biz katıyız. Okuldan gelen yazıları gösteriyoruz”*.

Aktif aracılığın çocuklar büyüdükçe daha çok kullanıldığı anlaşılmaktadır. Beş yaşındaki kızı için katılımcı olan Zülal ile sekiz yaşındaki oğlunun medya kullanımına ilişkinde konuşulmuştur. Açık öğretim mezunu ev hanımı olan Zülal özellikle YouTube kullanımı ve YouTuberlık konusunda oğluna tam bir aktif aracılık yapmaktadır. Konumuz olan “erken yaş döneminin” aktif aracılığın aktif olarak kullanılmasında kısıtlı kaldığını anlamak, ancak bu aracılık şeklinin önemini kavramak açısından bu örneği biraz daha açmak gerekmektedir. Zülal oğluyla yaşadığı olayı şöyle anlatmaktadır: *“Gecen hafta oğlanın biraz serbest bıraktım baktım hareketleri değişiyor YouTuberlar gibi konuşmaya felan başlayınca hemen sınırladım. İçeriği de takip ediyorum. Bu sana uygun değil yaşına uygun değil diyorum. Gerekirse eşime söylüyorum o da müdahale ediyor... Çok çabuk etkileniyorlar yani konuşmasından mesela bir ara herkes izliyor diye Enes Batur’u izledi çok küfürlü konuşuyor herkes kaba saba anlattıkları da çoğu hayal ürünü gibi. Oğlum dedim bu sana göre değil. Yani anlattığı şeyler de saçma sapan.”* devamında babayla yapılan konuşmada baba *“ben çocukluğumu yaşamadım o yaşasın”* diye izin veriyor.” Anne vazgeçmiyor ve içeriği babaya gösterince baba “hayır” diyor. Anne bilinçli, çocuğun okul başarısını düşünüyor ve özel hayatın gizliliğini önemsiyor. Ayrıca oğluna eleştirel bakış açısı da kazandırıyor. YouTuberların izlendikçe para kazandığının farkında *“Bizler izleyince video yapıyor. Bizim üzerimizden para kazanıyor. O yüzden izlemem lazım”* diyor. Oğlunun YouTube kanalı açmasına izin vermiyor. *“Ona zaman ayıracak dersler ne olacak hayır ona video çekeceğim diye zaman gidecek gelen yorumlara cevap yazacağım diyecek.”* Yani anne YouTuberlığın ne demek olduğunun bilincinde, yorumlara ayrılacak zamanı dahi düşünebiliyor. Anne ayrıca çocuğunun karakterinin de farkında olarak *“Benim oğlanda her zaman bir beğenilme isteği vardı. Beni görsünler,*

bana baksınlar diye. O yavaş yavaş kırılmaya başladı. Oğlum dedim herkes sana bakmak zorunda değil beğenmek zorunda da değil". Yani onu YouTuberlığa çeken yanını da fark edebiliyor.

Bu örneğe özellikle tamamen yer verdim. Çünkü şimdi 8,5 yaşında olan oğlunu dört yaşına kadar medyadan (televizyon dışında) bilinçli bir şekilde uzak tutan Zülal, çocuğunun ilerleyen yaşlarında da medya kullanımında çocuğuyla ikna edici konuşmalar yapmaktadır. Onunla müzakere ettiği YouTuberlık konusunun, çocuğun karakterine, derslerine, YouTuberlığın özel hayatın mahremiyetine etkisine, medya ürününün içeriğine, izlenme ve beğenilme gerekliliğinin farkındalığına hakim bir şekilde *"dijital ebeveyn"* yeterliliğinde, babayı da ikna edici stratejilerle iletişim kanallarını açık tutarak *"aktif aracılık"* yapmaktadır. Annenin bilgi kaynakları sorulduğunda ise *"Tv den bir de telefonda okuyorum. Çocukların okulundan rehber öğretmenler bilgi veriyor. Okulun salonunda konferans oldu. Bir psikolog konuştu."* şeklinde cevap vermiştir.

3.2.4.2. Birlikte Kullanım

Önceki bölümde Sultan'ın da belirttiği gibi ebeveynler erken yaş döneminde çocuklarını medyayla başbaşa bırakmamaktadır. Yine Tablo-11'de görüldüğü üzere sahadaki ebeveynlerin %87'si çocuğu medya kullanırken yanında oturduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla ebeveynler erken çocukluk döneminin hassasiyetinin farkında olarak çocuklarının medya kullanımında onlara eşlik etmektedir. Birlikte kullanmanın özellikle erken yaş dönemindeki önemli olduğu pek çok araştırmada vurgulanmıştır (Bonus, 2022).

Çalışmanın konusunu erken yaş dönemi çocukları oluşturduğu için sahada ebeveynlerin büyük çoğunluğunun çocuklarıyla birlikte medya kullandığı görülmüştür. Birlikte kullanım birlikte izlemek veya birlikte dijital oyun oynamak olduğu gibi, sadece

ebeveynin fiziksel eşlik etmesi şeklinde de olmaktadır. Birlikte yapılan ve tüm aileyi bir araya toplayan en önemli medya kullanım faaliyeti animasyon sinema saati olarak görülmüştür. Bunu destekler şekilde Tablo 10’da görüldüğü üzere “Medya çocuğumla beraber keyifli vakit geçirmemizi sağlıyor” cümlesine ebeveynler %18 evet, %38 bazen, %41 hayır cevabını vermişlerdir. Yani çocukla birlikte medya kullanarak keyif alabilen ebeveynlerin oranı %56’dır.

Anneler genellikle küçük yaştaki çocuklarıyla birlikte çizgi film veya YouTube izlemekte, onları yalnız bırakmamaktadır. Selma “*Ben de onunla birlikte izliyorum. Ev işi filan yapmıyorum.*” sözleriyle özellikle ev işini vurgulamaktadır. Çünkü anneler evin yapılması gereken acil işleri yoksa çocukla oturmayı tercih etmektedirler veya bir gözleri çocuklarının üzerinde iş yapmaktadırlar. Öykü “gözü üzerinde olma” durumunu şu sözlerle ifade ederek “*Korkunç bir şeyler çıkarsa izlemiyorsun dedim, öyle bir şey çıkarsa zaten getiriyor bana. Ya da değiştiriyor. Gözüm sürekli üstünde zaten izlediği şeyler hususunda. Büyük gözlüyse, yüzü farklıysa korkup getiriyor, izlemiyor o zaman.*”, kendisi yanında değilken de 3,5 yaşındaki oğluna nerelerde durması gerektiğini öğrettiğini göstermektedir. Çünkü Öykü ev işlerini bir kenara bırakabilse de 18 aylık diğer çocuğuyla ilgilenmek zorundadır. Dolayısıyla ebeveynler sahada anne Üçler’in de dile getirdiği üzere tek çocuk olunca rahatça ona eşlik edip takip edebilmektedir. Ancak çocuk sayısı arttıkça kontrol de gevşemektedir. Ancak babalar çocukların medya kullanımını konusunda daha esnek ve rahat davranmaktadır. Örneğin 18 aylık bebeği bulunan Özlem “*Aslında ben hiç açmazdım ve başlamazdım ama ben işim sırasında eşime odada oynat diyorum ama erkekler genelde kolaya kaçıyor. Televizyonu açıp o da işine bakıyor. Yaşı çok küçük değil diyerek başlamış oldu yani. Biz de Digtürk var, oradan Baby Tv’yi açmış.*” sözleriyle babaların çocuklarla sınırlı ilgilendikleri zamanlarda dahi medyayı “ekran bakıcısı” olarak kullandıklarını hatırlatmaktadır. Bu noktada erkeklerin iş odaklı hayatlarının sorgulanması başka bir araştırmanın konusu olabilir.

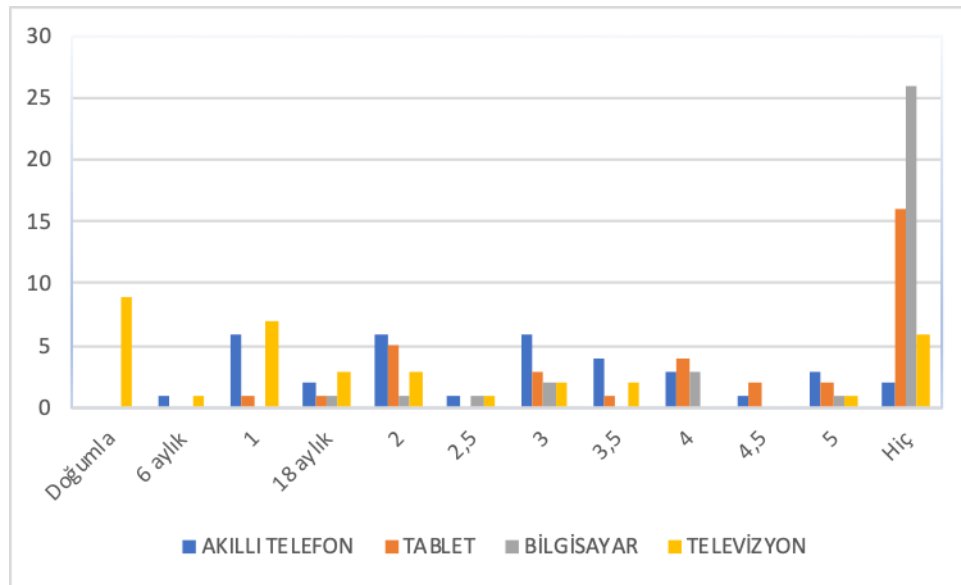
Birlikte kullanım aracılığı, çocukla birlikte izlenen sahneler üzerine konuşmayı, yorumlamayı da içermektedir. Örneğin Serpil beş yaşındaki kızıyla daha çok birlikte medya kullandığını, kullanırken “*Ay ne kadar kötü bir davranış gibi yorumlar yapıp araya girmeye çalışıyorum. .... Çok basit kötü bir kelimedede olsa ne kadar ayıp keşke öyle söylemeseydi*” şeklindeki ifadeleriyle çocuğuyla eleştirel izleme yaptığını belirtmiştir. Serpil kızının reklamlarda çıkan ürünleri talep etmesi üzerine “*onlar çok sağlıklı değil, senin yaşına uygun değil*” şeklinde açıklama yaparak aktif aracılık yöntemini de kullanmaktadır. Diğer taraftan kızının yaşının güvenli ekran anlatımı için küçük olduğunu, bu nedenle kendisinin içerikleri engellediğini, yaşı büyüdükçe anlatmasının kolay olacağını belirterek “*Kaba tabirle karpuz kabuğu sokmamaya çalışıyorum. Çünkü korkabilir, korkması beni endişelendirir.*” sözleriyle de kısıtlayıcı aracılık stratejilerini uyguladığı görülmektedir. Dolayısıyla aracılık yöntemleri stratejiler bakımından ayrışmakla birlikte uygulama pratiklerinde keskin sınırlar bulunmamakta, ebeveynler yukarıda bahsedilen faktörlere göre tüm yöntemleri bir arada kullanmaktadırlar.

3.2.4.3. Kısıtlayıcı Aracılık

Ebeveynler çocuklarının medya kullanımını çok farklı durumlara göre sınırlandırabilmektedir. Ancak ebeveynlerin medya aracılığına yönelik uluslararası uzman tavsiyelerinde (DSÖ, 2020; AAP, 2016; Kanada Pediatri Topluluğu, 2022) olduğu gibi sahada da en önemli sınırlandırma kuralı çocuğun yaşı olarak ortaya çıkmıştır. Yaş sınırı öncelikli olarak çocukların iletişim araçlarını kullanma izinlerini belirlemektedir. Sahada çocukların %80’ni akıllı telefon, %51’i tablet, %25’i bilgisayar kullanmayı bilmektedir. Çocukların sadece beşi televizyon yayınlarını izlememektedir (18 aylık, 3, 3.5, 5 ve 6 yaş). Çocuklar akıllı telefonu, hep ortalıkta olduğu dolayısıyla ulaşımı kolay olduğu için tableten daha çok kullanmaktadır. Hatta anne babaları görmeden alıp başka odaya geçenler bulunmaktadır (G6). Çocuklar izin veren ebeveynin telefonunu kullanmakta ısrarcı olmakta, kesinlikle kullandırmayan bir ebeveyne ise hiç ısrar göstermemektedir (G5). Aynı şekilde tabletin de kullanım kolaylığı açısından bilgisayara oranla çok tercih edildiği görülmüştür. Çocukların bilgisayara ilgisi yok

denecek kadar azdır. Ancak evde tablet bulunmadığı durumlarda bilgisayar kullanılmaktadır. Çocukların görüşülen dönemdeki medya kullanımları bu şekildedir. Ancak sahada ebeveynlere çocuklarının iletişim araçlarını kullanmaya başlama yaşı, her iletişim aracı için ayrı ayrı sorulmuştur. Ortaya çıkan tablo Grafik 6'da görülmektedir.

Grafik 6 Çocukların Medya Kullanmaya Başlama Yaşı

Çalışmada, çocukların akıllı telefon kullanmaya başlama yaşı en erken 6 aylıktan en geç beş yaşa kadar çeşitlilik göstermektedir. Yüksek eğitimli grupta bu durum bilinçli şekilde engellenirken, eğitim seviyesi düştüğünde sınırlamanın ekonomik etkenlerden kaynaklanmaktadır (Livingstone vd. 2015). Örneğin Türker ailesinde çocuklar doğduğundan itibaren televizyonlu ortamda bulunurken, telefonla beş yaşında kreşe başlayınca tanıştırılmıştır, çünkü annesinde akıllı telefon sahipliği bir yıldır. Öykü oğluna altı aylıkken cep telefonu kullanmıştır, çünkü ek gıdayla geçişle birlikte yemek yedirmeyi kolaylaştırmak istemiştir, ancak sürdürmemiştir. Çocuklara yemek yedirmek amacıyla ekran kullanımının ekran tutuculu mama sandelyeleri üretimine sebep olduğundan yukarıda bahsedilmiştir. Grafik 8 incelendiğinde akıllı telefon kullanımının 1, 2, 3, 4 yaşlarda eşit olarak arttığı, beş yaşında azaldığı görülmektedir. Hanelerde tablet oranıyla bilgisayar oranının neredeyse eşit yoğunlukta olduğu Grafik 3'de

görülmektedir. Ancak Grafik 8’de görülen bilgisayarın az tercih edilmesi kullanım olarak küçük yaş grubuna uygun olmamasından ve ebeveynlerin internetten bir içerik seyredeceklerinde bilgisayar yerine televizyon ekranına yansıtmayı tercih etmesinden kaynaklanmaktadır. Grafikte ebeveynlerin tablet kullanımına en erken bir yaşında izin verdiği, görüşmelerden de yaklaşık %50’sinin bilinçli olarak çocuklarını tablettan uzak tuttuğu anlaşılmaktadır. Figen tableti bilerek almadığını belirtirken, Gülnur tablete izin vermemesini şöyle açıklamaktadır: *“Tablet yok. Çünkü internete bağlanabilen akıllı aletlerin hepsinde reklam oluyor ya, herhangi bir kafasına göre reklam çıktı mı çocuk ondan etkilenabiliyor.”* Diğer taraftan Çağlar ailesi beş yaşındaki oğlunu tablettan uzak tutarken, Kerem oğluna üç yaşında abisinin tabletini paylaşamadıkları için tablet almıştır, ancak oğlunun tableti kısıtlı kullanmasına izin vermektedir. Kısaca hanelerdeki iletişim teknolojileri yoğun ortamın elbette en önemli belirleyicisi ebeveynlerin ekonomik durumlarıdır, ancak hanedeki araçların sağlıklı kullanımında ebeveynlerin eğitim durumları ve sosyal sermayeleri belirgin olmaktadır (Common Sense Media, 2020; Nikken ve Schols, 2015).

Ebeveynlerin çocuklarını iletişim araçlarından niçin uzak tuttukları sorulduğunda ise Çağlar ailesi *“Gözüne beynine zararlı diye”*, Özen çifti *“Ekranın zararını bildiğimiz için uzak tuttuk. Ama şimdi abiden dolayı her şeyi izliyor. Zihinsel gelişim, her türlü gelişime engel olur diye uzak tuttuk”*, Rana *“Akıl ruh sağlığı için, göz sağlığı için”* Berna *“Beyin gelişimini etkilediği için...çocukları robotlaştırdığını düşünüyorum”*, Sevgi *“hani gelişimsel, zihinsel olarak o parlak renkler vesaire küçükken daha çok etkiliyor diye biliyorum. Küçükken daha hassasiyetim vardı.”*, Gülnur *“Konuşmasını etkiliyor filan diye ben çok fazla açmadım televizyon.”*, Begüm *“İşte bu medyaya maruz kalmakla ilgili tartışmalar genelde ya iki yaş, hatta bazıları 3 yaş diyor ya 0 ekran, hiç ekran maruziyeti olmamalı diyor. Ben onu benimsedim. O konuda bilgi sahibiydim yani.”*, Özlem *“Ekran ışığı zarar verir diye uzak tuttum. Doktor 2 yaşına kadar izlemesin dedi.”* şeklinde cevap vermiştir. Görüldüğü üzere çocuk gelişiminde erken yaşlarda medya kullanımının sakıncaları hakkında fikir sahibi ebeveynler çocuklarını belirledikleri yaşa kadar medyadan uzak tutmuşlardır.

Ebeveynlerin bu konudaki tek endişeleri ise çocuklarının akranlarından geri kalması endişesidir. Berna bu endişesini şöyle ifade etmektedir: *“İşin açıkçası koruyabildiğim kadar koruyacağım. Ama bir yerde de şey olsun istemiyorum. Hani yani çocuklar birinci sınıfa gittiğinde çizgi film filan konuşuyorlar ya, o zamanda çocuklardan çok farklı olsun, uzaylı gibi olsun istemem. Yani en azından birinci sınıfa kadar korumak istiyorum yani. Çünkü beyin gelişimini çok etkilediğini düşünüyorum. Çocukları robotlaştırdığını düşünüyorum medya araçlarının. O yemek yerken açtığım çizgi filmde bile zorlanıyorum. Sesleniyorum iki kere de cevap veriyor. Tamamen algılar kapalı yani. Olumsuz etkilediğini düşünüyorum”*. Sevgi de çocuğunun teknolojinin faydalarından uzak tutamayacağını şöyle dile getirmektedir: *“Küçükken daha hassasiyetim vardı. Yüzde yüz soyutlamayı belli bir yaştan sonra çok doğru bulmuyorum. Bir kültür var sonuçta çağımızda. Bazı karakterleri bütün çocuklar biliyor mesela. Tam mahrum etmeninde doğru olmadığını düşünüyorum. Kontrollü bir şekilde teknolojiyi kullanmalarına çalışıyorum açıkcası. Oynadıkları oyunların, izledikleri çizgi filmlerin içeriklerine dikkat ediyoruz tabiki. Çok şiddet içerikli oyunlar oynamaması ya da oyunun öğretici olması bir yandan zihninin de gelişmesine katkı sağlayabilecek oyunlar seçmeye dikkat ediyoruz. Yani o hevesi biraz yönlendirmeye çalışıyoruz. Tamamen soyutlamaktansa, pozitif yöne doğru yönlendirmeye çalışıyoruz.”*

Sahada en yaygın kuralların ikincisi süre kısıtlamasıdır. Güler çifti süre konusunda *“Zamana ve içeriğe göre sınırlandırıyoruz. YouTubeda belirli çocuk programlarını izlemesine izin veriyoruz. Çocuğun yaşına göre ayarlamaya çalışıyoruz.”* şeklinde bahsederken Özen çifti *“Kendileri takip ediyor, alarm kuruyorlar o çalınca kapatıyorlar. Oyun için. 30 dakika. Çizgi filmi sayısıyla bir veya iki. Bir seferde uzun süre oynamalarını istemiyoruz.”* şeklinde süre kısıtlamasını ve uygulama pratiğini anlatmaktadır.

Bazı ebeveynler medya kullanımını sadece evde diyerek mekanla kısıtlamakta, bazı ebeveynler ise *“sadece YouTube günde en fazla 2 saat diyerek”* süreye ve içeriğe göre sınırlamaktadır. İçerik sınırlamasından hareketle sürenin belirlenmesinde özellikle çizgi

filmlerde “*adet*” kullanıldığı görülmüştür. Ebeveynler çizgi filmin bir bölümünün 10-15 dakika olduğundan hareketle Çizgi film sayısı ile bir veya üstüne izin vermektedir. “Adet ölçüsü” bölüm süresi bilinen bazı YouTube içeriklerinde de kullanılmaktadır. Bazı ebeveynlerde “pazarlık yaparak” yani “koşullu sınırlandırma yapmaktadır. Leyla pazarlık konusunu “*..bazen işte çok şey olduklarında hep anlaşma yoluyla işte şunu yaparsan ipad var bunu yaparsan telefon var ödünü yap işte yemeği bir şekilde anlaşma yoluyla şey yapıyoruz yani ödül gibi kullanıyoruz.*” şeklinde dile getirmektedir.

Çocuk bakım faaliyetlerinin en önemlilerinden yemek de medya kullanımını kısıtlama ölçüsü olarak kullanılmaktadır. Bazı aillerin sadece yemek vaktinde çocuğunun medya kullanmasına izin verdiği görülmüştür. Begüm sadece yemek yerken YouTubedan video izlemeye hakkı olan oğlu için süre kısıtlamasını şu şekilde yönettiklerini anlatmıştır:

“Sürede çok itiraz ediyor ama o konuda çok netiz. Timer açıyoruz izlerken. Mutlaka. 15 dakikaya ayarlıyoruz. Videoyu izlerken alarm çalmaya başlıyor. Kendisi böylece alarm çaldığı için sürenin azalmakta olduğunu anlıyor. 15 artı 15 yapıyoruz. Yani sonra bir 15 dakika daha veriyoruz. Kendisi alarm çalınca 3 dakika daha felan diyor. Böylelikle süresinin azaldığını kendisi fark ediyor. En fazla 40 dakikaya çıkıyoruz. 15 artı 15, sonra da 5 artı 5 yapıyoruz. Böylece psikolojikmen onu da hazırlıyoruz. Kendimizce öyle bir yöntemimiz var.”

Yukarıdaki örnekten de görüldüğü üzere, ebeveynler çocukların medya kullanımında en çok itirazın ‘*biraz daha*’, ‘*bir tane daha*’ ve ‘*şu da bitsin*’ gibi ifadelerle süre için olduğunu belirtmektedir. Işık oğlunun ısrarını anlamlandırma ve yönetme stratejisini şu şekilde anlatmaktadır: “*İki yaş sendromunda çok inatçıydı. Nedenini anlamadığı için zevk aldığı bir şeyin kesilmesini istemiyor. Ama kendi açamadığı için uyuyor. Çok inatlaşırsa, son bir deyip izletiyordum ya da seveceği bir oyuncakla filan dikkatini dağıtıyorum. Başka saatteki bir çizgi film için pazarlık yapıyorum. Onu izlemek istiyorsan şimdi bunu kapatmamız lazım diye.*”

Ebeveynlerin süre yönetimi pratiklerinde farklı teknikler geliştirdikleri tespit edilmiştir. Genellikle ebeveynler, “*Son bir tane diyerek ikaz edip*”, telefonsa elinden almakta,

televizyon ise kapatmaktadır. Kuralları benimseyen çocuklar kendileri kapatmaktadır. Bazı aileler ise sayaç kullanmayı tercih etmektedirler. Baba Çağlar televizyonun dakikasını ayarladığını, otomatik kapandığını, böylece çocuğun itirazlarıyla uğraşmadığını söylemiştir.

Sahada “internet kısıtlayıcılığı”nın da kısıtlayıcı aracılık şekli olarak ortaya çıktığı görülmüştür. Bazı ailelerin çocukların kullanmasını önlemek için interneti eve bağlatmadığını hatta Rana tablet gelince aboneliği sonlandırdıklarını söylemiştir: *“İzlemiyor çünkü biz internet bağlatmadık eve, herşey süreyle o yüzden çok izleme şansı yok. Evde internet vardı, tablet gelince interneti kapattık”*. Çocuklar cep telefonu internetinin kotası olduğunu bildikleri için ebeveynlerine süre konusunda zorlayamamaktadırlar. Bu da ebeveynlerin süre yönetimini kolaylaştırmaktadır. Hernekadar internete ulaşım “dijital eşitsizlikler” kapsamında değerlendirilse de erken yaş çocuklarında bilinçli olarak kısıtlamak kontrolü arttırmaktadır. Serpil kısıtlı internetin medya aracılığındaki kolaylaştırıcılığını şöyle anlatmaktadır: *“Zaten ben interneti kısıtlı tutmaya çalışıyorum. O da ona video izleyecek kadar yetmiyor. O yüzden kullanmıyor. Genellikle televizyon tercih ediyoruz biz çizgi film izlemek için. Bi de internette sürekli bir şeyler aralarda açıldığı için başında durmam gerekiyor. Yani her zaman beraber oturup izliyemiyoruz. Öyle olunca da izlemiyor çok fazla”*. Sevgi de bakıcının uyarılarını dikkate almayan çocuğunun tablet kullanımını *“Kabloyu çekip internet gitti diyerek”* sağladığını belirtmiştir. “İnternet gitti” uygulamasını ben de bir anne olarak zaman zaman çocuğumda kullandığımı hatırlıyorum. Çocuk küçük olduğu için kapatmasına yönelik uyarılarıma tamam diyerek cevap vermekte ama geçen sürenin farkında olmadan kullanıma devam etmekte olduğunda çözüm olan kullanılmış bir stratejidir. Çünkü erken yaşlarda çocuk duygularını yönetmeyi henüz geliştiremediği için oyun oynamanın verdiği hazzın peşinde kaybolabilmektedir.

Ancak sahada ebeveynlerin “dijital çağa” ayak uydurduğu, şifre ve filtrelerle iletişim araçlarını kontrol ettikleri yani “teknik kısıtlamalar” kullandıkları da görülmüştür. Ebeveynler, çocuk oturumu açarak, yazılım yükleyerek veya sadece ekran kilidi kullanarak teknik kısıtlama şeklinde aracılık yapmaktadır. Özen çifti bu tekniklerden “çocuk profili” uygulamasını kullanmaktadır: *“Kullandıkları bilgisayara çocuk profili*

açtım, süre tanımladım, yönetici benim. Windows'un öyle özelliği var. Süre bitince kullanamıyor, ek süre için benim şifre girmem gerekiyor. Orda morpa kampüs oyunlarına filan bakıyor. Onu karıştırırken gördüm, daha önce bir arkadaştan duymuştum". Sevgi de "çocuk profiline" ilişkin pratiğini şu şekilde dile getirmektedir: *"İnternette aile profili var. Bu Türk Telekom . İçeriği filtreliyor ama, bu tabiki yüzde yüz filtre sağlamıyor. Onu biliyoruz. Netflix'de de büyükler, gençler, çocuklar var işte. B.ye sen sadece buraya girebilirsin diyoruz, o sadece oraya giriyor. Ortak bir hesap kuzenler filan da var. Zaten biz de etrafında olduğumuz için".* Oğluna üç yaşında tablet alan Kerem ise koruyucu "yazılım" kullandığını belirtmiştir: *"Tablete yazılım var. Yüklenmiş. İçindeki uygulamaların süresini kısıtlıyor. Şifreyi de bilse uygulama bazında limitli hale geliyor".*

Ebeveynlerin en yaygın kullandıkları strateji ise "ekran kilidi" uygulaması olmuştur. Ancak bazıları cep telefonlarının ekran kilidini çocuktan saklarken diğerleri çocuğun bilmesinde bir sakınca görmemektedir. Harun oğlunun telefonunun ekran şifresini bilmediğini çünkü karmaşık bulunduğunu söylerken, Zülal ekran kilidi kullanmamasının sebebini şöyle açıklıyor: *"Babasının da benimde kilidimiz yok. Sevmedim kilit koymayı. Çocuklar eline aldığı anda uyarıyorum. Arada kaçamakları oluyor özellikle ben hastayken."* Ekran kilidi Zeynep'in *"Hayır, açıyorum oynuyor. Bana özel şeyler geldiği için dokunur siler diye (ekran kilidi vermiyorum)."* şeklinde ifade ettiği gibi çocuğun cep telefonundan rastgele yerlere girmesini engelleyen küçük ama önemli bir engelleme aracı olarak da işlev görmektedir. Bilgisayar, tablete ve televizyonda da ekran kilidi kullanılmaktadır: *"Bilgisayarda şifre var. Bazı kanalları direk şifreledik. Film kanalları şifreli mesela. Cartoon network hiç hoşumuza gitmiyor (G11)".* Çocuklar ekran kilidi olunca mecburen ebeveyninden yardım istemektedir, dolayısıyla ebeveynin gözünden kaçmadan medya kullanabilmektedirler.

Diğer taraftan Begüm oğluna tablet almak isteme nedenini "telefonlarımız özgür kalsın" olarak belirtmekte ve *"henüz yok ama onun ufak ekranlı bir tableti olsun, bizim telefonlarımız özgür kalsın istiyoruz."* şeklinde konuşmaktadır. Oysa kendine ait aracın çocuğun medya kullanım süresini artırdığını ve kısıtlayıcı uygulamalar kullandığını Zeynep şöyle ifade etmektedir:

“Abiye (şimdi 9 yaş) 6 yaşında hediye olarak aldık. Bizim telefonlarımızı kullanmasın diye oğluma aldık. Aldığımızda genelde YouTube'dan video izliyordu. Minecraft ya da hediye açma videoları. Şimdi oyunda oynuyor. Süresini 1-2 saatle kısıtlamasam çok kullanır tableti ama sınırlıyorum. Ebevyn kontrol uygulamaları kullanmadım ama bazen alarm kuruyorum o şekilde alarm çalınca kapatıyor. Yoksa sabahtan akşama oynar. Ama tableti almadan önce benim ona kendi telefonumu verme sürem daha kısıtlıydı. Şimdi kendinin olduğu için daha çok kullanıyor. Tablet aldıktan sonra ister istemez süre artmış olmuştur. Ama süreyi kesinlikle takip ettim.”

Sonuç olarak bakıldığında medya aracılığında Avrupa Konseyi'nce tanımlanan (Milovidov, 2020), “pozitif dijital ebeveynlik” yaklaşımı çocuklarının dijital çağa sağlıklı katılımını ve risklerden korunmasını sağlayacaktır. Bunun için anne Üçler'in deyimiyile çocuğun iyiliği için “tatlı bir disiplin” kurmak gerektirmektedir. Üç çocuğu olan öğretmen anne çocukların disipline olan ihtiyacını şu şekilde açıklamaktadır:

“Çocukları uyaran faktörler çok fazla, ama anne baba bilinçli olursa ve çocukla bağları güvenli, sağlıklıysa sorun olmuyor. Yanlışta şöyle düşünüyoruz: çok mu sıkıyorum çocuğu, çok mu kural koyuyorum. Hayır o çocuğun mutlu olmak için aslında bir disipline ihtiyacı var. Hani tatlı bir disiplin. Onu mutlu eden şey aslında bir sürü oyuncaktan çok onunla birlikte oynamak. Onunla birlikte parka çıkmak, gezmek, birlikte etkinlik yapmak. Bu bize bağlı ama işte biraz fedakarlık gerektiriyor.”

3.2.4.4. İzleme

Sonradan kontrol etme, takip olarak da adlandırabileceğimiz izleme de ebeveynlerce kullanılmaktadır. Ebeveynler çocuklarının telefonla, tabletle neler yaptığını hangi YouTube içerikleri izlediklerini sonradan kontrol etmektedirler. Selma YouTube kanallarına abone olup, oyun indirebilen kızının medya kullanımını sonradan kontrol etmekte ve kızına uygun bulmadığı abonelikleri ve uygulamaları silmektedir. Fatma da sekiz yaşındaki oğlunun telefona düşkün olduğunu, sonradan izleme yöntemi kullandığını şöyle ifade etmektedir: “*O uyuduğu zaman YouTube geçmişine bakıyorum. Kötü bir şey değilse izin veriyorum. Hep sonradan kontrol ediyorum. Hep aynı YouTuber'ları izliyor, minecraft videoları var onları izliyor*”. Engin de kızının medya kullanımında sıkıntı çıkarmadığını ama kendisinin izleme yöntemi kullandığını dile getirmektedir: “*Geçmişini kontrol ediyorum sürekli sonrasında. Bugüne kadar da zararlı bir içerikle karşılaşmadık. Pepeye giriyorsa Niloya öneriyor.*” Son olarak Sevgi

bilgisayar mühendisi eşinin izleme yöntemini şöyle anlatmaktadır: “ Zaman zaman YouTube girip geçmişe bakıyorum. Bu hafta şu kadar izlendi diye yazıyor mesela. Bende soruyorum bu hafta bu kadar saat ne izledin diye. Babamız bilgisayar mühendisi olduğu için mesela arada bir gün içinde bağlanıyor bilgisayara. Bilgisayarda ne yapıp edildi, çocuklar nereye girdi filan o konuda denetim sağlıyor. O konuda hassasız yani. Kimin ne yaptığını biliyor yani.”.

3.2.5. Değişen ve Dönüşen Çocukluk, Ebeveynlik ve Pratikler

Analiz bölümünün son başlığını “Değişen ve dönüşen çocukluk, ebeveynlik ve pratikler” oluşturmaktadır. Sahada iletişim teknolojileri çağında ebeveynlik pratiklerinin izi sürülmüş, çalışmanın sonucunda da iletişim teknolojilerindeki yeniliklerin ebeveynlerin hayatına yenilikler getirdiği, hanelerdeki medya ortamının çocukların kullanımında yeni alanlar oluşturduğu, dolayısıyla ebeveyn çocuk arasındaki etkileşimin medya dolayımıyla farklılaştığı ve dönüştüğü görülmüştür. Sahadaki bu durum ebeveyn medya aracılığı teorisi ışığında analiz edilerek, aktif aracılık, kısıtlayıcı aracılık, birlikte izleme ve izleme yöntemlerinin değişkenliğini şekillendiren faktörler tespit edilmiştir. Bu faktörlerin aracılık biçimlerini nasıl şekillendirdiği sahadan örneklerle geniş şekilde irdelenmiştir.

Sahada ebeveyn medya aracılığının şekillenmesinde, ebeveyne bağlı ekonomik durum, eğitim, sosyal sermaye, kullanım alışkanlıkları ile ebeveynlerin medyaya bakış açısını belirleyen vakitlerinin yoğunluğu, endişeleri, korkuları, çocukların olumlu veya olumsuz dönütleri, sanal bakıcı ihtiyaçları, çağı yakalama istekleri, medyanın eğitici yönü, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini besleyen kodlar, annelerin yetersizlik duygusu, kurallar konusunda ebeveyn hemfikirliği gibi faktörler öne çıkmıştır. Çocuğa bağlı faktörler ise, öncelikle çocuğun yaşı, uyku, yemek (yememek) ve tuvalet alışkanlığı gibi temel ihtiyaçları, karakteri ve can sıkıntısı olarak gruplandırılmıştır. Son olarak ortamdaki kaynaklı faktörler ise, geniş aileye yakınlık; iki “büyükler” faktörü, okul,

arkadaş ve komşular olarak belirlenmiştir. Birbiriyle etkileşim içindeki bu faktörlerin ebeveynlerin medya aracılık pratiklerini, kurallarını ve dolayısıyla çocukların kullanımlarını biçimlendirdiği görülmüştür.

Ebeveynlerin medya aracılığında değişen ve dönüşen ilk olgu iletişim araçlarıdır. Hanede televizyon başında toplanılan bir ortamdan, çeşitlendirilmiş ve kişiselleştirmiş medya kullanımına geçilmiştir. Yine ebeveynler ve çocuklar bir animasyon veya çizgi film izlemek için toplanmaktadır ancak, kullanımı kolay ve her yere rahatlıkla taşınabilir cep telefonu ve tabletin, internet gibi bilgiye ve dünyaya ulaşımı zenginleştiren bir araçla desteklenmesi iletişim araçlarını bireylerin vazgeçilmez haline getirmiştir. Medya ebeveynlere ve çocuklara zengin içeriği, kapsamı ve kullanım alanlarıyla keşfedilmeye açık bir imkan sunmaktadır. Televizyonun karasal yayın sınırlılığı değişmiş olup, Dijitürk, D-smart gibi ulusal, Netflix, Amazon Prime, Disney Plus gibi uluslararası dijital platformlar Türkiye’deki hanelerde kullanılabilir. Bu tür platformlar ebeveynlerin kendi seçtikleri içerikleri istedikleri zaman izlemelerine izin vermekte, ayrıca çocuk profili oluşturabilme imkanı tanımaktadır. Ayrıca artık iletişim araçlarıyla sadece izleme yapılmamakta oyun da oynanabilmektedir. Diğer taraftan YouTube çevrimiçi video paylaşım ve sosyal medya platformu zengin içerik imkanı sunmakta, hatta YouTuber yani “YouTube ünlüleri” ortaya çıkmıştır. Takipçileriyle popülerleşen bu kişiler, çocukların ve gençlerin de “şöhret olma” arzularını tetikleyerek rol model olmaktadır (İnal Kamacı, 2021). Çocukların YouTuber olma istediğine Zülal’in 8 yaşındaki oğluyla diyaloglarında yer verilmiştir. Selma ise YouTuber içeriklerindeki şiddetin, kızını kardeşine karşı şiddet uygulamaya teşvik ettiğini ve agresif yaptığını belirtmiştir. Esmâ ise *“Ortanca oğlum oyun oynarken kazanamadığı için telefonu ısırıldı ve telefonun ekranı bozuldu.”* ifadeleriyle çocukların medya kullanırken duygularını yönetemediğini örneklemiştir. Cep telefonunun ebeveynlerin ayrılmaz bir parçası haline gelmesi ise sahada Fatma örneğinde görülmüştür. Adeta ebeveynlerin yapay eli ayağı durumuna gelen cep telefonunun kendi hayatındaki yerini Sevgi şöyle dile getirmektedir: *“Çok kullanıyoruz yani. Hem iş gereği, bi de kopamıyorsunuz. Arkadaşlar ne paylaşmış napmış ya da WhatsApp dan birisi birşey yazmış. Aslında o dünyaya açılan bir pencere gibi. Haber öğrenmek için*

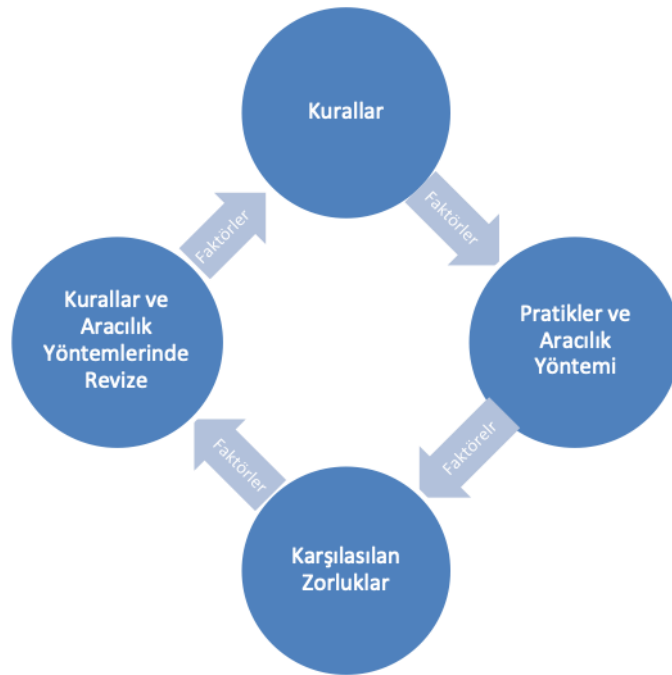
televizyona bakmıyorsunuz. Dolar ne olmuş diye telefonuma bakıyorum. Mail gelmiş mi telefonuma bakıyorum. Mesela bir evrak alacam nasıl olacak diye telefona bakıyorum, aynı zamanda bir bilgi edinme aracı. Bazen kitap almıyorum telefondan okuyorum”. Cep telefonunun çocukla ilgili araştırmalar yapmak, sosyal medyada ebeveynlik ve çocuklara ilişkin paylaşımları takip etmek, çocuklar için alışveriş yapmak, aile büyükleriyle görüntülü konuşmalar yapabilmek, eğlenmek gibi ebeveynleri ve dolayısıyla çocukları destekleyen yönlerine de değinilmiştir. Bununla birlikte ebeveynlerin küçük çocukları ile birlikte akıllı telefon kullanmaları onlara rol model oluşturduğu gibi ebeveynin duygusal gelişimini ve çocuk bakım kalitesini sınırlayabilmektedir (Levi ve Elias, 2020).

Burada asıl vurgulanmak istenen nokta iletişim teknolojilerindeki ilerlemenin ebeveynlere ve çocuklara zengin medya tüketim olanakları sunması ve bunun bir ‘tık’la kolay olmasıdır. Medya aracılığının temel amacını bu zengin medya olanaklarından ebeveynlerin çocukları için sağlıklı seçimleri yapabilmesi oluşturmaktadır. Çünkü ebeveynler medya aracılığıyla bir yandan 0-6 yaş döneminde çocuklarına “kendi faydalarına olanı seçme” becerisinin temellerini kazandırırken, bir yandan da “çocuklarının üstün yararı için” medya kullanımını yönetme pratikleri sergilemektedirler. Dolayısıyla değişen medyayla ebeveynlik ve çocukluk da değişmektedir.

Bu noktada şunu belirtmek gerekir ki sahada bu değişim ve dönüşüm izini sürmek için yapılan görüşmelerden geniş kapsamlı bir veri elde edilmiştir. Dolayısıyla üçüncü bölüm, çocukların şimdiki (görüşülen tarih) yaşlarındaki medya kullanım kuralları, doğumundan itibaren uygulanan kurallar ve pratikler, ebeveynlerin bu kuralları oluşturma sebepleri ve kuralların uymasının nasıl yönetildiği, uygulamadaki zorluklar ve ebeveynlerin çocuk medya kullanırken ne işle meşgul olduğu yani medya kullanımına niçin alan açtığı gibi pek çok sorunun cevabının bir arada değerlendirildiği bir bölüm olmuştur. Sahada ebeveynlere sorulan “Çocuğunuz için medya kullanım kurallarınız nelerdir?” sorusunun cevabı *süre, yaş, içerik ve araca* göre değerşen kurallar

olarak ortaya çıkmıştır. Bu kurallar ebeveynlerin çocukların medya kullanımını “kısıtlama” kriterlerini de göstermektedir. Çünkü ebeveynlerin hepsi 0-6 yaş çocukları için kısıtlayıcı aracılık yapmaktadırlar. Sahada yine çalışmanın yaş grubundan dolayı en yaygın ikinci yöntem birlikte izleme olarak ortaya çıkmıştır. Ebeveynlerin aktif aracılığın temelini oluşturan konuşma ve diyaloglara, çocukların sorularına cevap verip onları yönlendirmeye de özen gösterdikleri görülmüştür. Önceden gerek teknik, gerek süre, içerik ve araç olarak kısıtlamalar baskın şekilde yapıldığı için, sonradan kontrol olan izlemenin daha az kullanıldığı anlaşılmıştır. Ancak burada altı çizilmesi gereken en önemli nokta, daha önce de belirtildiği gibi ebeveynlerin bir aracılık yönteminde tutunup kalmadığı, aracılık yöntemleri arasında ihtiyaca göre geçişlerin olduğudur.

Şekil-5 Ebeveynlik Pratikleri Değişim Döngüsü

Ebeveynlerin medya aracılık kuralları, yöntemleri, bunları şekillendiren faktörler ve sahada uygulanan pratikler incelendiğinde, ebeveynlerin medya aracılığındaki değişim ve dönüşüme ilişkin döngünün Şekil-5’te görüldüğü gibi işlediği anlaşılmıştır.

Ebeveynler medya kullanımına ilişkin kendilerine ve çocuğa bağlı faktörlerin de etkisiyle bir kural oluşturmaktadırlar. Bu kural yine faktörlerden etkilenecek pratiğe dönüşmekte ve ebeveyn medya aracılık yöntemlerinden biri şekillenmektedir. Ancak uygulama sırasında çocuktan, ebeveynlerden veya ortamdaki kaynaklanan zorluklarla kurallar ve yöntemlerin gözden geçirilmesi gerektiği ve yeni durum değerlendirilerek ebeveynlerin yeni kurallar oluşturduğu görülmüştür. Bu duruma örnek vermek gerekirse, ebeveyne bağlı faktörlerden biri de ebeveynin fiziksel sağlığıdır. Selma 4,5 yaşındaki kızını ikinci çocuğuna hamile kalana kadar medyadan mümkün olduğu kadar uzak tutarak ‘birlikte izleme’ ve ‘kısıtlayıcı aracılık’ yöntemi uygulamıştır. Ancak hamileliğin getirdiği mide bulantısı, halsizlik gibi bedende meydana gelen değişikliklerle hayatının akışı değişen anne yeni duruma alışma sürecinde bocalamalar yaşamış ve kızına “*tableti vermiş bulunmuştur*”. Bu bocalama sürecini kendi varlığıyla dolduran medya, çocuğun hayatındaki yerini artırarak, kontrolsüz kullanıma alan açmıştır. Çocuğun ele geçirdiği bu özgürlüğü annenin tekrar ele alması ikinci çocuğun dünyaya gelmesiyle artan iş yüküyle birlikte iyice zorlaşmıştır. Son gelinen aşama da anne ancak çocuk kullandıktan sonra internette nerelerde dolaştığını inceleyerek ve çocuğun bilinçsizce olduğu abonelikleri kaldırarak müdahale eder duruma gelmiştir. Yani aracılık yöntemi olarak “birlikte izleme”, “kısıtlayıcı aracılık” pratiklerine “izleme” yöntemi de eklenmiştir. Selma boş vermişlik yapmamaktadır, çünkü çocuğun izlediği içeriğin etkilerini kızının kardeşine zarar vermesinde, gece uykusunda bağırıp, korkup uyanmasında fark etmektedir. Ebeveynlerin “gözü sürekli çocuklarının üzerinde” olduğu için medya kullanım deneyimlerinin sonuçlarını gündelik hayatta çocuktaki değişimlerden fark edebilmektedirler. Bu durumda “gözü üstünde” olma durumu aslında ebeveynlerin imdadına yetişmekte, çocukların medya kullanımlarını yönetmekte gözlemlene alışkanlığı en önemli yardımcı olarak ortaya çıkmaktadır. Gözlenen durumun ihtiyacına göre ebeveynler aktif, kısıtlayıcı, birlikte izleme ve izleme aracılık pratiklerinde geçişler yapmaktadırlar.

Bu duruma başka bir örnek de Hakime tarafından anlatılmıştır. Çocuğuna en başından beri medya konusunda sıkı bir kontrolle kısıtlayıcı aracılık yöntemi uygulayan ebeveyn, çocuğun yaz tatilinde annesine ve dedeyle yazlığa gitmesiyle bir kırılma

yaşadıklarından bahsetmiştir: *“Yazlıkta gündüzleri çok sıcak oluyor. Evin içine kapanıyor çocuklar uzun bir süre. Onlar (Büyükler) bu süreçte bizi çok desteklediler, Ankara’dayken. Mesela hiç akşamları TV açılmadı. Mesela genellikle büyükler evde TV açar haber izler ya. Bizimkiler sağ olsun çok desteklediler. TV açmadılar. Ama önceki yaz yazlıktayken, oyalamak zor oldu tabiki. Bir yere kadar resim yapıyorsun oyunlar filan, kitap okuyorsun bir saat filan. Ordayken televizyon izledi. Çizgi film filan izledi bir buçuk ay. Biz durumu anlayınca gidip getirdik...Burda tekrar bir ay sürdü disiplini oturtmamız. Zaten bebeklikten beri bir tutarlılık olunca, hem eşim hem ben bebeklikten beri çok kararlı devam ettiğimiz için o da kabulleniyor.”* şeklinde olayı anlatmıştır. Ancak çocuğun tekrar disiplin kazanması için bir ay uğraşmak zorunda kaldığının altını çizmiştir. Katılımcılardan Yasemin’in 4,5 yaş kızı ve 8,5 yaş oğlu bulunmaktadır. Çocuklarının medyayı kullanım kurallarına uyduğunu belirterek, kendisini çocuklarının medya aracılığında “başarılı bulduğunu” ifade etmiştir. Ancak Yasemin de kısıtlayıcı aracılık yönteminin “büyükler” faktörüyle dönüşmek durumunda kaldığını şu şekilde dile getirmiştir. *“Özellikle oğlumda koyduğumuz sınırlarda başarılı olduk, bir ara babaanne gelince ona çok nazlandı kural biraz bozuldu. Ama üç haftalık sınır döneminde kurallara uydu ve bu çocuğa da çok iyi geldi.”* diyerek, disiplinin tekrar sağlandığına örnek vermektedir. Kerem oğluna 3 yaşında abisiyle paylaşmadığı için tablet aldığını ancak koruyucu yazılım ve süre kısıtlaması uyguladığını ifade etmiştir.

Ebeveyn ve çocuk arasındaki karşılıklı etkileşimin davranış ve pratiklere etkisi kaçınılmazdır (Chess ve Thomas, 1999). Bunu destekleyici nitelikte ebeveynler çocuklarının medya kullanımını yönetirken, çocuklarında ebeveynlerin medya kullanımını şekillendirdiği görülmüştür. Sahada bu konuya ilişkin örnekler, ebeveynlerin çocukları için kısıtlayıcı aracılık yöntemini uygularken kendi medya kullanımlarına da zorunlu kısıtlamalar getirdiklerini ortaya koymuştur. Bu kısıtlamalar çocuk izlemesin diye televizyon izlememe, talebini tetiklememek için telefon kullanmama gibi araç ve süre üzerinden olduğu gibi, çocuklara uygun olmayan içerikleri, özellikle haberleri izlerken dikkat etmek ya da kanal değiştirmek olarak ortaya çıkmaktadır. Özlem *“cep telefonu ve bilgisayarını çocuk görmesin diye ortamdan uzaklaştırarak, kendisinin de kullanımını ötelediğini”* belirtirken, Işık *“Televizyonu ben izlersem çocuk da izlediği için çok açamıyorum. Günde en fazla yarım saat.”* demekte,

Özen çifti ise “*Haber filan izlerken çocuklara uygun değilse kapattırıyorum.*” şeklinde durumu anlatmaktadır. Yaren, eşinin oyuna çok düşkün olduğunu ancak kızı alışmasını diye, oyun konsolu almadığını hatta hediye edilen oyun konsolunu dahi başkasına hediye ettiğini söylemiştir. Bu noktada, çocuğunu medyadan uzak tutan ebeveynler, gönüllü olarak kendi kullarımlarını engellemektedir. Ancak çocuklar ebeveynlerinin medya kullanımını açıkça engelleyebilmektedir. Örneğin Güler, 3,5 yaşındaki kızının “*Telefon elindeyken telefonu aldığıını, televizyon izlediğinde televizyonu kapattığını ve ‘Benimle ilgilen’ dediğini*” belirterek o uyuduğunda medya kullandığını anlatmıştır. Çocuklar uyuduğunda ebeveynler başbaşa vakit geçirebilmekte veya kendi programlarını izleyebilmektedir. Harun da bu durumu ifade etmiştir: “*Uyuduktan sonra izliyoruz. O uyuyana kadar öncelik onun programları. Uyuduktan sonra dizinin kalanını izliyoruz mesela*”.

Değişen ve dönüşen ebeveynlikte bir diğer konu ise çocukların ebeveynlerinin “*medya kullanımının konusu*” olmalarıdır. Ebeveynler özellikle anneler internette ve sosyal medyada çocuk gelişimi ve ihtiyaçlarına yönelik araştırmalar yapmaktadırlar. Örneğin Selma “*Çocuk için filan, ilaçların etkilerine bakıyorum*” derken Gülşen “*Sosyal medyaya bakıyorum, bilgi amaçlı. Bilmediğim birçok konuya, özellikle bebek bakımında, tek başıma olduğum için, mesela ateşi çıktığında ne yapılır? gibi*” demektedir. Diğer taraftan Özlem “*Evden çıkamadığı için, internetten alışveriş yapmaya ilk kez bebek için başladığını*” söylemiştir. Literatürde (Tuncer ve Yalçın, 1999; Özakar ve Koçak, 2012) ebeveynler televizyon izlerken çocukların onların izlediği içeriğe maruz kaldığı çokça dile getirilmiştir. Bu çalışmada görülmüştür ki medya dolayımıyla değişen ve dönüşen çocukluk ve ebeveynlikte çocuklar artık ebeveynlerinin ve kardeşlerinin tükettiği dijital içeriğe de maruz kalmaktadırlar. Örneğin Zeynep kızının kendisinin telefonda oynadığı oyunu oynadığını ama beceremediğini söylemiştir. Yine abilerin oynadığı oyunlara kardeşlerin eşlik ettiği analiz bölümünde çokça dile getirilmiştir.

Çocukluğun değişim ve dönüşümüne ilişkin bir diğer konu ise teknolojik değişimlerin okuma yazma bilmeyen çocukların medya kullanımını kolaylaştırmasıdır. Artık çocuklar okuma yazma bilmeden dahi akıllı cep telefonuna sesli soru sorarak cevaplara ulaşabilmektedir. Çocukların hayal gücünü besleyecek özgür alanlar açmak bu nedenle de önemlidir. Çünkü çocuklar özgür deneyimlerle içlerindeki merak duygusunu keşfe yönlendirebilmektedirler. Zafer *“Nerden gördü bilmiyorum. Siriden arama yapıyor. Konuşarak soruyor.”* diyerek kızının YouTube da istediği içeriğe ulaştığını belirtmiştir. Baba Türker’de çocukların cep telefonunda sesli aramalarını şöyle dile getirmektedir: *“Kendileri bakıyor, geçen kek tarifi miydi, akıllı telefona soruyorlar. Prenses ne bişey var mı? Kendi kafalarına göre soruyorlar. Elmalı kek, Okuma bilmiyorlar ya, uğur böceği pasatası var mı fotoğraflara bakıyorlar. Uğur böceği kara kediyi evlenmiş mi. Resimlere bakıyorlar, kek kalıplarına filan. Biz de yanlarında oluyoruz zaten.”*

Çocuklara sunulan bir diğer kolaylık ise, tablet ve telefonlardaki uygulamaları indirmenin ve kullanmanın tabiri yerindeyse “çocuk oyuncuğu” haline gelmesi olmuştur. Yasemin 4,5 yaşındaki kızına sunulan kolaylığı şöyle dile getirmektedir: *“Öyle oyunların içinde reklamlar var ordan bakıp kendi yüklemeye başlıyor. Öyle öğrendi, bakıp aramadı karşısına çıktı.”* Sunulan bu kolaylığın bir amacı da elbette büyük küçük ayırt etmeden toplumu aşırı tüketime yönlendirmek ve ekonomik olarak şirket kazancını artırmaktır. Nitekim çocukların kontrolsüz teknoloji kullanımının ebeveynlerin faturalarına yansıyan teknolojik kazaları da olmaktadır. Türkerler’in yukarıdaki örnekte Siriyle konuşan ikizlerinin annesinin internet kotasını bitirdiği ifade edilmiştir. Aynı şekilde Üçler çifti *“Netflix de hem program hem oyun var. Yaşına göre seçilebiliyor. İzlerken mesela kiralaya basıyor, film kir alıyor. Faturadan anlıyoruz. Çünkü izlerken başında olmuyoruz. Okuma bilmediği için kiralamaya basmış. Fatura gelince uyardık yapmaması için.”* şeklinde kendi “teknolojik kazalarını” anlatmıştır. Bu iki örnekte ekonomik durum ve eğitimden kaynaklanan dijital eşitsizliklerin yeniden üretildiği de görülmektedir.

Bu eşitsizliklerin giderilmesinde ebeveynlerin medya okuryazarlığını destekleyici politikalar kadar, ucuz internet kullanımının yaygınlaşmasını sağlayacak politikalara da ihtiyaç olduğu görülmektedir. Çünkü Lauricella ve Cingel (2020)'in de belirttiği gibi ebeveynlerin kullanım alışkanlıkları küçük çocukların kullanım alışkanlıklarını önemli ölçüde şekillendirmektedir. Örneğin yalnız olduğu için çocuk bakımına ilişkin çok şeyi internetten araştırarak öğrendiğini söyleyen Gülnur, *“Her hafta bir hayvan araştırıyorduk birlikte. Yararlı yönünü de öğrensin diye çocuğum. Sadece yasaklayıcı olmayalım diye yapıyorduk.”* şeklindeki ifadeleriyle, kızını da faydalı kullanımlarla desteklediğinin altını çizmektedir. Yani çocuklara sadece yasaklamak değil, etkin ve faydalı kullanım için teşvik edici olmak da gerekmektedir. Medya okuryazarlığı ve medyaya gelişim odaklı bir bakış açısı ebeveynin kendisinin de bilinçli kullanımı sağlamaktadır. Yine Zülal kendisi medyaya fazla “haşır neşir olmadığı” için, çocukları ancak okula başlayınca ve arkadaşlarından gördükleriyle medyaya ilgi duymaya başlamıştır. Eğlence ve eğitim amaçlı kısa süreli medya kullanımları olmuştur, ancak kızı kreşe başlayana kadar, medya dışında vakit geçirecek alışkanlıklar edindiği ve evde ailece oynama ortamı oluşturulduğu için, okul faktörü bu dengeyi bozmamıştır. Bu örnek yukarıda bahsedilen medya dışı faaliyetlerin, 0-6 yaşındaki çocukların vaktini kullanma alışkanlıkları ve disiplin kazanması açısından önemini göstermektedir.

Değişen ve dönüşen iletişim ortamında çocuklarının iyiliği için medya kullanımını sınırlandıran ebeveynlerin en büyük endişesi ise çocuklarının “akranlarının gerisinde kalması, çağın gerisinde kalması”dır. Ancak *“Akıl oyunlarını filan takip ediyorum. Burada söylediğimden çok fazla akıl oyunu vardır bizim evde. Ben sınıf öğretmeniyim ama sertifikasını filan almıştım. İlgi duyuyorum. Robotiğe ilgim var. Onları takip ediyorum. Çocuklarla ufak tefek şeyler yapıyoruz. Öğrencilerime neler yapabilirim diye araştırma yapıyorum en çok.”* diyen Sultan’ın sözleri ebeveynlerin endişelerine cevap verici niteliktedir. Bu cevapta iki önemli nokta vardır: İlki çocukların etrafında olan bitenleri doğru ve çabuk kavramaları için akıllarının geliştirilmesi, ikincisi ise robotik kodlamanın temeli olan algoritmaların öğrenilmesi için illa dijital araçlar gerekmediğidir. Çünkü algoritma konusu aslında çocukların akıllarını kullanarak bir işin ve eylemin başlangıcından sonuna kadarki adımlarını detaylı bir şekilde

akledebilmesi ve kağıda dökülebilmesi temeline dayanmaktadır. Algoritma “Matematik ve bilgisayar biliminde bir işi yapmak için tanımlanan, bir başlangıç durumundan başladığında, açıkça belirlenmiş bir son durumunda sonlanan, sonlu işlemler kümesi” olarak tanımlanmaktadır (Çelik&Çelik, 2017). Bu nedenle çocukların akıl oyunları ile desteklenmesi hem onların hayatı anlamalarını kolaylaştıracak, hem de yeniliklere adapte olabilme yeteneklerinin gelişmesini sağlayacaktır. Nitekim 2,5 yaşındaki oğluna zamandan kazanmak adına yemek yedirmek için medya kullanan ancak, 9 yaşındaki kızına sadece hafta sonu kısıtlı süre medya kullanımına izin veren ve tablet almayan Figen, araştırmacının “robotik kodlama konusunda ne düşünüyorsunuz?” sorusuna “*Şu an BİLSEM (Üstün yetenekliler eğitimi) öğrencisi. Geçen sene dersleri vardı. Onları yapmak için bilgisayar kullanmak zorunda değil. Maket, pil falan yapıyorlar. BİLSEM de seviyor o dersleri.*” şeklinde cevap vermiştir.

Son olarak şunu da söylemek gerekir ki ebeveynlerin duygu ve düşünceleri de değişim ve dönüşüm geçirmektedir. Örneğin Yaren anne olarak duygusal değişimlerini şöyle ifade etmektedir: “*İlgisini dağıtıyorum ama bir dönem kızıyordum. Sonra kendim çok üzülmeye başladım. Şimdi biraz daha o anlamda kendimi törpüledim. Aslında hatalı şekilde yönettiğim durumlar da oldu. Bir süre sonra fark ediyorum mesela. Kızımı gözlemlediğimde benim davranışlarımı yapmaya başlıyor. Konuşması değişiyor, belli kelimeleri kullanıyor. Tavrı değişince bu sefer ister istemez kendimi düşünüyorum. Benden gördüğünü düşünüyorum. O zaman da kendime bakıyorum, kendimi törpülüyorum*”. Benzer şekilde Zülal “*İki çocuk üst üste doğunca çok taviz vermişim. Şimdi toparlıyorum*” demektedir. Özlem ise 18 aylık kızına izin verdiği WhatsApp görüşmelerinden dolayı kendini sorgulamaktadır: “*Kendimi bu konuda biraz şöyle eleştiriyorum yani ben medya başında çok vakit geçirmiyorum ama medyanın da gündelik hayatıma nüfus etmesini de engelleyemiyorum. Sürekli telefon, bilgisayar başında değilim ama uzağında da değilim*”. Öykü eşini de dahil ederek “*İkimiz de vicdanen rahat değiliz*.” sözleriyle, Selma ise “*Telefonu 3,5 yaşına vermeye başladım. Gerçekten çok pişmanım. Keşke vermeseydik*” sözleriyle çocuklarının medya aracılığındaki teknoloji suçluluk duygularını sorgulamalarıyla dile getirmektedirler (Green vd., 2019).

Sahada ebeveynlerin %63'ü çocuklarına medya kullanımını konusunda yeterli desteği verdiğini düşünürken, bu durumu “Evet, şu an gerektiği kadar kullanıyor zaten (G10)”, “Valla düşünüyorum. En çok ben veriyorum diye düşünüyorum. Hem destek veriyorum hem de kötü şeylerden koruyorum. (G30)”, “Evet verdiğimi düşünüyorum. Bilinçlendirme kolaylaştırma yapıyorum. Kısıtlama da yapıyorum. (G29)” şeklindeki ifadeleriyle dile getirmektedirler. Öte yandan çocuklarının medya kullanımına yeterli desteği vermediğini düşünenlerin oranı %37'dir. Bu konuda Berna “Hayır, daha iyi olabilirim. Valla annelerde olur ya o yetersizlik. Çok yeterli olduğumu düşünmüyorum. Elimden geleni yapmaya çalışıyorum, ama daha da iyi olabilir diye düşünüyorum.” derken Harun “Hayır düşünmüyorum. Benim sıkıntım şu. Ben bu aletlere yasak koyduğum için yaşlılarına göre geri planda kalır mı? Bu sınır koyma ilerde engele dönüşebilir mi?”, Erdem ise “Kendimi yeterli bulmuyorum. Zaman bulamıyorum bu konuları okumak için. Ben onunla yalnızsam asla tablet vermiyorum. Başka şekilde meşgul etmeye çalışıyorum.” şeklinde tekno suçluluk duygularını ifade etmektedirler.

Sonuç olarak iletişim teknolojileri çağında, medyanın kendisi kadar medya dolayımıyla ebeveynlik, çocukluk, toplumsal ve tarihsel kültür de değişmekte ve dönüşmektedir. Erken çocukluk döneminde ebeveyn medya aracılığı, ebeveynin çocuğunun medya kullanımını yönetirken kendi kullanımına da dikkat çekmesi, sorgulamalarıyla hem yeni teknolojileri öğrenmesi hem de kendini yenilemesi, dönüştürmesi için bir fırsat sunmaktadır. Aynı zamanda çocukların temelden başlayan bir disiplinle haklarının ve özgürlüklerinin farkında, sınırlarına ve kontrole “eleştirel ve sorgulayıcı” yaklaşımlarıyla demokratik anlayış kazanmalarının temellerini atan bir yönü bulunmaktadır. Bunun için önemli olan anne, baba ve çocuk arasındaki sözlü ve sözsüz iletişim bağının güçlü olmasıdır.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde 0-18 yaş arası biyolojik dönem olarak tanımlanan çocukluğun 0-6 yaşları “erken çocukluk döneminde” yer almaktadır (Deniz, 2012). Refah içinde ve sürdürülebilir bir geleceğe sahip canlı ve üretken bir toplum, sağlıklı çocuk gelişimi temeli üzerine inşa edilmektedir (Center on the Developing Child at HU, 2010). Bu temeller, çocuğun fiziksel, zihinsel, duygusal ve sosyal gelişimi açısından hassas ve özen gösterilmesi gereken bir dönem olan erken çocuklukta atılmaktadır. Bu çalışmanın birinci bölümünde basamaklar şeklinde ilerleyen çocuk gelişimi konusu detaylı bir şekilde incelenmiş; bu yaşlarda iletişim teknolojileriyle tanışmanın kaçınılmaz olduğu vurgulanmıştır. Diğer yandan, çocukların medyaya erişim, katılım ve medyadan koruma hakları bulunmaktadır. Gerek Çocuk Hakları Sözleşmesinde gerekse BM Dijital Ortamda Çocuk Haklarına İlişkin 25 Numaralı Genel Yorumunda (GY25) detaylı bir şekilde çerçevesi çizilen bu haklarla dijital yerlilerin iletişim teknolojileri çağında dijital eşitsizliklerden korunması amaçlanmaktadır. Çocukların medyayı etkin, sorgulayıcı ve yüksek yararlarına yönelik kullanma becerilerinin gelişmesi ve medyanın risklerinden korunmalarında ise medya okuryazarlığı, yeni adıyla dijital okuryazarlık eğitimi devreye girmektedir (Buckingham, 2001; Marsh, 2016). Bu noktada devletler kadar dijital göçmenler olarak ebeveynlere de sorumluluklar yüklenmektedir.

Dijital çağla ortaya çıkan “dijital ebeveynlik” karmaşık ve çok yönlüdür (Modecki, 2022). Ebeveynler bir taraftan çocuklarının teknoloji kullanımını takip edip kurallar koyarken, diğer taraftan onların dijital becerilerin gelişmesi, eğitimlerinin desteklenmesi ve çevrimiçi fırsatları kullanabilmeleri için çalışmaktadırlar (Odgers, 2019). Ebeveyn aracılığı teorisi ebeveynlerin çocuklarının medya deneyimlerini yönetmeye ve düzenlemeye çalıştığı çeşitli uygulamaları ortaya koymaktadır (Clark, 2011). Çocukların televizyon izlemesinin denetlendiği aracılıktan, teknolojik ilerlemelerle çevrimiçi etkinlikleri filtrelemek için yazılım kullanımına uzanan aracılık yöntemleri ebeveynler için karmaşık hale gelmiştir (Livingstone, 2015). Diğer taraftan Dünya

Sağlık Örgütü, Amerikan Pediatri Akademisi, Kanada Pediatri Topluluğu, Uluslararası Telekomünikasyon Topluluğu, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve BTK gibi pek çok ulusal ve uluslararası kurumlar ebeveynlerin özellikle erken çocukluk döneminde çocuklarını iki veya üç yaşına kadar medyadan uzak tutmaları, medyayı birlikte kullanmaları ve çocuklarına bu konuda rol model olmaları konusunda tavsiyelerde bulunmaktadır.

İletişim teknolojileri çağında ebeveynlik pratiklerini ve erken çocukluk döneminde medya kullanımını konu alan bu çalışmada, çocukluğun ve ebeveynliğin medya aracılığıyla geçirdiği değişim ve dönüşüm Ankara’da yapılan saha araştırmasıyla irdelenmiştir. Yeniliklerin ve değişimlerin panikle karşılanabildiği iletişim çağında, medyanın olumsuz etkileri konusunda berbat bir kötümserlik ya da dijital nesil konusunda pembe gözlüklü iyimserlik ikileminin ötesinde, çocukların kimliğini ve gelişimsel ihtiyaçlarını, ebeveynlerin karar alma süreçlerinin bireysel, kültürel ve toplumsal boyutunu ve dijital medyanın olanaklarını dikkate alan bütüncül bir eleştirel bakış açısıyla konuya yaklaşmıştır. Konunun çok boyutluluğunu kapsamlı olarak ortaya koymak adına, çocuk hakları, eleştirel medya pedagojisi, ve ebeveyn aracılığı teorileri temel alınarak disiplinlerarası bir kuramsal yaklaşım izlenmiştir. Çalışma iletişim bilimleri perspektifinden ele alındığı için çocukların medya kullanımında çocuk gelişimine ilişkin kapsamlı bir değerlendirme yerine bu alandaki literatüre erken çocuklukta gelişim süreçlerini anlamak ve bu sürecin ne kadar hassas ve önemli olduğunu ortaya koymak amacıyla yer verilmiştir. Diğer taraftan çocuk hakları odaklı bir yaklaşım, çocuğun “öncelikli yüksek yararı” olarak sosyal, ekonomik ve kültürel haklarının gözetilmesini, yani temel ihtiyaçlarının karşılanmasını ve gelişiminin desteklenmesini gerektirmektedir (Şirin, 2011). Ebeveynlerin ve çocukların iletişim çağının getirdiği imkanları yüksek yararlarına kullanmasının önündeki en önemli engel olan dijital eşitsizliklerin yeniden üretilmesini yumuşatan bir araç olarak medya okuryazarlığı, çalışmada eleştirel medya pedagojisi yaklaşımıyla ele alınmıştır. Böylelikle medya dolayısıyla yeniden üretilen eşitsizliklerin asıl kaynağının medya olmadığı vurgulanarak, medya okuryazarlığının eleştirel düşünceyi ve üretimi geliştiren,

bireylerin özgürleşmesini ve demokratik yaşama aktif katılımını besleyen yönü vurgulanmıştır (Freire, 2016; Giroux, 1998, Buckingham ve Willet, 2006).

Bu çalışmadaki literatür ve saha çalışması verilerinin irdelenmesinden, teknoloji yoğun ortamda erken çocukluk dönemi olarak adlandırılan 0-6 yaş grubunda, medya ile eğitim, eğlence ve iletişim bağlamında “sınırlı” ve “sınırları aşmaya eğilimli” bir ilişki kurulduğu anlaşılmaktadır. Ebeveynler, 0-6 yaş çocuklarına medya aracılığı pratikleri kendilerine, çocuklara ve ortama bağlı faktörlerin etkileriyle değişip dönüşürken, kısıtlayıcı aracılık ve birlikte kullanım yöntemlerini çoğunlukla, aktif aracılık ve izleme yöntemlerini ise daha az kullanmaktadırlar. Ebeveynler medya aracılığına ilişkin yukarıda bahsedilen kurumların tavsiyelerinde belirtildiği gibi erken çocukluk döneminde medya kullanımını öncelikle çocuğun yaşını dikkate alarak daha çok süre bazlı kısıtlamaktadırlar. Her ne kadar tavsiyeler iki veya üç yaşına kadar çocukları medyadan uzak tutmanın altını çizse de, sahada genellikle çocukların 18 aylık olana kadar medyadan uzak tutulduğu ancak sonrasında başlayan medya kullanımının 3 yaş akabinde yoğunlaştığı, ebeveynlerin “bilinçli”, “kararlı” ve “tutarlı” pratiklerinin çocukların “sınırları aşma eğilimini” disipline ettiği görülmektedir. Bu noktada ebeveynlerin “pozitif tutumlarının” çocuklarının dijital çağa sağlıklı katılımını ve risklerden korunmasını sağladığı görülmektedir (Milovidov, 2020). Ebeveynlerin pozitif tutumlarının ise medya kullanım becerileri ve medya okuryazarlıkları ile paralel olduğu anlaşılmıştır. Dijital okuryazarlığı zayıf veya güçlü olsun ebeveynlerin medya aracılığı konusunda teknolojik suçluluk hislerini çoğunlukla dile getirdikleri görülmüştür (Green vd. 2019). Çocuklarının içinde buldukları çağın getirdiği dijital haklarını gözetmeye çalışan ebeveynler kontrol ve özgürlük arasındaki dengeyi sağlamaya çalışırken kendi aralarında hemfikir olmakta çatışmalar da yaşayabilmektedirler. Ataerkil toplum yapısının anneye yüklediği çocuğun öncelikli bakım sorumlusu olma görevi medya aracılığında da görülmüş toplumsal cinsiyet kodlarının yeniden üretildiği anlaşılmıştır.

Çalışma sonucunda, sahada yeni iletişim teknolojilerinin, farklı ekonomik ve kültürel kesimler için farklı deneyimler, avantajlar ve dezavantajlar ürettiği görülmüştür

(Livingstone vd., 2015). Teknolojiye erişimdeki dijital eşitsizlikler, ekonomik, sosyal ve kültürel “dijital uçurumu” yeniden üretmektedir (Jenkins, 2009). Medyanın sunduğu eğitici ve öğretici imkanlar, başta internet yaygınlığı olmak üzere ekonomik eşitsizliklerden kaynaklı dijital eşitsizlikleri doğurmaktadır. Her aile çocukların gelişimini destekleyecek veya güvenli medya kullanımını sağlayacak imkanlara ulaşamamaktadır. Tek medya aracı televizyon olan çocuklar için, gelişimleri ve yaşlarına uygun program ve kanal seçimi en olumlu destek olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca medyayı kullanmada daha yetkin olan ebeveynler, çocuklarının maruz kalabileceği risklerin farkında olmakla birlikte, daha az sınırlandırıcı bir yaklaşım kullanmakta, böylece öğrenme olanaklarını da artırmaktadırlar. Sahada Özen ailesinin 5,5 yaşındaki oğullarının kreşte arkadaşlarından öğrendiği oyunları yükleyip, oynayıp, fazla şiddet içerikli bulduklarını silip oynamaya devam etmemesi bunun örneğidir. Diğer taraftan, ebeveynin dijital okuryazarlığının düşük olması daha fazla kısıtlayıcı stratejileri öne çıkarmaktadır. Bu durumda çocuklar ve gençler için riskler azalmakta, ancak bu tür bir yaklaşım, riskleri önlerken gelişim ve öğrenme olanaklarını da sınırlandırmaktadır (Livingstone, vd 2017). Örneğin Yaren çocuğunu tamamen cep telefonu ve tableten uzak tutmakta, ancak televizyon konusunda esnek davranmakta, hatta arka ses olarak kullanmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışmayla, iletişim teknolojilerinin çocukların ve ebeveynlerin gündelik hayatının her alanına nüfuz ettiği, iletişim, eğitim, öğretim, eğlence ve çocuk bakımı için kullanıldığı ve ebeveynlerin adeta bir uzvu haline geldiği üçüncü bölümde sahadan elde edilen verilerle ortaya koyulmuştur. Ebeveyn aracılığı teorisi ışığında, aktif aracılık, kısıtlayıcı aracılık, birlikte kullanım ve izleme yöntemlerinin sahadan birden fazla şekilde ve ihtiyaca göre geçişler yapılarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Ebeveynlerin medya aracılık kuralları, yöntemleri, bunları şekillendiren faktörler ve sahadan uygulanan pratikler incelendiğinde, Şekil-5’te görülen “Ebeveynlik Pratikleri Değişim Döngüsü” ortaya çıkarılmıştır. Bu değişim döngüsünün işleyişi şöyledir: Ebeveynler medya kullanımına ilişkin kendilerine ve çocuğa bağlı faktörlerin etkisiyle bir kural oluşturmaktadırlar. Bu kural yine faktörlerden etkilenecek pratiğe dönüşmekte ve ebeveyn medya aracılık yöntemlerinden biri şekillenmektedir. Ancak uygulama sırasında çocuktan, ebeveyninden veya ortamdaki kaynaklardan zorluklarla

kurallar ve yöntemler gözden geçirilmekte ve yeni kurallar oluşturulmaktadır. İşleyiş bu şekilde devam etmektedir. Dolayısıyla iletişim teknolojileri çağında, medyanın kendisi kadar medya dolayımıyla ebeveynlik, çocukluk ve ebeveynlerin medya pratikleri değişmekte ve dönüşmektedir.

Bu çalışma, erken çocukluk dönemi olarak adlandırılan 0-6 yaş döneminde medya kullanımına ilişkin saha verilerinin eleştirel analiziyle ortaya koyduğu, ebeveynlerin medya aracılığındaki pratikleri ve bunları şekillendiren faktörleri kapsamlı bir şekilde ele alması, ebeveyn aracılığındaki değişim ve dönüşümün işleyişini somutlaştırması nedeniyle literatüre önemli katkı sağlayacaktır. Sahanın sesiyle elde edilen veriler uygulamadaki farklılıkların, zorlukların, eksikliklerin ve kazanımların anlaşılması, toplumsal cinsiyet ve kültürel kalıpların rolüne ilişkin sorgulamalar, yorumlamalar ve eleştirel bütüncül bakış açısıyla alana zenginlik katacaktır. Çünkü sahada görüldüğü üzere çocukların medya kullanımında, araca, yaşa, süreye, içeriğe göre sınırlandırmalar önemli ancak birbirinden ayrılabilir değildir. Çocuğun o araçta yaşına uygun olarak hangi içeriğe baktığı ve hangi oyunu oynadığı ve bunun için ne kadar zaman ayırdığı bir bütün olarak ele alınmalıdır. Yine ebeveynlerin de çocuk bakım sorumluluklarının bir bölümünü oluşturan medya kullanımının, diğer sorumluluk ve gündelik hayat pratiklerinden ayrı düşünülmemesi gerekmektedir.

Üçüncü bölümde iletişim teknolojilerindeki değişim hızının ebeveynleri zorladığı da görülmüştür. Ebeveynler daha yeni bir şeye alışırken, çocuklar yeni bir uygulama ve oyun ile tanışmaktadır. Bu hız toplumsal politikaların şekillenmesini de etkilemekte olup çocukları koruyucu ve ebeveynleri destekleyici politikalar belli bir zaman sonradan gelmektedir. Söz konusu gecikmeli süreçte çocuklar zarar görmektedir. Bunun önemli bir nedeni teknolojik gelişmeler ortaya konulurken çocuk haklarının çoğunlukla dikkate alınmamasıdır (Holly, 2020). Bu bağlamda devletlerin, Çocuk Hakları Sözleşmesini ve GY25'i ciddiyetle uygulamasının bu alandaki zararların önüne geçeceği düşünülmektedir. Yapay zekânın, dijital teknolojilerin ve ürettikleri verilerin tasarımı, geliştirilmesi, kullanımı ve yönetiminde ilgili kuruluşların sorumlulukla hareket etmesinde ulusal ve uluslararası politikaların yaptırım yönlü düzenlemeleri en etkili

çözüm olarak öne çıkmaktadır. Buradaki sorunun arka planında yatan asıl kaynağının teknolojinin hızı olmadığı, tüketim odaklı kapitalist sistemin kar güdümlü yapısından kaynaklı olarak “çocuk haklarının” gözardı edilmesi olduğu düşünülmektedir. Bu alanda söz sahibi şirketler istediklerinde çocuklara uygun düzenlemeler yapabilmektedir ki toplumsal baskıyla geliştirilen “YouTube Kids” uygulaması⁶³ ve ebeveynlerin ihtiyaçlarını görerek “Netflix” gibi çocuk profili oluşturulan platformlar bunların en net örneğidir. Gündelik hayatın her alanına nüfuz eden medya kullanımının çocukları gözetim düzenlemeleriyle tasarlanması sadece bu ihtiyacın kabul edilmesiyle ilgilidir. Özellikle internet ortamında çocukları koruma sorumluluğu ebeveynlerin tekeline bırakılacak bir boyutta değildir, ebeveynlerin kontrolünü rahatlatarak düzenlemelere ihtiyaç bulunmaktadır (Gemma Pons-Salvado vd., 2022). Bununla birlikte ebeveynlerin de bu sorumluluğa dahil olmaları ve taleplerini dile getirecek platformlar oluşturarak, politikaları yönlendirmesi önemlidir. Örneğin Ebeveyn Televizyon Konseyi (Parents Television Council) ve Common Sense Media (Ortak Duyu Medya) gibi sivil toplum örgütleri bu alanda hem ebeveynlere rehberlik sunmakta hem de çocukların haklarının savunulmasına ilişkin politikalara yön verebilmektedirler (Aşkın Bozkurt, 2012).

Bu çalışma ile uygulamaya ve araştırmaya yönelik olmak üzere öneriler sunulmaktadır. Uygulamaya yönelik olarak, ebeveynlerin medya aracılığına ilişkin farkındalıklarının artırılması, medya kullanım becerilerinin geliştirilmesi ve faydalı içeriklere ulaşmalarının kolaylaştırılmasına yönelik politikalara ihtiyaç duyulmaktadır. Medyanın faydalı ve etkin kullanımına ilişkin dijital becerilerin geliştirilmesi adına medya okuryazarlığı faaliyetlerinin ebeveynlerin farkındalıklarını artıracak, dikkatlerini ebeveyn aracılığına çekecek şekilde söylem alanının geliştirilmesi önemlidir. Çünkü sahada ebeveynlerin araştırmacı ve çevresini gözlemleyen yönlerinin güçlü olduğu, bilgiye kolay ulaşma yolu sunduğu için sosyal medya ve internetin ebeveynlere bu imkanı sağladığı görülmüştür. Yani ebeveynler medya yönetimini medya kullanarak

⁶³ Çocukların kendilerine uygun olmayan içerikleri engelleyen oturma uygulaması olarak YouTube Kids, 2015 yılında dünyada, 2021 yılında ise Türkiye’de kullanılmaya başlanmıştır. YouTube Kids’in 4 yaş altı, 5-7 yaş arası ve 8-12 olarak kategorize edilen havuzundan sadece çocuklara yönelik içeriklere ulaşılabilir. <https://www.haberturk.com/youtube-kids-turkiyede-kullanima-acildi-haberler-3045749-teknoloji>

öğrenmektedirler. Bu nedenle “çocukların gelişen özerkliğine, kapasitelerine ve mahremiyetine saygı duyulması konusunda farkındalığın teşvik edilmesi ve yaşa uygun önlemlerin tasarımı, çeşitli disiplinlerden elde edilen iyi ve güncel araştırmalarla ebeveynlerin ve bakıcıların bilgilendirilmesi” gerekmektedir (GY25:Md. 21). Bu noktada ebeveynlerin özellikle hamilelikle başladıkları jinekolojik muayeneleri ve bebeği zorunlu aşı için götürdükleri sağlık ocağı, hastane gibi görünür alanlarda “çocukların sağlıklı medya kullanımının önemi ve yöntemine” ilişkin görünür bilgilerle desteklenmeleri önemlidir. Yine toplumsal politikalar açısından belediyeler ve ilçe kütüphanelerinin alternatif etkinlikler ve projelerle ebeveynleri destekleyebilir. Özellikle kreş imkanı olmayan 0-4 yaş dönemine yönelik ebeveyn ve çocuk klüp, oyun, okuma saati gibi paylaşımlarla ebeveynlerin ve çocukların hem kitaba ulaşması kolaylaştırılabilir hem de medya kullanımı ve çocuk gelişimi konularında bilinçlenmeleri sağlanabilir.

Diğer taraftan bu çalışmayla ortaya konulan çocukların medya kullanımı dışındaki etkinlikleri ve ebeveynlerin sosyal medyadan bu anlamda beslenmeleri, erken çocukluk döneminde bu konuya ilişkin alternatifler ve imkanlar oluşturulması gerektiğini göstermektedir. Dolayısıyla erken çocukluk döneminde medyanın bilinçli kullanımı ve alternatif etkinliklere ilişkin yapılacak çalışmalara alanda ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyacın önemi GY25’de de vurgulanan “İlk yıllarında çocukların dil, koordinasyon, sosyal beceriler ve duygusal zekayı büyük ölçüde fiziksel hareket ve diğer insanlarla doğrudan yüz yüze etkileşimi içeren oyunlar yoluyla kazanmasından” (Md.109) kaynaklanmaktadır.

Son olarak bu çalışmanın, ilkokul çağındaki çocukların değişen medya kullanımlarının, arkadaş çevresiyle artan dijital oyun oynama alışkanlıklarının ve ebeveyn aracılık pratiklerinin anlaşılması adına 6-9 yaş dönemi çocukları kapsayacak şekilde yapılması alana önemli katkı sağlayacaktır. Çünkü erken çocukluk döneminde dijital oyun oynayarak rol model olan büyük kardeşler yok ise, ebeveynler çocukları oyundan uzak tutabilmekte veya eğitici oyunlara yönlendirmektedir. Ancak çocuklar ilkokula

başlayınca okul ve arkadaş çevrelerinden dijital oyunlara ilişkin bilgilere ve örneklere yoğun bir şekilde maruz kalabilmektedirler.

KAYNAKÇA

- Adams, M. (2005). The Promise of Automatic Speech Recognition for Fostering Literacy Growth in Children and Adults. In M. McKenna, L. Labbo, R. Kieffer, D. Reinking (Eds.), *Handbook of Literacy and Technology*, 2, (ss. 109–128). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2011). *Türkiye Aile Yapısı Araştırması*, TAYA, Ankara.
- Ainsworth, M. (1998). *Patterns of Attachment*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Aktürk, D. (2019). *Görsel Medyada Çocuk Çizgi Filmlerinde Sunulan Şiddet Unsurlarının Semiyotik Araştırması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Görsel İletişim Tasarımı ABD, Yeditepe Üniversitesi. İstanbul.
- Alankuş, S. (2007), *Çocuk Odaklı Habercilik*, İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Aliyeva, N. (2017). *1-18 Yaş Çocukların Medya Kullanma Alışkanlıklarını Etkileyen Faktörler*. (Tıpta Uzmanlık Tezi), Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları ABD, Ege Üniversitesi. İzmir.
- Allen J. P., Hauser S. T., O'Connor T. G., Bell K. L., Eickholt C. (1996). The Connection Of Observed Hostile Family Conflict To Adolescents' Developing Autonomy And Relatedness With Parents. *Development and Psychopathology*, 8(2), 425–442.
- Alver, F. (2004). *Medya Pedagojisi Çalışmaları*. Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi. 2(1): 1-30.
- American Academy of Pediatrics Committee on Communications (2001). Children, Adolescents and Television. *Pediatrics*. 107 (2): 423-426.

- Anderson, D. Ve Pembek, T. (2005). Television and Very Young Children. *American Behavioral Scientist*, 48 (5), <https://doi.org/10.1177/000276420427150>
<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0002764204271506>
- Anderson, S. E., Whitaker, R. C. (2010). Household Routines and Obesity in US Preschool-Aged Children. *Journal of The American Academy of Pediatrics*, 125(3), 420–428.
- Ariés, P.(1962) *Centuries of Childhood, A Social History of Family Life* (çev. Baldwick, R.). New York: Random House.
- Asrak Hasdemir, T. (2014), “New Generation, New Media and Communication Rights: A View from Turkey”, *Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı 39.
- Aşkın Bozkurt, Berrin (2012). *Televizyon Yayınlarının Denetlenmesinde Sivil Toplumun Rolü: ABD Ebeveyn Televizyon Konseyi (Parents Television Council) Örneği*. (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi), RTÜK, Ankara.
- Atabek, Ü. (2020). *Tarihten Geleceğe İletişim Teknolojileri*. Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Auxier, B., Anderson, M., Perrin, A., & Turner, E. (2020). *Parenting Children In The Age Of Screens. Pew Research Center*.
<https://www.pewresearch.org/internet/2020/07/28/parenting-children-in-the-age-of-screens/>
- Avrupa Komisyonu (2019). *The Digital Competence Framework 2.0*.
<https://ec.europa.eu/jrc/en/digcomp/digital-competence-framework>
- Aytekin, Ç. (2019) Fiziksel Büyüme ve Motor Gelişim. Baysal Metin, N. (Edt.). *Doğum Öncesinden Ergenliğe Çocuk Gelişimi* (ss 55-81). Ankara: Pegem Akademi.
- Bağlı, M. (2003). Televizyona Karşı Anababa Aracılığı: Kısıtlayıcı Aracılığın Biçimleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 36(1-2), 129-149.

- Baran, G. (2011). Çocuk Gelişimine Giriş. Aral, N. Baran G. (Edt.) *Çocuk Gelişimi*. İstanbul: Yapa, 17-57.
- Baumrind, D. (1968). *Authoritarian v. Authoritative Parental Control*. *Adolescence*, 3, 255-271.
- Baumrind, D. (1989). Rearing Competent Children. In Damara, W. (ed.) *Child Development Today and Tomorrow*. San Francisco: Jossey Bass.
- Baumrind, D. (1991). The Influence Of Parenting Style on Adolescent Competence and Substance Use. *Journal of Early Adolescence*, 11(1), 56–95.
- Baydar, N., Akçınar, B. Ve İmer, N. (2020). Çevre, Sosyoekonomik Bağlam ve Ana Babalık. İçinde M. Sayıl ve B. Selçuk. *Ana Babalık: Kuram ve Araştırma*. Koç Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- Belsky, J. (1984). The Determinants of Parenting: A Process Model. *Child Development*, 55, 83-96.
- Best, S. Ve Kellner D. (1998). *Eleştirel Soruşturmalara*. çev. Mehmet Küçük. Ayrıntı: İstanbul.
- Bhroin Ni, Dinh, N., T. Thiel, K., Lampert, C., Staksrud, E. ve Olafsson K. (2022). *The Privacy Paradox by Proxy: Considering Predictors of Sharenting*. *Media and Communication*, 10 (1), 371–383.
- Bilgiç, H. G.; Duman, D., & Seferoğlu, S. S. (2011, Şubat, 2-4). Dijital Yerlilerin Özellikleri Ve Çevrim İçi Ortamların Tasarlanmasındaki Etkileri. *XIII. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri*. İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Bilici, E. (2020). *Medya Okuryazarlığı ve Eğitimi*, Ankara: Nobel Yayınevi.
- Binark, M. ve Gencil Bek, M. (2010). *Eleştirel Medya Okuryazarlığı* (2. bs.). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Blanchard, J., Moore, T. (2010). *The Digital World of Young Children: Impact on Emergent Literacy*. London, UK: Pearson Foundation

- Blum-Ross, A. (2015) Sharenting: Parent Bloggers and Managing Children's Digital Footprints. Livingstone S. ve Blum-Ross A. (Ed.), içinde, *Parenting For A Digital Future*, London: The London School of Economics and Political Science.
- Blum-Ross, A. and S. Livingstone (2016) Families and screen time: Current advice and emerging research. *Media Policy Brief* 17. London: Media Policy Project, London School of Economics and Political Science. <http://eprints.lse.ac.uk/66927/1/Policy%20Brief%2017%20Families%20%20Screen%20Time.pdf>
- BM Çocuk Hakları Komitesi (2011). General comment no. 13. *The right of the child to freedom from all forms of violence*, CRC/C/GC/13. Erişim tarihi: 25.05.2022 <https://digitallibrary.un.org/record/711722?ln¼en>.
- Bonus, J.A. (2022). Conceptualizing U.S. educational television as preparation for future learning, *Journal of Children and Media*, DOI: 10.1080/17482798.2022.2134899
- Bora, A. (1998). *Türk Modernleşme Sürecinde Anelik Kimliğinin Kurulması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Bornstein, M. (ed.) (1995). *Handbook of Parenting*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Bowlby, J. (1980). *Attachment and Loss*. Harmondsworth: Penguin.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bronfenbrenner, U. (1985). Freedom and discipline across the decades. in G. Becker, H. Becker, & L. Huber (Eds.). *Order and Disorder*. Weinheim, West Germany: Beltz Verlag.
- Brooks, Jane. (1999). *The Process of Parenting*. California: Mayfield Publishing Company.

- Brosch, A. (2018). Sharenting-Why Do Parents Violate Their Children's Privacy?. *The New Educational Review*, 54, 75-85.
- Brown, A. (2011). Media use by children younger than 2 years. *Journal of the American Academy of Pediatrics*, 128(5), 1040–1045.
- Buck, T. (2014). *International Child Law*, Newyork:Routledge.
- Buckingham, D. (2000). *After The Death Of Childhood: Growing Up in The Age Of Electronic Media*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Buckingham, D. (2001). *Media Education: A Global Strategy for Development A Policy Paper Prepared for UNESCO Sector of Communication and Information*. Londra
- Buckingham, D. (2003). *Media Education: Literacy, Learning and Contemporary Culture*. UK: Polity Press.
- Buckingham, D. (2004). *The Media Literacy of Children and Young People*, Ofcom report
- Buckingham, D. (2007). *Media Education: Literacy, Learning and Contemporary Culture*. Cambridge, UK: Policy Press.
- Buckingham, D., & Willett, R. (Eds.) (2006). *Digital Generations: Children, Young People, And New Media*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Büyükbaykal, G. (2007). "Televizyonun Çocuklar Üzerindeki Etkileri", İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 28, 31-44.
- Center on the Developing Child at Harvard University. (2010). *The Foundations of Lifelong Health Are Built in Early Childhood*. <http://www.developingchild.harvard.edu>
- Cespedes, E. M., Gillman, M. W., Kleinman, K., Rifas-Shiman, S. L., Redline, S., Taveras, E. M. (2014). Television Viewing, Bedroom Television, and Sleep Duration from Infancy to Mid Childhood. *Journal of The American Academy of Pediatrics*, 133(5), 1163–1171.

- Ceyhan, E. (2008). Ergen Ruh Sağlığı Açısından Bir Risk Faktörü: İnternet Bağımlılığı. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 15 (2), 109-116.
- Chaput, J. P., Klingenberg, L., Astrup, A., Sjödin, A. M. (2011). Modern Sedentary Activities Promote Overconsumption of Food in Our Current Obesogenic Environment. *Obesity Reviews*, 12(5), e12–e20.
- Chassiakos, Y. L. R., Radesky, J., Christakis, D., Moreno, M. A., Cross, C. (2016). Children and Adolescents and Digital Media. *Journal of The American Academy of Pediatrics*, 138(5), 3–6.
- Chaudron, S. (2015). Young Children (0-8) and Digital Technology. *European Commission Joint Reserch Center Science and Policy Reports*. Italy.
- Chess, E. ve Thomas A. (1999). *Goodness Of Fit: Clinical Applications From Infancy Through Adult Life*. London: Bruner-Routhledge.
- Chonchaiya, W., Pruksananonda, C. (2008). Television Viewing Associates with Delayed Language Development. *Actapaediatrica*, 97(7), 977–982.
- Cingel, D. P., & Krcmar, M. (2013). Predicting media use in very young children: The role of demographics and parent Attitudes. *Communication Studies*, 64(4), 374–394.
doi:10.1080/10510974.2013.770408
- Clark, L. S.(2011). Parental Mediation Theory for the Digital Age. *Communication Theory*. s.21, ISSN 1050-3293, 323-343.
- Clark, L.S. (2013). *The Parent App: Understanding Families in The Digital Age*. Oxford: Oxford University Press.
- Coie J. vd. (1993). The Science of Prevention: A Conceptual Framework and Some Directives for a National Research Program. *American Psychologist*. V.48 (10) s. 1013-1022.

- Collins, W.A. ve Russell, G. (1991). Mother– Child And Father–Child Relationships In Middle Childhood And Adolescence: A Developmental Analysis. *Developmental Review*. S. 11, 99–136.
- Correa, T. (2014). Bottom-Up Technology Transmission Within Families: Exploring How Youths Influence Their Parents’ Digital Media Use With Dyadic Data. *Journal of Communication*. 64(1), 103–124.
- Cox, R., Skouteris, H., Rutherford, L., Fuller-Tyszkiewicz, M., Hardy, L. L. (2012). Television Viewing, Television Content, Food Intake, Physical Activity and Body Mass Index: A Cross Sectional Study of Preschool Children Aged 2-6 Years. *Health Promotion Journal of Australia*, 23(1), 58–62.
- Çağdaş, A. (2015). *Anne-Baba- Çocuk İletişimi*. (2. Baskı), Ankara: Eğiten Kitap.
- Çağiltay, K. (2012), *EU Kids Online National Perspectives Turkey*, <http://eukidsonline.metu.edu.tr>
- Çakır, H. (2019). *Türkiye’deki Çocuk Televizyon Kanallarındaki Reklamların Tüketime Etkileri: Kastamonu İli Örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İletişim Bilimleri ABD, Marmara Üniveristesi, İstanbul.
- Çaylan N, Yalçın SS, Erat Nergiz M, et al.(2021). *Associations Between Parenting Styles And Excessive Screen Usage in Preschool Children*. *Turk Arch Pediatr*. 56(3): 261-6.
- Çaylı Rahte, E. (2011). “Critical Literacy, Media Education and Young People: A Theoretical and Methodological Discussion”. *IAMCR Konferansı*. Kadir Has Üniversitesi. İstanbul
- Çelik, B. Ve Çelik T. (2017). *İlkokullarda Kodlama Eğitimi, Uluslararası Eğitim Teknolojileri Sempozyumu Özet Kitabı*, (Erişim tarihi: 28.05.2022) <http://uets.cumhuriyet.edu.tr/tr/wp-content/uploads/Sempozyum-ozet-bildiri-kitabi-guncel-.pdf>

- Çimke, S., Gürkan D. ve Polat S. (2018). Sosyal Medyada Çocuk Hakkı İhlali: Sharenting, *Güncel Pediatri*, JCP, 16 (2), 261-267.
- Dedkova, L., & Smahel, D. (2020). Online Parental Mediation: Associations of Family Members' Characteristics to Individual Engagement in Active Mediation and Monitoring. *Journal of Family Issues*, 41(8), 1112–1136. <https://doi.org/10.1177/0192513X19888255>
- Degaetano, G. (1998). *Visual Media and Young Children's Attention Spans*. <Http://Users.Stargate.Net/~Cokids/Visualmedia.Html>. (Erişim tarihi: 04.03.2018).
- Della Sofferenza, O. C. S., Rotondo, S. G. (2006). Age-Dependent Association of Exposure to Television Screen with Children's Urinary Melatonin Excretion. *Neuroendocrinology Letters*, 27(1), 73–80.
- Demircioğlu, H. (2019). Sosyal Duygusal Gelişim. Baysal Metin, N. (Edt.). *Doğum Öncesinden Ergenliğe Çocuk Gelişimi*. Ankara: Pegem Akademi, 163-196.
- Demiröz, T. (2016). Anne – Baba Tutumları. *Online Psikoloji Dergisi*, 5, <http://www.ontodergisi.com/~anne-baba-tutumları/>
- Deniz, E. (Ed.) (2012). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim*. Ankara: Maya Akademi.
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (Eds.).(2005). *The Sage handbook of qualitative research*. (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Dinleyici, M., Çarman, K.B.; Öztürk, E. ve Şahin-Dağlı, F. (2016), Media Use by Children, and Parents' Views on Children's Media Usage. *Interactive Journal of Medical Research* <http://www.i-jmr.org/> (Erişim Tarihi:26.04.2018)
- Dobutowitsch, M.(2019). *All screen and no play? A mixed methods approach to screen time in middle childhood*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü. Eğitim Bilimleri Bölümü, Ireland Maynooth University.
- Doğan ve Acar Ş., 2019 Baysal Metin, N. (Edt.). *Doğum Öncesinden Ergenliğe Çocuk Gelişimi*. Ankara: Pegem Akademi.

Doğan, İ. (2000), *Akıllı Küçük*, İstanbul: Sistem Yayınları.

Durmuş, K. ve Övür, A. (2021) Medya Etkileri Bağlamında Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Yeni Medya Kullanımının Analizi. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 5 (2), ss.136-155.

Dursun, C. (2019). Ebeveynlerin Çocuklarını Sosyal Medyada Teşhiri: Çocuk Hakları Bağlamında Bir Değerlendirme. *Çocuk ve Medeniyet*, 2, 195-208.

Duygulu, S. (2018). *Yeni Nesil Ebeveynlik ve Helikopter Aileler*. İstanbul: Destek Yayınları.

Eastin, M. S., Greenberg, B., & Hofshire, L. (2006). Parenting the Internet. *Journal of Communication*, S. 56, 486–504.

EC (2011) Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: *An EU Agenda for the Rights of the Child*, COM (2011) 0060 final. (Erişim Tarihi:25.05.2022) <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX:52011DC0060>

EC (2012), Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee, and the Committee of the Regions: *European Strategy for a Better Internet for Children*, COM (2012) 196 final. (Erişim Tarihi: 25.05.2022) <http://eur-lex.europa.eu/procedure/EN/201545>

Ekşi, A. (1990). *Çocuk Genç Anne Babalar*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Elson, M. Vd. (2019). *Do Policy Statements on Media Effects Faithfully Represent the Science? Advances in Methods and Practices in Psychological Science*, 2(1), (ss. 12-25). doi:10.1177/2515245918811301

Engster, D. (2014). The Place of Parenting Within a Liberal Theory of Justice. İçinde Daniel Engster Ve Tamara Metz, (2014). *Justice and The Family*. Routledge

- England, P. (2006). *Toward gender equality: Progress and bottlenecks. In The Declining Significance of Gender?* (ss. 245-264). Russell Sage Foundation
- Eraslan, L. (2019). Çocuklu Sosyolojisine Giriş. *Çocuk ve Medeniyet*, 4 (7), 81-104. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cm/issue/57213/807895>
- Ertürk, Y. D. (2011). Çocukluk Çağı Gelişim Dönemlerine Göre Medya Kullanımı. Şirin M. R. (Ed.) içinde *Çocuk Hakları ve Medya: Anne-Baba, Öğretmen ve Medya Çalışanları İçin El Kitabı*, (s.162-182). İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Eshet, Y. (2004). “Digital Literacy: A Conceptual Framework for Survival Skills in the Digital Era” *Journal of Educational Multimedia and Hypermedia*, 13(1),93-106.
- Evans, C. Ve Robertson, W. (2020), *The Four Phases Of The Digital Natives Debate, Human Behavior and Emerging Technologies*, 2(3), 269-277. <https://doi.org/10.1002/hbe2.196>
- Evans, C.A., Jordan, A.B. and Horner, J. (2011). Only Two Hours? A Qualitative Study Of The Challenges Parents Perceive in Restricting Child Television Time, *Journal of Family Issues*, 32(9), 1223–1244.
- Fan, J., McCandliss, B. D., Fossella, J., Flombaum, J. I., Posner, M. I. (2005). *The Activation of Attentional Networks. Neuroimage*, 26(2), 471–479.
- Federov, A. (2003). *Media education and Media Literacy: Experts Opinions. A Media Education Curriculum for Teachers in the Mediterranean*, Unesco Paris:Mentor
- Franklin, B. (1993), *Çocuk Hakları*, Çev. Alev Türker, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Freire, P. (2016). *Ezilenlerin pedagojisi*. (Çev. D. Hattatoğlu ve E. Özbek). 12. Basım. İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Gallahue, D. Ozmun J. ve Goodway, J. (2020). *Motor Gelişimi Anlamak*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Gasser, U. (2014). “Çocukları ciddiye almak: Dijital haklara ilişkin söylemde çocukların daha fazla yer alması için çağrı”. Unicef Yayınları. (Erişim Tarihi:

10.05.2022) https://www.unicef.org/turkey/media/2601/file/TURmedia_UNICEF-CRC_at_25_Gasser_Turkce.pdf.pdf

Giroux, H.A. (1998), *Eleştirel Pedagoji Söyleşileri*, Kalkedon: İstanbul.

Glesne, C. (2014). *Nitel araştırmaya giriş*. (A. Ersoy ve P. Yalçınoğlu, Çev. Ed.). Ankara: Anı Yayıncılık.

Gortmaker, S. L., Must, A., Sobol, A. M., Peterson, K., Colditz, G. A., Dietz, W. H. (1996). Television Viewing as A Cause of Increasing Obesity Among Children in The United States, 1986- 1990. *Archives of Pediatrics Adolescent Medicine*, 150(4), 356–362.

Granic, I., Lobel, A., Engels, R. C. (2014). The Benefits Of Playing Video Games. *American Psychologist*, 69(1), 66–78.

Green, B. (1988). Subject Specific Literacy and School Learning: A Focus on Writing *Australian Journal of Education*, 32 (2), 156-179.

Green, B. ve Beavis,C.(2012). Literacy in 3D: An Integrated Perspective in Theory and Practice. Melbourne Vic. *Australian Council Educational Research (ACER)*

Green, L., Holloway, D., Stevenson, K. Ve Jaunzems K. (2019). *Very Young Children Online: Media Discourse and Parental Practice in Digitising Early Childhood*. Cambridge Scholars Publishing, UK, 16-28.

Guerrero, M. ve diğerleri (2019). *24-Hour Movement Behaviors and Impulsivity*. *Pediatrics*, 144 (3). <https://doi.org/10.1542/peds.2019-0187>

Gündoğdu, Z. ve diğerleri (2016), Okul Öncesi Çocuklarda Medya Kullanımı, Kocaeli Üniversitesi *Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2 (2), 6-10.

Gündüz -Kalan, Ö. (2010). Medya Okuryazarlığı ve Okul Öncesi Çocuk: Ebeveynlerin Medya Okuryazarlığı Bilinci Üzerine Bir Araştırma, *İletişim Fakültesi Dergisi*, 39, 59-73.

- Haddon, L. ve Vincent, J. (2014). *European Children And Their Carers' Understanding Of Use, Risks And Safety Issues Relating To Convergent Mobile Media*. Milano: Educatt.
- Halloway, S. L., & Valentine, G. (2002). Cyberkids? Exploring childrens's identities andsocial networks in on-line and off-line worlds. *Annals of the Association of American Geographers* , 92 (2), 302-319.
- Hamilton, K., Spinks, T., White, K. M., Kavanagh, D. J., & Walsh, A. M. (2016). A Psychosocial Analysis Of Parents' Decisions For Limiting Their Young Child's Screen Time: An Examination Of Attitudes, Social Norms And Roles, And Control Perceptions. *British Journal of Health Psychology*, 21(2), (ss, 285-301). <https://doi.org/10.1111/bjhp.12168>
- Hammarberg, K., Kirkman, M. and de Lacey, S. (2016) Qualitative Research Methods: When to Use Them and How to Judge Them. *Human Reproduction*, 31, 498-501.
- Hancox, R. J., Poulton, R. (2006). Watching Television Is Associated with Childhood Obesity: But Is It Clinically Important?. *International Journal of Obesity*, 30(1), 171–175.
- Harris, C., Straker, L., Pollock, C., Smith, A. (2015). Children, Computer Exposure and Musculoskeletal Outcomes: The Development of Pathway Models for School and Home Computer Related Musculoskeletal Outcomes. *Journal of Ergonomics*, 58(10), 1611–1623.
- Hart, R. (1992). *Children's Participation: From tokenism to citizenship*, Florence: UNICEF International Child Development Center
- Hasdemir, T. (2012). Gelenekselden Yeni Medya Okuryazarlığına: Türkiye Örneğinde Bir Değerlendirme. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (2), 23-40.
- Helsper, E. J., & Eynon, R. (2010). Digital natives: Where is the evidence? *British Educational Research Journal*, 36 (3), 503-520.

- Heywood, C. (2003), *Baba Bana Top At! Batı'da Çocukluğun Tarihi*, Çev. Esin Hoşsucu, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Hinton, S. ve L. Hjorth (2013). *Understanding Social Media*. London: Sage.
- Hobbs, R. (2010). *Digital and Media Literacy: A Plan of Action. A White Paper on the Digital and Media Literacy Recommendations of the Knight Commission on the Information Needs of Communities in a Democracy*. Aspen Institute.
- Hochschild, A. ve Machung, A. (2012). *The Second Shift: Working Parents and The Revolution at Home*. New York: Viking.
- Hoghughi, M.(2004). *Parenting:An Introduction*, in Hoghughi, M. ve Long, N., *Handbook of Parenting: Theory and Research for Practice*. London: Sage.
- Hollaway, D., Green L., ve Livinstone, S. (2013). *Zero to Eight: Young Children and Their Internet Use*. London, UK:EU Kids Online.
- Hollingworth, S., Mansaray, A., Allen, K. and Rose, A. (2011). Parents' Perspectives On Technology And Children's Learning in The Home: Social Class And The Role Of The Habitus. *Journal of Computer Assisted Learning*. 27(4), 347–360.
- Holloway, D. J. , Green, L., ve Stevenson, K. (2015). *Digitods: Toddlers, Touch Screens and Australian Family Life*. M/C Journal. 18(5).
- Holly, L. (2020). Health in the Digital Age: Where Do Children's Rights Fit In?. *Health and Human Rights Journal*, 22(2), 49-54.
- Howe, N., & Strauss, W. (2000). *Millennials rising: The next generations*. New York: Vintage Books.
- Howie, E. K., Coenen, P., Campbell, A. C., Ranelli, S., Straker, L. M. (2017). Head, Trunk and Arm Posture Amplitude and Variation, Muscle Activity, Sedentariness and Physical Activity Of 3 To 5-Year-Old Children During Tablet Computer Use Compared to Television Watching and Toy Play. *Applied Ergonomics*, 65, 41–50.

- Internet Matters (2022). *Digital parenting: How parents support children's wellbeing in a digital World*. London. <https://www.internetmatters.org/wp-content/uploads/2022/07/IM-Google-Wellbeing-Report-Screen.pdf>
- Internet Society (2021). *Impact Report*, (Erişim tarihi: 16.05.2022) <https://www.internetsociety.org/impact-report/2021/>
- İnal, K. (2007a). *Modernizm ve Çocuk*, Ankara: Sobil Yayınları.
- İnal, K. (2007b). "Türkiye 'de Çocukluk: Nereye!.", Editör: Selda İçin Akçalı, Çocuk ve Medya, Ankara: Ebabil Yayınları, 13-52.
- İnal, K. (2009). *Medya Okuryazarlığı El Kitabı*. Ankara: Ütopya.
- İnal Kamacı, A. (2021). *Sosyal Medya ve Şöhret Kültürü: Çocuk YouTuberlar Üzerine Etnografik Bir İnceleme*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), SBE, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- İnan Kaya, G. (2021). Dijital Çağda Çocuk Yetiştirme ve Eğitim: Değişen Roller. *İnsan&İnsan*, 8 (27), 83-100.
- İnan Kaya, G., Mutlu Bayraktar, D., Yılmaz Ö. (2018). Digital Parenting: Perceptions on Digital Risks. *Kalem Uluslararası Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 131-157.
- İnan, T. (2013). Medya Okuryazarlığı: Ortaokul Öğrencilerinin Ebeveynlerinin Televizyon ve İnternete İlişkin Tutum ve Davranışlarının İncelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(35), 818-835.
- İşçibaşı, Y. (2011). Bilgisayar, İnternet ve Video Oyunları Arasında Çocuklar. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 7(1), 122-130.
- Jenkins, H., (2009). *Confronting the Challenges of Participatory Culture: Media Education for the 21st Century*. Cambridge, MA: The MIT Press.

- Karadoğan, U. C. (2019). “Çocuk ve Çocukluk” Kavramının Tarihsel Süreçte Değerlendirilmesi. *Çocuk ve Medeniyet*, 4(7), 195-226. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cm/issue/57213/807902>
- Karaduman, B. (2019). Yeni Medya Okuryazarlığı: Yeni Beceriler/Olanaklar/Riskler. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6 (1), 683-70.
- Kaya A., Dikici A. Ve Akkoç E. (2021) *Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Çocuk Gelişimi Ve Eğitimi Alanı Çocuk Gelişimi 10 Ders Kitabı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kellmer Pringle, M. (1980). *The Needs of the Children: A Personal Perspective*, 2nd ed. London: Hutchinson.
- Kellner, D. ve Share, J. (2005). *Toward Critical Media Literacy: Core concepts, debates, organizations, and policy, Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 26(3), 369-386.
- Kılıç, O. (2017). *1-60 Ay Arası Çocuklarda Mobil Medya Cihazı Kullanımı*, (Tıpta Uzmanlık Tezi), Dr. Sami Ulus Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi. Ankara.
- Kırık, A. M. (2014). Aile ve Çocuk İlişisinde İnternetin Yeri: Nitel Bir Araştırma. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*. 3(1), 337-347.
- Kırık, A. M. (2019). Siber Zorbalık Bağlamında Çocukları İnternet Ortamında Bekleyen Tehlikeler: Mavi Balina ve Momo Oyunları. Kırık, A. M. (Ed.) içinde *Yeni Medyada Çocuk ve İletişim* Ankara: Çizgi Kitapevi.
- Koman, E. (2011). Çocukların Medyaya Katılımı. Alankuş, S. (Ed.) içinde *Çocuk Odaklı Habercilik*. (266-273). İstanbul: IPS İletişim Yayınları.
- Konca, A.S. (2022). Digital Technology Usage of Young Children: Screen Time and Families. *Early Childhood Education Journal*, 50, 1097–1108. <https://doi.org/10.1007/s10643-021-01245-7>

- Kuppens, S., Ceulemans, E. (2019). Parenting Styles: A Closer Look at a Well-Known Concept. *Journal of Child and Family Studies*, 28, 168–181. <https://doi.org/10.1007/s10826-018-1242-x>
- Lauricella, A. R., & Cingel, D. P. (2020). Parental influence on youth media use. *Journal of Child and Family Studies*, 29, 1927–1937. <https://doi.org/10.1007/s10826-020-01724-2>
- Lauricella, A. R., Wartella, E. A., & Rideout, V. J. (2015). Young children's screen time: The complex role of parent and child factors. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 36, 11-17. <https://doi.org/10.1016/j.appdev.2014.12.001>
- Laursen, B. and Collins, W. A. (2009). Parent-child relationships during adolescence. In: Lerner, R. M. and Steinberg, L. (Eds.), *Handbook of adolescent psychology: Contextual influences on adolescent development Hoboken, NJ, US: John Wiley & Sons Inc*, 3-42.
- Laurson, K. R., Eisenmann, J. C., Welk, G. J., Wickel, E. E., Gentile, D. A., Walsh, D. A. (2008). Combined Influence of Physical Activity and Screen Time Recommendations on Childhood Overweight. *The Journal of Pediatrics*, 153(2), 209–214.
- Lemish, D. (2015). *Children and Media: A Global Perspective*. Malden, Oxford: Wiley Blackwell.
- Leonard, M. (2019). Çocuklar, Çocukluk ve Sosyal Sermaye: Bağlantıların İncelenmesi. *Çocuk ve Medeniyet*, 4 (7), 105-124. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cm/issue/57213/807896>
- Leppisaari, I., & Lee, O. (2012). Modelling digital natives' international collaboration: Finnish-Korean experiences of environmental education. *Educational Technology & Society*, 15 (2), 244-256.
- Levy, T. (2014). *Families as Relationships of Intimacy and Care. İçinde Daniel Engster Ve Tamara Metz. Justice and The Family*. Routledge

- Levi, Y., Elias, N. (2020). *Digital Parenting: Media Uses in Parenting Routines During the First Two Years of Life*. *Studies in Media and Communication*, 8 (2), <https://doi.org/10.11114/smc.v8i2.5050>
- Li, S., Jin, X., Wu, S., Jiang, F., Yan, C., Shen, X. (2007). *The Impact of Media Use on Sleep Patterns and Sleep Disorders Among School-Aged Children in China*. *Sleep*, 30(3), 361–367.
- Liebert, Robert M.; Neale, John M. ve Davidson, Emily S. (1973), *The Early Window: Effects of Television on Children and Youth*, New York and Toronto: Pergamon Press Inc.
- Linebarger, D. (2015) Super Why! to the Rescue: Can Preschoolers Learn Early Literacy Skills from Educational Television?. *International Journal for Cross-Disciplinary Subjects in Education*, 6 (1).
- Livingston, S., Blum-Ross, A., & Zhang, D. (2018). *What do parents think, and do, about their children's online privacy? Parenting for a Digital Future: Survey Report* <http://www.lse.ac.uk/media-and-communications/assets/documents/research/preparing-for-a-digital-future/P4DF-Report-3.pdf>
- Livingstone S and Haddon L (2009) *EU Kids Online: Final Report* (produced under the EU Kids Online I project). London: LSE
- Livingstone, S. (2006), Drawing conclusions from new media research: Reflections and puzzles regarding children's experience of the Internet, *The Information Society*, 22(4), 219-230.
- Livingstone, S. (2009). *Children And The Internet: Great Expectations, Challenging Realities*. Oxford, UK: Polity Press
- Livingstone, S. (2002). *Young People And New Media*. London: Routledge
- Livingstone, S. (2010). "From Family Television to Bedroom Culture: young people's media at home". London: LSE Research Online, <http://eprints.lse.ac.uk/2772/>

- Livingstone, S. (2021), *Children Rights Apply in the Digital World*, (Erişim tarihi: 18.05.2022) <https://blogs.lse.ac.uk/medialse/2021/02/04/childrens-rights-apply-in-the-digital-world/>
- Livingstone, S. and Helsper, E.J. (2008). Parental Mediation Of Children's Internet Use. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 52(4), 581–599.
- Livingstone, S. Vd. (2015). *How Parents Of Young Children Manage Digital Devices At Home The Role Of Income Education And Parental Style*. London: EU Kids Online, LSE.
- Livingstone, S. ve Bovill, M. (2001), *Children and Their Changing Media Environment*, London: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Livingstone, S., Das, R. (2010). "Media, Communication and Information Technologies in the European Family". London: *LSE Research Online*, http://eprints.lse.ac.uk/29788/1/EF8_LSE_MediaFamily_Education.pdf
- Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A. & Ólafsson, K. (2010). *Risks and safety on the Internet: The perspective of European children. Initial Findings*. LSE, London: EU Kids On-line.
- Livingstone, S., Kjartan Ólafsson, E. J. Helsper, F. L., Villanueva, G. A. ve Frans F. (2017). Maximizing Opportunities and Minimizing Risks for Children Online: The Role of Digital Skills in Emerging Strategies of Parental Mediation. *Journal of Communication*. 67/1, 82-105.
- Livingstone, Sonia (2014) Children's digital rights: a priority. *Intermedia*, 42 (4/5), 20-24.
- Maccoby, EE ve Martin JA. (1983). Socialization in the context of the Family: Parent-child Interaction. In E. M. Hetherington (ed.) *Handbook of Child Psychology: Socialization, Personality and Social Development* (ss. 1-101). Wiley.

- Madigan, S. (2019). *Association Between Screen Time and Children's Performance on a Developmental Screening Test*. *JAMA Pediatr.* 173(3):244-250. doi:10.1001/jamapediatrics.2018.5056
- Marsh, J. (2016). The Digital Literacy Skills And Competences Of Children Of Pre-School Age. *Media Education.* 7(2), 178-195.
- McCarthy, C. (2021). *Need to revisit screen time?*. February 9. <https://www.health.harvard.edu/blog/need-to-revisit-screen-time-2021020921912>
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber*. (Çev. Ed. S. Turan). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Milovidov, E (2020), *Parenting in the Digital Age: Positive Parenting Strategies For Different Scenarios*. Council of Europe.
- Mitchell, J., Pate, R., Beets, M., Nader, P. (2013). Time Spent in Sedentary Behavior and Changes in Childhood BMI: A Longitudinal Study from Ages 9 To 15 Years. *International Journal of Obesity*, 37(1), 54–60.
- Modecki, K. L., Low-Choy, S., Vasco, D., Vernon, L., & Uink, B. (2021). Commentary response: Smartphone use and parenting: Re-stratifying the multiverse for families of young children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 62(12), 1497–1500. <https://doi.org/10.1111/jcpp.13433>
- Modecki, K.L. vd. (2022). *What Is Digital Parenting? A Systematic Review of Past Measurement and Blueprint for the Future*. *Perspectives on Psychological Science*, 17(6), 1673–1691. <https://doi.org/10.1177/17456916211072458>
- Morris, N.(1971), *Television's Child*, Boston: Little, Brown and Company.
- Mutlu, E. (1999). *Televizyon ve Toplum*. TRT Eğitim Dairesi Başkanlığı.
- Nathanson, A. (1998). *The Immediate And Cumulative Effects Of Television Mediation On Children's Aggression*. (Yayınlanmamış Dotor Tezi) University of Wisconsin–Madison.

- Nathanson, A. (1999). Identifying And Explaining The Relationship Between Parental Mediation And Children's Aggression. *Communication Research*. 26(6), 124–143.
- Nathanson, A. I., Sharp, M. L., Aladé, F., Rasmussen, E. E., Christy, K. (2013). The Relation Between Television Exposure and Theory of Mind Among Preschoolers. *Journal of Communication*, 63(6), 1088–1108.
- Navaro, (1989). Aşırı Koruyuculuğun Çocuk Eğitimine Etkileri, Ya-Pa 6. *Okul Öncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri*, İstanbul: Ya-Pa Yayınları.
- Nelson, M.K. (2010). *Parenting Out Of Control: Anxious Parents in Uncertain Times*. New York: New York University Press.
- Neuman, L. (2013). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Cilt 1. (Çev: Sedef Özge)*. İstanbul: Yayın Odası Yayınları.
- Nikken, P. (2017). Implications of low or high media use among parents for young children media use. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 11. <https://doi.org/10.5817/CP2017-3-1>
- Nikken, P. (2018). Do (pre)adolescents mind about healthy media use: Relationships with parental mediation, demographics and use of devices. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 12(2), Article 2. <https://doi.org/10.5817/CP2018-2-1>
- Nikken, P. and Schols, M. (2015), 'How and why parents guide the media use of young children', *Journal of Child and Family Studies*, 5–8.
- Nikken, P., & de Haan, J. (2015). Guiding young children's internet use at home: Problems that parents experience in their parental mediation and the need for parenting support. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 9(1), article 3. doi: 10.5817/CP2015-1-3
- O'Connor, A. (2012). *Understanding Transitions in the Early Years: Supporting Change Through Attachment and Resilience*, Routledge.

- O'Neill B, Livingstone S and McLaughlin S (2011) *Final recommendations for policy, methodology and research* (produced under the EU Kids Online II project), (Erişim tarihi: 30.05.2022) <http://eprints.lse.ac.uk/39410/>
- Oates, S., Evans, G., Hedge, A. (1998). *A Preliminary Ergonomic and Postural Assessment of Computer Work Settings in American Elementary Schools. Computers in The Schools*, 14(3), 4–12.
- Odgers, C. L. (2019). Why Digital Tools Have Not Yet Revolutionized Adolescent Health Research And What We Can Do. *Journal of Research on Adolescence*, 29(3), 675–681.
- Odgers, C. L., & Jensen, M. R. (2020). Annual research review: Adolescent mental health in the digital age: Facts, fears, and future directions. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 61(3), 336–348.
- Ofcom Research Report (2017), *Children and Parents: Media Use and Attitudes Report*, London. https://www.ofcom.org.uk/__data/assets/pdf_file/0020/108182/children-parents-media-use-attitudes-2017.pdf (Erişim Tarihi:7.12.2020)
- Okin, S. M. (1989), *Justice, Gender, and the Family*. New York: Basic Books.
- Okumuş, V. (2018). *Çocukların Sosyal Medya Kullanımları ve Ebeveyn Tutumları Arasındaki İlişinin İncelenmesi*. SBE, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.
- Onur, B. (2007), *Çocuk, Tarih ve Toplum*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Orben, A., & Przybylski, A. K. (2019). *Screens, Teens, and Psychological Well-Being: Evidence From Three Time-Use-Diary Studies. Psychological Science*, 30(5), 682–696. <https://doi.org/10.1177/0956797619830329>
- Ortiz, R. W., Green, T., & Lim, H. (2011). *Families and home computer use: Exploring parent perceptions of the importance of current technology. Urban Education*, 46, 202–215. doi:10.1177/ 0042085910377433

- Otto, B. (2021). *Erken Çocukluk Eğitiminde Dil Gelişimi*. (F. Turan ve G. Akoğlu, Çev Edt.) Ankara: Nobel. (Orijinal eserin yayın tarihi 2018).
- Ozankaya, Ö. (1975). *Toplumbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara:TDK Yayınları.
- Özakar, S. ve Koçak, C. (2012). Kitle İletişim Araçlarından Televizyonun 3-6 Yaş Grubundaki Çocukların Davranışları Üzerine Etkisi. *III. Ulusal Pediatri Hemşireliği Kongresi*. [http://www.Yenisymposium.Net/Fulltext/2012\(1\)/04.PDF](http://www.Yenisymposium.Net/Fulltext/2012(1)/04.PDF).
- Özel, B. (2020). *Yeni Medya okuryazarlığı bağlamında Z kuşağının sosyal medya kullanım alışkanlıkları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Halkla İlişkiler ve Tanıtım ABD, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Özer, D. ve Özer, M. K. (2021). *Çocuklarda Motor Gelişim*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Öztürk, S. (2017). *Mobil Medya Aygıtları ve İnternetin Çocukların Günlük Yaşamları ve Sağlıkları Üzerindeki Yeri ve Etkileri*. (Tıpta Uzmanlık Tezi), Sosyal Pediatri Bilim Dalı, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Palaiologou, I. (2016). Children Under Five And Digital Technologies: Implications For Early Years Pedagogy. *European Early Childhood Education Research Journal*, 24(1), 5-24.
- Palfrey, J. and Gasser, U. (2008) *Born Digital: Understanding the First Generation of Digital Natives*. Basic Books, New York.
- Patterson, G.R. (1975). *Families, Applications of Social Learning to Family Life*.Champaign, IL: Research Press.
- Paus-Hasebrink, I., Bauwens, J., Dürager, A. and Ponte, C. (2013). Exploring types of parent–child relationship and internet use across Europe. *Journal of Children and Media*, 7(1), 114–132.
- Pearson, N., Biddle, S. J. (2011). Sedentary Behavior And Dietary Intake in Children, Adolescents, And Adults: A Systematic Review. *American Journal of Preventive Medicine*, 41(2), 178–188.

- Pedró, F. (2006). *The new millennium learners: Challenging our views on ICT and learning*. OECD-CERI [Available online at: <http://www.oecd.org/dataoecd/1/1/38358359.pdf>].
- Pedük, Ş. (2011). *Psikomotor Gelişim*. Aral, N. Baran G. (Edt.) Çocuk Gelişimi. İstanbul: Yapa, 71-98.
- Pempek, T. A., Kirkorian, H. L., & Anderson, D. R. (2014). The effects of background television on the quantity and quality of child-directed speech by parents. *Journal of Children and Media*, 8(3), 211-222. <https://doi.org/10.1080/17482798.2014.920715>
- Peters, M., Fitch, M., Huston, A.C., Wright, J. Ve Eakins, J. (1991). Television and Families: What Do Young Children Watch with Their Parents?. *Child Development*, 62 (6), 1409-1423.
- Plowman, L., McPake, J., Stephen, C. (2010). The Technologisation Of Childhood? Young Children and Technology in The Home. *Children Society*, 24(1), 63–74.
- Plowman, L., O. Stevenson, J. McPake, C. Stephen, and C. Adey. (2011). “Parents, Preschoolers and Learning with Technology at Home: Some Implications for Policy.” *Journal of Computer Assisted Learning*, 27(2), 362–371.
- Pons-Salvador, G., Zubieta-Méndez, X. ve Navarro, DF. (2022). Parents’ Digital Competence in Guiding And Supervising Young Children’s Use Of The Internet, *European Journal of Communication*, 1–17. Doi: 10.1177/02673231211072669
- Poster, M. (1989), *Eleştirel Aile Kuramı*, Çev.: Hüseyin Tapınc, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Postman, N. (1995), *Çocukluğun Yokoluşu*, Çev.: Kemal İnal, Ankara: İmge Yayınları.
- Prensky, M. (2001a). *Digital natives, Digital immigrants*. *On the Horizon* , 9 (5), 1-6.
- Prensky, M. (2001b). *Digital natives, Digital immigrants, Part II: Do they really think differently?* *On the Horizon* , 9 (6), 1-6.

- Rideout, V. (2007), *Parents, Children & Media*, Kaiser Family Foundation Survey, USA.
- Rideout, V., & Robb, M. B. (2020). *The Common Sense Census: Media Use By Kids Age Zero To Eight*, 2020. San Francisco, CA: Common Sense Media. <https://www.commonsensemedia.org/research/the-common-sense-census-media-use-by-kids-age-zero-to-eight-2020>
- Rideout, V.; Ulla, F. ve Roberts, D. (2010), *Generation M2: Media in the Lives of 8- to 18-Year-Olds*, A Kaiser Family Foundation Study, USA.
- Roche, J. (1999), “*Children and Citizenship in Britain*”, *Childhood*, C.6, S.4, 478-484.
- Rosen, L. D., Lim, A., Felt, J., Carrier, L. M., Cheever, N. A., Lara-Ruiz, J., Rokkum, J. (2014). Media and Technology Use Predicts Ill-Being Among Children, Preteens and Teenagers Independent of The Negative Health Impacts of Exercise and Eating Habits. *Computers in Human Behavior*, 35, 364–375.
- RTÜK (2013), Türkiye'de Çocukların Medya Kullanma Alışkanlıkları Araştırması, 1. *Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi*, İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Ruggiero, R. (2022), Article 3: *The Best Interest of the Child, Monitoring State Compliance with the UN Convention on the Rights of the Child*, ss. 21-29,) <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/978-3-030-84647-3.pdf>
- Sağlam, M. ve Aral, N. (2016). Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk ve Çocukluk Kavramları. *Çocuk ve Medeniyet*, 1 (2), 43-56. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cm/issue/57207/807848>
- San Bayhan P. ve Artan İ. (2007). *Çocuk Gelişimi Ve Eğitimi*, İstanbul: Morpa Yayınları.
- Sandercock, G. R., Ogunleye, A., Voss, C. (2012). Screen Time and Physical Activity in Youth: Thief of Time or Lifestyle Choice?. *Journal of Physical Activity and Health*, 9(7), 977–984.

- Sanders, M. R., & Turner, K. M. (2018). The importance of parenting in influencing the lives of children. In Sanders, M. R., & Morawska, A. (Eds.), *Handbook of parenting and child development across the lifespan* (ss. 3-26). Springer, Cham.
- Sasson, H., & Mesch, G. (2014). Parental mediation, peer norms and risky online behavior among adolescents. *Computers in Human Behavior*, 33, 32–38. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.12.025>
- Sefton-Green, J., Marsh, J., Erstad, O., and Flewitt, R. (2016). *Establishing a Research Agenda for the Digital Literacy Practices of Young Children: a White Paper for COST Action IS1410*. <http://digilitey.eu>
- Semerci, B. (2007). *Ergen Ruh Sağlığı*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Shin, W. & Lwin, M. O. (2022). Parental mediation of children’s digital media use in high digital penetration countries: perspectives from Singapore and Australia. *Asian Journal of Communication*, 32:4, 309-326, DOI: 10.1080/01292986.2022.2026992
- Shin, W., & Li, B. (2017). Parental mediation of children’s digital technology use in Singapore. *Journal of Children and Media*, 11(1), 1-19.
- Steyer, J. P.(2012), *Facebook Çağında Çocuk Büyütmek*, Çev. Arzu Birkan, İstanbul: Doğan Kitap.
- Stiglic, N., Viner, RM, (2019). Effects of screentime on the health and well-being of children and adolescents: a systematic review of reviews. *BMJ Open*. 2019 (9). <http://dx.doi.org/10.1136/bmjopen-2018-023191>
- Straker, L. M., Coleman, J., Skoss, R., Maslen, B. A., Burgess-Limerick, R., Pollock, C. M. (2008). A Comparison of Posture and Muscle Activity During Tablet Computer, Desktop Computer and Paper Use by Young Children. *Ergonomics*, 51(4), 540–555.

- Strouse, G. Vd. (2018). Co- viewing supports toddlers' Word Learning from Contingent and Noncontingent Video. *Journal of Experimental Child Psychology*, 166, 310-326. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0022096517304587>.
- Sullivan, M., “New Parents’ Facebook Use at the Transition to Parenthood”, 2012 July; 61(3): 455–469.
- Şahin, S. (2019). *Bilişsel Gelişim. Baysal Metin, N. (Edt.). Doğum Öncesinden Ergenliğe Çocuk Gelişimi*. Ankara: Pegem Akademi, 83-122.
- Şirin, M. R. (2006), *Televizyon Çocuk ve Aile*, İstanbul: İz yayıncılık.
- Şirin, M. R. (2011). *Şiddet Televizyon ve Çocuk Dostu Medya. Şirin M. R. (Ed.) içinde Çocuk Hakları ve Medya: Anne-Baba, Öğretmen ve Medya Çalışanları İçin El Kitabı*, (s.162-182). İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı (2013). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Dil Gelişimi*. Ankara http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Dil%20Geli%C5%9Fimi.pdf
- Takeuchi, L. (2011). *Families matter: Designing media for a digital age*. New York, NY: The Joan Ganz Cooney Center at Sesame Workshop.
- Tan, M. (1994), “Çocukluk: Dün ve Bugün”, Derleyen: Bekir Onur, *Toplumsal Tarihte Çocuk*,. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tapscott, D. (2009). *Grown up digital: How the net generation is changing your world*. New York: McGraw-Hill.
- Taylor, L. Ve Taylor, M. (2001, 3 June). Why Dont We Have Kids Anymore. *The Observer*.
- Tercan, İ. , Sakarya, S. ve Çoklar, A. N. (2012). Çocukların Gözüyle Onların İnternet Kullanım Profilleri ve Ailelerin Getirdiği Sınırlamalar: Anamur İlçe Örneği. *E-Journal Of New World Sciences Academy*, 7(1), 305-312.

- Timisi,N. (2011). *Elektronik Bakıcı: Televizyon Çocuk İlişisine Genel Bir Bakış*, İstanbul: Derin Yayınları
- Tuncel, A.(1997), *Çocuk Hakları*, İstanbul: Wald.
- Tuncer A. M., Yalçın S. S. (1999). Multimedia and Children In Turkey, *The Turkish Journal of Pediatrics*, 41, 27-34.
- Turan, F ve Topçu, Z.G. (2019). İletişim Ve Dil Gelişimi. Baysal Metin, N. (Edt.). *Doğum Öncesinden Ergenliğe Çocuk Gelişimi*. Ankara: Pegem Akademi, 123-162.
- Tuttle, A. R., Knudson-Martin, C. and Kim, L. (2012). *Parenting as relationship: a framework for assessment and practice. Family process*, 51(1), 73–89. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2012.01383.x>
- TÜİK (2013). *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Araştırması*, Ankara.
- TÜİK (2016). *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Araştırması*, Ankara.
- TÜİK (2019). *İstatistiklerle Aile*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Aile-2019-33730> (Erişim tarihi: 23.12.2020)
- UNESCO (1998). *Children and Media Violence. Yearbook from the UNESCO International Clearinghouse on Children and Violence on the Screen*. https://ia800203.us.archive.org/26/items/ERIC_ED438893/ERIC_ED438893.pdf#page=176
- Unicef (2020). *Babies Need Humans, Not Screens*. <https://www.unicef.org/parenting/child-development/babies-screen-time>
- Uyanık, M. (2007). *Yeni Okulun Ders Vasıtalarından Gazete*, 2. bas., Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi 40. Yıl Kitaplığı No:3.
- Uyar, M. (2020). *Sayısal Uçurum Ve Medya Okuryazarlığı Bağlamında Çocukların İnternet Kullanımları: Ankara Örneği*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), SBE, Gazi Üniversitesi, Ankara.

- Uyar, M. (2020). *Sayısal Uçurum Ve Medya Okuryazarlığı Bağlamında Çocukların İnternet Kullanımları: Ankara Örneği*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), SBE, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Ülken, F. (2009). *Televizyon İzlemede Anne-Baba Aracılığı İle Çocukların Saldırgan Davranışları Arasındaki İlişki*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), SBE, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Valkenburg, P. M., Krcmar, M., Peeters, A. L., & Marseille, N. M. (1999). Developing A Scale To Assess Three Styles Of Television Mediation: Instructive Mediation, Restrictive Mediation, And Social Coviewing. *Journal of Broadcasting and Electronic Media*. 43(1), 52–67.
- Van Bueren, G. (1995). *The International Law On The Rights Of The Child*. Springer Netherlands.
- Van Deursen, A. ve Van Dijk, J. (2019). The First-Level Digital Divide Shifts from Inequalities in Physical Access to Inequalities in Material Access. *New Media & Society*, 21/2. s.354-375.
- Velez, A. P., Olivencia J. J., Zuazua, I. (2017), “*The Role Of Adults In Children Digital Literacy*” *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 237, 887 – 892.
- Vijakkhana, N., Wilaisakditipakorn, T., Ruedeekhajorn, K., Pruksananonda, C., Chonchaiya, W. (2015). Evening Media Exposure Reduces Night–Time Sleep. *Actapaediatrica*, 104(3), 306–312.
- Walsh, J. Vd. (2018). *Associations Between 24 Hour Movement Behaviours and Global Cognition in US Children: A Cross-Sectional Observational Study*. *Lancet Child&Adolescent Health*, 2(11). [https://doi.org/10.1016/S2352-4642\(18\)30278-5](https://doi.org/10.1016/S2352-4642(18)30278-5)
- Warren, R. (2001). In Words and Deeds: Parental Involvement and Mediation of Children’s Television Viewing. *Journal of Family Communication*. 1, 211-231.
- Wen, L. M., Baur, L. A., Rissel, C., Xu, H., Simpson, J. M. (2014). Correlates of Body Mass Index and Overweight and Obesity of Children Aged 2 Years: Findings

from The Healthy Beginnings Trial. *Obesity A Research Journal*, 22(7), 1723–1730.

Winnicott, D. (1958). *Through Pediatrics To Pschoanalysis*. London: Hogarth.

Winterstein, P. & Jungwirth, R.J. (2006). *Medienkonsum und Passivrauchen bei Vorschulkindern. Risikofaktoren für die kognitive Entwicklung? Kinder- und Jugendarzt*, 37, 205-211.

Yavuzer, H. (2003). *Çocuğu Tanımak ve Anlamak*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
Zimmerman, F. J., Christakis, D. A. (2007). Associations Between Content Types of Early Media Exposure and Subsequent Attentional Problems. *Journal of The American Academy of Pediatrics*, 120(5), 986–992.

Yavuzer, H. (2007). *Ana-Baba ve Çocuk*. (19. Baskı), Ankara: Remzi Kitapevi.

Yazgan, Y. (2014). *Düşe Kalka Büyüme*. (9. Baskı), İstanbul: Doğan Kitap.

Yazgan, Yankı (2018). ‘*Seyretse ne olur?*’, <http://www.yankiyazgan.com/seyretse-ne-olur-2/>, (Erişim Tarihi: 10.10.2018)

Yengil, E., Güner, P. D., & Topakkaya, Ö. K. (2019). Okul Öncesi Çocuklarda ve Ebeveynlerinde Teknolojik Cihaz Kullanımı. *Mustafa Kemal Üniversitesi Tıp Dergisi*, 10(36), 14-19.

Yıldırım, A. Ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (8. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınevi

Yıldırım, E. (2008), *Çocuk ve Televizyonda Şiddet: 5 Yaşındaki Çocukların Anne ve Babalarının Televizyondaki Şiddetin Saldırgan Davranışlar Üzerindeki Etkilerine İlişkin Görüşleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Yolaç, E., (2017). *Sakin Vazgeçme*. İstanbul: Sola Unitas.

Yörükoglu, A. (1997), *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*, Ankara: Özgür Yayıncılık.

Yörükoğlu, A .(1996). *Çocuk Ruh Sağlığı*. (20. Baskı). İstanbul: Özgür Yayınları.

Yurdakul, I. vd. (2013). Dijital Ebeveynlik ve Değişen Roller. Gaziantep University *Journal of Social Sciences*, 12 (4), 883-896.

Zaman, B., & Mifsud, C. L. (2017). Editorial: Young children's use of digital media and parental mediation. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 11(3). <https://dx.doi.org/10.5817/CP2017-3-xx>

EK 2. ETİK KURUL KOMİSYONU İZİNİ

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
Rektörlük

Tarih: 25.04.2019 15:22
Sayı: 35853172-300-E.00000562100

E.00000562100

Sayı : 35853172-300
Konu : Berrin AŞKIN BOZKURT Hk.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 12.04.2019 tarihli ve 12908312-300/00000548530 sayılı yazınız.

Enstitünüz İletişim Bilimleri Anabilim Dalı Doktora programı öğrencilerinden **Berrin AŞKIN BOZKURT**'un **Doç. Dr. Emek Çaylı RAHTE** danışmanlığında hazırladığı "**İletişim Teknolojileri Çağında Ebeveynlik Pratikleri: Erken Çocukluk Döneminde Medya Kullanımı**" başlıklı tez çalışması Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun **16 Nisan 2019** tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini saygılarımla rica ederim.

e-imzalıdır
Prof. Dr. Rahime Meral NOHUTCU
Rektör Yardımcısı

Evrakın elektronik imzalı suretine <https://belgedogrulama.hacettepe.edu.tr> adresinden **593c52f50fba448dfba408176d45b97d03e** kodu ile erişebilirsiniz.
Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu'na uygun olarak Güvenli Elektronik İmza ile imzalanmıştır.

Hacettepe Üniversitesi Rektörlük 06100 Sıhhiye-Ankara
Telefon:0 (312) 305 3001-3002 Faks:0 (312) 311 9992 E-posta:yazimd@hacettepe.edu.tr İnternet
Adresi: www.hacettepe.edu.tr

Duygu Didem İLFRİ

EK 3. GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU

Değerli Katılımcı,

Hacettepe Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan Doç. Dr. Emek Çaylı Rahte danışmanlığında, tarafımdan yürütülen doktora tez çalışmasında kullanılan görüşme soruları, ebeveynlerin çocuklarının medya kullanımını nasıl yönettiklerini tespit etmeye yönelik bilgiler alınmasını amaçlamaktadır. İletişim teknolojileri çağında dünyaya gözlerini açan çocukların, medyayla ilk aylardan itibaren kurduğu ilişkide ebeveynlerin tutum ve yaklaşımlarını incelemektedirim. Bu araştırma için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonundan gerekli izinler alınmıştır. Araştırma kapsamında katılımcılarla en fazla 40 dakika sürecek bir görüşme yapılacaktır. Görüşmede katılımcıların rahatsızlık duyacağı sorular sorulmayacaktır, fakat katılımcılar rahatsız olduklarını düşündükleri sorulara cevap vermeme hakkına sahiptir. Araştırmaya katılım tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır ve katılımcılar araştırmadan istediği zaman çekilebilmektedir. Araştırma sonuçları bilimsel amaçlar için kullanılacak, kişisel bilgileriniz özenle korunacaktır. Araştırmanın sağlıklı sonuçlar verebilmesi için sorulara verilen güvenilir ve içten cevaplar büyük önem taşımaktadır. Araştırmayla ya da araştırma sonuçlarıyla ilgili sorularınızı aşağıda belirtilen telefon numaram ya da e-mail adresimden, sorabileceğinizi belirtmek isterim.

Zaman ayırdığınız için teşekkür ederim.

Tarih:

Katılımcı

Adı Soyadı:

Adres:

Tel:

E-posta:

İmza:

Araştırmacı

Adı Soyadı: Berrin Aşkın Bozkurt

Adres:

Tel:

E-posta:

İmza:

EK 4. GÖRÜŞME SORULARI

BİREYSEL GÖRÜŞME FORMU

A. GÖRÜŞMECİYE AİT BİLGİLER

1. Görüşülen Ebeveyn Kim? Anne mi baba mı?
2. Görüşülen ebeveynin yaşı nedir?
3. Ebeveynlerin eğitimi nedir?
4. Eşiniz çalışıyor mu? Çalışıyorsa mesleği nedir?
5. Ailenizin aylık geliri ne kadardır?
6. Aile tipi nedir?

Anne baba birlikte	
Anne baba ayrı	
Anne veya baba vefat etti	
Çekirdek aile	
Geniş aile	

7. Kaç çocuğunuz var? Çocuklarınız kaç yaşındalar?
8. Çocuğunuzun bakımıyla kim ilgileniyor?
9. Çocuğunuz okula gidiyor mu? Gidiyorsa, kaç yaşında kreşe veya okula başladı?
10. Çocuğunuzun herhangi bir engeli var mı? Varsa nedir?

B. AİLE ORTAMINDA BULUNAN VE ÇOCUĞUN KULLANDIĞI İLETİŞİM ARAÇLARI

11. Sayacağım iletişim araçlarından evinizde var mı? Kaç tane?

	VAR	YOK	ADEDİ
Akıllı Telefon			
Tablet			
Bilgisayar			
Oyun Konsolu			
Televizyon			

12. Çocuğunuz şu iletişim araçlarından hangilerini kullanıyor?

Akıllı Telefon	
Tablet	
Bilgisayar	
Oyun Konsolu	
Televizyon	

13. Çocuğunuzun (kendisi veya sizin tarafınızdan) kitap ve dergi okuma alışkanlığı nasıl?

14. Çocuğunuz sırasıyla, akıllı telefon, tablet, televizyon ve bilgisayar ile ilk kaç yaşında tanıştı?

15. Çocuğunuzun kendine ait iletişim araçları nelerdir? Kaç yaşında sahip oldu?

16. Çocuğunuza bu aletleri ne amaçla aldınız?

17. Çocuğunuzun medyadan uzak tuttunuz mu? Tuttuysanız kaç yaşına kadar ve niçin?

18. Çocuğunuzun sosyal medya hesabı var mı? Hesabı kim açtı?

19. Çocuğunuz akıllı telefon ile neler yapıyor?

20. Çocuğunuz tablet ile neler yapıyor?

21. Çocuğunuz bilgisayar ile neler yapıyor?

22. Çocuğunuz Tablet ve Akıllı Telefonda hangi tür uygulamaları, oyunları kullanıyor?

23. Bu uygulamaları, oyunları beraber mi indirdiniz?

24. Bu uygulamaları, oyunları neye göre belirlediniz?

25. Çevrimiçi oyunlara izin veriyor musunuz?
26. Çocuğunuz size ait iletişim araçlarının şifresini biliyor mu?
27. Çocuğunuz televizyonda hangi programları seyrediyor?
28. İletişim araçlarıyla günlük ortalama kaç dakika geçiriyorsunuz? Hafta içi hafta sonu fark ediyor mu?
29. Çocuğunuz iletişim araçlarıyla günlük ortalama kaç dakika geçiriyor? Hafta içi hafta sonu fark ediyor mu?
30. Çocuğunuz okula gidiyorsa, okula başladığında medya kullanımında ne gibi değişiklikler oldu?

C. ARACILIK BİÇİMLERİ

31. Çocuğunuzun medya kullanımını kontrol ediyor musunuz? Ne sıklıkla?

Her zaman	
Çoğu zaman	
Bazen	
Hiç	

32. Çocuğunuzun medya kullanımını neye göre sınırlandırıyor musunuz?

Araca göre	
Süreye göre	
İçeriğe göre	
Hiçbiri	

33. Çocuğunuz için medya kullanım kurallarınız nelerdir? (Akıllı telefon, tablet, bilgisayar, televizyon)
34. Çocuğunuzun medya kullanımını yönetirken ne gibi zorluklarla karşılaşıyorsunuz?
35. Tüm aile üyelerinin uyması gereken bir aile medya planınız var mı? Varsa nasıl?
36. Medya kullanım kurallarını nasıl oluşturduunuz?
37. Çocuğunuz medya kullanım kurallarına uyuyor mu?

38. Çocuğunuz medya kullanım kurallara uymadığında nasıl uyarırsınız?
39. Çocuğunuz iletişim araçlarını genellikle nerede kullanıyor?
40. Çocuğunuzun iletişim araçlarını kullanmasına hangi durumlarda (yemek, ziyaret, iş yapmak vs.) izin veriyorsunuz?
41. Çocuğunuz medya kullanırken aşağıdakileri yapıyor musunuz?

	ÇOĞU ZAMAN	BAZEN	HİÇ
Medya kullanımıyla ilgili onunla konuşmak			
O medya kullanırken yanında oturmak			
O medya kullanırken ne yaptığına karışmadan izlemek			
Onunla beraber kullanarak bir şeyler yapmak			
Kendi başına kullanması için cesaretlendirmek			
Güvenli ekran kullanımını anlatmak			
Kullanırken yapacakları konusunda yardımcı olmak			
Soruları olursa cevaplamak			
Merak ettiği bir konuyu birlikte araştırmak			

42. Çocuğunuzun kullandığı tablet ya da bilgisayarda ekran kilidi veya kontrole yönelik bir yazılım kullanıyor musunuz?
43. Çocuğunuz medya kullanırken siz neler yapıyorsunuz?
44. Çocuğunuz birden fazla medya aracını aynı anda kullanıyor mu?
45. Çocuğunuzun medya sağlıklı kullanımıyla ilgili nereden bilgi alıyorsunuz?
46. Çocuğunuzun medya kullanımında yeterli desteği verdiğinizi düşünüyor musunuz?

D. MEDYA KULLANIM PRATİKLERİ

47. İletişim araçlarıyla ilgili şu söyleyeceklerim sizin için geçerli mi?

Çocuğumun gelişimini destekliyor	
Çocuğumun gelişimine olumsuz etkileri var	
Çocuğumun kitap okumasını destekliyor	
Çocuğumun dil öğrenmesini destekliyor	
Çocuğumu tembel yapıyor	
Çocuğum başından ayrılmıyor	
Çocuğumun oyun oynamasını engelliyor	
Çocuğumla birlikte keyifli vakit geçirmemizi sağlıyor	
Benim işlerim varken çocuğumu oyalıyor	

- 48.** Siz ve eşiniz çocuğunuzun medya kullanımı konusunda farklı düşünüyor musunuz?
- 49.** Çocuğunuzla genellikle nasıl vakit geçirirsiniz?
- 50.** Çocuğunuzla hangi oyunları oynuyorsunuz?
- 51.** Çocuğunuzla dijital oyunlar oynar mısınız?
- 52.** Medya kullanımının çocuğunuz için taşıdığı riskler neler olabilir?
- 53.** Medya kullanımının çocuğunuz için olumlu katkıları neler olabilir?
- 54.** Siz genellikle interneti niçin kullanıyorsunuz?
- 55.** Sizin medya kullanımınız sırasında çocuğunuz size eşlik ediyor mu? Neler yapıyor?
- 56.** Televizyon izlerken çocuğunuz yanınızdaysa program seçiminizi etkiliyor mu?
- 57.** Kendinizin ve eşinizin medya kullanımınızı nasıl değerlendiriyorsunuz?
- 58.** Medya kullanımının ebeveynliğinizi destekleyici yönleri var mı? Nasıl?
- 59.** Medya kullanımının ebeveynliğinize engel olan yönleri var mı? Nasıl?
- 60.** Çocuğunuzun fotoğrafını sosyal medyada paylaşıyor musunuz?
- 61.** Sosyal medyada çocuk gelişimiyle ilgili takipler yapıyor musunuz? Yapıyorsanız neleri takip ediyorsunuz?
- 62.** Çocuğunuzun medya kullanımıyla ilgili olumlu bir anınız var mı? Varsa anlatabilir misiniz?
- 63.** Çocuğunuzun ekran kullanımıyla ilgili olumsuz bir anınız var mı? Varsa anlatabilir misiniz?